rebreanu

«Adevăratul, prețiosul modernism înseamnă rîvna de-a produce valori estetice îmbrăcate în spiritul timpului, dar cu un nivel mai înalt decît al epocei precedente. Adevăratul artist trebuie să-și însușească organic tot ce s-a produs valoros în domeniul său pînă la dînsul și să adaoge în plus ceea ce are el. Acest adaos, acest plus este modernismul adevărat, care va fi valoros indiferent dacă se va înfățișa în hlamidă romantică, în haină realistă sau în dantelă simbolistă. Nu etichetele sînt hotărîtoare în artă, ci valoarea estetică. Concluzia e destul de banală, desigur, dar sînt vremuri cînd repetarea banalităților vechi nu e tocmai de prisos.»

LIVIU REBREANU
(Modernismul, 1910)

Vol. I și II lei 10

editura pentru literatură

37

rebreanu

rebreanu
răscoala

Ilustrația copertei : *Ion State*

liviu rebreanu

răscoala

SE MIȘCĂ ȚARA

PREFAȚĂ DE
Ov. S. CROHMĂLNICEANU

1967
EDITURA PENTRU LITERATURĂ

Ediţia a II-a
Ediţia de faţă reproduce textul după : Liviu Rebreanu, *Opere alese*, vol. IV, *Răscoala*, E.S.P.L.A., 1959

PREFAŢA

Proiectată încă înainte de primul război mondial, *Răscoala* a fost concepută iniţial ca o continuare a lui *Ion*. Ceva din planul acesta s-a mai păstrat în versiunea finală a romanului. Titu Herdelea vine la Bucureşti, unde rudele cumnatului Pintea făgăduiseră să-l sprijine în intenţiile sale de a deveni ziarist. Rebreanu urmăreşte tribulaţiile profesionale şi erotice ale eroului, schiţîndu-ne graficul evoluţiei lui spirituale. Pe drum însă, observaţia socială copleşeşte subiectul strict al cărţii ; povestea carierei lui Titu şi a rîvnei lui calculate, trece pe nesimţite într-un plan secundar. Cartea începe a fi dominată de drama istorică, la care Herdelea asistă, răscoala din 1907. Eroul romanului nu mai e un om, ci oceanul masei ţărăneşti, un erou colectiv de o forţă fără precedent în romanul nostru. Ţărănimea exploatată, hămesită, îndatorată la boier, călcată în picioare de jandarm, jupuită de arendaş, trasă pe sfoară de logofăt, jefuită de perceptor, purtată cu vorba de cîrmuitori, ţărănimea „paşnică", ţărănimea „credulă", ţărănimea „răbdătoare" irupe în carte cu toată violenţa şi obida pe care i-o dă desperarea. În centrul romanului, şi nu numai în centrul lui, ci în fiecare capitol, în fiecare paragraf aproape, intervine, obsesivă, drama pămîntului, aşa-numita diplomatic „chestiune ţărănească". Intuiţia genială a naratorului e că nimic nu se

poate povesti fără sentimentul ei. De aceea, deşi prin 1925 avea o versiune încheiată a romanului (la care însă a renunţat pentru că era mai mult *„un strigăt de revoltă"* decît *„un roman cu personaje şi realităţi obiective"*), Rebreanu prin 1928 cutreieră ţara şi stă de vorbă cu zeci şi zeci de ţărani, ascultînd sute şi sute de relatări despre sîngerosul an 1907. De aici şi formidabila densitate a textului. De aici, şi capacitatea reconstituirii prin suma experienţelor concrete a datelor marei tragedii sociale.

Cîteva din ele se referă la cauza şi caracterul răscoalelor ţărăneşti. Astfel nimeni pînă la Rebreanu n-a izbutit să dea o imagine mai pregnantă a condiţiei insuportabile de viaţă la care fusese adusă ţărănimea românească în preajma anului 1907.

Un perceptor soseşte pe lapoviţă şi-i ia unui gospodar necăjit ultimul bun din casă, porcul ; un hambar e prădat — nu se ştie de cine — şi jandarmul anchetează la post pe bănuiţi, potrivit tuturor uzanţelor, adică înjurînd cumplit şi mutîndu-le oamenilor fălcile cu pumnii ; un fecior de logofăt, crai neobosit, cheamă la curte o fată şi face ceea ce a făcut de atîtea ori cu atîtea fete şi neveste etc. Considerat în parte, fiecare fapt pare o întîmplare mai degrabă banală. Acumulate treptat, transformate în şuvoiul existenţei zilnice, toate aceste mici momente scot la iveală o realitate cutremurătoare. Exploatarea i-a adus pe ţărani la sapă de lemn. Dacă pătrunzi în universul sumbru al satelor te întîmpină la tot pasul cea mai crîncenă mizerie omenească. Ţăranii visează, ca într-un fel de febră a foamei, pămînt. Pămîntul acesta le apare singura ieşire din lanţul înrobitor al clăcii şi dijmei, al sărăciei strivitoare. Pentru pămînt bat drumurile la Bucureşti căciulindu-se prin ministere, umilindu-se în faţa deputaţilor palavragii, pentru pămînt aşteaptă la poarta caselor boiereşti, doar-doar vor găsi o fărîmă de înţelegere şi vor putea şi ei cumpăra cu înlesniri şi păsuiri o moşie scoasă la vînzare. Pămîntul e fondul „chestiunii ţărăneşti", şi spre dureroasa lui problemă converge fiecare pagină a romanului.

La început expunerea e lentă, şi face ocoluri lungi. Tonul nu are nimic febril. S-ar părea că este vorba de „altceva", fragmentul despre o călătorie în tren pare doar un fragment despre o călătorie în tren ; descrierea unei mese la restaurant pare doar descrierea unei mese la restaurant ; o seară la un prieten, o convorbire la o bancă, o vizită la o moşie ar avea aerul că sînt pur şi simplu numai atît, o petrecere, o convorbire, o vizită etc. Oamenii îşi văd de treburile lor : ţăranii de necazuri, moşierii de afaceri, politicienii de lupte intestine, femeile de intrigi amoroase. Ţara pare liniştită, oraşul pare liniştit, satul pare liniştit. Dar în fiecare din mediile acestea, aparent liniştite, se insinuează necontenit aceeaşi insolubilă, ameninţătoare „chestiune ţărănească". Într-un compartiment de clasa întîi, călătorii stau toropiţi de plictiseala obişnuită a voiajului cu trenul. Se iscă o discuţie ca toate discuţiile : cuvintele se înşiră fără nici o rezonanţă deosebită pînă cînd cineva spune *„să te ferească Dumnezeu să ai nevoie de ţăran, că ţăranul atunci te strînge de gît, cînd te doare mai tare"*. La masă, într-un restaurant, convivii „discută politică" după obiceiul vremii. Frazele se rostogolesc sonore, săbiile se încrucişează fără consecinţe, pînă cînd cineva spune cu un glas prevestitor a rău : *„Bietul ţăran, nu ştie decît să rabde... Numai la noi se mai pomenesc, în plin secol de civilizaţie occidentală, răscoale de ţărani exasperaţi... Pînă ce avem să ne trezim cu o catastrofă să zguduie ţara din temelii !"* Un moşier tînăr îşi aduce prietenul să-i vadă domeniul. Totul merge bine pînă cînd prietenul întreabă ceva despre pămînt ; moşierul tînăr deodată pierde şirul explicaţiilor şi cu un sentiment de jenă răspunde încurcat : *„Apoi vezi, pămînturile oamenilor, asta e chestia ţărănească !... Pămînturile ! Nu prea sînt şi unde au fost s-au cam spulberat..."* Un personaj face pe profetul : *„ca mîine se sparge pojghiţa"*. Alt personaj, din alt capitol, observă că *„pîrîie ceva"*. Un preot din Ardeal venit să vadă Bucureştiul grăbeşte să se întoarcă acasă cît mai repede ca să nu-l apuce *„vreo revoluţie"*. Romancierul percepe, cu o pătrundere extraordinară, înlănţuirea secretă a realităţilor celor mai disparate, pe care necesitatea

istorică le îndreaptă fatal către un deznodămînt catastrofic. Actele, cuvintele se contrapunctează tulburător: undeva, Nadina, supînd într-un restaurant de noapte, spune amuzată: „...*Bine c-au început și Bucureștii să devie oraș mai civilizat, nu tot cu mititei și lăutari și mojicie!...*" Din pagina următoare a cărții îi răspunde Petre Petre așezat în fața unei fierturi: „*Da' de ce nu aprinseși lampa, mamă? Ori nu mai e gaz? — Ba mai e nițel, dar ziceam că e destulă lumina focului...*" Încetul cu încetul, din astfel de semne revelatorii începe să crească o presimțire surdă, apăsătoare. „Ceva" trebuie să se întîmple. „Ceva" care să zguduie totul din temelii. La sfîrșitul primei părți, care păstrează un aer voit imparțial, simulînd aproape indiferența, Rebreanu izbutește să comunice cititorului un sentiment de ascuțit tragism. Există o înspăimîntătoare „chestiune țărănească", o chestiune fără nici un contact real cu discursurile din parlament, cu polemicile ziarelor, cu disputele teoretice ale celor care „fac politică". Milioane de țărani nu au porumb pentru iarnă, nu au gaz în lampă, nu au cu ce-și hrăni copiii muribunzi. Totul stă pe un uriaș vulcan al sărăciei și urii, gata să erupă. Stăpînii vor să se convingă că în întreaga țară domnește liniștea și ordinea. Robii nu bănuiesc ei înșiși unde poate ajunge mînia care se adună în sufletele lor. Dar undeva, în adînc, lava răscoalei fierbe de mult. Fiecare ins în parte nu are, în cel mai bun caz, decît conștiința mobilurilor pe care le urmărește. Dar toți împreună, în mod inconștient și obscur, prin atitudinea și în primul rînd prin condiția lor socială, dau sens istoriei, îi determină cursul într-o anumită direcție.

Înfățișînd izbucnirea și desfășurarea răscoalelor țărănești, romanul izbutește să ne facă sensibil adevăratul lor caracter. Înțelegem din paginile cărții ce rezervor imens de revoltă se acumulează în sufletele oamenilor, cum ura de clasă devine o forță socială uriașă.

Rebreanu dezvăluie spontaneitatea răscoalei țărănești și, în același timp, caracterul anarhic, incapacitatea ei de a se transforma în revoluție.

Oamenii sînt mînați de obiective diverse, pe care le însumează ținta comună: pămîntul, izgonirea moșierilor. Dar țăranii nu pot să înjghebe, în satele scăpate de boieri, altă orînduire. Într-o izbucnire înfricoșătoare de mînie, ei incendiază conacele și-și închipuie, cu naivitate, că distrugînd reședința stăpînilor vor împiedica întoarcerea lor. De aceea și taie sîrmele de telegraf, se izolează crezînd că ar putea despărți total și definitiv satul de oraș și reveni la un fel de economie naturală. Dar, cînd încearcă să-și împartă lucrurile și pămîntul, ajung repede la ceartă, diferențierile din sînul lor ies cu violență la iveală. Rebreanu a prins cu ascuțime acest proces: „*Ați umblat să cumpărați cu bani grei Babaroaga și nici n-ați vrut să ne cunoașteți pe noi, sărăcimea. Atunci era bun pămîntul. Acum, pentru că se împarte la toți, nu vă mai place*", le strigă în față, chiaburilor, Toader Strîmbu, chiar în toiul răscoalei.

În sfîrșit, prezentînd deznodămîntul tragic al evenimentelor, Rebreanu luminează, cu îndrăzneală, caracterul de clasă al represiunii și dezvăluie cruzimea reprimatorilor. În contrast cu acțiunea maselor, cu violența ei dictată de o îndreptățită revoltă împotriva silniciilor suferite, burghezia și moșierimea săvîrșesc operația de reprimare în spiritul unei răzbunări reci, menite să înspăimînte masele și să le traumatizeze conștiința. Ultimele pagini ale cărții prezintă comedia proclamației: procurorul, prefectul, coloneii — galbeni și dîrdîind de spaimă, nervoși și dornici să termine cît mai repede cu răsculații. Oamenii sînt zdrobiți în bătăi, azvîrliți în ocnă, uciși fără nici o vină, după o judecată sumară, sau fără nici o judecată, după ce în parlament are loc celebra scenă a „împăcării". Primul-ministru, cu glas de „*văduvă necăjită*", improvizează pe tema „*scumpa noastră țărișoară*", „*țărișoara noastră scumpă*". Ca Nae Cațavencu, se întrerupe „*ca să-și usuce lacrimile de pe obraji*" și ca să ceară „*măsuri energice*". Liberali și conservatori se îmbrățișează și se sărută în aplauzele întregii adunări, în timp ce undeva se aude un glas spunînd: „*Pupăturile acestea o să usture teribil spinarea țăranilor*".

Cartea realizează o adevărată frescă istorică, dar nu prin desfăşurare panoramică, ci prin concentrare sugestivă. Privită de aproape pînza nu scapă nimic din varietatea peisagiului social: lumea oraşului cu mediile funcţionăreşti mic-burgheze, cu saloanele elitei, cu redacţiile ziarelor şi mai ales lumea satului cu întreaga ei colectivitate pestriţă, ţărani *„săraci ca degetul"*, argaţi la curte, vizitii, fete curăţele cu funcţii de jupînese, neveste amărîte, conţopişti, cîrciumari, nici pe de-a-ntregul negustori, nici pe de-a-ntregul ţărani, perceptori în exerciţiul funcţiunii, flăcăi întorşi de la armată, babe bodogănind tot timpul pe lîngă casă, copii zurbagii, popi bătrîni şi neputincioşi, jandarmi cu soţii care se cred cucoane, învăţători generoşi şi dăscăliţe chivernisite, băieţi de arendaşi veniţi în vacanţă la ţară să dea iama printre fete etc., etc. În ansamblu însă, compoziţia reliefează energic două realităţi mari, fundamentale, despărţite printr-o prăpastie de netrecut: mulţimea adusă la exasperare şi spoliatorii ei.

Tagma acestora din urmă închipuie o adevărată galerie: boierul de viţă veche, încremenit în obiceiuri feudale, exponentul unui sistem de viaţă patriarhală; fiul său, întors de la studii cu idei reformatoare; Nadina, moşieriţa care nici nu calcă pe la ţară şi-şi arendează proprietatea, dînd administraţiei, prin intermediari şi „de la distanţă", o formă aparent impersonală; apoi „ciocoii noi" de genul colonelului Ştefănescu, arendaşii români şi străini, în sfîrşit, tot cortegiul de unelte ale exploatării, logofeţi de curte, vechili etc.

Psihologiile individuale sînt caracteristice pentru specia reprezentată. Bătrînul Iuga se socoteşte boier de neam, *„stîlp al ţării"*, şi-şi petrece aproape toată viaţa la moşie unde are convingerea că îndeplineşte un rol etico-politic de neînlocuit. E aprig, neiertător, obişnuit să poruncească şi să fie ascultat. Îşi arogă, faţă de ţărani, funcţii de tutore, deşi îi exploatează fără milă şi nu pierde nici un prilej să-i înrobească, mereu mai rău, la învoieli. De ideile reformatoare ale fiului său şi de visurile lui utopice îşi bate joc. Se bizuie pe autoritatea forţei şi-l foloseşte pe plutonierul de jandarmi Boiangiu, ca să-i *„moaie"* pe oameni snopindu-i în bătaie. Miron Iuga are o încredere atît de mare în autoritatea sa şi un dispreţ atît de profund pentru ţărani încît nu-şi părăseşte moşia chiar cînd se pornesc răscoalele. Îi întîmpină pe oameni cu puşca şi, atunci cînd unul dintre ei cutează să-i răspundă, trage în el ca într-un cîine, pentru că a-l înfrunta i se pare o crimă capitală. Nadina se arată complet nepăsătoare la tot ce nu are legătură directă cu persoana sa. Moşia n-o interesează decît ca o sursă de venituri şi spre deosebire de Miron şi Grigore Iuga, e gata să vîndă Babaroaga cu uşurinţă, cu grabă, *„celui care dă mai mult"*. La conac apare doar din cînd în cînd, între două voiajuri în străinătate, trăgînd după ea o bandă zgomotoasă de cheflii. Pe ţărani nu-i cunoaşte şi are o tresărire de repulsie în faţa chipurilor negre, a căciulilor şi a opincilor. Cînd oamenii îi cer să le vîndă lor moşia cu unele înlesniri, fiinţa care dispreţuieşte atît de radical chestiunile materiale îşi recapătă brusc instinctul de clasă: *„—Crezi că pentru ochii voştri am să-mi risipesc averea?* le răspunde ţăranilor Nadina. *Nu, băiete, şi nu, oameni buni! Eu vînd moşia ca să iau bani în schimb, nu ca să fac pomană altora. Pomană poate să facă statul, dacă vrea..."*

Toţi reprezentanţii lumii boiereşti (chiar atunci cînd manifestă *„bune intenţii"*, ca Grigore Iuga) sînt incapabili să priceapă ceva din zbaterea mulţimii. Neputinţa aceasta ţîşneşte la fiecare gest, la fiecare replică, ca o expresie obiectivă a relaţiilor sociale, a stilului de viaţă şi a convingerilor unei clase întregi.

Rapacitatea şi parazitismul moşieresc apar deci nu ca particularităţi psihice ale unor fiinţe înclinate spre avariţie şi indolenţă, ci ca rezultatul unui sistem. Mecanismul lui îl completează arendaşii Cosma Buruiană, Platamonu, colonelul Ştefănescu şi alţii. E fixată bine şi fără stridenţe tendinţa lor de a urca scara situaţiilor sociale. Cu boierul Iuga se poartă plecaţi, îi măgulesc vanitatea, dar pe ascuns umblă să cumpere moşia Nadinei, ca să devină la rîndul lor proprietari. Arendaşii nu-şi dau chiar aerele boierilor, dar se arată mai aprigi decît

aceştia în a scoate şapte piei de pe spinarea pălmaşilor. Un dispreţ egal faţă de ţărani le dictează toate actele. Pe o părere a arendaşului Cosma Buruiană, cum că i-a fost prădată magazia, un sat întreg e schingiuit ca să mărturisească cine e hoţul. Aristide, feciorul lui Platamonu, batjocoreşte fetele oamenilor, iar colonelul Ştefănescu, care-i exploatează fără milă, le ţine şi discursuri moralizatoare: *„—V-aţi boierit şi voi, mă! Vă vine cu strîmbul munca! E mai uşor să stai cu luleaua-n gură decît să dai cu sapa, cum nu!"*

În roman, imaginea realistă a arendaşilor, nestînjeniţi în jaful pe care-l practică de considerente naţionale, vădeşte puterea prozatorului de a sfărîma clişeele xenofobe, încetăţenite de literatura sămănătoristă pe această temă.

Rebreanu prinde cu ascuţime împletirea de interese care există între moşierime şi burghezie, în ciuda luptei politice dintre liberali şi conservatori. În acest sens, tipică e figura avocatului Baloleanu. Politician liberal, el posedă o mică proprietate, dar se declară partizan al exproprierii marilor latifundii, bineînţeles cu despăgubiri. Desfăşoară o demagogie abilă, învăluită în tirade patriotarde despre „umanitarism" şi „democraţie". Cînd izbucnesc răscoalele, Baloleanu îşi schimbă însă brusc atitudinea şi, în tirade tot atît de sforăitoare, aminteşte *„interesele superioare ale neamului"*, iar mai pe urmă, numit prefect, conduce sîngeroasa represiune, patronînd bătăile, schingiuirile şi asasinatele în masă. „— *Şi totuşi, trebuie să ne păstrăm calmul, să ne stăpînim!* — oftează el mereu — *întristat şi demn*", apoi, aruncînd un ochi suferitor asupra abuzurilor şi samavolniciilor, exclamă cu tonul martirului care a traversat o gravă criză morală: „— *Înainte, la datorie!*"

O întruchipare concretă şi mai ales palpabilă capătă în roman aparatul represiv al statului burghezo-moşieresc, reprezentat prin forurile sale cele mai autorizate, de la plutonierul Boiangiu pînă la maiorul Tănăsescu, unul din conducătorii represiunii. Treptele sociale diferite schimbă oarecum formele şi conţinutul serviciului, dar rolul acestor instrumente ale oprimării rămîne acelaşi. Boierul îl tratează pe primar ca pe un

fecior de casă, îl cheamă cînd pofteşte la conac, îl ocărăşte şi-i dă porunci. Cînd e vorba de reclamaţia arendaşului Cosma Buruiană, Iuga îi spune lui Pravilă: „— *De unde ştii, să-mi aduci hoţii, primare, că altfel pe tine te iau de guler!*" La rîndul său, Boiangiu trăieşte terorizat mereu de ideea că, aşa cum a mai făcut-o, boierul îl va reclama că e *„slab şi molcuţ"*. Cînd aude porunca lui Iuga, sare ca ars şi declară *„rînjind"*: „— *Am să fac o anchetă de să mă pomenească satele astea de hoţi de codru şi pe lumea cealaltă!*" La fel se poartă prefectul Boerescu sau maiorul Tănănescu, atenţi în primul rînd să-i mulţumească pe moşieri. Pentru ţinerea în frîu a maselor asuprite, nu e dispreţuit nici un mijloc. Prefectul Boerescu pleacă pe teren *„să liniştească spiritele"* şi rosteşte înaintea sătenilor o cuvîntare *„patriotică"*, alcătuită din cele mai hilare locuri comune ale propagandei burgheze: *„...îşi umfla glasul, gesticula şi roşea. În gura lui, cu cîţiva dinţi de aur şi alţii falsi, vorbele mari, de rigoare în astfel de ocazii, gîlgîiau ca nişte băşici goale, care pocnesc inutil într-un bîlci unde oamenii cască ochii cu urechile înfundate... Jongla şi acuma cu frazele şi cuvintele irezistibile: «opinca e talpa ţării», «munca voastră sfîntă», «ţăranul român cuminte şi harnic», «regele şi guvernul vă poartă de grijă», «aveţi încredere în cîrmuitorii ţării», «iubirea patriei», «interesul ţării cere linişte şi ordine, fraţilor», «românul nu piere».*"

Cînd palavrele lui Boerescu nu mai au efect, sînt folosite „metodele" maiorului Tănăsescu: „— *Sergent!... Tu! Da!... Ia şase oameni!... Duceţi pe tîlharul ăsta în fundul grădinii!... Acolo să fie împuşcat!... Împuşcat!... Ai înţeles, sergent?...*", „— *Sergent! strigă în sfîrşit maiorul. Ia-l şi pe ăsta... În fundul grădinii! Împuşcat!... Repede, repede!*"

De la Boiangiu la Tănăsescu, în comportamentul tuturor reprezentanţilor „autorităţii", ura faţă de popor se uneşte cu o spaimă permanentă. Licăreşte, undeva în fundul conştiinţei celor care bat, omoară, schingiuiesc, şi ipoteza prăbuşirii întregului eşafod al „ordinei" burgheze. Gîndul că s-ar găsi singuri, dezarmaţi

în fața mulțimii dezlănțuite, îi aduce la un paroxism al fricii și le dictează acțiuni disperate.

În fața răsculaților, prefectul, procurorul și comandantul trupelor își pierd cumpătul, se acuză reciproc. Maiorul, scos din sărite, dă ordin trompetului să sune neîncetat atacul, spre a-și alunga gîndurile negre și a-și reface curajul.

Tipurile din lumea exploatatorilor sînt surprinse mai mult în prim-plan (Grigore, Nadina, Miron Iuga) sau în plan mijlociu (Baloleanu și familia sa). Lumea exploataților este însă văzută în planuri generale, în mișcări vaste, panoramice. Cu toate că obiectivul este mai aproape în planurile prime și mijlocii, cu toate că poate să rețină aici mai multe detalii, imaginea cea mai impresionantă se încheagă (trăsătură caracteristică la Rebreanu) în planurile generale. Stînjenit uneori și chiar lipsit de eficiență în individualizări mai nuanțate de caractere, refractar la orice efort de miniaturist, pe suprafețe mari prozatorul se dezlănțuie cu o forță uriașă, și reconstituirile sale de mulțimi în mișcare nu cunosc egal în literatura noastră.

Fascinantă e astfel arta cu care Rebreanu sugerează creșterea conștiinței maselor. La început țăranii sînt în derută, se întreabă mereu fără nădejdea răspunsului, aproape într-o doară : *„— Păi ce să facem, oameni buni, ce să facem ?... — Ce să facem, ce să facem ? Și înspăimîntîndu-se singuri de revolta lor urmează repede morfolindu-și vorbele : Dumnezeu știe ce să facem..."* Țăranii par docili, neajutorați, neputincioși să întrezărească vreo soluție în afara boierului, căruia sînt gata să-i ceară mila, *„că dumnealui e părintele nostru și n-are să ne lase"*. Vorbele și reflecțiile lor se mișcă într-o ceață de nădejdi obscure, naive. Oamenii povestesc cu o candoare dezarmantă, în spiritul legendelor din bătrîni, despre un vodă fabulos, căruia *„cînd a văzut atîta sînge și omor"*, după răscoalele începute în alte locuri, *„i s-a făcut milă de toți și le-a dat poruncă mare : «stați măi boieri și măi oameni, să fac eu dreptate și să pun pace-ntre voi». Și toți l-au ascultat și s-au mulcomit și s-au întors pe la casele lor. Și atunci căpetenia a început să taie din moșiile boierilor și să le dea oamenilor, ca să aibă și ei..."* Orice gînd

de violență străfulgeră la început în minte ca un element impersonal, ținînd parcă de altă lume. Frazele de amenințare vin nebulos, de departe, făcînd mari ocoluri, și sînt rostite întotdeauna numai pe jumătate : *„Apoi așa nu-i bine, cucoane..."* sau *„Da' ce facem măi creștini, șezătoare ori..."* Cuvîntul fatal „răscoală" nimeni nu îndrăznește să-l rostească. O îndrăzneală nouă amestecată cu o sfială veche dă construcții de tipul acesta : *„Cum să nu, dacă tu ești porc de cîine, dom' Chiriță"*. Oamenii vorbesc în dodii. Se stabilește fără intenție și spontan un fel de limbaj criptic la care participă toată lumea :

„— Bați coasa, Trifoane, ori... ? întrebă Leonte fără mirare.

— O bat să fie bătută ! zise Trifon fără să ridice capul.

— Mi se pare că vrei să cosești înainte de-a semăna ?

— Apoi dacă trebuie... De !"

În context, chiar și ocara zilnică a boilor începe să capete un sens parabolic :

„— Fire-ați ai dracului de zăpăciți, unde vă duceți ?... Hooo !... Ho !... Ia seama, că am să-ți dau bătaie !... Hoo !... Ce, nu ți-e bine ? Te-ai boierit, ai ?... Apoi stai că-ți dau eu !

Îl plesni cu codirișca biciului peste bot, întîi pe unul, apoi pe celălalt, scrîșnind :

— Să nu fii boier, că te-a luat dracu !"

Mulțimea așteaptă fără rost, în fața cîrciumii, într-o atmosferă confuză, ceva, nu se știe bine ce.

„— Da' ce, măi oameni, voi n-aveți case, n-aveți neveste, n-aveți copii ?

— Ne-am ciocoit și noi don' primar. C-așa au venit vremurile."

Nemulțumirea se exprimă la început în mod defensiv, protestele sînt umile, un glas îl încurajează pe altul, apoi îndrăzneala se destramă, zbuciumul masei rămîne învălmășit, amenințarea sună indecisă și surdă :

„Ultimele cuvinte (ale prefectului Boerescu, n.n.) *stîrniră un zgomot nehotărît. Din diferite părți ale mulțimii se porniră glasuri :*

— Nu putem, cucoane!... N-avem pămînt... Pe ce să muncim?"

Şi ceva mai tîrziu:

„Din şovăirea tăcerii următoare, numai peste cîteva clipe se desprinse, ca un suspin al tuturor, cuvîntul plîngăreţ şi umil al lui Ignat Cercel, aflat în primele rînduri:

— Decît aşa trai, tot mai bună o fi moartea!

Glasul lui încurajă altele, cînd ici, cînd colo:

— Mai bine omorîţi-ne, să scăpaţi de noi!

— Ori să mori de foame, ori de altceva, tot moarte se cheamă!

— Baremi dacă muncim de ne zdrobim oasele, s-avem cu ce să ne ţinem zilele!

— Nici aşa nu-i drept ca unii să plesnească de prea sătui, iar altora să li se usuce maţele de nemîncare!"

Atmosfera se electrizează treptat. O vorbă aruncată la întîmplare, purtată din gură în gură, îşi amplifică înţelesul pe parcurs şi ia proporţiile bulgărelui de zăpadă rostogolit la vale. Fapte care ar fi trecut altă dată neobservate, în noile condiţii iau amploarea incidentelor în stare să dezlănţuie războaie. Cînd un copil e urechiat de şoferul Nadinei, mulţimea începe să clocotească de furie ca şi cum ar fi vorba de o chestiune vitală.

De la întrebarea amărîtă: „— *Da' dumnealor ce-şi mai pun mintea cu copiii?"* la izbucnirea mînioasă, ameninţătoare: „— *Să fi fost copilaşul meu, c-apoi le arătam eu!"* şi la constatarea rece, sentenţioasă a lui Trifon Guju: „— *Boierii numai de frică ştiu omenie!"*, un proces complex, sinuos al revoltei care fierbe în conştiinţa masei, e urmărit cu admirabilă siguranţă. Sufletul mulţimii învrăjbite prinde viaţă, se dezvăluie în reflecţii şi gesturi de o mare expresivitate. Oamenii îl îndeamnă pe Pavel să ceară socoteală, resping cu violenţă orice sfat împăciuitor, sar să-l bată pe cîrciumar fiindcă în discuţie „trage" spre ciocoime, se oferă, în sfîrşit, să-l însoţească, în grup, pe cel vătămat.

Cînd maşina boierilor, claxonînd strident, îşi face drum printre ţăranii rînduiţi pe ambele părţi ale drumului, masa a devenit un singur trup, o voinţă comună, care se transmite fiecărui individ, electrizîndu-l:

„...Oamenii... priveau cu ochii tulburi şi cu feţe întunecate goana automobilului. Numai cîrciumarul Busuioc, din pragul lui, scoase căciula cu plecăciunea obişnuită. O mînă delicată îi răspunse cu o fluturare amicală. În acest moment, parcă nu s-ar mai fi putut stăpîni, Petre Petre ţîşni în mijlocul uliţei, în urma maşinii, urlînd furios:

— Huo!... Huo!

Din vreo sută de gîturi izbucni aproape simultan şi furtunos acelaşi «huo» revoltat, pe cînd Trifon Guju, apucînd o piatră, o zvîrli după automobilul ce se depărta, scrîşnind:

— Soarele şi dumnezeii voştri de tîlhari!"

Romancierul arată că furia mulţimii izvorăşte dintr-un şir nesfîrşit de necazuri trăite nemijlocit. Cuvîntul exploatare are pentru oamenii aceştia un înţeles concret şi personal. Nicolae Dragoş fierbe de ură pentru că fiul logofătului i-a batjocorit înainte de nuntă mireasa: „— *Să ştiu că mă taie în bucăţele şi mă aruncă la cîini şi nu mă las pînă n-oi plăti cui trebuie"*; un altul e mînios pe perceptor fiindcă i-a luat, în plină iarnă, ce-a mai avut prin casă, altul, fiindcă nu poate să-i dea nevestei sale, care boleşte, o fiertură caldă. Asuprirea boierească ia pentru fiecare din oamenii aceştia o reprezentare personală pentru că — arată Rebreanu — în plasa relaţiilor sociale curente toate destinele ţin, într-un fel sau altul, de boier, pentru că sistemul dă moşierului un drept absolut asupra tuturor celor care stau în raza puterii lui: primarul ţine de boier, jandarmul tremură de frică să nu-l mute boierul, învăţătorul Dragoş este arestat din ordinul boierului, fiul popei este îndepărtat din parohie pentru că boierul *„n-a vrut să-l primească la Amara"*. De aceea ţăranii împart lumea, fără nici o intenţie de speculaţie, în mod spontan şi de la sine înţeles, în *„boieri şi oameni"*.

Gustul realismului „dur", neînspăimîntat de expresiile violenţei umane, nu-l împiedică pe Rebreanu să arate cum chiar

în toiul răscoalei ţăranii nu-şi pierd omenia, ci sînt împinşi, peste voia lor, să-şi reverse o îndreptăţită şi fatală mînie. Oamenii invadează grădina lui Miron Iuga, dar se feresc să calce straturile de flori : *„— Fereşte, măi creştine — strigă cineva — nu strica iarba, că-i păcat de muncă !"*

Melinte Heruvim, cel cu nevasta bolnavă, vine acasă după prădarea conacului de la Amara doar cu un coş de lucruri alese. Crapă încetinel uşa, să nu-şi trezească femeia şi apoi îi pregăteşte, cu un sentiment de intensă bucurie, care-i îmbujora obrajii tăbăciţi, o masă îmbelşugată. Cînd i se pare că ochii căscaţi ai moartei îl privesc, se scuză zîmbind : *„— Credeam că dormi... Uite ce bunătăţi ! Pentru tine le-am adus toate, că copiii mănîncă orice, numai mîncare să fie, dar tu trebuie să te hrăneşti cu lucruri mai bune, ca să te înzdrăveneşti, c-ai zăcut destul şi-ai suferit. Am pus şi o găină în oală ca să-ţi fac o ciorbă fierbinte şi..."* Constatarea că femeia e moartă îi sădeşte în suflet o tristeţe grea, deznădăjduită : *„— A murit... Tocmai acum s-a prăpădit şi ea cînd..."*

Baba Ioana, în dezlănţuirea generală, e preocupată să-şi ocrotească găinile : *„— Păsărelele mamei, păsărele... Găinile în şanţul celălalt ciuguleau nepăsătoare. Îngrijorată să nu i le omoare, baba nu contenea chemările uitîndu-se doar din cînd în cînd mai urît, spre cîrciumă, de unde venea zgomotul armelor."* Baba e ucisă, în timp ce-şi exercită paşnicile îndeletniciri :

„— Păsărelele mamei... fire-aţi ai dracului cu focurile voastre să fiţi !... Păsări, păsări, veniţi la maica !

Apoi deodată se răsuci pe loc mînioasă, bombănind :

— Fire-aţi ai dra...

Se prăbuşi zvîrcolindu-se şi mişcînd numai buzele, fără glas."

În *Răscoala* sînt desenate cu veridicitate şi precizíune diferite chipuri de ţărani : Pantelimon Văduva, flăcăul dezgheţat care trebuie să plece la oaste, Chiriţoiu, *„cu plete crescute pînă pe umeri şi cărunt ca un fuior de cînepă meliţată"*, Ignat Cercel, omul amărît de nevoi şi de cicăleala nevesti-si etc.

Cu toată învolburarea de ape a răscoalei, care mişcă satul, împingîndu-l pe un unic făgaş, nu sînt neglijate nici ciocnirile de interese divergente, dictate de neomogenitatea masei rurale.

Pe săracani ca Marin Stan, ca Toader Strîmbu, ca Petre Petre, sau Trifon Guju nevoia i-a făcut mai aprigi, mai colţoşi. Ei vorbesc puţin, dar în cuvintele lor strigă şi suferinţa şi mizeria : *„— Să punem noi mîna pe pămînt şi pe urmă nici Dumnezeu nu ni-l mai ia"*, spune încruntat Marin Stan.

Alţii, ca Luca Talabă, ca Ilioasa, ca primarul Pravilă, ca Busuioc cîrciumarul, sînt ţărani înstăriţi, se urnesc greu, caută să se puie bine şi cu satul, şi cu boierul : *„— Apoi dacă lumea s-o apuca de blestemăţii, Filip n-are să se mai amestece,* — hotărăşte nevasta lui Filip auzind că e vorba de izgonirea boierilor, şi adaugă : *că el e om cu casă grea şi nu poate să se ia după cei dezmăţaţi care n-aşteaptă decît să strice şi să prade cum ne-au furat şi nouă carnea astă-iarnă !"* Iar Filip, *„bucuros de energia soţiei sale, murmură greoi : «— S-a stricat lumea şi s-a înrăit cum nu se mai poate...»"*.

Primarul se străduieşte din răsputeri să liniştească oamenii. Cîrciumarul se ţine şi el deoparte, iar cînd ţăranii îi cer răspicat să meargă cu ei la curte, răspunde „înfricoşat" : *„Iacă viu, măi frate Trifoane !... Se poate să lipsesc eu cînd e tot satul ?"*

În momentele de încordare cei avuţi dispar, dar reapar după izgonirea moşierilor, la împărţeală, încercînd să-şi ia partea leului.

Oricît de exactă e această portretizare categorială şi individuală, reuşita principală a romanului rămîne tabloul masei. Rebreanu n-are aici pereche în forţa de a-i cuprinde fiinţa multiplă, grandioasă, teribilă. Romancierul ştie să vadă socialul în aglutinările lui enorme, percepe ca nimeni altul violenţa instinctelor, e un mare poet al sufletului stihial care mişcă mulţimile.

Ca şi *Ion*, *Răscoala* e un model de creaţie epică solid construită, cu episoadele riguros înlănţuite, de-a lungul unei intrigi bine închegate. Acţiunea se desfăşoară concomitent în mai multe medii sociale, dar aceasta se petrece firesc, în cadrul unui

2*

subiect simplu și clar care, datorită prezenței lui Herdelea, își păstrează o strînsă unitate. În fond, *Răscoala* e romanul evenimentelor care au însîngerat istoria țării, dar și romanul unei crize în formația morală a lui Titu. Adolescentul cu visuri romanțioase, agitat de ideea națională, ia contact cu tragedia socială a neamului. În cîteva gesturi generoase, dar ineficace, se consumă și capacitățile de dăruire ale acestui intelectual, care, în finalul romanului, iese din marea experiență a vieții lui resemnat, redus la numitorul comun, dispus să-și croiască existența ștearsă și poltronă descrisă mai tîrziu în *Gorila*.

Într-o carte pornită pe negația radicală și intitulată programatic *Nu* (1934), Eugen Ionescu scria : „Răscoala *este, de departe, cel mai bun roman românesc*". „*Am să scriu cîndva, poate, care îi sînt calitățile* — adăuga el, semnalînd deocamdată, „*accelerarea, în progresie geometrică, a acțiunei*", „*marile linii, marile mișcări, marile forțe care sînt cuprinse în această carte, — ce îți lasă impresia de furtună, de vuiet asurzitor urmat de o liniște mortuară*".

Merită o întreagă analiză orchestrația simfonică, grandioasă a romanului. Narațiunea curge la început lent, apoi, pe măsură ce Herdelea ia cunoștință mereu de alte realități amenințătoare, ritmul începe să se precipite. Leit-motivul — „chestiunea țărănească" — aduce în text o notă obsedantă care crește mereu, din ce în ce mai tumultuos, pînă cînd se izbește de zidul unei liniști ciudate. Vine un moment de așteptare chinuitoare, de încordare, neliniște și spaimă. Narațiunea înaintează greu, împiedicat, sugerînd tăcerea apăsătoare, insuportabilă, de dinaintea furtunii. După aceasta acțiunea se dezlănțuie cu o violență nebună. Capitolele largi, cu descrieri calme, sistematice, de la început, sînt înlocuite de episoade concentrate, ca niște secvențe cinematografice, rostogolite mereu mai rapid, mai exaltat, cu o nervozitate care nu mai dă răgazul comentariului gîndit, ci doar a ticului verbal declanșat parcă automat, ca să descarce furia, ca să înlocuiască orice reflecție. Plesnind un bou cu biciul peste bot, un țăran strigă : „*Să nu fii boier, că te-a luat dracu !*", altul lovește cîinele (parcă odihna lui l-ar fi sfidat) : „*Mai du-te dracului și tu, nu-mi sta-n picioare !*". Jandarmul îi strigă nevestii-si : „— *Atunci să mă slăbești ! Am să-ți bag pe foc Universul, fi-ți-ar al dracului !*" Mama lui Petre Petre conchide : „— *Ducă-se pe pustii de cucoană, fire-ar a dracului !*" etc., etc. Mișcarea devine convulsivă ca a acului de seismograf în timpul cutremurului pentru ca spre sfîrșit să atingă din nou, istovită, o respirație largă, liniștită ; dar e liniștea tragică pe care o aduc după ele cataclismele, liniștea dezastrelor și a cimitirelor cu morminte proaspete.

În *Răscoala*, ca și în alte lucrări ale lui Rebreanu, accentul principal al narațiunii cade întotdeauna pe desfășurarea faptelor, pe urmărirea mișcării și nu pe descrierea cadrului, a atmosferei sau pe analiza minuțioasă a proceselor sufletești.

Scena represiunii, de pildă, este istorisită cu o extremă sobrietate. Sînt consemnate exact mișcările : „*În vreme ce țăranii se vînzoleau, coloana de soldați se tîra pe șosea ca o uriașă rîmă neagră. Raze de soare jucăușe, căzînd pe luciul baionetelor înfipte în arme, se răsfrîngeau, cu sclipiri speriate, în văzduh. În curînd se deosebiră rîndurile și cei cîțiva călăreți, și trăsura cu prefectul și procurorul, apoi tunurile trase de cîte șase cai, încheind trupul apocaliptic ca o coadă turtită cu solzi metalici.*

Cu cît oastea se apropia tăcută cu atît gălăgia țărănească se învolbura ca un cor sălbatic, amețitor. Grămădirea de oameni se resfira în părți de-a curmezișul șoselei, subțiindu-se, parcă toți ar fi vrut să vază mai bine pe vrăjmași și să-i înfrunte.

O comandă aspră răsună în vîrful coloanei militare. Două companii se desfășurară în linie, una la dreapta și alta în stînga șoselei, oprindu-se apoi la o distanță numai de vreo sută de pași de gloatele țărănești. Între ele, pe șosea, apărea trăsura prefectului Baloleanu escortată de maiorul călare.

— Calm, domnule maior ! Să nu ne pierdem calmul ! bolborosi Baloleanu, foarte galben, coborînd șovăitor din caleașcă, urmat de primul procuror care părea cel mai liniștit dintre toți..."

Cum se vede, desfăşurarea acţiunii e notată cu precizie : ţăranii *„se vînzoleau"*, coloana *„se tîra pe şosea"*, gălăgia *„se învolbura"*, grămădirea *„se resfira"*, în vîrful coloanei *„răsună o comandă aspră"*, cele două companii trec resfirîndu-se *„una la dreapta şi alta în stînga şoselei"*.

Stările sufleteşti ale personajelor sînt sugerate doar printr-o notaţie sumară. Baloleanu e *„foarte galben"*, coboară *„şovăitor din caleaşcă"*, *„bolboroseşte"* ceva.

Rebreanu ştie să caracterizeze prin cîteva gesturi semnificative, printr-o frîntură de dialog bazată tot pe mişcare dramatică, o întreagă stare sufletească. În scena represiunii, aşteptarea aţîţată a mulţimii, mînia şi disperarea ei se exteriorizează foarte viu în gesticulaţia şi în sudălmile scrîşnite ale grupului de ţărani ieşiţi înaintea trupelor.

Oamenii se mişcă pe loc *„ca o apă bătută de un vînt nehotărît. Era o legănare într-o parte şi într-alta căreia clocotul de urlete îi împrumuta o înfăţişare războinică.*

— Nu ne trebuie boieri!... Aţi venit să ne omorîţi?... Noi nu ne speriem de soldaţi!... Destul ne-au batjocorit ciocoii!... Huo! huo!... Să nu trageţi, fraţilor!..."

Ca o ameninţare a acestei mări, care fierbe şi e gata să se năpustească peste maluri, Anghelina lui Nistor Mucenicul ţîşneşte din mulţime *„cu copilaşul cel mic în braţe, cu basmaua alunecată pe spate şi părul ciufulit.*

Ajunse pînă aproape de Baloleanu, zbierînd şi blestemînd cu un glas desperat."

Spaima ascunsă a călăilor, nervozitatea trădînd nesiguranţa se ghicesc din fiecare mişcare a maiorului Tănăsescu. Calul lui dansează sub împunsăturile pintenilor, îşi ciuleşte urechile la mişcările dezordonate ale cravaşei. Apoi, dorinţa de a termina cît mai repede şi groaza cumplită că trupa nu-i va asculta ordinele izbucnesc în comanda furioasă : *„— Trompet, trompet! răcni Tănăsescu. Unde umbli, zevzecule?... Aici, lîngă mine să stai, înţelegi?"* Şi cîteva minute mai tîrziu : *„— Trompet, izbucni maiorul. De ce nu suni, ticălosule?... sună mereu, trompet, să audă şi domnul prefect că aici nu mai e politică!... Hoţii vor să ne bea sîngele, onorate domnule prefect!..."*

Chiar şi caracterizarea realistă a felului cum vorbesc ţăranii se face la Rebreanu mai puţin prin particularităţile limbajului cît prin gest, prin ansamblul dramatic al situaţiilor.

Semnificativ în această direcţie e şi sensul multiplu pe care romancierul ştie să-l dea aceluiaşi *„de..."* ţărănesc, însemnînd în scene diferite o ezitare (ca în codeala lui Filip), o ameninţare subînţeleasă (ca în dialogul între Trifon Guju şi Leonte Orbişor), o sentinţă sceptico-batjocoritoare (ca în concluzia trasă de oameni la sfîrşitul scurtului discurs explicativ al colonelului Ştefănescu).

Preocupat să reconstituie cu preciziune mai ales acţiunile şi situaţiile, stilul lui Rebreanu are o mare forţă de obiectivizare. Intervenţia scriitorului aproape că nu se simte. În citatul anterior, care descrie întîlnirea între armată şi răsculaţi, relatarea nu foloseşte, stilistic vorbind, decît cel mult comparaţii foarte comune : coloana se tîrăşte ca o *„uriaşă rîmă neagră"*, gălăgia se învolburează ca *„un cor sălbatic"*. Singurele elemente susceptibile a trăda o participare sentimentală se reduc la ideea speríerii razelor de soare pe care le reflectă tăişul armelor *(„raze de soare jucăuşe... se răsfrîngeau cu sclipiri speriate în văzduh")* şi la senzaţia de ameţeală pe care o comunică fierberea şi gălăgia crescîndă a mulţimii *(„gălăgia ţărănească se învolbura ca un cor sălbatic, ameţitor")*.

Toate aceste notaţii se topesc perfect în ansamblul descrierii, sugerînd cu o putere de convingere obiectivă, uluitoare, lucrul înspăimîntător care va urma. *„Frazele considerate singure* — spunea pe bună dreptate G. Călinescu, rezumînd printr-o imagine admirabilă arta lui Rebreanu — *sînt incolore ca apa de mare ţinută în palmă; cîteva sute de pagini au tonalitatea neagră-verde şi urletul mării."*

OV. S. CROHMĂLNICEANU

TABEL CRONOLOGIC

1885 *„Sînt născut într-o noapte — 27 noiembrie 1885 — cînd Pămîntul s-a întîlnit cu resturile cometei Bialla. În această noapte a fost cea mai formidabilă ploaie de stele. Îmi spunea tata că stătea pe prispă și că ploua cu stele cu adevărat așa cum plouă cu apă."*

Locul nașterii : satul Tîrlișiua, din fostul județ Someș (azi raionul Beclean), regiunea Cluj, unde tatăl său, Vasile Rebreanu, era învățător. Este primul născut din cei 14 copii ai învățătorului. Vasile Rebreanu (1863—1914) se trăgea dintr-o familie țărănească, din satul Chiuza (azi raionul Beclean). A făcut primele patru clase de liceu la Năsăud, unde a fost coleg de clasă și de bancă cu George Coșbuc. A trecut apoi la școala pedagogică — „preparandia" — din Gherla, ieșind învățător. În anul 1884 se căsătorește cu Ludovica Duganu din Beclean. Funcționează, pînă la pensionare (1910), în diferite sate de pe valea Someșului : Lăpușul Unguresc, Tîrlișiua, Maieru, Prislop. În ultimii ani se stabilește cu familia la Năsăud.

„Tata făcea un fel de literatură populară, aduna poveşti, strigături, cimilituri, a fost un folclorist cum de altfel erau pe vremea aceea mai toţi învăţătorii din Ardeal.“

1888 Familia Rebreanu se mută la Maieru, comună situată între Sîngiorz şi Rodna. Prima aducere-aminte a scriitorului se leagă chiar de acest eveniment. Avea atunci doi ani şi jumătate. *„De satul Maieru se leagă pe urmă primele impresii care au lăsat urme ce nu se pot şterge în toate domeniile percepţiei şi ale conştiinţei... În Maieru am trăit cele mai frumoase şi mai fericite zile ale vieţii mele.“* Aici funcţionează Vasile Rebreanu pînă în anul 1899.

1891—1895 Urmează şcoala elementară la Maieru. *„Cele dintîi plăceri ale slovei tipărite şi ale ştiinţei de carte tot în Maieru le-am avut, în forma primelor lecturi care m-au pasionat,* Poveştile ardeleneşti *ale lui Ion Pop Reteganul, vreo cinci volume...“*

1895—1900 Se înscrie la Gimnaziul (liceul) grăniceresc din Năsăud, unde face primele două clase gimnaziale, după care trece la liceul german din Bistriţa, unde absolvă următoarele trei clase. Din aceşti ani datează primele sale încercări literare, în limba română şi germană.

1900—1903 Greutăţile tot mai mari îl determină pe învăţătorul Rebreanu (de curînd mutat în Prislop) să ceară admiterea ca bursier a fiului său Rebreán Olivér în clasa I a unei şcoli reale superioare de honvezi (un fel de liceu militar). Cererea este acceptată, iar elevul, repartizat la şcoala din Şopron, ai cărei trei ani de studiu îi termină cu „distincţie simplă“ în 1903.

1903—1906 „După terminarea liceului, fiindcă nu puteam urma medicina, care mi-a fost dragă, a trebuit să aleg între singurele două cariere pe care le puteam urma fără nici un sprijin material de-acasă : preoţia şi armata. Am ales pe a doua pentru că mi s-a părut atunci mai compatibilă cu pasiunea scrisului, care mă ispitea de mult.“ De aceea, în toamna anului 1903 intră ca bursier de stat la Academia militară „Ludovic“ din Budapesta. La terminarea anului III este înaintat sublocotenent (1 sept. 1906). În toţi aceşti ani frecventează asiduu teatrul, traduce în limba maghiară piese străine şi chiar compune lucrări dramatice, încercînd să le plaseze, fără succes, pe la diversele teatre budapestane.

1906—1907 Ofiţer de infanterie, este repartizat la Regimentul 2 Honvezi din Gyula. În acest oraş de garnizoană îşi continuă activitatea preferată : lectura şi scrisul. Citeşte, în traduceri maghiare sau germane, pe clasicii literaturii universale şi îndeosebi pe ruşi (Tolstoi, Gogol, Dostoievski etc.) şi-şi face însemnări şi extrase. Dintre scriitorii maghiari, preferinţele sale merg spre Mikszáth Kálmán, de a cărui influenţă se resimt primele sale producţii epice. Tot acum compune în limba maghiară un ciclu de schiţe cu subiect din viaţa cazonă, dintre care o parte vor fi transpuse mai tîrziu în româneşte şi publicate.

1908 În februarie demisionează din armată şi se întoarce între ai săi, la Prislop, unde se îndeletniceşte îndeosebi cu traducerile şi de unde trimite revistelor primele sale încercări epice în româneşte. După cîteva insuccese, i se publică în *Luceafărul* din Sibiu (1 noiembrie) schiţa *Codrea (Glasul inimii)*, inspirată din realitatea satului.

Ajutor de notar, pentru scurtă vreme, în Nimigea Ungurească, unde scrie nuvela *Ofilire*, apărută de asemenea în *Luceafărul* (15 decembrie).

Lectură intensă din scriitorii munteni şi moldoveni (predilecţie pentru Creangă), cu scopul de a-şi îmbogăţi şi perfecţiona limba, încărcată de regionalisme şi germanisme.

Din această perioadă datează nuvela *Ruşinea* care conţine, în nucleu, conflictul viitorului roman *Ion*.

Se documentează din revistele şi publicaţiile româneşti asupra stărilor de lucruri din România şi mai ales asupra răscoalelor ţărăneşti. Acum se înfiripă ideea înjghebării unei vaste epopei a satului românesc, care să zugrăvească deopotrivă realităţile sociale ale Transilvaniei şi ale României burghezo-moşiereşti.

Nutreşte intenţia de a se stabili la Bucureşti, împărtăşindu-i-o şi lui Coşbuc, care-i vizitase familia în cursul verii.

1909 Începe traducerea romanului *Război şi pace* de Tolstoi. Spre sfîrşitul lui februarie avea traduse (prin intermediu german) primele două capitole ale romanului (vreo 160 de pagini). Contactul cu opera marelui romancier rus îl stimulează să studieze mai temeinic viaţa propriului său

popor, firea, traiul, obiceiurile, limba ţăranilor *„mai curată decît a «inteligenţei»"*.

În primăvară intră ca ajutor de notar în comuna Măgura-Ilvei, unde rămîne pînă la începutul lui octombrie. În cîteva luni notează şi strînge un bogat material de viaţă care, adăugat la ceea ce cunoştea din Prislop şi din amintirile copilăriei la Maieru, va constitui zestrea de observaţii de la temelia romanului *Ion*.

Continuă colaborarea la *Luceafărul* cu nuvela *Răfuiala* şi tot într-o revistă sibiană *(Ţara noastră)* publică traducerea poemului lui Gorki, *Cîntecul şoimului*.

Cu gîndul de a trece în România, participă la lucrările Adunării Generale a „Astrei", care se ţin la Sibiu între 12 şi 14 octombrie. La despărţirea de ai săi, tatăl îi urează : *„Să ajungi cît Coşbuc de mare !"* La Sibiu cunoaşte pe Octavian Goga şi pe Ion Agârbiceanu, iar dintre invitaţi, pe Emil Gîrleanu, Victor Eftimiu, Cincinat Pavelescu ş.a. Ajutat de aceştia, trece frontiera şi ajunge în Bucureşti. Este sprijinit de criticul Mihail Dragomirescu, directorul revistei *Convorbiri critice*, unde i se publică, în toamna aceluiaşi an, povestirea *Volbura dragostei (Cîntecul iubirii)*.

Pentru viitorul romancier începe o grea epocă de privaţiuni şi salahorie, prost remunerată, prin diverse redacţii de ziare şi reviste *(Ordinea, Falanga, Convorbiri critice)*.

1910 Încurcături cu autorităţile, la intervenţia guvernului austro-ungar. Arestat, este extrădat, ţinut închis cîteva luni (întîi la Văcăreşti, apoi la închisoarea din Gyula). După lămurirea situaţiei este pus în libertate. În drum spre Bucureşti, se

abate şi pe la Năsăud. În perioada detenţiunii şi imediat după aceea traduce cîteva povestiri de Maxim Gorki. Tot acum scrie nuvelele *Culcuşul* şi *Golanii*, care apar în *Convorbiri critice* şi proiectează în linii mari *Zestrea* — viitorul roman *Ion*, plecînd de la datele mai vechi ale nuvelei *Ruşinea*. Proiectul iniţial se îmbogăţeşte cu *„ideea de a completa simpla ceartă între ţărani pentru pămînt... cu o acţiune secundară, cînd paralelă şi cînd împletită cu cea principală, din viaţa păturilor intelectuale ardelene"*. Începînd din acest an (manuscrisul e datat 11 VIII 1910), Rebreanu va nota mereu, din timp în timp, în caietul cuprinzînd schiţa conflictului. Din acest an datează şi nuvelele *Proştii* şi *Dintele*, publicate în *Convorbiri critice*. Proiectează de asemenea o piesă cu titlul *Ţăranii*, cu subiect din răscoalele ţărăneşti, pentru care întreprinde o documentare amănunţită, cercetînd mai ales presa vremii.

Se căsătoreşte cu Fanny Rădulescu (n. 1888), originară din Piteşti, viitoare actriţă a Teatrului Naţional din Bucureşti care va debuta în anul 1911 la Teatrul Naţional din Craiova. Sora ei se va căsători cu dramaturgul Mihail Sorbul. Împreună cu acesta, Rebreanu face să apară, între 15 septembrie 1910 şi ianuarie 1911, revista teatrală *Scena*.

1911 Dintr-o scrisoare a lui Emil Gîrleanu (datată 1911) : *„L-am văzut aseară pe Rebreanu foarte abătut. Îl dă afară din casă şi n-are unde sta, n-are nici 5 parale măcar. Ia-l te rog tu, 2—3 zile, să doarmă la tine şi la întoarcerea mea îi voi face vreun rost."*

Este numit secretar literar la Teatrul Naţional din Craiova, sub directoratul lui Emil Gîrleanu.

1911—1913 Colaborări cu schiţe şi nuvele la : *Viaţa românească*, *Luceafărul*, *Cosînzeana* (Orăştie), *Flacăra*, *Universul literar* etc. Cronici dramatice şi articole în *Ramuri* (Craiova), *Rampa* (al cărei redactor devenise din 1912) etc.

Apare la Orăştie primul volum de proză al lui Rebreanu : *Frămîntări* (1912), cuprinzînd majoritatea schiţelor şi nuvelelor publicate în reviste pînă în anul 1911.

Anul 1913 (martie) este indicat de romancier ca perioadă cînd încearcă o primă redactare a romanului *Zestrea*, pe baza însemnărilor pe care şi le făcuse vreme de cîţiva ani. Nemulţumit de rezultat, se hotărăşte să stabilească şi mai amănunţit planul romanului, distribuţia pe capitole şi subcapitole a materialului şi numai după aceea să reînceapă redactarea.

Tot în această epocă îl frămîntă iar ideea unei piese, *„Răscoala, dramă în patru acte"*, cu subiect din răscoalele ţărăneşti din 1907. Din astfel de încercări se cristalizează ideea unui amplu roman despre răscoale. O primă schiţă de plan a viitorului roman datează din această perioadă.

1914 Devine secretar al Societăţii Scriitorilor Români.

1916—1917 Apar volumele de nuvele şi schiţe *Golanii* şi *Mărturisiri*.

Colaborează la *Universul literar* unde susţine cronica dramatică şi unde, cu un an înainte, publicase traduceri din nuvelele lui Cehov.

Apare volumul *Gura femeii* cuprinzînd traduceri din nuvelele şi schiţele lui Cehov. După Tolstoi şi Gorki, Cehov şi Dostoievski sînt maeştrii care au îndrumat paşii lui Rebreanu în creaţie.

„Curînd după intrarea României în război, în august 1916, cînd în mai fiecare noapte bătea într-o dungă clopotul Mitropoliei, vestind aeroplane sau Zeppeline duşmane, într-o asemenea noapte am reluat Zestrea, *s-o scriu din nou... Noaptea aceea cu primejdii de alarmă a fost poate cea mai fecundă din viaţa mea... Mai mult : ritmul şi tonul întregului roman în noaptea aceea s-au creat."* După o muncă intensă de aproape un an, la 14 august 1917, romancierul isprăveşte această a doua versiune. Tot acum schimbă şi titlul romanului, din *Zestrea*, în *Ion*. *„După o pauză numai de cîteva luni, m-am hotărît să mai transcriu o dată textul, pentru tipar."* Operaţia lucrului pe text va dura însă destulă vreme, pînă în pragul tipăririi romanului, în anul 1920.

Rămas în timpul ocupaţiei germane în Bucureşti, colaborează cu articole despre teatru la revista *Scena*, condusă de scriitorul A. de Herz.

1918 La 26 aprilie încetează din viaţă în Bucureşti George Coşbuc ; Rebreanu semnează în ziarul *Lumina* articolul *George Coşbuc*.

An de grele încercări pentru scriitor. Denunţat, este arestat de autorităţile de ocupaţie austriece ca nesupus la mobilizare. Scapă de sub escortă şi după multe peripeţii reuşeşte să ajungă în Moldova. La Iaşi este tratat cu neîncredere, pentru că în perioada neutralităţii s-a ţinut deoparte de agitaţia războinică, iar după retragerea în Moldova a rămas în teritoriul ocupat. Scriitorul a găsit de cuviinţă să se disculpe public prin mijlocirea unei cărţi. Începută în decembrie 1918, la Iaşi, cartea, intitulată *Calvarul*, e terminată în martie 1919.

Într-o astfel de stare de spirit, Rebreanu atacă epic, drama românului din Transilvania adus de împrejurări să lupte împotriva fraţilor săi. Scrie nuvela *Catastrofa* (bazată pe un asemenea conflict) şi se gîndeşte să reia subiectul într-un roman, *Pădurea spînzuraţilor*. Ideea acestuia i-a sugerat-o vederea unei fotografii înfăţişînd un sinistru episod al războiului : 300 de cadeţi cehi spînzuraţi într-o pădure de autorităţile militare austro-ungare pentru că au refuzat să plece pe front.

1919 Prin februarie începe lucrul la *Pădurea spînzuraţilor*. Scrisul merge anevoie, pentru că în acel moment scriitorul nu dispunea decît de *„un subiect cerebral, în care toată desfăşurarea se înfiripa de asemenea pe date cerebrale"*. Pe la mijlocul lui mai întrerupe lucrul, la auzul veştii, care-l zguduie, că fratele său Emil, ofiţer în armata austro-ungară, a fost spînzurat în urmă cu doi ani, la 14 mai 1917, la Ghimeş, pentru că a vrut să treacă linia frontului, la români. *„Fără tragedia fratelui meu —* Pădurea spînzuraţilor *sau n-ar fi ieşit de loc, sau ar fi avut o înfăţişare anemică, livrească, precum au toate cărţile ticluite din cap, la birou, lipsite de seva vie şi înviorătoare pe care numai experienţa vieţii o zămisleşte în sufletul creatorului."*

Peste vară merge în Ardeal, la ai săi, stabiliţi între timp la Beclean. Revede vechile locuri şi ia contact cu oamenii care l-au cunoscut înde-

aproape pe Emil. Citeşte scrisorile acestuia de pe front, reconstituind astfel detaliu cu detaliu toată viaţa fratelui său. Întors la Bucureşti, în august, reia lucrul la roman, dar după puţină vreme îl întrerupe din nou pentru o perioadă de doi ani.

Începe seria de cronici dramatice în revista *Sburătorul* condusă de Eugen Lovinescu. Între 1919—1921 va publica aici peste 60 de cronici şi articole despre teatru, precum şi unele povestiri.

Director încă din 1918 al colecţiei de popularizare „Scriitori celebri". În cadrul acesteia, tipăreşte în 1919 traducerea revizuită a povestirii *Douăzeci şi şase şi una* de Maxim Gorki, care-l preocupase şi în urmă cu zece ani, pe cînd se găsea în închisoarea din Gyula. Caldă prezentare a umanismului gorkian, în nota introductivă. În aceeaşi colecţie, cu un an mai înainte, Rebreanu publicase nuvela *De ce?* de Lev Tolstoi, sub titlul *Revoluţionarul*, tradusă tot de el.

Apare *Cadrilul*, comedie în trei acte, prezentată în premieră la Teatrul Naţional din Bucureşti în ziua de 29 decembrie.

Apare naraţiunea cu elemente autobiografice *Calvarul*.

Apare volumul de nuvele şi schiţe *Răfuiala*, care cuprinde pe lîngă unele bucăţi mai vechi şi cîteva necuprinse în volume.

1920 Apare în editura *Viaţa românească* romanul *Ion*, în două volume. Cartea s-a bucurat de primirea excepţională a publicului, trebuind să fie reeditată după un an. Ample cronici elogioase i-au fost consacrate de îndată în principalele reviste. N-au lipsit însă nici împotrivirile.

În cadrul romanului românesc, *Ion* este cea dintîi realizare monumentală, deplin obiectivă, care-şi propune investigarea unui mediu social pe toată întinderea sa. I-au urmat: *Baltagul* (1928) şi marile epopei istorice ale lui Mihail Sadoveanu, *Concert din muzică de Bach* (1927) şi *Drumul ascuns* (1932) de Hortensia Papadat-Bengescu, imagini ale vieţii marii burghezii româneşti surprinsă în plin proces de descompunere, *Patul lui Procust* (1932) de Camil Petrescu, înfăţişînd drama intelectualului român în societatea burgheză, *Enigma Otiliei* (1938) de G. Călinescu, *Sfîrşit de veac în Bucureşti* (1944) de Ion Marin Sadoveanu etc.

Imagine amplă şi complexă a vieţii sociale şi naţionale din Transilvania de dinainte de unire, *Ion* a fost precedat, în literatura noastră, de alte două opere însemnate: *Mara* (1906) de Ion Slavici şi *Arhanghelii* (1914) de Ion Agârbiceanu.

Ca roman al vieţii ţărăneşti şi al psihologiei ţărănimii observată într-o anumită etapă istorică, *Ion* a fost de asemenea anticipat de nuvelistica lui Slavici şi Agârbiceanu, contribuind la rîndul său la maturizarea nuvelisticii lui Pavel Dan (*Urcan bătrînul*, *Înmormîntarea lui Urcan bătrînul*, 1934), precum şi la formarea ca romancier al vieţii satului a tînărului prozator Titus Popovici (*Setea*, 1958).

Ţărănimea în cadrul orînduirii capitaliste a constituit, înainte de Rebreanu, obiectul de studiu pentru o seamă de mari scriitori realişti ai literaturii universale: Balzac (*Ţăranii*, 1844), Zola (*Pămîntul*, 1888), Lev Tolstoi (*Cazacii*), Cehov (*Ţăranii*), polonezul Wladislav Reymont (*Ţăranii*, 1904—1909) etc.

Apare, în revista *Sburătorul*, nuvela *Iţic Ştrul dezertor*, puternică şi patetică demascare a naţionalismului şovin şi a ororilor războiului imperialist.

1921—1922 Iese de sub tipar volumul *Trei nuvele* cuprinzînd nuvelistica inspirată din tragedia

războiului : *Iţic Ştrul dezertor, Catastrofa* şi *Hora morţii.*

Solicitat să colaboreze la *Viaţa românească,* susţine, vreme de doi ani, cronica dramatică.

Intenţionînd să reia lucrul la *Pădurea spînzuraţilor,* pleacă în vara anului 1921 la Ghimeş, pentru a cerceta împrejurările uciderii fratelui său, a vorbi cu oamenii care l-au cunoscut în ultimele luni de viaţă şi a descoperi locul unde a fost îngropat.

La 15 decembrie 1921 se apucă pentru a treia oară să scrie romanul, după ce în prealabil sistematizează întreg materialul adunat şi schiţează cîteva planuri ale operei.

La 27 iunie 1922 termină de scris *Pădurea spînzuraţilor,* care apare cîteva luni mai tîrziu.

Împreună cu Mihail Sadoveanu *(Strada Lăpuşneanu,* 1921), Rebreanu inaugurează cu *Pădurea spînzuraţilor* o linie tematică bogat reprezentată în epoca românească realist-critică : tragedia primului război mondial (Hortensia Papadat-Bengescu, *Balaurul,* 1923 ; Cezar Petrescu, *Întunecare,* 1928 ; Camil Petrescu, *Ultima noapte de dragoste, întîia noapte de război,* 1930 ; Ion Agârbiceanu, *Vremuri şi oameni,* 1943 etc.). Tema a fost tratată şi în răsunătoare opere ale literaturii universale : Henri Barbusse, *Focul,* 1916 ; Roland Dorgelès, *Crucile de lemn,* 1919 ; John Dos Passos, *Trei soldaţi,* 1921 ; Konstantin Fedin, *Oraşe şi ani,* 1924 ; Ernest Hemingway, *Adio, arme !,* 1929 etc.

1923 Apare, *Plicul,* comedie în trei acte, scrisă între 27 iulie şi 25 august 1921. Piesa a fost reprezentată la 12 aprilie 1923 pe scena Teatrului Naţional din Bucureşti. Cronici dramatice despre spectacol semnate de Camil Petrescu, Ion Marin Sadoveanu etc.

Serie de cronici dramatice în ziarul *România,* începînd din anul 1923 pînă în 1925.

Ales vicepreşedinte al Societăţii Scriitorilor Români.

1924 Conduce revista săptămînală de informaţie literară *Mişcarea literară,* care apare de la 15 noiembrie 1924 pînă la 17 octombrie 1925. Printre colaboratori se numără : Tudor Vianu, Perpessicius, Pompiliu Constantinescu, Felix Aderca, Anton Holban, Camil Baltazar, Mihail Sorbul ş.a.

1925 Apare romanul *Adam şi Eva,* povestea *„celor şapte vieţi ale unei singure perechi de oameni, în timp şi spaţiu"* ; punctul de plecare al cărţii a fost un episod trăit de autor în 1918, la Iaşi.

Este ales pentru întîia oară preşedinte al Societăţii Scriitorilor Români.

1926 Apare *Apostolii,* comedie în trei acte, scrisă între 4 iulie şi 24 octombrie 1925. La 17 martie 1926 are loc şi premiera spectacolului, pe scena Teatrului Naţional din Bucureşti.

Răspunzînd unei anchete a revistei *Ideea europeană,* Rebreanu îşi formulează crezul artistic *(Cred).* Ostil estetismului şi formalismului, scriitorul preţuieşte mai presus de toate adevărul vieţii şi atribuie artei o înaltă misiune etică : ea trebuie să-l înalţe pe om, *„să-l facă mai om".*

Reia proiectul romanului *Răscoala,* al cărui plan îl schiţează. În prealabil se documentează prin părţile Argeşului, alese ca loc al acţiunii.

1927 Este ales cetăţean de onoare al comunei Maieru şi împroprietărit cu un loc de casă în vatra satului.

În vara aceluiaşi an stă cîteva luni la Maieru. La 9 iulie începe o primă redactare a romanului *Răscoala,* ajungînd să scrie în trei săptămîni 150 de pagini. Întrerupe însă lucrul pe care-l va relua abia în 1930.

Apare volumul de nuvele şi schiţe *Cuibul visurilor,* cuprinzînd producţia nuvelistică a ultimilor opt ani.

Este ales pentru a doua oară preşedinte al Societăţii Scriitorilor Români, iar în anul următor, reales.

Apare romanul *Ciuleandra,* tratare epică a unui caz de psihopatie.

1928 Apare în traducere cehă romanul *Pădurea spînzuraţilor.* În anii următori, romanul va mai fi tradus în limbile : engleză (1930), italiană (1930), franceză (1932), germană (1932), turcă (1942), spaniolă (1944), portugheză (1945), finlandeză (1946), maghiară (1957), rusă (1959) etc.

În decembrie este numit director al Teatrului Naţional din Bucureşti. În discursul inaugural anunţă că va lupta pentru însănătoşirea repertoriului, prin înlăturarea pieselor bulevardiere.

În revista *Cugetul liber* din februarie-martie 1928 apare articolul lui Lotar Rădăceanu *Între romanul social şi romanul de salon,* care se ocupă de *Ciuleandra* şi *Adam şi Eva,* semnalînd ivirea unei *„crize de dezvoltare"* în evoluţia scriitorului. Autorul îl îndeamnă pe Rebreanu să continue linia romanului social.

Întrebat asupra preferinţelor sale literare, Rebreanu numeşte o serie de scriitori germani şi englezi : *„Thomas Mann, Döblin, Hardy, Galsworthy şi Conrad... Cred că pe Conrad l-am citit în întregime."*

1929 Apare romanul *Crăişorul,* evocare romanţată a răscoalei lui Horia.

Apare, în traducere cehă, romanul *Ion.* Romanul va mai fi tradus în limbile : italiană (1930), polonă (1932), germană (1941), slovacă (1943), croată (1943), franceză (1946), maghiară (1960) etc.

Laureat cu Premiul naţional pentru proză.

1930 Conduce Direcţia pentru educaţia poporului (un fel de subsecretariat de stat), „organ centralizator şi coordonator" al eforturilor de culturalizare în regimul trecut, în fond, instituţie birocratică şi bugetivoră la dispoziţia clientelei politice. Intenţiile lui Rebreanu, poate bune, n-au apucat să se concretizeze. În urma intrigilor, este nevoit să plece.

În vara aceluiaşi an reîncepe lucrul la *Răscoala.*

1931 Ţine o conferinţă despre Coşbuc, care cuprinde numeroase elemente autobiografice.

Continuă să lucreze la *Răscoala* începînd din vară. În cursul iernii termină prima redactare completă a romanului.

Revista *Vremea* publică interviul luat de Al. Sahia lui Liviu Rebreanu. Obiectul convorbirii e situaţia social-politică gravă : criza economică era în toi ; mizeria maselor, de nedescris, iar atitudinea progresistă, suspectată de oficialitatea statului burghez.

Plănuieşte să scrie un roman din mediul scriitorilor şi al ziariştilor. Acest roman e *Gorila,*

apărut şapte ani mai tîrziu, conceput deocamdată ca satiră a arivismului politic.

Sub influenţa asalturilor reacţiunii pe plan local şi internaţional, romancierul îşi modifică treptat vederile, cartea ajungînd să fie o satiră a partidelor politice apreciate din unghiul dictaturii fasciste.

Apare volumul cu impresii de călătorie *Metropole* (Berlin, Roma, Paris).

1932 Scoate la Bucureşti revista *România literară*, care apare de la 20 februarie 1932 pînă la 6 ianuarie 1934. Dintre colaboratori fac parte: Gala Galaction, E. Lovinescu, Camil Petrescu, Ion Marin Sadoveanu, G. Călinescu, Al. Philippide, Mihail Sebastian, Eugen Jebeleanu, Cicerone Theodorescu, Emil Botta ş.a. Secretarul de redacţie al revistei este poetul Camil Baltazar.

Redactează conferinţa-răspuns la ancheta Institutului de literatură de pe lîngă Facultatea de litere din Bucureşti. A apărut mai întîi în *Vremea*, apoi în *Revista Fundaţiilor*, 1940, sub titlul *Mărturisiri* şi în volumul *Amalgam* (1943). Cuprinde o explicare a genezei primelor trei romane. De altfel, scriitorul a împărtăşit totdeauna bucuros numeroşilor săi anchetatori literari amănunte cu privire la creaţia sa şi la convingerile sale estetice.

Din aprilie pînă toamna tîrziu lucrează neîntrerupt la *Răscoala*.

Către sfîrşitul anului, romanul apare în librării.

Răscoala e prima operă de amploare consacrată răscoalelor ţărăneşti.

După Rebreanu, vor ataca subiectul şi alţi scriitori: Cezar Petrescu *(1907)*, Pavel Dan (*Iobagii* — despre răscoala lui Horia), iar după 23 august 1944, Tudor Arghezi *(1907)*, Z. Stancu *(Desculţ)*, V. Em. Galan *(Zorii robilor)*.

1934 Apare romanul *Jar*. *„Subiectul acestui roman îl port în cap încă din 1931"*.

O curioasă anchetă printre scriitori a revistei *Azi: Ce rămîne din Liviu Rebreanu?* Majoritatea celor întrebaţi (E. Lovinescu, Camil Petrescu, Al. Philippide, Cicerone Theodorescu, Petru Comarnescu etc.) sînt de acord să recunoască merite durabile romanelor *Ion*, *Pădurea spînzuraţilor* şi *Răscoala*, aşezate în ordinea procentajelor atribuite.

1935 Ţine în sala Dalles o conferinţă despre scriitorul polonez Reymont.

Este sărbătorit cu prilejul împlinirii vîrstei de 50 de ani. Publicaţiile progresiste salută cu căldură evenimentul. Revista *Cuvîntul liber* consacră lui Rebreanu numărul din 30 noiembrie. Între alţii, Al. Sahia scoate în evidenţă meritul scriitorului de a se fi apropiat de social, de frămîntările largi şi profunde ale ţărănimii noastre obidite. *„Astfel el* (Rebreanu) *a putut să imprime tragismul epocii, ţipetele clipei pe care o trăim."* În final, Sahia adresează scriitorului chemarea la acţiune împotriva fascismului.

1938 Apare romanul *Gorila*, expresie a derutei ideologice şi politice a scriitorului, într-un moment cînd ideologiile reacţionare se aflau în ofensivă.

În *Viața românească* din decembrie 1938, Ilie Constantinovschi publică articolul *De la „Răscoala" la „Gorila". Evoluția literară a d-lui Liviu Rebreanu,* în care întreprinde o analiză detaliată a evoluției ideilor și scrisului lui Rebreanu.

1940 Apare romanul *Amîndoi.*

Ales membru al Academiei Române, rostește discursul de recepție *Lauda țăranului român* în ședința publică solemnă din ziua de 29 mai 1940.

Ține la Academie comunicarea *Centenarul nuvelei românești,* vorbind despre *Alexandru Lăpușneanu* de Costache Negruzzi, iar un an mai tîrziu rostește, la radio, conferința *O scrisoare pierdută.*

1941—1942 Director al Teatrului Național din București.

Dintre inițiativele valoroase ale noii direcții trebuie semnalată crearea Studioului, scenă paralelă a Teatrului Național, destinată a fi o școală și un laborator artistic. Conduce cotidianul *Viața,* unul din organele de presă oficiale ale regimului, devenind implicit, în felul acesta, un sprijinitor și propagandist al odioasei dictaturi antonesciene.

Apare, în traducere germană, romanul *Răscoala.* În anii următori romanul a mai fost tradus în limbile: maghiară (1945), franceză (1957), sîrbă (1958), chineză (1959) etc.

1943 Apare volumul *Amalgam,* care cuprinde o selecție de articole, studii, conferințe și cronici dramatice.

1944 Boala, ale cărei prime semne apăruseră cu un an înainte, se agravează tot mai mult. În ultimele luni de viață, Rebreanu se retrăsese în casa de la Valea Mare din apropierea Piteștiului. Aici se stinge din viață la 1 septembrie, într-o zi de vineri. Erau în preajma lui soția, fiica și bătrînul scriitor Dauș. La auzul veștii, o unitate militară din Pitești se îngrijește să rînduiască garda de onoare. A fost înmormîntat în ziua de 3 septembrie. Două luni mai tîrziu a avut loc deshumarea, după care rămășițele pămîntești au fost transportate la București și îngropate la cimitirul Bellu.

CORNEL REGMAN

Tot pentru Fanny

L. R.

Capitolul I

RĂSĂRITUL

1

— Dumneavoastră nu cunoaşteţi ţăranul român, dacă vorbiţi aşa ! Ori îl cunoaşteţi din cărţi şi din discursuri, şi atunci e mai trist, fiindcă vi-l închipuiţi martir, cînd în realitate e numai rău, şi prost, şi leneş !

Ilie Rogojinaru sfîrşi, gîfîind de convingere. Îşi şterse chelia sfătoasă cu o batistă mare tărcată şi îşi smuci mustaţa groasă, pleoştită, din care cîteva fire i se încurcaseră, supărîndu-l, în colţurile gurii. Era arendaşul moşiei Olena-Dolj. Slăninos şi burtos, cu gît de taur şi capul rotund, avea nişte ochi căprui săltăreţi şi o figură jovială, parcă pornită mereu numai spre bucurii.

Se uită la tovarăşii de compartiment, văzu că nu i-a convins şi continuă să gîfîie mai tare. Atunci Simion Modreanu, director în Ministerul de Interne, îmbrăcat cu multă cochetărie, tuşi uşor, să-şi dreagă glasul, şi rosti sentenţios :

— Domnul meu... domnule Rogojinaru, un lucru rămîne indiscutabil : că noi toţi, dar absolut toţi,

trăim de pe urma trudei acestui ţăran, aşa prost, şi leneş, şi rău cum îl categoriseşti dumneata !

Arendaşul fu atît de uimit, că nici nu mai putu răspunde. Scoase iar batista, să-şi răcorească tîmplele. În clipa aceea, apăru conductorul trenului, reclamînd cu respectul cuvenit clasei întîi, biletele pentru Bucureşti. Rogojinaru se însenină, ca şi cînd i-ar fi venit mîntuirea :

— Cum, şefule, sosirăm ? Ei, bravo ! Bine-am mers, n-am ce zice...

— Adineaori am lăsat Chitila, observă conductorul, schiţînd un zîmbet drept răspuns la bonomia arendaşului şi luînd biletele de la ceilalţi călători.

În răstimp, dintr-un portofel ca o geantă, Rogojinaru scoase o foaie galbenă pe care o arătă conductorului cu o mîndrie ostentativă :

— Poftim, şefule !... În vremurile astea grele se mai cîrpeşte omul cu cîte-o economie, că n-o să se facă gaură în cer fiindcă un creştin merge gratis cu trenul...

Numai conductorul surîse iarăşi, retrăgîndu-se cu degetele la cozoroc, milităreşte. Arendaşul, însă, cuprins subit de griji, se apucă să-şi adune geamantanele, coşurile şi legăturile pe care le resfirase în compartiment, profitînd că ceilalţi nu prea aveau bagaje. Modreanu îşi luase mai demult, pe genunchi, geamantănaşul de piele fină cu cartea de vizită scoasă în evidenţă. Un căpitan de jardarmi, înalt, cu figura speriată, care se urcase numai la Găeşti, n-avea decît sabia şi o mapă, iar tînărul brun, cu mustăţile mici, negre, retezate englezeşte, îşi aşezase trusa de voiaj pe mescioara de la fereastra compartimentului.

Trenul duduia şi fumega ca un animal apocaliptic. Directorul regreta că s-a coborît să discute cu un om atît de vulgar. Căpitanul urmărea ostenelile lui Rogojinaru cu o curiozitate plină de admiraţie. Tînărul, de cînd plecase conductorul, se uita pe fereastra vagonului, în care apăruse silueta capitalei. De-a lungul liniei răsăreau şi piereau table cu reclame pe stîlpi anume, ori pe calcane de case singuratice. Perechile de şine se multiplicau, se apropiau, se întretăiau. Roţile pocneau tot mai des peste încrucişări, treceau de pe o linie pe alta, cu o siguranţă maşinală. Pe urmă se iviră suburbiile murdare, case dărăpănate, uliţe desfundate, contrastînd violent cu sclipirile ce vesteau mai încolo palatele.

După ce umplu cu bagajele-i preţioase locurile libere de pe canapele, după ce scoase şi pe coridor vreo două coşuri ce nu mai încăpuseră înăuntru, arendaşul se ghemui cum putu pe o margine, lîngă un geamantan, şi se adresă direct tînărului, care privea pe fereastră, reluînd firul convorbirii de adineaori :

— Şi uite-aşa, domnule, cum vă spuneam, cu ţăranii... Pe mine mă puteţi crede pe cuvînt şi fără greşeală, că am o experienţă veche de tot în chestii de agricultură şi de ţărani. Sînt acuma de şaizeci de ani fără unul şi din ei vreo patruzeci tot la ţară i-am irosit şi între săteni. Am luat-o de jos, cum se cuvine, şi la treizeci de ani ţineam cu arendă o moşioară de peste cinci sute de pogoane în Teleorman. Iar de atunci

mi-au mai trecut cîteva şi mai măricele prin mînă, aşa că îmi cunosc ţăranii cum nu cred să-i mai cunoască mulţi în ţara românească. Nu zic că toţi sînt ticăloşi, cum zic alţii, nu. Doamne fereşte, sînt creştin şi m-ar bate Dumnezeu. Dar mărturisesc cu mîna pe cruce : să te ferească Dumnezeu să ai nevoie de ţăran, că ţăranul atunci te strînge de gît, cînd te doare mai tare !

Băgă de seamă că nici chiar căpitanul nu-l mai asculta. Fiindcă tocmai şi trenul începu să-şi încetinească goana, îşi aduse iar aminte de bagaje, se sculă să treacă în coridor, să fie mai aproape de ieşire şi să poată prinde negreşit un hamal şi o trăsură. Din uşă se întoarse, însă, să-şi ia rămas bun. Întinse mîna lui Modreanu, cu care venise de la Craiova împreună, şi socotea că se împrietenise de ajuns, ca să poată găsi la dînsul un sprijin de s-ar întîmpla să aibă vreo nevoie pe la Interne. Deşi cu tînărul care se suise la Costeşti vorbise mai puţin şi nici nu i se recomandase, arendaşul chibzui că la despărţire trebuie să ştii cu cine ai călătorit şi deci îi zise încrezător :

— Îmi dai voie, domnule, sînt Ilie Rogojinaru... Mi-a părut bine că am venit împreună, cu toate că nu ne-am prea lovit în păreri.

Nu tocmai încîntat, tînărul se ridică totuşi puţin şi, strîngînd mîna întinsă, răspunse :

— Grigore Iuga.

Arendaşul tresări, se îndreptă şi strigă :

— Iuga ?... Iuga ai zis ?... Te pomeneşti că eşti chiar feciorul domnului Miron Iuga de la Amara ?

— Te pomeneşti ! surîse tînărul, intrigat puţin de entuziasmul patetic al arendaşului.

— Fugi, nu mă nebuni !... D-apoi bine, boierule, eu cunosc pe conu Miron de cînd eram copil, aş putea zice, măcar că trebuie să fim cam de aceeaşi vîrstă ! Că doar acum vreo douăzeci şi cinci de ani am ţinut o moşie numai la cîteva poşte de proprietatea dumneavoastră de la Amara. Ce mai face conu Miron ? Bine, voinic, sănătos ?... Straşnic om, ce să vă spun ! adăugă cu mîndrie, întorcîndu-se brusc spre căpitanul de jandarmi şi Modreanu. Ştiţi, boier sadea, nu d-ăştia de au umplut ţara şi tîrgurile ! Ei, bată-te să te bată toate noroacele ! urmă apoi iar către Iuga, clipind din ochi cu mare bucurie. Dar văd că sosim... Să trăieşti, cucoane, şi să-ţi trăiască părintele, că-i un om şi jumătate !

Îi scutură mîna încă o dată şi, apucînd un coşuleţ la care ţinea mai mult, se repezi afară, în coridor, mormăind în treacăt către căpitan : „Salut, salut !“ Modreanu, cu geamantănaşul în mînă, aşteptase nerăbdător să isprăvească arendaşul, ca să poată ieşi. Pentru că nici el nu făcuse cunoştinţă cu Iuga, dădu indiferent din cap şi se strecură după Rogojinaru, care se înfipsese chiar lîngă uşa vagonului.

— Cine-i individul, domnule Rogojinaru, că te văzui prea mulţumit de cunoştinţă ? întrebă Modreanu, plecîndu-se la urechea arendaşului fiindcă pufăitul locomotivei sub bolta gării înăbuşea vocile.

— Ehei, iubitule ! făcu Rogojinaru cu mai mare respect parcă decît adineaori în faţa tînărului Iuga.

Şapte mii de pogoane, prima calitate, în Argeş, jos, aproape de Teleorman !... Şapte mii, domnule Modreanu, înţelegi ? Şi nişte gospodari cum nu-s alţii în toată Muntenia. Bătrînul nu ţi-ar arenda un petec de pămînt, mai bine să-i tai mîinile. Aşa ceva mai rar, ce să-ţi spun... Ei, te-am salutat, cucoane, că văd că ne-am oprit, şi să ne mai întîlnim sănătoşi !... (Deschise portiera.) Aide, hamal, hamal !... Aici, băiete !... N-auzi, bre ? Ce, eşti surd ?... Unde te uiţi, zăpăcitule ? Nu mă vezi ? Ce, eşti orb ?... Vino repede şi ia astea !

Locomotiva gîfîia rar, extenuată. Printre respiraţiile ei dominatoare, glasurile oamenilor ce coborau din vagoane şi ale celor ce-i aşteptau pe peron umpleau cuprinsul gării cu un zgomot aspru din care se ridicau, ici-colo, izbucniri de rîsete, cîte-o vorbă veselă, cîte-o pupătură mai pleoscăită şi mai ales ţipete stăruitoare după hamali. Călătorii zoreau spre ieşire, cei mulţi cu bagajele în mînă, cei puţini cu hamalii în urma lor. Toată lumea era grăbită, unii chiar fugeau, ca şi cînd i-ar fi alungat cineva din urmă.

Grigore Iuga rămăsese liniştit la locul său, aşteptînd să se dea jos cei ce se îmbulziseră pe coridoare. Din geam, văzu pe Modreanu cum îşi ferea geamantănaşul de insistenţele hamalilor, pe căpitanul înalt cum, depărtîndu-se, se uita speriat împrejur, parcă ar fi căutat pe cineva, pe Rogojinaru, umeros şi legănat, ţinîndu-se după omuleţul împovărat cu geamantane şi legături, dăscălindu-l necontenit atît de energic, că glasul lui parcă domina tot vacarmul gării.

În sfîrşit, cînd se mai potoli vălmăşagul, tînărul Iuga coborî şi el, găsi anevoie o trăsură şi porunci să-l ducă acasă în strada Argintari. Birjarul apucă pe Calea Griviţei, lată, murdară şi gălăgioasă, cu fel de fel de magazine, în faţa cărora vînzătorii se războiau cu trecătorii şovăitori să-i facă negreşit clienţi, cu zeci de hoteluri, hanuri şi ospătării menite să adăpostească scump şi prost pe călătorii pe care Gara de Nord îi vărsa capitalei, mereu alţii, şi mereu mai mulţi. Pe trotuarele largi se vînzolea o lume pestriţă într-un amestec oriental : muncitori şi funcţionari, apoi ţărani umblînd în grupuri ca nişte oi speriate, servitoare în costume ţărăneşti ungureşti, soldaţi pirpirii, vagi domnişoare foarte fardate, trăgînd cu ochiul la toţi bărbaţii, ucenici şi elevi de liceu hîrjonindu-se şi izbindu-se de oameni şi de ziduri, bragagii, bulgari de lux cu clopoţei de alamă, turci cu acadele...

În vreme ce trăsura alerga pe cuburile de granit, Grigore Iuga, ca totdeauna cînd sosea de la ţară în Bucureşti, privea furnicarul de oameni de pe străzile zgomotoase cu un simţămînt de sfială. După viaţa molcomă de la moşie, forfoteala aceasta îl obosea şi-l întrista, cel puţin în primele momente, pînă se reobişnuia cu ea.

Pe bulevardul Colţei, aproape de întretăierea cu strada Argintari, unul din caii trăsurii alunecă şi căzu. Birjarul se repezi întîi cu sudălmi, apoi cu biciul. Degeaba. Trebui să sară de pe capră, să dea drumul ştreangurilor... Cum nu mai erau decît vreo sută de

metri pînă acasă, Grigore coborî, plăti şi continuă drumul pe jos.

A doua casă din strada Argintari era a lor, adică a ei, a nevestei lui. Grilajul de fier cu vîrfurile poleite avea o poartă monumentală la mijloc. În faţa casei, o grădiniţă îngrijită, cu cîteva ronduri de flori, cu poteci prundite. Clădirea însăşi, cu etaj, arătoasă şi înzorzonată, oprea atenţia trecătorilor mai ales prin scara de marmoră roşie apărată sus de o uriaşă scoică de sticlă lucitoare.

2

Intrînd pe poartă, Grigore Iuga văzu în capul scării pe servitorii lui în conciliabul cu un domn străin.

Feciorul, într-o livrea puţin grotescă (fantezia Nadinei), veni să-l întîmpine şi-i raportă îndată că tînărul înălţuţ şi blond e un domn din Ardeal, că a mai fost pe-aici de cîteva ori şi caută pe conaşul Gogu. Între timp şi străinul coborîse treptele şi se apropia de Iuga, iar cînd servitorul plecă cu trusa stăpînului, scoase pălăria şi zise foarte încurcat :

— Mă recomand : Titu Herdelea, poet...

Grigore răspunse numai cu un zîmbet nehotărît, care pe tînărul Herdelea îl zăpăci mai rău. Lavaliera vînătă cu picouri albe îi acoperea gulerul tare şi înalt. Îşi trecu pălăria în mîna stîngă şi încercă să zîmbească şi el fără a reuşi. După o pauză, care i se păru un secol, îşi luă inima în dinţi şi, potrivindu-şi pălăria în

cap cu băgare de seamă, ca şi cînd n-ar fi fost sigur dacă face bine sau nu că se acoperă, urmă cu un glas învăluit de emoţie :

— Să mă iertaţi, domnule, că mă găsiţi aici, dar am fost poftit să trec negreşit, încă astă-vară, adică acum vreo două luni, de către domnul deputat Gogu Ionescu, la băile din Sîngeorz, în Transilvania...

— A, din Transilvania ? murmură Grigore cu un interes care încurajă pe interlocutorul său să confirme mai apăsat :

— Da, mă rog, din Transilvania... Aş putea adăuga că sînt chiar puţin neam cu domnul deputat fiindcă, nu ştiu dacă ştiţi, sora mea Laura e măritată cu preotul George Pintea din Sătmar, iar sora lui George e soţia domnului deputat Ionescu.

— Aşa ? făcu Iuga mai înviorat, luîndu-i mîna şi scuturîndu-i-o. Încîntat !... Şi află că, atunci, eşti şi cu mine puţin neam, cum ziceai, pentru că nevasta mea e sora lui Gogu Ionescu.

Titu Herdelea dădu din cap surîzînd. Cunoştea relaţiile casei. Venind deseori să se intereseze de Gogu Ionescu, aflase de la servitori toate amănuntele şi chiar mai multe decît ar fi vrut.

Lui Grigore îi plăcu înfăţişarea modestă a tînărului şi mai ales timiditatea lui, pe care zadarnic se silea să o ascundă. El însuşi era sau cel puţin se socotea tot aşa de dezarmat cînd întîmplarea îl punea în situaţii neaşteptate. Îl luă de braţ ca pe un vechi prieten, zicîndu-i :

— Fiindcă ne-am întîlnit aici, aidem pînă sus să stăm puțin de vorbă !...

Titu roși de bucurie.

Urcară împreună pînă pe platforma de sub scoică, unde Grigore se opri să-i lămurească împărțirea casei, să nu-și închipuiască tînărul cumva că el ar fi putut avea asemenea fantezii arhitecturale. Clădirea cuprindea două case complet deosebite, care însă în loc să aibă intrările laterale separate și numai fațada comună, avea o singură intrare principală. Socrul lui Grigore, cînd a făcut casa, cu vreo zece ani în urmă, a pretins cu orice preț o scară monumentală de marmoră cu o scoică deasupra, cum avea și Nababul, deși palatul — așa-i zicea dînsul — era destinat de zestre celor două odrasle ale sale, cînd se vor așeza, fiecare cu gospodăria proprie. Nadina, soția lui Grigore, se și tînguia acuma și-i imputa bătrînului că a construit casa înadins ca locatarii să se poată spiona reciproc și permanent. Ușa colosală, de stejar și fier împletit, dăruind aparent casei o înfățișare unitară, de fapt o despărțea : aripa dreaptă închidea domeniul lui Gogu Ionescu, cea stîngă, pe care o ținea larg deschisă feciorul, introducea în apartamentele Nadinei.

— Nevastă-mea e plecată în străinătate de vreo trei luni și casa e toată în naftalină, adăugă Iuga, trecînd cu mosafirul său din hol spre etaj unde, într-o cameră de rezervă, i se improvizase un dormitor, ca să aibă un refugiu cînd vine în București în lipsa Nadinei. De altfel, eu numai iarna sînt bucureștean, și

încă și atunci cu intermitențe ; restul anului stau la țară și pentru că trebuie, și pentru că acolo mă simt mai bine. Nevastă-mea are oroare de țară, tocmai cum mie mi-e silă de oraș. Dar ia șezi, te rog ! Mă vei ierta dacă eu, printre vorbe, am să mă primenesc și să mă curăț puțin... E unu și jumătate ! Și la trei am întîlnire cu negustorul meu. De-abia va fi timp să îmbuc ceva, undeva, la repezeală...

Titu Herdelea îi povesti apoi pe îndelete cum a debarcat în capitală de aproape patru săptămîni, cu mari speranțe în sprijinul lui Gogu Ionescu, care îi făgăduise că-i va face rost să intre la un ziar, ca astfel să-și îndeplinească visul de-a îmbrățișa cariera scrisului, și cum a avut dureroasa surpriză de a nu-l găsi în țară. Mai grav e însă că, pînă una-alta, a cheltuit peste o treime din puținii bănișori cu care a sosit, ba i-e frică să nu fie silit, tot așteptînd zadarnic, să cheltuiască și bruma de rest înainte de a afla vreo ocupație, și să se pomenească într-o bună zi vagabond prin străini.

— N-aș vrea să-ți spulber iluziile — zise Grigore aproape gata primenit — dar bunul meu cumnat nu prea e omul în care să-ți poți pune toate nădejdile. E foarte simpatic, un suflet minunat, numai că-i cam lasă-mă să te las. Doar dacă nevastă-sa s-ar ține de capul lui poate că s-ar mai mișca, fiindcă ea singură are farmecul și darul de a-i stimula energia somnolentă...

După o clipă de spaimă, tînărul Herdelea spuse cu nouă încredere :

— Atunci tot aş putea spera, căci cumnată-mea mi-a arătat mare simpatie cînd ne-am întîlnit, astă-vară...

— Nici prea multă să nu fie, surîse Iuga. Gogu e gelos ca un turc şi ar fi în stare să te expulzeze din ţară, dacă ar intra la bănuială că...

În visările lui, Titu întrezărise o zi cînd Eugenia, pe care la Sîngeorz o văzuse ca o rară frumuseţe, îi va cădea în braţe, cucerită de versurile lui devenite celebre. Dar să abuzeze de sentimentele femeii iubite pentru a dobîndi avantaje i se părea atît de ruşinos, că se făcu deodată palid pînă-n vîrful urechilor. Grigore observă amărăciunea lui şi se grăbi să-l potolească :

— Eşti naiv, amice, şi tare mă tem că n-ai să te procopseşti la noi ! Îţi trebuie îndrăzneală, şi cinism, şi aroganţă, dacă vrei să reuşeşti, cel puţin în vremurile astea. Cine umblă cu scrupuluri feciorelnice e osîndit mai dinainte să fie strivit de cei ce nu cunosc nici măcar din nume astfel de sentimentalisme romantice !

Gata de plecare şi luîndu-şi servieta, adăugă cu alt glas :

— Ai luat masa ?

— Încă nu, bîlbîi, surprins, Titu.

— Dacă-ţi face plăcere, să mergem să mîncăm împreună !

Deşi foarte măgulit, tînărul răspunse că el ia masa la o familie ardeleană şi, fiindcă n-a anunţat, oamenii l-ar aştepta nemîncaţi cine ştie pînă cînd, încît n-ar

vrea să... Nu s-ar fi prăpădit el de grija gazdelor, dacă nu s-ar fi sfiit să meargă cu Iuga la vreun restaurant mare, îmbrăcat slăbuţ, cum era acuma. Purta un costum cam costeliv, ca să nu-şi strice hainele cele bune pînă ce va avea posibilitatea să-şi cumpere altele. De altfel şi Grigore îl poftise numai de formă, căci nu mai stărui, ci adăugă repede :

— Fireşte, fireşte... Cu toate astea aş vrea să ne mai vedem. Ştii ce ?... Luăm masa împreună diseară ! Îţi convine ? Ai timpul şi dumneata să-ţi veseşti gazda, voi fi şi eu mai liber şi mai liniştit... Atunci aşa ! Să fie, să zicem, la Enache ! Cunoşti ?... În strada Academiei. La opt !... Aşa !

3

Titu Herdelea alerga pe trotuar cu pălăria puţin pe ureche şi cu faţa atît de strălucitoare de bucurie, că oamenii întorceau capul după el, parc-ar fi fost beat. Îi bătea straşnic inima. Şi bîlbîia într-una :

— În sfîrşit, mulţumesc lui Dumnezeu !... Ce om de treabă ! Se cunoaşte îndată că e boier... În sfîrşit mi se pare că mi-a ajutat Dumnezeu...

Prin strada Romană ieşise în Calea Victoriei. Coti acuma spre strada Verde, ca să ajungă mai drept în Buzeşti, unde avea o cameră mobilată şi unde, în vecini, lua masa la familia Gavrilaş.

De baştină din Amaradia, Gavrilaş se găsea în ţară de vreo zece ani şi era agent secret în poliţia capitalei,

însărcinat cu controlul hotelurilor. Cunoştea pe învăţătorul Herdelea, cu care fusese odinioară coleg de şcoală. Astfel, cînd, într-o dimineaţă, a descoperit în registrul de călători de la „Hotel English" numele Herdelea printre cei sosiţi în ultimele zile şi cînd a văzut mai ales că a venit din Ardeal, a ghicit imediat că trebuie să fie feciorul lui Zaharia. Fără multă ezitare s-a urcat la camera lui Titu şi l-a sculat din somn să-i ureze bun sosit şi să-i ofere serviciile lui prieteneşti, ca să nu fie jumulit ca toţi străinii care pică în acest oraş frumos, dar foarte stricat. În aceeaşi zi i-a găsit o odăiţă bună şi ieftină, chiar alături de locuinţa lui, iar pe înserat l-a dus şi l-a instalat. Pe urmă l-a poftit să cineze în familia lui, să-l cunoască şi nevastă-sa. În afară de soţii Gavrilaş, din familie făcea parte şi domnişoara Marioara Rădulescu, o fetiţă de vreo optsprezece ani, drăgălaşă şi vioaie ca o veveriţă, elevă la şcoala profesională. Din pricina ei n-a putut Gavrilaş să-i propuie lui Titu să locuiască chiar la dînşii. Doamna Gavrilaş, mărunţică, grasă şi roşie, cu faţa veşnic lucioasă, socotise totuşi că ar fi putut lua în gazdă şi pe domnul Titu. Odaia în care sta Marioara avea două paturi şi tinerii s-ar fi învoit cum e mai bine, că doar amîndoi sînt cuminţi. Gavrilaş însă s-a împotrivit, spunînd că aşa ceva nu se cuvine şi ar putea stîrni vorbe urîte... Peste cîteva zile, pentru că Titu nu se obişnuia cu mîncările de pe aici, s-a înţeles cu doamna Gavrilaş să-l primească şi pe el la masă, plătind o sumă modestă şi potrivită. Venind astfel zilnic în casă, Marioara i-a mărturisit că se simte slăbuţă la limba română şi ar avea nevoie de o meditaţie serioasă. Galant, Titu s-a oferit să o mediteze el gratuit, spre marea bucurie a doamnei Gavrilaş, care o iubea ca pe copilul ei şi ţinea mult să-şi treacă bine toate examenele. Lecţiile le-au început chiar din seara aceea, după cină, în odaia lui Titu, unde puteau fi mai liniştiţi şi nesupăraţi de nimeni. Prima lecţie s-a prelungit pînă după miezul nopţii. Tînărul a explicat a doua zi doamnei Gavrilaş, care fusese cam îngrijorată, că a ţinut-o mai mult, fiindcă, într-adevăr, fata a fost foarte neglijată. Marioara însăşi a recunoscut că mai plăcute lecţii ca Titu încă nimeni nu i-a dat şi că ar fi bucuroasă dacă Titu ar putea să o înveţe cît mai des, ca să fie sigură de izbîndă.

Cînd sosi acuma Titu Herdelea îi găsi la cafea.

— Ţi-am pus lingurile în brîu, nenişorule! îl întîmpină Gavrilaş, pufnind rar dintr-o ţigară răsucită de el însuşi cu multă meticulozitate.

— Numai fata asta-i de vină, domnu Titu, se scuză doamna Gavrilaş, trăgînd cu ochiul spre Marioara care zîmbea şiret. Că zicea că e moartă de foame şi că ea nu mai aşteaptă nici pe prinţul...

Titu se simţea atît de fericit, că trebuia să se răcorească. Se repezi deci la Marioara, o luă în braţe şi începu s-o sărute pe gură, pe ochi, pe obraji, pînă ce toată o ciufuli, ba-i mai răsturnă şi ceaşca de cafea pe faţa de masă, spălată şi călcată de însăşi doamna Gavrilaş şi pusă numai atunci întîia oară.

— Na, apoi astea mie nu-mi plac, se supără Gavrilaş, silindu-se să-şi apere propria-i cafeluţă ame-

nințată, în vreme ce doamna Gavrilaș își frîngea mîinile amuțită, parc-ar fi asistat la un cataclism.

Fata însă se arăta măgulită de explozia aceasta și primea vijelia de sărutări gîngurind ca o turturică.

— Victorie, domnule Gavrilaș ! răcni în cele din urmă Titu, zvîrlindu-și pălăria pe pat cu un gest de general triumfător.

Și povesti pe nerăsuflate cum a întîlnit pe Grigore Iuga, ce-au vorbit, cum era gata-gata să nu mai vie de loc la dejun și cum diseară va mînca la Enache. Pozna cu răsturnarea cafelei și prăpădirea feței de masă fu repede iertată și uitată. Gavrilaș fusese cîțiva ani un fel de ajutor de administrator la o moșie de prin Vlașca, unde a făcut și ceva gologani, încît avea mare respect de moșii și moșieri, singurele instituții solide din România, împotriva restului nutrind eterne nemulțumiri, deoarece, în trei ani, de cînd intrase în poliție, n-a izbutit să dobîndească nici o avansare, deși ar fi meritat cu vîrf și îndesat, fiind un funcționar conștiincios și cu mai multă carte decît alții, dar fără proptele la cei sfinți.

— Dacă ai putea să te înfigi administrator la moșia lui măcar vreun an, doi, știu că ți-ar pune Dumnezeu mîna-n cap și te-ai face om ! observă Gavrilaș, mai tîrziu, gînditor și cu o privire de admirație invidioasă spre Titu, care înfuleca zdravăn din tocana ardelenească păstrată caldă. Gavrilaș era tot atît de mic la statură ca și nevastă-sa, avea niște mustăți groase și prea mari pentru chipul lui, fruntea foarte încrețită

și o roșeață pe toată fața, parc-ar fi fost vopsit pentru o reprezentație de circ.

Urmă o dezbatere amplă asupra perspectivelor tînărului. Se amestecă și doamna Gavrilaș cu amintiri discrete despre administratorul din Vlașca. Numai Marioara tăcea, pufnea din cînd în cînd spre Titu și-l bombarda cu cocoloașe de pîine, la care însă el nu lua seama, fiind acuma ocupat cu chestii serioase.

Încetul cu încetul, totuși, entuziasmul proiectelor se potoli. Gavrilaș, obișnuit să ațipească după-amiază cîte-un ceas, începu să caște și apoi se întinse, oftînd, pe pat. Marioara se cărăbăni la școală, iar doamna Gavrilaș se apucă să spele vasele. Plecă și Titu acasă la el, să se pregătească pentru masa de la Enache.

Locuința lui era chiar în corpul de case de alături. O poartă de lemn dărăpănată dădea într-o curte lungă, murdară, cu sumedenie de cămăruțe, toate închiriate. Apartamentul dinspre stradă, două odăi cu antreu la mijloc, era ținut de doamna Elena Alexandrescu, femeie trecută de patruzeci de ani, încă arătoasă, văduva unui ofițer pe care ea îl pomenea cînd maior, cînd colonel și care murise locotenent. În camera din față, ședea doamna împreună cu Jean Ionescu, copist la Interne, tinerel și berbant. În antreu se găseau numai două lăzi cu cărți, biblioteca doctorului Vasile Popescu de la Pitești, soțul fiicei doamnei Alexandrescu, Mimi. Odaia din fund, cu două ferestruici spre curte, un pat de tablă, un lavabou, o masă rotundă, trei scaune, un dulap hodorogit și cîteva fleacuri, botezate bibelouri de familie, era a lui Titu. În curte, mai în-

colo, stătea un cizmar evreu, Mendelson, cu cinci copii, printre care cel mare își termina armata la artilerie, apoi un plăcintar bulgar cu dugheana în vecini, un croitor rămas văduv de curînd cu patru copii mici, un pensionar cu soție tînără, avînd în gazdă un student...

De cum păși în curte, tînărul Herdelea auzi ciripirile mulțumite ale doamnei Alexandrescu și înțelese că Jean trebuie să fi plecat la birou. Ușa dinspre antreu era larg deschisă, iar doamna se aranja în oglindă cu puful de pudră într-o mînă și batonul de roșu în cealaltă, ca o porumbiță bătrînă și cochetă.

— Sărut mîna, doamnă Alexandrescu ! strigă Titu amabil ca totdeauna, scoțînd din buzunar cheia de la camera lui și potrivind-o în broască.

— Bonjur, bonjur, domnu !... răspunse gazda încîntată de chiriașul ei, care se purta atît de cuviincios. Dar ce ești așa de grăbit ? Poftim încoace nițel, că doar n-am să te mănînc, adăugă apoi cu glas de sirenă răgușită, continuînd operația de pictură facială, în vreme ce Titu, din pragul camerei lui, după ce deschisese ușa, își aruncă pălăria pe masă. Sînt singură. Jenică, sărăcuțul, s-a dus la minister... Vino, vino, n-ai frică ! Jenică nu-i gelos, cu toate că mă adoră...

Își aduse aminte de pat, văzu niște adîncituri și se repezi să le netezească, murmurînd cu o satisfacție plină de mîndrie :

— Uite — așa-s bărbații de neastîmpărați... Parcă poți scăpa de insistențele lor ?

Titu se simți jenat și, ca să schimbe vorba, se grăbi să-i spuie că diseară va veni acasă, poate mai tîrziu, pentru că are să petreacă la restaurantul Enache cu un domn.

— Ah, Enache, ce delicios se mănîncă la Enache ! suspină romantic doamna Alexandrescu. N-am mai fost însă de cînd trăia răposatul, fie iertat...

Se pierdu un răstimp în glorificarea bietului Mache, care s-a prăpădit așa de tînăr. Îi arătă o fotografie, să-i dovedească ce frumos bărbat a fost. Îi spuse că numai grație zestrei ei reglementare a putut mărita pe Mimi, căci altfel, prin cîte necazuri a trecut, nici n-ar fi avut cu ce s-o urnească din casă. Pe urmă, sfîrșindu-și pictura, începu să-i istorisească pe larg cîte certuri și aproape scandaluri a avut bietul Jenică din pricina ei cu părinții lui, care sînt niște oameni foarte bine, dar cu idei foarte învechite în unele privințe și n-au vrut să-i admită în ruptul capului să trăiască cu ea, ci au umblat din răsputeri să-l însoare cu o urîțenie despre care ziceau că ar fi o partidă strălucită. Jenică însă, cît e dînsul de drăguț altfel, are o fire foarte voluntară și le-a declarat categoric că mai degrabă rupe cu toată familia orice relație, decît să se despartă de iubita lui care, pe lîngă că e o femeie superbă, îl și îngrijește admirabil și-l iubește cu adevărat. Și așa, bătrînii au fost siliți să cedeze, încît azi sînt buni prieteni și absolut intimi. De altminteri și ea a avut destule mizerii și mai are, din cauza lui Jenică, cu ginerele ei. Mimi n-ar zice nimic, fiindcă ea știe cît a suferit sărmana maică-sa și s-a jertfit, și

că măcar acuma are dreptul să-şi trăiască şi ea traiul. Dar ginerele e băiat de la ţară, cu moravuri de la patruzeci şi opt, şi i-a declarat verde că el nu-i va mai trece pragul cît va fi cu Jenică, nedorind să se găsească faţă în faţă cu peştele ei. „Auzi, Jenică peşte, el care e funcţionar şi..." Ba a oprit şi pe Mimi să o vază, aşa că drăguţa de ea, cînd vine prin Bucureşti, trebuie să se întîlnească aproape pe furiş cu mama ei, care a născut-o şi a crescut-o.

— Of, Doamne, greu se mai plăteşte şi puţina fericire ce i-e scrisă omului ! suspină sfîrşind doamna Alexandrescu, cuprinsă de înduioşare.

Tînărul se zăpăci de tot ascultînd destăinuirile atît de intime, mai ales cînd luară o întorsătură tristă. Se sculă încet, gîndindu-se ce-ar putea să-i spuie ca să-i şteargă amărăciunea. Doamna Alexandrescu îşi regăsi singură vioiciunea, pornindu-se să-şi laude fata, frumuseţea ei, inteligenţa ei, drăgălăşia ei şi făgăduind lui Titu că-l va prezenta negreşit, ca să o cunoască şi să-şi dea seama ce înseamnă o fiinţă într-adevăr adorabilă... Neavînd nici o treabă, doamna l-ar fi ţinut la taifas pînă noaptea, ca şi alte dăţi. Titu ardea de nerăbdare să se pregătească pentru întîlnirea de diseară care poate să însemneze o întorsătură în viaţa lui. Tocmai chibzuia cum să se retragă fără să o jignească cumva, cînd auzi în curte o voce strigînd :

— Domnul Titu Herdelea !

Cîteva glasuri răsunară îndată afară :

— În faţă, în faţă !

— E factorul, explică doamna Alexandrescu.

Titu făcu numai trei paşi pînă în antreu, unde se şi ivise factorul. Era o scrisoare de acasă. Salută pe doamna Alexandrescu şi intră în odaia lui, cuprins subit de emoţie. Prima scrisoare de cînd s-a aşezat în Bucureşti... Rupse plicul şi sorbi cu înfrigurare cele şase pagini de scris mărunt în care doamna Herdelea, în stilul ei evanghelic, presărat cu maxime morale şi poveţe înţelepte pentru „dragul mamei înstrăinat", îi spunea toate cîte s-au petrecut prin Amaradia după plecarea lui, de la moartea lui Ion Glanetaşu şi pînă la logodna Ghighiţei cu învăţătorul Zăgreanu.

„Cununia însă vom face-o tocmai după Crăciun, ca să ne putem înfăţişa cu vrednicie. O să le dăm lor casa din Pripas, să nu mai stea aşa pustie şi să le poarte şi lor noroc, cum ne-a purtat nouă... Ne-ar fi drag să fii şi tu la nuntă, biata copilă şi acum plînge gîndind că tu poate n-ai să poţi veni. Dar tu să-ţi vezi de soarta ta şi să cauţi să te chiverniseşti cît mai bine şi să nu pierzi nădejdea în Dumnezeu, că Dumnezeu nu lasă pe cei drepţi şi cu credinţă. Trebuie să ai răbdare multă, dragul mamei, că nici pe acolo nu zboară pui fripţi şi plăcinte calde, omul să nu despereze, ci să lupte cu toate piedicile pînă ce izbîndeşte cu ajutorul lui Dumnezeu... Are să înceapă în curînd frigul şi iarna, şi nu ştiu dacă tu ai haine grosuţe. Să iei seama şi din cei dintîi bani să-ţi cumperi ori, dacă pe acolo-s prea scumpe, să trimiţi bani, să-ţi facă Ştrulovici, că-l ştii ce frumos lucrează, şi ieftin..."

Într-un post-scriptum, Ghighi adăuga că ea nu se cunună, orice ar face bătrînii, dacă nu vine şi el la nuntă, şi-i mai spunea că va merge negreşit la balul studenţilor, dar încă nu ştie cu ce rochie, că ea ar vrea să-şi facă una nouă, mai ales că e şi logodită, şi toţi ochii vor fi pe ea.

În alt post-scriptum, bătrînul Herdelea îl îndemna să nu uite a scrie ceva pentru *Tribuna Bistriţei*, cum a făgăduit cînd a plecat, căci directorul şi acuma aşteaptă dările de seamă despre serbările „Astrei". De asemenea să-i trimită gazete din ţară, să vadă şi domnii noştri foi româneşti adevărate, iar cînd va publica de ale lui, să poată arăta tuturor ce face feciorul lui în România.

Titu reciti scrisoarea de cîteva ori, parc-ar fi vrut s-o înveţe pe dinafară. Complecta din sufletul lui toate veştile. Se simţea din nou acasă, în Ardeal, în lumea unde fiece amănunt, oricît de neînsemnat, avea o rezonanţă vie pentru întreaga lui fire ; sub farmecul amintirilor, cuprins de o nostalgie dureroasă, vru să se apuce pe loc să răspundă, ca şi cînd numai astfel şi-ar fi putut uşura inima. Pe masă erau cîteva cărţi aduse de acasă, biblioteca lui, apoi caiete cu însemnări, cu crîmpeie de poezii, cerneală, tocuri... Numai hîrtie de scrisori n-avea. Căutînd un petec de hîrtie potrivită îşi aduse aminte de Iuga, coborî în realitate şi hotărî să amîne răspunsul pînă ce va putea comunica lucruri mai multe şi poate mai bune.

De altfel se făcuse ora şase şi, deci, era momentul suprem să se gătească pentru diseară. Mai cu seamă că

trebuia să-şi aranjeze unele mici lucruri, să-şi mai coasă cîte ceva, să-şi lustruiască ghetele, să-şi perie costumul negru de camgarn pe care nici nu l-a prea îmbrăcat aici, încît s-ar putea duce cu el şi la Palat. Voia să fie foarte exact la întîlnire, căci omul civilizat întîi după exactitate se cunoaşte. Mai bine să aştepte el cîteva minute decît să fie aşteptat.

4

— Ai întîrziat, prietene ! zise Grigore Iuga zîmbind şi întinzîndu-i mîna. Mi se pare că te-ai bucureştenizat şi dumneata ?... Dar ia loc colea, lîngă mine !... Noi nu te-am aşteptat, că ne-a fost foame...

Un chelner luă pălăria şi pardesiul lui Titu în vreme ce el, uluit, nu ştia dacă să mărturisească adevărul sau să lase pe Iuga să creadă că n-a fost exact la întîlnire. Se pomeni murmurînd cu un glas străin, confuz :

— Ba eu sînt pe aici de mult, mi-am şi azvîrlit o dată ochii înlăuntru, iar pe urmă m-am plimbat prin faţa restaurantului tot aşteptîndu-vă, de mă şi mir cum nu v-am văzut cînd aţi intrat...

— Nu te scuza, că şi noi am întîrziat un sfert de oră ! îl întrerupse Grigore amical. Aşa sîntem noi românii toţi... Dar să cunoşti pe prietenii mei !

Făcu prezentările. Avocatul Baloleanu, deşi numai cu cîţiva ani mai mare ca Iuga, era foarte voinic, avea o bărbuţă cafenie tunsă energic şi un început de chelie pe care o ascundea cu fire de împrumut. Ochii

albaştri-verzui îi sticleau inteligent şi şiret. Mînca mult, se văita că băutura îl balonează şi nu se putea reţine oricît medicii îl preveniseră că e predispus la obezitate. Îl pasiona politica. Fusese deputat cînd i-a fost partidul la putere, devenind şef de organizaţie la Ialomiţa, unde avea, dobîndită mai recent, o moşie de vreo şase sute de pogoane. Clientela puţină, dar solidă, îi asigura venituri considerabile, care îi dădeau faima de mare avocat, pe cînd de fapt el nu pleda decît prea arareori şi privea chiar cu puţin dispreţ pe confraţii de bară, pe lătrători, cum îi poreclise el în glumă. Totuşi se bucura de trecere la Palatul de justiţie, pentru că era socotit om politic de viitor şi făcea multe servicii prin influenţa lui la mărimile zilei. Celălalt tovarăş de masă, Constantin Dumescu, directorul Băncii Române, cu ochelari de aur, spîn, părul blond-cărămiziu, smead şi puţin adus de spinare, parcă trupul i-ar fi fost prea lung, părea un taciturn. Era burlac şi prieten bun cu tatăl lui Grigore.

Cei doi primiră pe Titu fără entuziasm, ca şi cînd le-ar fi stricat atmosfera. Tînărul, după invitaţia lui Iuga, se adînci în studiul listei de bucate, înfricoşat, necunoscînd încă mîncările din ţară şi mai ales numirile lor. Îi era apoi necaz şi nu se putea dumeri cum de n-a observat pe Grigore cînd a sosit, încît acuma are să crează că nu e om de cuvînt, deşi el a venit cu o jumătate de ceas mai înainte, numai ca să nu întîrzie, dar n-a îndrăznit să intre şi să ocupe o masă.

După o scurtă tăcere, Baloleanu reluă convorbirea

întreruptă de apariţia tînărului, zicînd cu un aer de superioritate :

— Aşa, dragă Grigoriţă, cum îţi spuneam... Problema ţărănească nu se poate rezolva fără sacrificii din partea celor ce stăpînesc pămîntul. Asta-i lege ! Toate celelalte, toate consideraţiile secundare sînt paliative. Ţăranul vrea pămînt. Scurt. El atîta ştie şi asta îl doare.

— Iartă-mă, Alexandre — răspunse Iuga, calm, cu o lucire în ochi, care arăta că discuţia îi frămînta sufletul — dar aşa cum o pui tu, problema devine un simplu pretext de propagandă electorală sau de demagogie ieftină şi primejdioasă. A stîrni pofte e foarte uşor. Mai greu e să le şi împlineşti. Cum vrei tu să mă convingi pe mine, proprietar, să dăruiesc ţăranilor pămîntul pe care-l muncesc, împreună cu dînşii din moşi-strămoşi, cînd în acelaşi timp tu însuţi cumperi moşii şi...

Puţin vexat, avocatul nu-i dădu răgaz să continue :

— Pardon, pardon ! Să punem lucrurile la punct ! Înainte de toate să fim înţeleşi că nu discutăm chestia din punct de vedere particular, personal. Eu am vorbit făcînd abstracţie că tu, întîmplător, eşti mare proprietar sau că eu, tot întîmplător, fac politică. Sîntem, mai presus de orice, oameni care cunoaştem problema ţărănească şi din cărţi, şi din experienţă, care ne interesăm de ea cum se interesează toată lumea, fiindcă de rezolvarea ei depinde soarta noastră şi chiar viitorul ţării, nu-i aşa ? Va să zică o dezbatere academică.

Sînt sigur de altfel că, de-ar fi nevoie de sacrificii, conu Miron și cu tine ați fi cei dintîi să faceți gestul...

— Ba te înșeli grozav, dragul meu ! protestă Grigore. Tata n-ar consimți niciodată să se despartă de moșia de care-l leagă un trecut de greutăți și de mîndrie. Pentru el pămîntul înseamnă viața însăși, ca și pentru țăran, știi prea bine, că ai fost pe la noi și cunoști situația. Dar nici eu, cu toate că nu mă simt atît de intransigent, n-aș fi dispus să fac cadouri, nu țăranilor, care nu le cer, ci demagogilor mărunți de la orașe, care vor să-și creeze merite electorale agitînd pe sub mînă teorii pe care cei cu răspundere le repudiază și pe care nici înșiși agitatorii nu se gîndesc să le puie în practică !

— Uite conservatorul ! zîmbi Baloleanu către Dumescu, apoi întorcîndu-se iar la Iuga : Un moment, iubitule ! Pentru că adineaori m-ai pus în cauză pe mine, țin să precizăm lucrurile... Ei bine, crezi tu că mica mea proprietate, cîștigată cu sudoarea unei munci cinstite de zece ani, de încă și azi mai am datorii pe ea, crezi tu că tocmai cele cîteva biete sute de pogoane ale mele au să rezolve problema ? Și totuși, iacă, declar aici solemn, deși sînt om sărac, că într-un caz de nevoie, eu pun la dispoziția țării petecul meu de moșie, fără să crîcnesc ! Ești mulțumit ? Am fost clar ?

— Evident, cum să n-o oferi și statului, dacă ai putut s-o arendezi îndată ce ai luat-o ? făcu Iuga apăsat, fără a-și ascunde disprețul.

Jignit și scandalizat că s-a găsit cineva, ba încă un bun prieten, care să-i pretindă lui, avocat cu vază și om politic, să se înfunde la țară, Baloleanu zise ironic:

— Doar n-ai să-mi ceri acuma, puiule, să mă las de meseria mea pe care, de, o cunosc nițeluș, ca să mă apuc de agricultură ?

— Îți cer, dacă vrei să ai pămînt ! Cine are pămînt să-l muncească și să-l iubească, ori să renunțe ! Tu, dragul meu, ai luat moșia ta de sub nasul sătenilor care umblau s-o cumpere și s-o împartă între ei. Te-ai dus, i-ai înlăturat și a treia zi ți-ai trimis arendașul să stoarcă bani din ea pentru tine și pentru el. Pe de o parte împiedecați pe țăran să cumpere pămînt cînd se oferă prilejul, iar pe de altă parte mă îndemnați pe mine, care asud alături de țărani, să mă despart de moșie, s-o arunc, uite așa, ca pe un dinte stricat !

— Ei, dragă Grigoriță — observă avocatul mai moale — sînt prea puțini proprietari ca voi. Marea, imensa majoritate a pierdut de mult contactul cu pămîntul. O măsură generală nu se poate lua după cei puțini, ci după ceilalți.

— De ce n-ai lua întîi măsuri față de cei ce s-au înstrăinat de moșiile lor ? De ce vă gîndiți numaidecît să distrugeți o clasă socială, poate cea mai loială, cea care reprezintă bogăția de bază a țării ? A, firește, n-au rămas mulți proprietari la datorie. A început să le vie unora greu să stea la țară, să li se pară dezonorant a munci pămîntul sau chiar a munci în general. Preferă să tragă venituri grase și să le risipească în petreceri. Locul lor l-a luat arendașul, care stoarce

arenda pentru boier şi alta, mai bună, pentru el însuşi. Atunci evident că ţăranul geme, şi se zvîrcoleşte, şi ameninţă, cînd în surdină, cînd făţiş. În vreme ce eu, proprietar, muncind şi economisind, de-abia scot din moşia mea cît să pot trăi onorabil, arendaşul, vecinul meu, plăteşte zeci de mii de galbeni proprietarului şi îşi umple şi el dăsagii. De unde diferenţa ? Din buzunarul arendaşului sau din mizeria ţăranului ?... N-am dreptate, nene Costică ? sfîrşi Grigore, adresîndu-se deodată lui Dumescu. Spune dumneata, am ori n-am dreptate ?

Directorul de bancă şedea cu ochii în farfurie şi asculta jenat, fiindcă amîndoi vorbeau tare, încît lumea de la mesele dimprejur se uita la ei. Întrebarea totuşi îl surprinse. Nu urmărise discuţia decît superficial. Lui, om de cifre, dezbaterile la un pahar de vin i se păreau cam futile, dacă nu comice. O problemă gravă nu se limpezeşte între un şniţel vienez şi o plăcintă cu mere. Cel mult se încurcă şi mai rău. Înainte însă de a răspunde el, de la masa de alături interveni cineva cu glas familiar :

— Îmi daţi voie...

Toţi întoarseră capetele, miraţi de amestecul unui străin în conversaţia lor.

— Sînt Ilie Rogojinaru şi am avut fericirea să ne cunoaştem azi în tren cu domnul Iuga.

Arendaşul era singur la masă. Venise mai tîrziu şi, vrînd-nevrînd, a auzit discuţia. Neturburat de mirarea lor, îşi mută scaunul puţin mai aproape şi urmă, parcă i-ar fi cunoscut pe toţi de cînd lumea :

— Numai pentru că domnul Iuga spunea că arendaşii ar fi aşa şi pe dincolo... Acu, nu că sînt şi eu arendaş, dar cred că dumnealui greşeşte vorbind rău despre nişte oameni care nu merită atîta hulă. Să nu fie cu supărare, cucoane, dacă iarăşi nu ne lovim în păreri, zău aşa ! Arendaşul nu e chiar o pacoste pe ţară, cum ziceţi dumneavoastră şi cum scrie prin gazete. Nu, nu ! Ca să poată scoate arenda, plus un oarecare venit pentru ostenelile lui, arendaşul trebuie să muncească de trei ori cît un proprietar. Ţăranul nu lucrează nici mai mult, nici mai ieftin la arendaş ca la boier, ba mai degrabă dimpotrivă. Iau martori chiar pe domnul Iuga să vă spuie cinstit dacă învoielile la arendaşii vecini cu Amara sînt mai grele ca pe moşiile dumnealor. Arendaşul însă, împins de nevoi, a făcut economii la cheltuieli, a cultivat mai intens pămîntul, a pus în circulaţie terenuri care înainte erau pîrloage, a introdus maşini, în sfîrşit, a ridicat nivelul exploatării agricole. Toate astea nu valorează nimica ? Or fi ei şi arendaşi ticăloşi care asupresc pe ţărani, cum sînt şi printre proprietari, dar să-i osîndim aşa, în bloc, fără circumstanţe uşurătoare, nu e drept şi nici bine !

Grigore Iuga, enervat de intervenţia insolită a arendaşului, răspunse apăsat şi dispreţuitor :

— O fi, stimate domn, dar dacă nu apăreau arendaşii între proprietari şi ţărani, azi n-am mai avea o chestie ţărănească în România ! Naşterea arendaşilor a împiedecat trecerea pămîntului în mîinile ţăranilor, cum ar fi fost natural şi sănătos. Proprietarul care s-a

săturat de moşie ar fi vîndut-o sătenilor dacă nu se îmbulzea arendaşul, oferindu-i un venit mare şi sigur, fără nici o muncă şi bătaie de cap pentru dînsul !

— Asta se poate, admise Rogojinaru cu un surîs candid. Se prea poate. Nu zic ba... Cu condiţia ca ţăranul să fi fost într-adevăr harnic şi întreprinzător. Mie însă, care am o veche experienţă în privinţa asta, daţi-mi voie să rămîn convins că arendaşul a intervenit tocmai fiindcă ţăranul român e leneş şi nepăsător, aşteptînd să-i vie totul de-a gata de la boier sau, în vremea din urmă, de la stat... Uite-aşa, domnilor ! Scuzaţi-mă dacă sînteţi de altă părere, dar eu...

Baloleanu avu un gest de consternare, fără a putea protesta. Grigore, abia stăpînindu-şi revolta, întrerupse vehement pe arendaş :

— Te-am auzit şi în tren vorbind cum vorbişi acuma, onorate domn. Nu ţi-am răspuns, fiindcă mi se părea monstruos ca un om care trăieşte şi se îmbogăţeşte din exploatarea ţăranului să afirme totuşi, cu atîta insistenţă, că ţăranul e leneş. Dar chiar presupunînd că ar fi cum zici dumneata, imputarea sau ocara dumitale n-ar privi pe ţăranul nostru, ci pe cei ce l-au emancipat numai de formă şi l-au lăsat, în fapt, mai încătuşat ca pe vremea robiei. În loc să-i fi dat învăţătură şi educaţie cetăţenească, a fost menţinut cu sila în întunerec. Nu ne-a trebuit ţăran-cetăţean, ci ţăran-animal. Şi acuma, culmea batjocurii, îl mai şi insultăm că e rău şi trîndav... A, întreabă-l pe dumnealui — continuă arătînd brusc pe Titu, care încremeni — că-i ardelean şi-a venit de curînd încoace,

întreabă-l dacă ţăranul dumnealor e leneş şi lipsit de iniţiativă ! Şi nu uita că acolo românul se află sub jug străin ! A avut însă conducători cu tragere de inimă, care l-au învăţat şi i-au deschis mintea, a avut pilde care l-au îndreptat pe calea cea bună. Noi vorbim mereu despre ţărani şi ne mulţumim cu vorba goală şi niciodată nu facem nimic cinstit şi dezinteresat pentru ei !

Avîntul lui stîrni mici surîsuri ironice primprejur. El însuşi îşi dădu seama că a devenit patetic, că tonul lui nu cadrează cu locul, şi tăcu mai jenat chiar decît Dumescu, care începuse să dea semne de nerăbdare. Rogojinaru, deşi avea replica gata, ca să nu mai învenineze lucrurile, se mulţumi să mormăie ceva în farfuria lui. Doar Baloleanu zise încet, ca pentru masa lor :

— Foarte just, dragă Grigoriţă, foarte adevărat ! Bietul ţăran nu ştie decît să rabde, fiindcă nimeni nu l-a învăţat altceva. Iar cînd nu mai poate şi-i ajunge cuţitul la os, atunci e natural să izbucnească în iureş de foc şi sînge. Numai la noi se mai pomenesc, în plin secol de civilizaţie occidentală, răscoale de ţărani exasperaţi, cînd ici, cînd colo, pentru că numai la noi ţăranul nu găseşte nicăieri dreptate. Pînă ce avem să ne trezim cu o catastrofă să zguduie ţara din temelii !

Tot el însă, înţelegînd că discuţia s-a împotmolit, căută să schimbe făgaşul. Aduse vorba despre recolta care ar fi fost destul de bună, dar nu se poate valorifica din pricina crizei financiare, apoi despre situaţia guvernului, pe care el o socotea şubredă, în

speranţa că în curînd va reveni la cîrmă partidul lui. Trecînd la politica externă, ajunseră la fraţii ardeleni şi la Titu Herdelea. Acuma se mai învioră şi Dumescu, naţionalist fervent, care visa veşnic numai cucerirea Transilvaniei. Grigore le spuse că tînărul Herdelea ar dori să-şi găsească un rost în ţară şi Dumescu, fiind vorba de un ardelean, îi oferi îndată un loc de funcţionar la banca lui, deocamdată modest, fireşte, rămînînd să se vază ulterior dacă va merita mai mult. Iuga mulţumi refuzînd : ce să caute un poet la bancă, afară, cel mult, de vreun împrumut de franci, fără girant, fără dobîndă şi fără termen de plată ? Titu însuşi tăcuse, dar se bucură că Grigore n-a primit. N-a trecut el Carpaţii, ca să ajungă funcţionar la bancă. Mai curînd la vreun ziar ar fi să i se găsească vreo întrebuinţare, adăugă Iuga. „Da, da, la vreun jurnal", repetă şi tînărul cu însufleţire. Baloleanu era bun prieten cu directorul *Universului*, căruia îi cîştigase un proces dubios. Făgădui că va interveni, numai Titu să aibă grijă să-i reamintească, dacă cumva ar uita.

— Pe mine să mă iertaţi acuma, zise pe urmă avocatul, pregătindu-se de plecare. Mi-am lăsat nevasta să mănînce singură numai de dragul tău, Grigoriţă, că nu te-am mai întîlnit de un veac. Sper că şi tu ai să-mi faci plăcerea să vii într-o zi să dejunezi la noi, să te mai vază şi Melania mea, că mereu vorbim de tine. Pofteşti cînd vrei tu, oricînd, nici n-ai nevoie să anunţi, ca acasă...

Între Grigore şi Dumescu se încinse o controversă asupra notei, fiecare revendicînd pentru sine obligaţia de plată. Grigore ieşi biruitor, numai ameninţînd cu o supărare eternă. În faţa restaurantului se despărţiră. Iuga rămase cu Titu. Chiar atunci apăru în uşă şi Rogojinaru, cu o ţigară de foi între dinţi, cu o umbrelă străveche la subţioară.

— Cucoane ! zise dînsul către Grigore, cu glas dulce, părintesc. Dumneata eşti tînăr şi te aprinzi iute, pe cînd eu sînt bătrîn şi nu mă supăr cu una cu două. Nu ştiu cînd ne-om mai întîlni, dar să dea Dumnezeu să nu zici niciodată : „A avut dreptate afurisitul de Rogojinaru..." Noapte bună !

Grigore Iuga îl privi o clipă şi nu răspunse nimic. Familiaritatea arendaşului îl sîcîia. De altminteri se simţea obosit şi, mai ales, plictisit. Discuţia de la masă îi răscolise nervii. Îşi propusese de atîtea ori să nu mai vorbească despre lucrurile acestea şi totuşi mereu îşi călca hotărîrea.

Coborîră în Calea Victoriei fără a schimba un cuvînt. Se pornise un vînt aspru, prevestitor de ploaie rece. Norii se lăsaseră jos, aproape pînă pe acoperişele caselor. Cîte un vîrtej de aer se răsucea pe stradă, măturînd praful, ridicîndu-l şi aruncîndu-l pe trotuare, între picioarele rarilor trecători. Grigore îşi aduse iar aminte de Rogojinaru : „Vezi, el a presimţit schimbarea vremii şi a venit cu umbrela..." O trăsură venea în goană dinspre şosea cu un domn între două femei, hohotind de veselie, parcă toată lumea ar fi fost a lor.

Titu Herdelea păşea tăcut şi prudent. Vedea că Iuga n-are chef de vorbă şi nu voia să-l supere. Îşi făcu în gînd bilanţul serii şi chibzuia că poate fi mulţumit. Dacă ar intra la *Universul*, s-ar putea socoti angajat definitiv şi bine. Nu e un ziar subţire, dar pare a fi solid şi răspîndit. Ar fi preferat *Adevărul*, care e mai simpatic, mai opozant şi mai intelectual. Pentru început e bine şi aşa. Numai să nu uite avocatul să vorbească cu directorul. Are să treacă mîine negreşit pe la Baloleanu... Adică nu, să se consulte întîi cu Iuga. Trebuie să ia seama, să nu facă vreo gafă, să-l ofenseze şi să-l piarză. Cînd i-a scos Dumnezeu în cale un om atît de extraordinar, nu mai contează cîteva zile de aşteptare...

Prin Piaţa Palatului regal i se păru totuşi că tăcerea a fost prea lungă. Cumpănind despre ce i-ar putea vorbi, îşi aminti cu cît interes a discutat Grigore despre nevoile ţărăneşti. Îi zise deci, ezitînd, parcă i-ar fi pipăit sufletul :

— Nici n-am pomenit, atîta ce se vorbeşte pe aici despre ţărani şi mereu despre ţărani. Toată lumea, pretutindeni, într-una : chestia ţărănească, problema ţărănească, să facem aşa, să facem altfel... De ce atîta discuţie ? Pînă şi la mine, în curte, toţi chiriaşii, cum se adună la taifas, repede ajung la ţărani, ş-apoi dă-i şi dă-i cu problema şi cu chestia... Barem un cizmar jidov şi mai ales feciorul lui, care-i mare socialist, nu mă întîlnesc o dată să nu-mi bată capul cu fel de fel de soluţii şi cu proorocirea că, de nu se rezolvă chestia

ţăranilor, are să vie revoluţia să facă praf şi cenuşă Bucureştii !

Grigore tresări ca trezit dintr-o visare. În aceleaşi clipe, aceeaşi întrebare şi-o pusese şi el, căutîndu-i răspunsul. Murmură cu privirea spre norii mînioşi ce se vîltoreau peste capetele lor :

— Poate să fie numai o modă trecătoare, dar poate să fie şi o durere străveche, care apasă sufletele ca o pîclă năbuşitoare. Cine ştie ?

5

Grigore Iuga se perpelea în pat fără somn. Răsfoise gazetele de seară şi nu reţinuse nimic. Gîndurile îi rătăceau tulburi, neostoite, răscolind amintiri, amărăciuni, planuri, speranţe şi izgonind mereu liniştea sufletului. Stinsese becul de pe noptieră de cîteva ori şi tot de atîtea ori îl reaprinsese, ba să refacă un calcul salvator, ba să controleze un preţ al zilei, ba să observe un amănunt pe fotografia Nadinei, care, din perete, deasupra patului, îl urmărea cu ochi galeşi. Prăvălită, trei sferturi goală, pe o blană de urs, cu braţul răzimat pe capul fiarei, sînii ei mici păreau încremeniţi într-un spasm voluptos, iar şoldurile-i calde se alintau cu îndemnuri, în vreme ce întreaga-i figură surîdea, cu o candoare virginală şi prefăcută. În ramă grea, fotografia mărită aproape natural era un cadou de ziua lui din partea ei. Atunci, cu trei ani în urmă şi numai un an după cununie, a minţit că-l bucură ca-

doul ei, i-a mulţumit şi a îmbrăţişat-o, dar în sineşi a fost întristat şi decepţionat. Avea pretenţia, nemărturisită, să-i aparţie exclusiv lui măcar goliciunea ei trupească. Îl indigna închipuirea că soţia lui, dragostea lui cea mare, s-a putut arăta astfel unui bărbat străin, fie el chiar fotograful.

Sosise în Bucureşti plin de încredere că toate vor merge strună. A încasa rata a doua şi ultima din preţul grîului vîndut şi livrat, a aranja cu Dumescu, la Banca Română, poliţa care ajunge luni la scadenţă erau treburi ce se puteau lichida în două ore. După ce va isprăvi afacerile, proiectase să mai stea vreo două-trei zile, să se întîlnească cu prietenii, să le reamintească prin prezenţă că trăieşte. Pe urmă, înapoi la Amara cu restul de bani, care va fi suficient pentru nevoile curente pînă la valorificarea porumbului. Era ordonat şi meticulos. Cu atîta se alesese din cei doi ani petrecuţi în Germania. Îşi întocmise programul de acasă în toate amănuntele. Poliţa cerealistului o avea în buzunar cu scadenţa pentru mîine. O considera aur curat. Semnătura celei mai importante firme de export de cereale din România se bucura de respect în toată Europa.

În strada Bursei, primul punct din program, soarta a tras o dungă brutală peste combinaţiile lui. Şeful firmei, un armean înalt, bătrîn şi rigid, l-a poftit în biroul său particular, i-a oferit cafea şi o havană de contrabandă şi l-a rugat confidenţial şi stăruitor să-i îngăduie o amînare de o lună, una singură, pentru plata ratei. Grigore a încercat să obiecteze că e vorba

de o poliţă, că... Au urmat explicaţiile şi considerentele. Timpuri excepţionale. Preţurile au scăzut brusc pe pieţele străine în ultimele săptămîni, aproape o prăbuşire. A căzut în balanţă concurenţa rusească, neaşteptată ; recolta muscalilor, de unde se anunţase compromisă, a ieşit deodată arhiabundentă. Rusia e totdeauna cu surprize. Nu l-ar fi durut capul de asta. El, negustor prevăzător, a făcut toate aranjamentele în timp util. L-au nenorocit însă căile ferate, care n-au putut executa transporturile cînd a trebuit. Apoi vapoarele care au stat, unele mai stau şi azi, la Brăila, de pomană, fiindcă n-au avut ce să încarce. Pierderile se ridică la peste treizeci la sută din valoarea mărfii. Şi, vîrf la toate, criza financiară, stupidă, care s-a abătut aşa din senin, a zdruncinat tot creditul şi paralizează orice posibilitate de mişcare.

Grigore asculta şi nu auzea. Precis era doar faptul că nu va primi banii ; restul erau vorbe. Ascultînd îşi zicea într-una că, în ciuda tuturor explicaţiilor, dacă el ar refuza amînarea, armeanul totuşi ar plăti, căci n-ar putea lăsa să i se protesteze poliţa şi astfel să-şi ruineze toată întreprinderea. Refuzul însă ar însemna ruptura cu firma cu care tatăl său lucrează de douăzeci de ani şi care de multe ori, în momente grele, le-a făcut destule înlesniri. Poate el să-şi ia răspunderea unui refuz ? Sau, dacă acceptă amînarea, cum să aranjeze datoria de la Banca Română şi cum să se întoarcă acasă cu mîna goală ? Nici n-a refuzat, nici n-a acceptat. Va răspunde mîine, după reflexiune matură.

De la armean s-a dus la Dumescu, la bancă, să-i ceară sfat şi ajutor. Era într-o consfătuire gravă şi nu l-a putut vedea. I-a lăsat un cuvînt, poftindu-l la masă. Ştia că Dumescu nu discută lucruri serioase decît la birou. Şi-a închipuit că poate se va ivi totuşi un prilej favorabil să pregătească măcar terenul. De aceea l-a luat şi pe Baloleanu. Acuma, tîrziu, îşi dă seama că toată combinaţia, care i s-a părut foarte ingenioasă, a fost o nerozie. Dacă ar fi fost înţelept, văzînd că nu poate vorbi cu Dumescu la bancă, ar fi aşteptat liniştit pînă mîine, ar fi mîncat cu tînărul transilvănean şi acuma ar dormi în loc să se zvîrcolească zadarnic.

Cînd a intrat în odaie, după ce s-a despărţit de Titu Herdelea, a întîlnit îndată privirea Nadinei din fotografie. S-a înfuriat. Şi-a adus aminte că din pricina ei (altă dată ar fi zis : de dragul ei) a făcut datoria la Banca Română, puţin înainte de surpriza ei cu cadoul. A crezut atunci că refuzul ei de a sta la ţară mai mult de douăzeci şi patru de ore ar fi numai din cauză că i-e silă de „cocioaba fără gust şi fără confort", cum spunea ea că este conacul bătrînesc de la Amara. Ca să o ademenească, s-a gîndit să clădească un castel demn de frumuseţea ei. Bătrînul era mîhnit că vechiul conac, în care s-au născut şi au trăit patru generaţii de înaintaşi, nu mai mulţumeşte pe Grigore. Socotea planul lui drept începutul destrămării. Construcţia s-a început şi s-a terminat cu bani împrumutaţi de la Banca Română. Nadina a găsit foarte gentilă atenţia lui, a petrecut două săptămîni să-şi inaugureze

castelul, apoi s-a întors, plictisită, la Bucureşti. Nimeni nu-i poate pretinde să se înmormînteze de vie nici chiar într-un cavou de lux. O fotografie, soră geamănă cu cea de deasupra patului, numai cu rama ruralizată, potrivită locului, a rămas acolo ca să-i ţie de urît lui Grig. Şi datoria la Banca Română, din care nu s-a putut amortiza nici jumătate în cei trei ani trecuţi de atunci.

Pe Nadina a descoperit-o Miron Iuga pe cînd Grigore era la Berlin. Tatăl ei, Tudor Ionescu, cumpărase mai demult de la Teofil, fratele lui Miron, cele două moşii, Babaroaga şi Lespezi, vecine cu Amara. Noul proprietar a venit, foarte prietenos, îndată ce a iscălit actele, şi a cerut lui Miron poveţe asupra mijloacelor de exploatare cît mai bună a pămînturilor. A fost un simplu pretext de cunoştinţă : nu-i trecuse lui niciodată prin minte să-şi bată capul cu muncirea moşiilor. Îşi găsise arendaş şi se înţelesese asupra venitului înainte chiar de a fi încheiat cumpărarea. Miron a aflat mai tîrziu că Ionescu ar fi un bogătaş de origine obscură, stabilit de puţin timp în Bucureşti, unde achiziţionase cîteva case de raport. Asta a fost cu vreo douăzeci de ani în urmă. Apoi, de nişte Paşti, acum cîţiva ani, a primit iar vizita vecinului, de astă dată însoţit de fiul său Gogu şi de Nadina. Între cele două odrasle era mare deosebire de vîrstă, feciorul putea să aibă peste patruzeci de ani, fata cel mult douăzeci. Tudor Ionescu i-a povestit c-a fost însurat de trei ori şi că Gogu e din prima căsătorie, iar Nadina din a treia. Fiindcă a schimbat aren-

dașul, i-a adus și pe ei să vază proprietățile, mai ales că ale lor vor fi, în curînd, Babaroaga a Nadinei și Lespezi a lui Gogu. Deocamdată atîta vrea să le dea, cînd se vor căsători, și cîte o casă în București. Ce mai are tot al lor va fi, parte dreaptă, dar numai după moartea lui. „Mult n-au să mai aștepte, că am bătut șaptezeci", a adăugat zîmbind fără regrete. Numai de nu s-ar săvîrși înainte de a-i vedea așezați. Mai frică i-e de Gogu, că atîta a amînat însurătoarea pînă ce i-a cam trecut vremea. Despre Nadina n-are nici o grijă ; o fată ca ea nu poate rămîne nemăritată, pentru că n-ar lăsa-o pețitorii. Miron Iuga s-a uitat atunci mai bine la ea și a răspuns că da, așa este... Pînă peste vreo trei luni, cînd s-a întors Grigore din Germania, bătrînul Iuga s-a gîndit deseori la Nadina, viitoarea stăpînă a moșiei Babaroaga. Cît l-a mîhnit pe el fărămițarea și înstrăinarea pămînturilor părintești și cum le-ar mai fi luat dînsul dacă Teofil n-ar fi pretins bani gheață ! Cu limbă de moarte se gîndea să dea în grijă lui Grigore să reîntregească domeniul lui Iuga, dacă Dumnezeu nu-l va învrednici pe el însuși să-și împlinească dorința cea mai fierbinte.

Grigore avea atunci douăzeci și patru de ani. Plecase în Germania să se specializeze serios în agronomie, după ce își luase licența în drept la București, nu ca să practice, ci să aibă un titlu. A plecat pentru trei ani, maică-sa a murit după primul și bătrînul i-a cerut să rămîie acasă, să dea dracului știința ceea zadarnică. De-abia s-a învoit să-l mai lase încă un an.

S-a întors din străinătate cu capul plin de planuri îndrăznețe și cu soluții sigure pentru toate greutățile. Bătrînul l-a ascultat de cîteva ori fără să se supere, cum se aștepta Grigore. Își zicea că generozitățile acestea sînt ale tinereții și că băiatul se va cuminți cînd se va izbi el însuși cu capul de pragul de sus. Ba în loc să-i combată „teoriile", într-o zi i-a spus că s-ar bucura dacă i-ar plăcea fata lui Tudor Ionescu. Grigore a înțeles îndată de ce s-ar bucura bătrînul și i-a răspuns că, în alegerea tovarășei de viață, nu se poate lăsa condus de anume utopii, căci trecutul nu se mai întoarce oricît am vrea noi să-l întoarcem.

— Tu să vezi fata, utopiile le iau asupra mea, a zis Miron ironic.

Cînd a văzut-o, Grigore a uitat tot și i-a rămas numai ea. Luna pînă s-a făcut cununia și apoi celelalte trei, cît au călătorit împreună, singuri, în Grecia, Italia și Spania, a cunoscut fericirea cea mai mare. Atunci Nadina a fost într-adevăr nevasta lui, numai și numai a lui. Așa ar fi vrut el să fie totdeauna ; în sufletul și în gîndurile ei să nu existe nimeni și nimic afară de dînsul. Suferea de o gelozie cu atît mai chinuitoare cu cît mai mult îi era rușine s-o mărturisească. A încercat s-o ademenească la țară nu ca să îndrăgească ea pămîntul, ci ca să-și ferească iubita de tentațiile orașului. Patru ani iubirea lui a îndurat toate durerile, pînă ce și-a destrămat speranțele. Dacă a consimțit el ca Nadina lui să plece singură în străinătate a doua oară ! Și, în trei luni, de cînd e dusă, a pri-

mit de la ea exact trei scrisori şi în toate trei îi cerea numai bani...

Cu becul electric aprins pe noptieră, Grigore privea umbrele imobile ce împestriţau odaia ca nişte amintiri împietrite. Din cînd în cînd, cu coada ochiului, se uita la Nadina, care surîdea în ramă, încîntată de ea însăşi.

— Cîte ceasuri să fie ?... Două ! murmură dînsul amărît. La nouă mă aşteaptă Dumescu şi eu visez treaz la Nadina !... Doamne, Doamne, cît sînt de idiot !

6

A doua zi, pînă la prînz, Grigore a isprăvit cu bine toate afacerile. (Dumescu a fost amabil, ca totdeauna, a scontat poliţa armeanului şi a reţinut pentru amortizarea datoriei numai cît i s-a oferit.) Trecu pe urmă, să zică bună ziua, pe la Victor Predeleanu, prietenul lui cel mai bun, unde fu oprit la masă. Se simţea ca acasă în familia Predeleanu.

Era mulţumit că a scăpat de grijile care azi-noapte luaseră proporţii catastrofale. Insomnia nu e chinuitoare doar pentru că îţi scurtează odihna, ci mai ales pentru gîndurile negre ce-ţi inspiră şi care te înfăşoară într-o reţea tentaculară. În atmosfera caldă de la Predeleanu, aducîndu-şi aminte cît l-au amărît închipuirile, zîmbi în sineşi, dar cu o umbră de tristeţe. Îşi recunoştea o slăbiciune în ezitările eterne

care îi răsuceau nervii şi-l împiedecau să înfrunte cu siguranţă viaţa. Ca tatăl său, de pildă, sau cel puţin ca Predeleanu.

De-abia pe la cinci, cînd ajunse acasă, îşi aminti că dăduse întîlnire pentru ora trei tînărului transilvănean. De unde să-l mai ia acuma ? Se simţea vinovat că a jignit un om care poate a crezut într-însul. Porunci servitorilor să-l reţie, dacă ar reveni, sau barem să-i afle adresa.

Se duse apoi la mătuşă-sa, Mariuca, văduva generalului Constantinescu, care nu l-ar fi iertat nici pe lumea cealaltă dacă ar fi auzit că a umblat prin Bucureşti şi pe ea a ocolit-o. Era o femeie plină de bunătate, primitoare, veşnic veselă şi cunoscînd toate cancanurile amoroase şi militare din România. Grigore la ea a stat cît a fost student, iar bătrînul Iuga la ea trăgea şi acuma. Pentru că n-a vrut să rămîie la cină, l-a pus să-şi dea cuvîntul de onoare că va veni negreşit mîine la dejun, cînd vor fi singuri şi are să-i povestească o sumedenie de lucruri extrem de importante.

Ziua următoare se întîmplă să fie duminică şi Grigore se sculă mai tîrziu. Coborînd grăbit să plece, întîlni în poartă pe Titu Herdelea, care, după o noapte de amărăciune şi decepţie, revenise să-şi mai încerce norocul. Luară o nouă întîlnire pe după masă, spre marele regret al Mariucăi, fiindcă n-a avut răgaz să-i spuie lui Grig nici un sfert din cîte ar fi dorit şi ar fi trebuit. Ca să repare uitarea de ieri, Grigore stătu apoi cu Titu Herdelea pînă seara, îl pofti a doua zi să-l ia

la masă în familia Predeleanu (pe care i-a şi vestit pe cînd se întorcea de la mătuşa Mariuca), îi promise că se va duce la Baloleanu să se intereseze dacă a făcut vreun demers la *Universul* şi, mai presus de toate, îi propuse să fie oaspele lui la moşie pentru vreo săptămînă sau două sau oricîte, pînă cînd i se va aranja ceva în Bucureşti, să nu-şi cheltuiască banii degeaba pe aici...

Numai cînd s-a văzut în casa Predeleanu s-a convins Titu Herdelea că n-a visat şi că promisiunile lui Grigore sînt serioase.

Şi înainte, dar mai ales după masă, Victor Predeleanu a ţinut să arate oaspelui său şi prietenului lui Grigore tot ce avea mai de preţ în bibliotecă, socotind că pe un poet trebuie să-l intereseze ediţiile rare, cărţile româneşti cu însemnări de demult sau feluritele hrisoave şi documente vechi. Se bucura văzînd emoţia lui Titu şi ar fi vrut să-l dea de exemplu lui Grigore, care nu se prăpădea de loc după comorile lui.

Deşi mare proprietar care-şi iubea şi cultiva cu pasiune pămînturile, Predeleanu îşi avea reşedinţa în capitală. Pe domeniul său Delga din Dolj, cuprinzînd trei sate, realiza ceea ce Grigore rîvnea şi nu putea din pricina bătrînului. De altfel şi tatăl lui Victor la fel s-a împotrivit. La Craiova, unde s-a născut, a trăit şi a murit, a fost socotit printre oamenii cei mai bogaţi. Zgîrcenia lui a rămas proverbială. Numai după moartea bătrînului a putut angaja un administrator specialist, a introdus maşini care să micşoreze mîna de lucru, a început în sfîrşit o exploatare mai modernă

pe proprietăţile ce-i reveniseră lui. Mare parte a anului o petrecea şi el la ţară, iar în timpul muncilor nu se mişca de acolo săptămîni întregi. Cu ţăranii se purta corect, fără a se amesteca prea mult între ei. Făcea învoieli cum se obişnuiau primprejur, nici mai grele, dar nici mai uşoare. Le vînduse cîteva sute de pogoane de pămînt nu din nevoie, căci era dintre cei puţini proprietari care n-aveau nici un fel de datorie, ci din dorinţa de a-i emancipa şi, în acelaşi timp, de a se emancipa şi el de dînşii. Obişnuia să spuie că adevărat mulţumit va fi numai atunci cînd va fi scăpat de ţărani şi ţăranii de el.

Mama lui Victor mai trăia şi şedea la Craiova împreună cu Elena, sora lui, măritată cu un profesor de liceu, tinerel, frumuşel, inteligent şi foarte sărac, pe care l-a luat din dragoste, dar numai după moartea bătrînului, care n-ar fi consimţit niciodată să-şi dea averea pe seama unui calic. De altfel, şi Victor, cînd s-a însurat, a trebuit să cam forţeze mîna bătrînului, care ar fi dorit să-i aleagă o nevastă după placul lui, adică cu o zestre cel puţin egală. Tecla, însă, afară de nume şi frumuseţe, n-a avut avere. Era fiica preşedintelui Curţii de apel din Craiova, Nicolae Postelnicu, vlăstarul unei vechi familii boiereşti, sărăcit de tot.

Cu toate că moştenise virtuţile economice ale tatălui său, inclusiv zgîrcenia, lui Victor îi plăcea să se mîndrească, mai mult chiar decît cu experienţele agricole, cu biblioteca lui şi cu colecţia de pictură ce şi-o

închebase de cîţiva ani şi pentru care nu se codea a cheltui, ba şi a risipi.

— Lasă-l să mai răsufle, Victore, că l-ai asasinat ! zise într-un timp Grigore, care se întreţinea cu doamna Predeleanu şi cu sora ei.

— Din fericire am observat că domnul Herdelea nu s-a plictisit prea rău în mijlocul cărţilor frumoase, ca alţii ! răspunse Predeleanu ironic.

— Ca mine, adică ! recunoscu Iuga dînd din cap. Eu, ce-i drept, prefer alte frumuseţi, mai ales în casa voastră...

Titu Herdelea încercase să murmure o protestare, dar foarte timid, să nu facă cumva o gafă. Aceeaşi teamă a avut-o mereu şi în timpul mesei, încît doamna Predeleanu a trebuit să-i vie în ajutor cu un surîs de aur, care să-i mai stingă emoţia.

Înăltuţă, zveltă, de o feminitate mîngîietoare, doamna Tecla Predeleanu răspîndea atîta seninătate şi bunătate, că lumina şi locul pe unde trecea. Ochii ei albaştri-verzui păstrau o candoare feciorelnică. Deşi măritată de nouă ani, făcea impresia unei fete cuminţi, iar cei doi copilaşi ai ei, Mircea şi Ioana, voinici şi ştrengari, ar fi părut fraţi şi cu ea, dacă mîndria şi dragostea de mamă n-ar fi strălucit atît de fierbinte în privirile ei.

— Mulţumesc de compliment, dacă ai făcut aluzie la noi — interveni sora doamnei Predeleanu, cu o cochetărie familiară — dar nu primim, fiindcă...

— Atunci, îl retrag în ce te priveşte pe dumneata şi-l ofer numai Teclei, căci ea cu siguranţă nu-l va refuza ! întrerupse Grigore.

— Aşa e, eu primesc orice, chiar şi complimente ! zise doamna Predeleanu.

Sora ei, Olga Postelnicu, avea douăzeci de ani şi era zglobie şi drăgălaşă ca o porumbiţă. Cu un veşnic surîs vesel pe buze, care-i şedea foarte bine, cu ochii negri, sclipitori de curiozitate şi adumbriţi de gene lungi, cu nasul mic şi obraznic, cu obrajii bucălaţi şi fragezi de copil, o răsfăţau şi părinţii ei, şi toţi cîţi o cunoşteau. Puţin mai scundă ca Tecla, avea o supleţă felină, pe care o evidenţia mai ales cînd dansa. Îi plăcea să danseze mai mult ca orice. Idealul ei ar fi fost să se facă dansatoare.

— Dar n-ai observat, Tecla — insistă Olga cu o încăpăţînare de copil — că a fost numai un pretext din partea lui ca să poată vorbi cu Victor iarăşi despre chestia ţărănească ?

Toată lumea rîse. Într-adevăr Grigore, cît au stat la masă, n-a vorbit decît despre moşii, arendaşi, ţărani şi învoieli, din ce în ce mai avîntat, cu toate că nimeni nu-l contrazicea. Doamna Predeleanu îl conjură acuma să nu mai reînceapă. Chiar şi Titu găsi oportun să-l roage să mai lase în pace eterna chestie ţărănească ce-l urmărea pretutindeni ca o obsesie.

— Pe dumnealor nu zic să le intereseze, că le-am plictisit de atîtea ori — spuse Grigore resemnat — dar dumneata, care eşti încă nou pe meleagurile noastre ?

— Voi prefera să mă iniţiez la faţa locului! replică tînărul Herdelea, profitînd de ocazie să provoace o nouă confirmare a invitaţiei ce i-o făcuse Iuga.

— De asta să fii sigur că nu scapi! strigă Grigore, adăugînd către ceilalţi: Îl iau cu mine la Amara să-mi ţie de urît şi nici nu-i mai dau drumul pînă ce nu va fi tobă de chestia ţărănească!

Predeleanu, după ce îşi aşeză la loc comorile, spuse că tocmai şi ei se pregătesc să plece cu toţii la Delga, pentru vreo două săptămîni, sfîrşind:

— Cu ocazia asta, vom lăsa şi pe Olguţa acasă la ea, să nu se înstrăineze prea tare de Craiova noastră iubită!

— O, dacă-ţi închipui că am să rămîn la Craiova exact cînd începe sezonul la Bucureşti! se revoltă fata.

De doi ani, de cînd era socotită fată mare, Olga mai mult a stat în Bucureşti decît acasă. Victor avea ambiţia s-o mărite el, cu un bărbat care să-i placă şi lui. Fiind cam plin de sine, se gîndea negreşit la cineva care să-i semene. De aceea îi şi zicea mereu: „Dacă vrei să fii fericită, să aştepţi pînă ce voi zice eu: acuma!" El însuşi era brun, cu mustăţi fine, cu nişte ochi puţin bulbucaţi în care lucea mai multă bunătate decît inteligenţă.

Apoi veni vorba despre Nadina. Întrebarea s-a pus convenţional, căci Nadina n-avea nici o simpatie pentru familia Predeleanu şi o frecventa numai la zile mari şi din pricina lui Grigore. De altfel, simţămintele erau reciproce. Dacă Nadina socotea pe Tecla o ipocrită fără înţelegere pentru viaţa mondenă, Tecla

o găsea pe Nadina mai mult aventurieră. Ea cunoştea multe din cîte circulau asupra doamnei Grigore Iuga şi ştia că sînt mai multe pe care nu le cunoştea şi nici nu dorea să le afle. Din toată familia, singură Olga admira pe Nadina, dar numai în taină şi pentru că era o excelentă dansatoare, care găsea prilejul să danseze mereu.

Grigore vorbea despre nevastă-sa pe un ton glumeţ, în care totuşi se simţea amărăciunea. Spunea că o vede aproape mai rar decît pe Olguţa şi că discută împreună mai cu seamă de afaceri; Nadina îşi administrează singură averea aşa de bine, că totdeauna are deficite pe care el, fireşte, trebuie să le acopere spre a-i dovedi că e soţul ei şi că o iubeşte. Speră că, zilele acestea, are să se întoarcă din străinătate, deoarece începe sezonul şi ea n-ar putea lipsi. Apoi brusc, cu alt glas, parcă şi-ar fi despicat inima:

— Cît vă invidiez eu pe voi, dragii mei!... Casa voastră e casa fericirii. Eu, care sînt un sentimental, uite aşa ceva am visat pentru căsnicia mea. Idealul meu de femeie a fost o fiinţă ca dumneata, Tecla! În adîncul sufletului meu... Nu te superi, Victore?

— Dimpotrivă, mă măguleşte! zise Predeleanu. Adică mai mult pe Tecla. Dar cum Tecla e a mea şi noi doi sîntem unul...

Tecla surîdea. Iuga adăugă:

— Da, aşa cu surîsul dumitale, cu blîndeţea dumitale, cu copilaşii dumitale... Cum să nu te invidiez, Victore? Mai ales cînd pe urmă mă uit la mine...

Cum Grigore devenea prea sumbru, Predeleanu îl întrerupse, glumeţ :

— De, Grigoriţă, dacă te-ai pripit ? Cine-i de vină ? Iacă, ţi-aş fi dat acuma o nevastă mai straşnică decît Tecla. Uite, pe dumneaei !

Olga se roşi pînă-n vîrful urechilor, dar izbucni totuşi în rîs, ca să-şi ascundă încurcătura. Grigore o privi lung şi răspunse :

— Evident, evident... Cine ar fi bănuit că din ştrengăriţa de acum cinci ani are să iasă o domnişoară aşa de nostimă ?... Regrete zadarnice, dragă Victore !

— Nu te grăbi cu regretele, onorate domn ! protestă Olga revenindu-şi. Întîi ar trebui să te întrebi dacă te-aş fi luat eu !... Şi pentru că m-aţi pus în joc, ei bine, să vă spun : bărbatul meu va trebui să fie un tip vesel, elegant şi, mai presus de toate, dansator perfect... Iată !... Nu un ursuz ca dumneata !

— Bravo ! strigă Victor. Bine că te-ai demascat, domnişoară ! Va să zică un dansator doreşti ?... Poate să-ţi procurăm unul de la operetă, ce zici ?

Grigore o privea stăruitor, ca şi cînd gluma i-ar fi răscolit în suflet crîmpeie de visuri ce s-au înăbuşit înainte de a se contura în forme. Olga i se părea completarea Teclei. Avea toate calităţile ei, dar colorate mai viu şi, în ochii ei, sub scînteierile şăgalnice, parcă palpita o umbră sentimentală. Clătină din cap, să-şi alunge închipuirile, şi rosti domol :

— Prea tîrziu...

— Domnu Titu... Ghici ce surpriză am să-ţi fac ? zise doamna Alexandrescu misterios, oprindu-l în antreu. Nu ghiceşti ?... Atunci poftim încoace !

Titu Herdelea tocmai se despărţise de Grigore Iuga după masa de la Predeleanu. Era, fireşte, în costumul cel bun, pimpant şi elegant ca un mire. Doamna Alexandrescu îl introduse în camera ei, unde aştepta o doamnă micuţă, foarte blondă şi mirată, drăgălaşă şi simpatică.

— Uite ! făcu doamna Alexandrescu, arătînd-o triumfătoare.

Tînărul îi sărută mîna ceremonios, zicînd :

— Sînt fermecat, doamnă Mimi !

— Cum ai cunoscut-o aşa dintr-o dată ? se minună doamna Alexandrescu.

— După frumuseţe şi încă după ceva ! răspunse Titu.

Mimi rîse. Era măgulită de galanteria tînărului. Gînguri :

— Mi-a spus mama că eşti poet. M-am convins acum şi eu.

Îi ceru insistent, secondată de maică-sa, să explice şi restul. Tînărul Herdelea mărturisi că, scotocind prin lăzile din antreu, a dat peste un roman pe care nu-l cunoştea şi a vrut să-l citească. Doamna Alexandrescu îi permisese să examineze biblioteca ginerelui ei, numai să aşeze toate la loc cum au fost. Pe cîteva file din carte a găsit o întrebare scrisă cu creionul : „Pui-

șorule drag, mă iubești ?" A înțeles că Mimi trebuie să fi făcut întrebarea viitorului ei soț. După scris și după întrebare, el a încercat să și-o închipuiască și a văzut-o în închipuire așa cum este. Ba, fiindcă în carte n-a găsit nici un răspuns la întrebarea aceea gingașă, și-a luat voie să răspundă el : „Te iubesc mult, puișorule drag !"

— O, o ! adevărat ? făcu Mimi cu o surpriză plăcută. Vezi, eu nici nu-mi mai aduc aminte !

— Ascultă, domnu Titu — interveni doamna Alexandrescu. Să nu te apuci să faci curte lui Mimi, că ginere-meu e gelos foc și ar fi în stare cine știe ce să...

— Fugi, mămică, nu mai ponegri așa pe Vasile, să crează domnul că bărbatul meu e un bădăran !

Titu se apără că nu și-ar permite să crează nimic, adăugînd că soțul unei doamne atît de încîntătoare n-ar fi de mirare să facă și crimă pentru ea. Află apoi că doctorul a fost mutat la București într-un post foarte bun, la primărie, că au venit să se intereseze de locuință, fiindcă peste vreo două săptămîni, el trebuie să se prezinte la slujbă și că ea va rămîne aici cîteva zile pînă va găsi o casă potrivită...

— Ți-am spus eu, domnu Titu, că e un băiat foarte distins, zise doamna Alexandrescu. Dacă n-ar fi așa de sălbatic... Adineaori a adus-o pe Mimi pînă aci, a intrat doar să zică bonjur și a șters-o... Știi dumneata de ce. I-am spus — adăugă către fiică-sa — ce-mi face din cauza bietului Jenică...

Mimi schimbă vorba. Titu îi veni în ajutor, oferindu-se să o însoțească, dacă are nevoie, în căutarea

casei și regretînd că tocmai acuma, zilele astea, trebuie să plece și el la moșia unui prieten...

Pe cînd altă dată nu știa cum să fugă mai repede, acum de-abia se dădu dus. Mimi i se păru interesantă și ispititoare.

„Mă țin de prostii în loc să-mi văz de necazurile mele ! își zise după ce se retrase în odăița lui. E drăguță, nici vorbă, dar acuma nu e momentul să-mi pierd vremea cu aventuri d-astea."

Nu putea ști cînd va pleca cu Iuga. El i-a spus : două-trei zile. Deci trebuie să fie gata în orice clipă. În cameră era frig și întunerec. Se făcuse ceasurile șase. Întîi să se schimbe, să nu-și strice degeaba hainele cele bune. Mare lucru e să ai o haină cumsecade. Parcă altfel te simți. Mai stăpîn pe tine și pe alții. Ce noroc că s-a întîmplat să fie tocmai gătit cînd a cunoscut pe fata gazdei. Tot Mimi îi umbla prin cap. Destul ! Își aduse aminte că pingeaua de la gheata de purtare din dreapta s-a descusut puțin. Tot n-are nici o treabă și e frig. Ia să meargă la cizmar cu ea, înainte de a se strica mai rău...

Trecu, în capul gol, la Mendelson, în fundul curții. Din antreu, a mai auzit ciripitul doamnei Mimi : încă nu plecase. Cunoștea pe cizmar, de altfel ca pe toți chiriașii ceilalți care, fiind toți săraci, alcătuiau un fel de familie mare, cam certăreață și zgomotoasă. Mendelson ocupa două cămăruțe, amîndouă spre curte. Una avea fereastră, cealaltă ușă de intrare. Atelierul era în colț, după ușă. Aici ciocănea și cosea și bombănea toată ziua, ghemuit pe scăunelul cu trei

picioare, bătrînul Mendelson, sfădindu-se cu muierea, ori dăscălindu-şi ucenicul, dacă n-avea alături vreun muşteriu cu care să taifăsuiască. Deşi împlinise cincizeci de ani, nici un fir alb nu i se ivise încă în părul negru, stufos, veşnic încîlcit ca şi barba. Se fălea că a învăţat meseria la Rapaport şi rîvnea din tot sufletul să-i pice o comandă de încălţăminte nouă, dar era mulţumit şi cu reparaţii, numai să fie şi să iasă un ban. Titu îl nimeri bocănind de zor la un pantof de damă.

— Numai două secunde să ai răbdare, domnule Herdelea, zise cizmarul fără să se oprească din lucru. Doar să isprăvesc tocul doamnei Tănăsescu, că se duce diseară la teatru şi, uite, aşteaptă domnul Tănăsescu... Poftim, stai jos un minut !... Mişule, unde eşti ? Dă un scaun domnului Herdelea !

Titu dădu mîna cu Mişu şi cu Tănăsescu. Aşezîndu-se, mai văzu un militar, pe care însă nu-l cunoştea, în colţul cel mai întunecos al cămăruţei.

După o mică pauză, refăcîndu-se parcă atmosfera, Tănăsescu vorbi cu glasu-i bătrînesc :

— Dacă-i pe dreptate, domnule Mişu, apoi s-o începem de la început, că aşa se cuvine. Fă-i dumneata dreptate ţăranului, nu zic, dar mai întîi nu lăsa de batjocură pe cei care au slujit statul o viaţă întreagă, şi nu l-au furat, şi nici învîrteli n-au făcut, şi au ajuns la bătrîneţe ca vai de păcatele lor !

Tănăsescu era ieşit numai de un an la pensie şi avea o nevastă cu douăzeci şi cinci de ani mai tînără

ca dînsul. Cum Mişu nu spuse nici da, nici ba, continuă aproape mînios :

— Să nu mă sileşti dumneata pe mine, care ţi-am muncit pînă m-ai stors ca pe o lămîie, să mă înjosesc la bătrîneţe, că nu şade frumos şi nu-i drept !

Mendelson, socialist înfocat, fost de cîteva ori arestat şi bătut prin beciurile poliţiei, răspunse fără să ridice ochii de la lucru :

— Dreptatea nu costă nimic şi de aceea n-are circulaţie în comerţ !

Mişu, însă, strigă deodată cu imputare :

— Domnule Tănăsescu, dacă dumneata te plîngi şi suferi de nedreptate, atunci gîndeşte-te ce trebuie să fie la ţară, unde nu pătrunde nici o rază de nădejde !

Pensionarul se supără de-a binelea.

— Ba să mă mai slăbeşti dumneata cu ţopîrlanii dumitale, înţelegi ? Că ţăranul are şi de mîncare, şi de îmbrăcat, şi de odihnă, slavă Domnului ! Nu ne tot luaţi pe noi cu ţăranii, că noi ştim prea bine ce-i la ţară ! Mai aveţi grijă şi de cei orăşeni, că noi ducem greul, şi suferim, şi ne chinuim, numai Dumnezeu ne ştie !

Regreta că a fost cinstit în slujbă şi n-a strîns avere, ca alţii, să nu-i mai pese de nimeni şi de nimic în lume. Şi o ţinu aşa, pînă ce Mendelson îi întinse pantoful reparat şi lustruit ca oglinda.

— Cu moşul nu-i chip să discuţi obiectiv, că el din chestia pensiei lui nu iese, observă Mişu ironic, după plecarea lui Tănăsescu. De altfel, funcţionarii şi pensionarii sînt stîlpii burgheziei noastre. De aceea îşi

închipuie că statul numai de ei trebuie să aibă grijă şi că lor li se cuvine tot... Dumitale îţi plac stările astea, domnule Herdelea ?

Titu se simţea fericit şi n-avea chef de controverse. Răspunse totuşi ca să zică şi el ceva :

— Eu nu cunosc îndeajuns stările de aici şi nu le pot judeca, dar ştiu că nedreptatea e pretutindeni şi sub diferite forme. Dincolo într-un fel, aici altfel...

— Dar în alte părţi, oamenii se luptă împotriva ei, se agită, ţipă, pe cînd noi o privim ca o stare normală ! Asta e buba cea mare !

— Uneori şi lupta e inutilă ! murmură Herdelea, convins.

— Iacă, asta e mai rea ca toate, domnule ! Resemnarea asta ! strigă Mişu. Credeam că dumneavoastră, cei de dincolo, sînteţi mai dîrzi pentru triumful dreptăţii !

Lampa de petrol ce atîrna din tavan peste mescioara încărcată cu cuie de lemn, şi calapoade, şi scule lăsa restul odăiţei într-o obscuritate în care şi oamenii păreau siluete de umbre. Mişu, subţirel şi slăbuţ, în picioare, gesticula violent, ca şi cînd s-ar fi luptat cu întunerecul. Titu mai stătuse de vorbă şi cu tînărul, şi cu bătrînul, îi socotea revoltaţi din pricina mizeriei, îi înţelegea şi aproba, deşi el, fire discretă, nu-şi cheltuia durerile în cuvinte aspre, ci îşi tortura cu ele numai sufletul lui. Apoi ştia de la Gavrilaş că Mendelson e deocheat la poliţia de siguranţă şi nu voia să facă cor cu dînşii şi să aibă, poate, cine ştie ce încurcături.

— Mişule, astîmpără-te, că eşti militar şi-ai să dai de dracu ! zise deodată bătrînul, speriat parcă de zelul fiului său.

— De ce, pentru că-s militar n-am dreptul să-mi spun o părere cinstită ? Lasă că peste zece zile am scăpat de armată, dar şi pînă atunci, ce, am să mă jenez de dumnealui ? Ce, dumnealui nu e proletar ca şi noi ?

— Ba ce mai proletar, domnule Mişu ! făcu Titu şi mai în glumă, şi mai în serios. Atît de proletar că deocamdată tai frunze cîinilor cu speranţa că voi găsi cîndva de lucru !

După o tăcere tulbure, Mişu urmă cu un glas mai potolit :

— Măcar dreptul de-a ne tîngui între noi să ni-l păstrăm, că altfel... Ce zici, frate Petre ?

Întrebarea o puse militarului care, în colţul cel mai întunecos, pe marginea patului de scînduri, şedea cu şapca pe genunchi, mut, neclintit, parc-ar fi fost de piatră. Surprins de întrebare, făcu un început de mişcare să se scoale în picioare, îşi luă seama şi se înţepeni mai tare pe loc. Răspunse gros, straniu, ca din altă lume :

— De...

Titu Herdelea întoarse capul spre el, uimit. În întunerec, desluşi o faţă osoasă, negricioasă, din care scăpărau doi ochi aprinşi. Mîinile mari, noduroase, sprijineau capela pe genunchi, împreunate într-o crispare stîngace, înfricoşate parcă să n-o turtească.

— Dînsul mi-e camarad, explică Mişu. Am început miliţia în aceeaşi baterie şi am rămas prieteni. E băiat foarte de treabă. A ajuns căprar, uite tresa ! Caporal Petre Petre ! Îl ştie tot regimentul.

— Petre Petre, repetă Titu, adăugînd în sine : „Ce nume !“

Socotind că trebuie să-i adreseze un cuvînt, să nu-şi închipuie că se ţine mîndru, zise :

— Mi se pare că nu eşti bucureştean ?

— Nu, nu ! făcu repede şi apăsat căprarul, ca şi cînd ar fi vrut să se apere de o ruşine. Sînt de la ţară, judeţul Argeş.

— Aşa, da !... Fireşte ! Mi-am închipuit.

Necunoscînd încă bine geografia ţării, Titu căută să-şi rememoreze harta, să vază unde vine judeţul Argeş. Adăugă ezitînd :

— De pe lîngă Piteşti ?

— Aproape de Piteşti, aprobă căprarul, înviorat. Comuna Amara. Pleci cu trenul de aici şi mergi la Costeşti, la Costeşti schimbi, iei pe cel de Roşiori şi apoi cobori în gara Burdea, iar de-acolo numaidecît eşti la Amara.

Herdelea îşi amintea că şi Grigore Iuga a vorbit de Amara. Te pomeneşti că Petre Petre o fi chiar de pe moşiile Iuga. Îi stătu pe limbă să întrebe pe artilerist dacă a auzit de un boier Grigore Iuga. Îi fu ruşine de Mendelson, care ar putea crede că vrea să se laude cu cunoştinţe boiereşti.

— Îţi pare bine că scapi de oaste ? întrebă apoi într-o doară.

— Rău nu mi-a fost nici la reghiment, n-am ce mă plînge, zise Petre Petre domol şi grav. Dar de, tot mai bine-i acasă, că vedeţi dumneavoastră, omul de la ţară...

Se încurcă şi tăcu.

— Desigur, continuă Titu, ca să-l scape din încurcătură. Tot omul trage la căsuţa lui, la pămîntul lui... Ceva avere ai, pămînt ?

— Ba pămînt nu prea avem şi tare ne-ar trebui ! răspunse căprarul cu lăcomie. Pe aici se tot aude că poate s-or îndura boierii şi...

— Auzi, domnule Herdelea ? strigă Mişu batjocoritor, îţi place ? La boieri e nădejdea lor ! Să se îndure boierii !

Petre Petre se uită mirat, neînţelegînd de ce batjocoreşte Mişu. Şi zise liniştit, simplu :

— D-apoi de la cine să tragem nădejdea, dacă nu de la boieri ?... De la cine n-are ? Cine n-are uşor dă, că nu pierde nimic...

— Atunci o să mai aşteptaţi mult şi bine ! făcu Mişu cu dispreţ.

— Om aştepta, ce să facem ! mormăi Petre Petre, coborînd ochii spre genunchi, la şapca pe care o mototolise cumplit.

Plecînd, Titu dădu mîna pe rînd cu toţi. Mîna lui Petre era grea, şi aspră, şi reavănă ca pămîntul.

Capitolul II

PĂMÎNTURILE

1

În gara Burdea, posomorîtă și singuratică în mijlocul cîmpiei, pe linia Costești-Roșiori, aștepta brișca galbenă, cunoscută, de la Amara. Cînd opri trenul, un băiețandru se repezi la vagonul în ușa căruia se arătase Grigore Iuga, strînse bagajele și le duse la trăsură. Vizitiul Ichim, bătrîn și sfătos, ținea strîns din hățuri pe cei doi telegari neastîmpărați, care-și rodeau zăbalele și scormoneau cu copitele pietrișul.

— Bine-ați venit, conașule!

— Bine v-am găsit, Ichime! răspunse Grigore, suindu-se lîngă tînărul Herdelea. Toate bune pe aici?

— Toate, conașule, și sănătate!

— Ei, dă-le drumul!

Un țîțîit energic, și caii porniră atît de brusc, că băiețandrul de lîngă vizitiu se îndoi de spate. Din dosul gării, brișca, după cîțiva pași, coti pe drumul nepietruit care taie cîmpia curmeziș pînă la Curteanca. Drept înainte, în zarea plumburie, satul se zugrăvea ca un mușuroi uriaș, crescut cu bălării. Pe de lături, de jur împrejur, miriștea arămie se întindea nesfîrșită, tăcută și netedă. Numai ici-colo poposeau cîrduri de ciori, punctînd cu pistrui negri obrazul pămîntului. Cerul, căptușit cu nori tomnatici, apăsa greu și parcă-și afunda marginile în orizont. Rari copaci, aliniați perpendicular, însemnau șoseaua județeană ce leagă Costeștii cu Roșiorii.

Cînd intrară în satul Curteanca, Grigore zise deodată lui Titu:

— Aici e reședința lui Popescu-Ciocoiul! De la gară venim tot pe moșia lui. Pînă acum cîțiva ani a ținut-o în arendă. Vezi ce bine a știut să lucreze dacă a reușit să scoată pe stăpînul său din casă și să se instaleze dînsul. Dar poate că proprietarul și-a meritat soarta. Nu l-am pomenit niciodată pe la moșie...

Satul era numai cîteva bordeie, în mijlocul cărora se înălța conacul, o clădire informă cu un turn pătrat, vopsită toată în culoarea sîngelui și înconjurată cu magazii diverse. Drumul spre Amara încrucișa șoseaua județeană în Curteanca, trecea pe lîngă conac, spre marginea văii Teleormanului. Malul cobora pieziș, ca o stîncă, vreo cincizeci de metri, pînă jos. Valea însăși, largă mai bine de un kilometru, netedă ca-n palmă, cu pămîntul cel mai roditor, părea o nesfîrșită panglică vrîstată cu grădini de zarzavat. Gîrla încă nu se vedea nicăiri.

— Oprește, Ichime! strigă Iuga înainte de-a începe coborîșul. Și adăugă către Titu, puțin înduioșat și mișcat: Vreau să-ți arăt pămînturile noastre, și care au fost, și care au mai rămas. De aici se văd toate ca pe o hartă...

Dincolo de valea Teleormanului, ce se afla acum la picioarele lor, pămîntul se încovoia prelung şi lin ca o spinare uriaşă.

— Rîul Teleorman e linia de hotar din partea asta, rosti Grigore, ridicîndu-se în trăsură şi indicînd cu mîna şerpuirea uşoară a văii. De la satul Ioneşti, care se vede colo, departe, în stînga, şi pînă jos de tot, în dreapta, unde se varsă într-însul Valea Cîinelui, care ne hotărniceşte de partea cealaltă. Limba de pămînt între aceste două gîrle a fost odinioară domeniul Iuga. Azi, nici jumătate nu mai e al nostru. De altfel, limba era destul de respectabilă, peste douăzeci de mii de pogoane. Vezi un sat dincolo de gîrlă drept înainte, chiar pe drumul nostru ?... E Babaroaga. Dincolo de Babaroaga mai e un sat, Gliganu Nou... se zăreşte luciul de tinichea nouă a turnului bisericii, colo, puţin mai sus, în grămădirea de copaci... Aşa ! Partea din stînga a drumului a fost cea dintîi înstrăinată din pămînturile familiei. Un străbunic a înzestrat cu ea o fată. Acum îi zice moşia Vlăduţa, fiindcă conacul se află în Vlăduţa. Proprietarul e azi unul Stănoiu, care nici nu stă în ţară : nu ştiu ce face prin Italia, se pare că ar fi în diplomaţie. Moşia o ţine în arendă un colonel pensionar, Ştefănescu, om foarte de treabă, cu trei fete de măritat, pe care nu le poate urni cu nici un chip, deşi sînt drăguţe şi au cîte ceva zestre. Tot restul a fost un singur trup pînă la moartea bunicului, cînd s-a împărţit între tata şi un frate al său, Teofil, care apoi şi-a vîndut treptat toată partea lui. Odinioară, va să zică nu tocmai aşa de mult, tot pămîntul

acesta se numea simplu moşia Amara ori moşia Iuga. Acuma moşia Amara e numai vîrful limbii, partea din jos — am să ţi-o arăt mai pe urmă mai de aproape. În dreapta satului Babaroaga, e moşia nevestei mele, două mii cinci sute de pogoane, şi ţine pînă la drumul ce se vede mai devale, între Găujani şi Bîrlogu. Dincolo de proprietatea Nadinei, spre Valea Cîinelui şi în jos pînă la satul Lespezi, e moşia Lespezi a cumnatului meu Gogu Ionescu, omul dumitale. Amîndouă sînt arendate aceluiaşi grec, un anume Platamonu, încă de pe cînd le îngrijea tatăl lor. Un arendaş harnic şi priceput, bun platnic. Se îmbogăţeşte văzînd cu ochii. Cu toate astea, sau poate din pricina asta, nu prea se bucură de simpatii. Drept este că nici lui nu-i prea pasă de simpatii şi îşi vede de treburile lui... Aşa ! Pe urmă vine moşia Vaideei, de la Lespezi înainte, între Amara şi Valea Cîinelui. Vreo două mii de pogoane. E proprietatea unei bănci din Bucureşti, dar o exploatează în arendă de mai mulţi ani un moldovean cumsecade, Cosma Buruiană, pripăşit prin părţile astea el ştie cum. Aleargă, asudă, horobăieşte grozav şi fără folos, căci la plata fiecărui cîştiu dă din colţ în colţ. Tata ţine mult la el şi-l laudă, desigur, pentru că e păgubaş... Ce mai rămîne între cele două gîrle e al nostru. Adică afară de un colţ de vreo patru sute de pogoane împrejurul satului Izvoru, chiar la confluenţa apelor, care ţine de domeniul Ghica. Fiindcă s-a ciopîrţit aşa, acum ne-am apucat şi noi să ciopîrţim măcar cu numele ceea ce mai avem : moşia Ruginoasa, moşia Amara, moşia

Bîrlogu, fiecare după satul lîngă care se află. Am să te lămuresc mai bine cînd vom ajunge la Lespezi că e tocmai pe spinare şi se vede pînă la Izvoru, ba uneori şi pînă în judeţul Teleorman, care începe numai la cîţiva kilometri din jos de Izvoru. Aidem, Ichime! O luăm peste Gliganu şi oprim niţel la Lespezi, sus.

Înainte de a porni caii, Grigore mai strigă:

— Stai! Stai! Încă un minut!... Să profit de ocazie şi să-ţi prezint pe vecinii din partea asta. Poate să-i întîlneşti cît vei sta la noi şi barem să ştii de unde să-i iei!... Pe colonelul Ştefănescu ţi l-am spus. Trecem deci la dreapta. La Găujani nu e nimeni. În satul următor, la Humele, are o moşie mică, foarte bine îngrijită şi un conac ca o bomboană generalul Dadarlat din Piteşti. Mai încolo, alături de şosea, pe dîmbul acela, se vede bine cătunul cu conacul, e moşia Goia, tot aşa numai de cîteva sute de pogoane, a lui Ioniţă Rotompan, prieten bun cu tata, boier sadea, legat de pămînt şi muncitor; are o fată măritată cu un magistrat la Roşiori. La Orodelu, mai la vale, în dreptul Izvorului, dincoace de gîrlă, e proprietatea Perticari, cu un castel şi un parc care merită să fie văzute. Poate să şi mergem odată, să le vezi şi dumneata, dacă vom avea răgaz. Fireşte, moşia e arendată, castelul şi parcul însă sînt rezervate pentru proprietarii care vin destul de des să petreacă aici. Domeniul familiei Matei Ghica se întinde de la Izvoru pînă în judeţul Teleorman şi e exploatat în regie de un administrator care, în patru ani, şi-a chivernisit o moşioară proprie la marginea Bucureştilor, oferind totuşi proprietarilor numai deficite peste deficite. Şi la Izvoru e un conac simpatic şi confortabil, iar boierii stau aici de cum se desprimăvărează pînă toamna tîrziu. Noi însă nu sîntem în relaţii cu dînşii, nu ştiu de ce, aşa am apucat... Gata, am isprăvit!... Dă-i drumul, Ichime!

Grigore se simţea în largul lui, vorbea şi explica cu mare volubilitate şi cu o plăcere care-i îndulcea glasul. Titu Herdelea privea, asculta, tăcea.

Brişca porni în trapul reţinut al cailor pe drumul ce cobora într-o serpentină severă pe malul escarpat ca o faleză.

— Aşa-s gîrlele noastre pe aici, se grăbi Iuga, observînd nedumerirea tovarăşului său din pricină că nu descoperea nicăiri urmele rîului. Mai tot anul le treci cu piciorul, sau chiar seacă de tot, dar şi cînd se înfurie cîteodată, cam primăvara, apoi se umflă din mal în mal, parcă-ar fi Dunărea. Furii d-astea grave totuşi se întîmplă rar. De aceea, cum vezi, nici măcar de o punte n-avem nevoie. Sus, la Ioneşti, pe şoseaua judeţeană, s-a făcut un pod pentru orice eventualitate, dar s-a rupt acum cîţiva ani, nu l-a mai dres nimeni şi lumea trece tot pe de lături ca şi aici. Valea Cîinelui însă, cu toate că e mai mică, e mai mînioasă, face mai multe stricăciuni, aproape în fiecare an şi nici nu seacă niciodată!

Trecură valea. Drumul continua drept ca o aţă şi în puţine minute intrară în Babaroaga, un sat amărît, două uliţe încrucişate, nişte căscioare murdare, prin

ogrăzi mulţi copii şi orătănii, ici-colo vreun ţăran pipernicit, iar pe un dîmbuleţ, mai afară, o bisericuţă de lemn ca o jucărie stricată. Titu Herdelea deschise gura să întrebe ceva, dar Iuga i-o luă înainte :

— Aici odinioară au fost numai colibe pentru argaţii de pe domeniu. Satul s-a înfiripat fără voia nimănui, de aceea e cum e...

După ce ieşiră din Babaroaga, urmă :

— Ai observat încrucişarea uliţelor în mijlocul satului ? În stînga era drumul spre Ioneşti şi mai departe spre Costeşti, iar în dreapta, traversînd moşia Nadinei, spre satul Bîrlogu, al nostru, afară de o harabaie de casă, într-o margine, pe care ţăranii au botezat-o conac, deşi serveşte numai ca magazie, fiindcă arendaşul şade în Gliganu, iar nevastă-mea, înainte de-a se mărita, cînd a venit pe aici, de două sau trei ori, a tras la conacul din Lespezi, al fratelui ei, în orice caz mai prezentabil...

Vreun sfert de ceas, în trapul cailor, brişca merse printre moşiile Vlăduţa, la stînga, şi Babaroaga, la dreapta. Priveliştea era monotonă. Aceeaşi cîmpie, pleşuvă, pustie, cu pămîntul răscolit de brazde printre care firicelele de grîu de toamnă, abia răsărite, păreau nişte plăpînzi fulgi verzui pe un trup înfrigurat.

— Uite, aici şade Platamonu, arendaşul moşiilor Nadinei şi a lui Gogu, zise iar Grigore cînd fură în satul Gliganu, arătînd la stînga o curte mare, împrejmuită cu uluci, în mijlocul căreia, ascunse de coroanele veştede ale copacilor, se întrezăreau clădiri albe cu acoperişuri de ţiglă.

Pe poarta deschisă larg, tocmai atunci ieşea un bărbat cu faţa prăjită de soare, uscat, vioi şi energic, cu o pălărie veche, într-o haină scurtă de piele, cizme cu turecii moi şi înalţi. Cînd auzi clopoţeii şi văzu brişca de la Amara, se opri pe podeţul dinaintea porţii şi salută ceremonios şi respectuos :

— Să trăieşti, coane Grigoriţă !... Bine te-ai întors şi cu noroc !

Iuga răspunse rece, ridicînd pălăria.

— Arendaşul ? şopti Titu cu ochii la omul de pe podeţ.

Grigore dădu din cap, iar cînd se mai depărtară puţin, murmură :

— Nici mie nu mi-e simpatic, cu toate că nu mi-a făcut nimic.

Apoi, cu glasul de mai înainte :

— Uite, acuma sosim la altă răscruce, aproape de capul satului. Dacă mergi drept înainte, dai pe moşia cumnatului Gogu Ionescu, iar mai încolo, trecînd peste Valea Cîinelui, ajungi îndată la Gliganu de Sus şi ceva mai departe, în satul Rociu, care se află pe şoseaua Piteşti-Fierbinţi, şi unde are o moşie frumoasă actualul nostru prefect, Boerescu. Drumul din stînga vine de la Şerbăneşti, adică satul pînă unde se întinde moşia lui Gogu. Noi însă acuma cotim la dreapta, spre Lespezi şi Amara. Proprietatea Nadinei ţine pînă în şoseaua pe care am apucat, iar la stînga continuă pămînturile lui Gogu...

Cam pe la mijlocul drumului, între Gliganu şi Lespezi, vizitiul opri, cum i se poruncise. De aci cîmpia

cobora lin pînă la împreunarea celor două văi. Vederea era mai largă, parcă s-ar mai fi curăţat aerul. Jos, spre miazăzi, se deschisese o fîşie de cer albastru.

— Ei, acuma să-ţi mai arăt şi restul ! zise Grigore. Iată, se zăreşte în stînga Valea Cîinelui ! Colo, în dreptul satului Lespezi, ăsta din faţa noastră, sfîrşeşte moşia lui Gogu şi începe Vaideei. Dincolo de Lespezi se vede cum continuă şoseaua pe care vom ajunge în curînd la Amara, satul celălalt, mai mare şi mai arătos. Linia şoselei prelungite pînă în Valea Cîinelui însemnează marginea moşiei Vaideei. Tot ce se află la dreapta liniei ţine de noi pînă în cealaltă vale a Teleormanului, peste care am trecut... Acuma, tot la dreapta, dar aici, aproape, cătunul cela cît un cuib e Bîrlogu. Pînă acolo, adică pînă la drumul dintre Lespezi şi Bîrlogu, merge moşia Nadinei şi apoi continuă pînă la Teleorman. Cum vezi, aproape am ocolit întreg domeniul nevestei mele... Între Bîrlogu şi Amara, mult mai devale, se vede încă un sat — Ruginoasa, chiar în centrul proprietăţii noastre. Acolo, avem acuma acareturile de căpetenie şi uneltele mai bune. La orizont, se zăreşte şi de aci satul Izvoru. Pata roşie e coperişul castelului Ghiculeştilor. Pădurea aceea, la stînga Izvorului, e a noastră. Sînt vreo trei sute de pogoane. Atîta s-a mai salvat. Cu un secol în urmă, Amara se afla la marginea pădurii care cuprindea toate locurile astea... Uite, în stînga, pe Valea Cîinelui, se vede şi satul Vaideei ! De acolo, drumul care albeşte ca o panglică merge la Mozăceni. Mai încoace, dar peste gîrlă, se vede foarte bine satul Cantacuzu. Moşia de peste trei mii de pogoane, se zice c-ar fi fost cîndva a Cantacuzineştilor, dar azi e a unui căpitan de la Piteşti, Lache Grădinaru... De altfel pe aici, oriîncotro te întorci, numai moşii boiereşti ai să vezi. Colo e Buta, mai încolo Negraşi, pe urmă Zidurile, pe urmă Dumbrăveni...

În Lespezi, îi mai arătă conacul lui Gogu, destul de întreţinut, fiindcă el mai vine din cînd în cînd, adus de nevastă-sa, căreia îi place viaţa la ţară, măcar ca o variaţie după petrecerile capitalei.

Apoi ajunseră la Amara. Satul, mai mare, era copleşit de aceeaşi sărăcie, cu aceleaşi căsuţe coperite cu paie, aceleaşi ogrăzi pline de bălării. Grigore însă atrase atenţia lui Herdelea, cu o mîndrie nedisimulată, asupra bisericii de piatră cu turnul poleit, ridicată de bunicul său şi asupra şcolii noi, clădită de tatăl său, iar într-o ulicioară, pe stînga, îi arătă şi conacul moşiei Vaideei, în care locuia arendaşul Cosma Buruiană şi care fusese casă de argaţi înainte de a se fărămiţi domeniul.

— Stai, Ichime, să ne dăm noi jos, să vază boierul mai bine ce-avem pe-aici ! strigă deodată Grigore, sărind din brişcă, urmat de Titu. Voi luaţi-o înainte !

Pe dreapta, începea gardul de uluci pe subzidire de cărămidă, cu stîlpi pătraţi din loc în loc. Era conacul Iuga. În dosul împrejmuirii un şir de plopi bătrîni străjuiau ca un front de ostaşi de gardă. Printr-o poartă deschisă, se vedea ograda cu clădirile pentru logofeţi, argaţi şi alţi slujitori, cu grajduri, coteţe, hambare... Mai încolo, după vreo sută de paşi, venea

intrarea principală la casele boiereşti. Poarta era înaltă şi largă, cu trei arcade de zid unite deasupra, într-o cuşcă de porumbei.

Intrînd cu Titu, Grigore îi spuse cu o undă de tristeţe:

— Acuma, ai să vezi ce-a fost în stare să facă iubirea!

În perspectiva aleii de brazi tineri, castelul nou apărea ca un surîs de femeie frumoasă. Herdelea ştia că tînărul Iuga l-a clădit de dragul Nadinei. Alb, cu o vastă verandă primitoare, cu ferestre luminoase, cu patru turnuleţe ca nişte suliţe de apărare, era înveşmîntat jur împrejur cu iederă, ce-şi întindea pe alocuri verdeaţa pînă la geamurile etajului de sus. Aleea se lărgea şi, în faţa casei, cuprindea un rond mare în forma unei inimi veşnic aprinsă cu flori roşii.

— Fantezia cu inima înflorită trebuie să mi-o treci cu vederea, făcu gazda zîmbind, cînd văzu că Titu examinează atent rondul. A fost a unui biet îndrăgostit şi gusturile îndrăgostiţilor sînt cum sînt. Dacă am păstrat-o şi o cultiv mereu, este numai pentru că vreau să mă conving pe mine însumi că n-am renunţat la iubire.

Rîse sec şi, după o pauză, continuă cu alt glas:

— Ca să te familiarizezi deplin, îţi propun să facem un ocol, să vezi tot. Nu te superi că te-am plictisit cu atîtea explicaţii? A fost prima şi ultima oară.

Conacul cel nou era aşezat în mijlocul unui parc îngrijit meticulos de Grigore însuşi. El a adus brazi,

cărora de altfel nu le mergea prea bine în regiunea aceasta de şes. Potecile cu prundiş mărunt şerpuiau printre chioşcuri şi ronduri de flori, printre grupuri de copaci speciali şi peluze tunse în fiece săptămînă. Gardul viu care înconjura parcul era dublat de un grilaj de sîrmă înspre ograda cealaltă, ca să nu pătrundă galiţele de acolo. Numai porumbeii zburătăceau pe alee şi prin faţa castelului, mai cu sfială însă ca în curtea de dincolo, unde se simţeau în largul lor printre orătăniile fără număr.

Ocoliră prin dreapta. În spatele castelului, la vreo sută de paşi, se afla vechiul conac, vast, scund, bătrîn. Înfipt parcă pe jumătate în pămînt, cu un cerdac sprijinit pe stîlpi, care împodobea faţada ca un portic primitiv. Bătrînul Iuga continua a-şi păstra locuinţa în care s-a născut şi, cum el şedea aproape permanent la ţară, casa veche părea mai vie decît cea nouă.

— Asta e împărăţia noastră! zise Grigore cînd ajunseră iarăşi în faţa castelului, unde aştepta ajutorul vizitiului în semn că a descărcat tot ce fusese în brişcă.

Pe Titu Herdelea îl rodea de mult o întrebare, pe care totuşi parcă nu îndrăznea s-o rostească. Acum, ca şi cînd ar fi fost pe punctul să se despartă pentru totdeauna de lămuririle lui Grigore, întrebarea îl durea. O puse subit, cu privirea arzătoare:

— Mi-ai arătat atîtea moşii boiereşti, moşii peste moşii, mari şi frumoase. Dar pămînturile oamenilor unde sînt?

Grigore Iuga tresări. Nu aşteptase acuma întrebarea, deşi, pe cînd îi explica, pe drum, în cîteva rînduri, i-a fulgerat şi lui prin minte şi chiar s-a mirat că Titu nu i-o pune. Îşi reveni repede şi răspunse :

— Apoi vezi, pămînturile oamenilor, asta e chestia ţărănească !... Pămînturile ! Nu prea sînt, şi unde au fost s-au cam spulberat... Dar asta-i altă poveste !

Titu Herdelea nu înţelese şi totuşi nu mai stărui. Simţea că a răscolit o rană.

2

— Bine-ai venit, tinere, şi să te simţi la noi ca acasă ! zise Miron Iuga, întrerupînd prezentarea ce o începuse Grigore şi înăbuşind răspunsul emfatic pe care Titu şi-l pregătise încă din tren.

Într-un halat de casă, lung ca un caftan, bătrînul Iuga strînse bărbăteşte mîna tînărului Herdelea. Îl privi o clipă drept în ochi, parc-ar fi vrut să-l cîntărească definitiv dintr-o dată. Avea nişte ochi negri atît de pătrunzători, că-ţi scormoneau sufletul şi-ţi citeau gîndurile. Era mai înalt şi mai chipeş ca Grigore, cu înfăţişarea voluntară a omului obişnuit să poruncească şi să fie ascultat. Mustaţa groasă românească, puţin căruntă, îi împodobea faţa, iar glasul metalic, energic şi totuşi cald, te cucerea. Mîinile osoase, puternice păreau în stare să ţină coarnele plugului, cu toate că erau fine şi mai ales degetele foarte delicate.

Indică mosafirului un scaun aproape de dînsul şi apoi se uită la fiul său întrebător. Grigore ştia că bătrînul e nerăbdător să afle ce-a făcut la Bucureşti. Îi povesti cum a umblat şi cum, graţie culanţei excepţionale a lui Dumescu, s-a putut întoarce cu geanta mai plină decît a sperat.

— Va să zică tot Dumescu ! murmură Miron Iuga mulţumit. Numai prietenii cei vechi sînt săritori la nevoi... Dar pe armean ai făcut bine că nu l-ai strîns de gît. Foarte bine !

Rămase un răstimp cu ochii la Grigore, pe urmă se întoarse iarăşi spre Titu, pe care înfăţişarea şi primirea bătrînului îl cam zăpăcise. Îl întrebă despre părinţi şi fraţi, apoi cum, cînd şi de ce a trecut Carpaţii... Auzind că face versuri şi vrea să scrie în gazete, Miron Iuga avu un gest dispreţuitor. Îl observă şi Titu, şi Grigore, şi amîndoi se uluiră. Ca să-l îmblînzească, Herdelea începu să vorbească despre unguri, despre suferinţele şi persecuţia românilor şi alte asemenea lucruri de efect sigur. Bătrînul asculta atent şi la sfîrşit zise :

— Tocmai fiindcă poporul o duce greu cu stăpînirea, conducătorii lui nu trebuie să-l părăsească. Dragi îmi sînt ardelenii care vin încoace, nu zic, dar mai dragi mi-s cei care stau pe loc, acolo, să înfrunte primejdiile, să atragă asupra lor fulgerele asupritorilor, ca astfel poporul să fie la adăpost. Mulţimea nu poate trăi fără conducători sau ajunge să vegeteze într-o viaţă animalică. Păstorul care-şi părăseşte turma e mai rău ca acela care o conduce greşit, căci

turma singură se risipeşte, pe cînd cu păstori, buni sau răi, tot nu se pierde...

Grigore se simţi atît de jenat, mai ales că Titu Herdelea schimba feţe-feţe, încît întrerupse cu glas de protestare :

— Bine, tată, dumneata ai aerul că-l dojeneşti pentru că dorul de libertate l-a îndemnat să vie între noi unde, în orice caz, are mai multe posibilităţi să-şi dezvolte talentul. Nu uita că neamul românesc, tocmai pentru că soarta l-a despărţit între atîtea dominaţii străine, trebuie să-şi păstreze vie cel puţin unitatea sufletească, iar unitatea aceasta numai cîntăreţii şi scriitorii o pot întreţinea !

— Foarte just ! aprobă Miron. Dar dacă toţi cîntăreţii şi scriitorii, cum zici tu, se vor muta la Bucureşti, în ţara liberă, atunci poporul rămas dincolo ce va face ? Unitatea e necesară, fireşte. Nu însă între cîntăreţi, ci pentru sufletele celor mulţi. Dimpotrivă, cîntăreţii vor cînta mai sincer acolo, simţind şi ei durerile, decît aici unde patriotismul a ajuns mai mult articol de paradă.

— Nu, nu, eşti profund greşit, tată ! insistă Grigore din ce în ce mai aprins. Unitatea sufletească o face în primul rînd limba unitară. Apoi, dacă scriitorii noştri se vor închide în provinciile lor, în mod fatal vom avea despărţiri tot mai pronunţate şi în grai, iar în cele din urmă, nici nu ne vom înţelege frate cu frate !

Neclintit şi calm, bătrînul urmă :

— O mie sau două mii de ani, de cînd om fi existînd, prin vremuri poate mai aspre decît cele de acum,

văd că ne-am păstrat graiul cu toţii la fel, fie aici, fie în Transilvania. Scrierile ce le-am avut, multe-puţine şi bune sau slăbuţe, au circulat şi peste graniţele care ne-au despărţit şi vor mai circula, fără îndoială. Şi scriitorii, fiecare la locul său, şi-au făcut datoria, cum s-au priceput. Dezertarea însă eu n-o admit sub nici o formă şi pentru nici un motiv. Mîine sau cînd va veni ceasul să luăm Ardealul, eu am nevoie acolo de conducători fireşti, de oameni care au ieşit din poporul de acolo şi care să poată pune umărul la cîrmuirea ţării.

Discuţia se prelungea fără ca vreunul să cedeze din convingerea sa, în vreme ce tînărul Herdelea asculta cu un surîs fad şi umil, vrînd să aprobe în acelaşi timp pe amîndoi şi chiar dînd dreptate în sinea sa amîndurora, după fiecare replică. Spre fericirea lui fu anunţat arendaşul moşiei Vaideei, pe care îl chemase Miron.

Cosma Buruiană avea treizeci şi cinci de ani, şapte copii şi o nevastă drăguţă, care promitea să-i mai sporească numărul urmaşilor. A fost logofăt pe la diferite moşii prin Teleorman pînă ce în sfîrşit i-a ajutat Dumnezeu de a putut lua, acum patru ani, pe seama lui, proprietatea Vaideei de la Banca Agrară, cu o arendă modestă faţă de preţurile ce se plăteau în regiunea aceasta. Cu mulţi ani în urmă, pe cînd era la moşia Stătescu, a fost bătut cumplit de nişte oameni care se plîngeau că i-ar fi înşelat la dijmuit. De atunci trăieşte într-o frică de ţărani, soră cu moartea.

— Cucoane Miroane, ce vă spuneam eu mereu ? zise dînsul, îndată ce se așeză pe scaun, cu o înfățișare amărîtă, parcă ar fi băut oțet. N-ați auzit ce-am pățit ? Adică de unde să auziți că și eu adineaori aflai pocinogul... M-au prădat, cucoane Miroane ! O jumătate de vagon de porumb, pe puțin, azi-noapte, din hambarul cel nou !... Pîndarii nu știu, n-au văzut, argații nu, nimic, în sfîrșit nimeni nu știe ce-a fost și cine a fost. Și doar trebuie să fi umblat toată noaptea, nu unul, ci mulți... Și de-abia săptămîna trecută îl dijmuisem, de, cinstit, părți drepte, cum mă știți... Acu vedeți și dumneavoastră norocul meu !

Miron Iuga deveni grav și mohorît auzind jelania arendașului, spre deosebire de Grigore, care avea pe față numai batjocură. Bătrînul compătimea pe Buruiană c-a suferit atîta pagubă, totuși mai mult îl îngîndura faptul în sine. Dacă țăranii au ajuns să fure în grup o cantitate așa de considerabilă, chiar să nu fi fost cît spune arendașul, e semn rău. Cînd fură unul, treacă-meargă ; îl prinzi sau nu-l prinzi, n-are importanță. Un caz izolat. Cînd se adună însă mai mulți pentru prădăciune, atunci se schimbă lucrurile.

— Uite rezultatele vorbelor de clacă cu care ați împuiat urechile țăranilor ! făcu Miron apăsat, adresîndu-se mai cu seamă fiului său. Cîtă vreme țăranul a știut că trebuie să se învoiască cu moșierul, ca să poată trăi amîndoi, au mers toate bine. De cînd le-ați băgat în cap toți gărgăunii au început fapte d-astea. Și e numai începutul ! Fii sigur că vor urma altele și mai urîte !

— Să nu exagerăm lucrurile, tată, zise Grigore cu o ușoară ironie în glas. Au mai furat țăranii și altă dată, și de la alții. Ei și ? Parcă nu se fură de cînd lumea ? De ce să tragem concluzii atît de negre dintr-o întîmplare atît de obișnuită ?

Bătrînul Iuga nici nu socoti de trebuință să-i mai răspundă. Sofismele lui Grigore le cunoștea prea bine. La toate, el găsește explicații și scuze. Umblă gînditor de ici-colo un răstimp, apoi se opri hotărît, spunînd :

— Să-mi trimiteți încoace pe primar și pe șeful postului de jandarmi ! De unde o fi, să-mi găsească imediat hoții ! Pe urmă vom mai vorbi... Dar și pîndarii tăi, faini bărbați, n-am ce zice ! Întîi ei ar trebui bătuți pînă vor mărturisi cine-s hoții. Da, da ! Aș putea pune rămășag că ei știu, dacă cumva nu sînt și ei din bandă !

Arendașul se închină îngrozit :

— Vai de mine, cucoane Miroane, vreți să-mi dea foc, să mă nenorocească de tot ? Eu umblu cu dînșii, cum umbli cu buba coaptă și vedeți ce-am pățit. Darmite dacă i-aș lua cu răul !... Să mă ferească Maica Precista !... M-am plîns dumneavoastră așa, ca unui părinte care totdeauna m-ați ajutat și m-ați ocrotit, dar încolo...

— Am să mă ocup eu de chestia asta mai de aproape, mormăi Miron închis. Eu o consider de o importanță excepțională.

Ceilalți tăcură. Grigore nu mai voia să se amestece, văzînd înverșunarea bătrînului, iar Titu, mai ales

după scena de adineaori, se simţea mîhnit şi nu-l interesa controversa.

Miron Iuga chemase pentru altceva pe Buruiană. Acuma însă numai furtul îi era în minte şi, după cîteva momente, zise iarăşi, fără să se uite la cei din casă, parc-ar fi vorbit singur :

— Lasă că nu e întîia oară că se fură ca-n codru pe aici. Numai în toamna asta au fost vreo cinci cazuri. De două ori au fost chiar la noi, lucruri mici, dar au fost.

Iar tăcu şi îşi morfoli singur gîndurile şi în sfîrşit, ca şi cînd ar fi descoperit ce căuta, declară sever :

— Răul trebuie curmat din rădăcină. O pildă la timp e mai eficace decît represiunea violentă, cînd boala s-a întins şi s-a adîncit.

Cosma Buruiană, înfricoşat de întorsătura ce-o lua întîmplarea pe care el o povestise mai mult ca să demonstreze boierului cît este de ghinionist, încercă să îndulcească puţin lucrurile :

— S-au schimbat mult ţăranii, coane Miroane ! S-au deşteptat de sînt chiar prea deştepţi. De altminteri toată lumea e azi prea deşteaptă şi de aceea merge din rău în mai rău. Apoi ţăranul, dacă s-a deşteptat, numai pămînt vrea şi iar pămînt, şi nu se uită de se poate ori nu se poate, ci o ţine una şi bună.

Titu socoti momentul potrivit, acuma cînd părea că s-au mai potolit spiritele, să observe şi dînsul cu blîndeţe :

— Aşa e ţăranul pretutindeni, mă rog. Şi la noi, în Transilvania, tot după pămînt se zbate. Şi niciodată

nu-i ajunge. Şi e bine că e aşa. Cît timp ţăranul va iubi cu atîta patimă pămîntul, e sigur că nimeni nu i-l va putea smulge...

Bătrînul se uită la el lung şi atît de batjocoritor, că tînărul îşi întrerupse cuvintele şi plecă ochii perplex, neputînd înţelege ce o fi greşit de şi-a atras atîta nemulţumire. Arendaşul, însă, ca să-i facă plăcere boierului, interveni zelos :

— Altele sînt împrejurările prin părţile dumneavoastră, domnu... (Nu înţelesese numele lui Titu şi îngînă nişte sunete în loc.) Acolo pămîntul trebuie luat de la străini, care vi l-au răpit în timpul veacurilor, pe cînd aici pămînturile ale boierilor au fost din neam în neam, şi boierii le-au ţinut, şi le-au apărat de toate urgiile...

— Fii pe pace şi fără grijă, că în curînd şi la noi va fi ca şi dincolo ! zise Grigore dispreţuitor. Chiar azi mai bine de jumătate din moşiile boiereşti se află în mîinile tuturor veneticilor pe care numai dragostea de pămînt nu se poate spune că-i doare. Ce va fi mîine, Dumnezeu ştie, dar parcă tot mai folositor ar fi pentru ţară dacă moşiile ar ajunge în mîinile ţăranilor, căci de la ei mai greu o să le ia străinii decît de la noi. Nu din alt motiv, dar cel puţin ei sînt mulţi.

Bătrînul se uită şi la dînsul ca adineaori la Titu, şi nici lui nu-i răspunse nimic. I se părea atît de evident că vorbeşte prăpăstii, că se mira numai cum un băiat inteligent ca el nu-şi dă seama.

Buruiană însă, simţindu-se şi direct atins, răspunse mieros, dar şi puţin indignat :

— Coane Grigoriță, vorbiți cu păcat, zău așa, coane Grigoriță! Ce spuneți dumneavoastră în glumă, să fiți sigur că are să se întîmple, uite crucea! Le-a intrat oamenilor în cap să puie stăpînire ei pe pămînturile boierilor și să vedeți că așa va fi. N-ați observat dumneavoastră că unde se aude de o moșie de vînzare, țăranii se și reped s-o cumpere și s-o împartă? Iată, chiar la noi, că tot mă țineam să vă spun, cucoane Miroane, umblă vorba că oamenii vor să cumpere moșia coniței Nadina!

Miron Iuga ridică deodată fruntea, zicînd mirat:

— Cum s-o cumpere?... Ca s-o cumpere ar trebui să fie întîi de vînzare.

— Apoi așa vorbesc ei, c-ar fi de vînzare.

— Auziși, Grigoriță, rîse bătrînul necăjit.

— Auzii, făcu tînărul dînd din umeri.

— Mi se pare că de pe la Platamonu ar fi ieșit vorba, continuă arendașul cu importanță. Fiindcă, după cîte am prins eu întîmplător de la oameni, parcă și grecu ar umbla s-o cumpere, iar oamenii, ce zic, de ce s-o ia grecu și să n-o luăm mai bine alde noi...

— Cum ies zvonurile astea așa, Grigoriță? zise Miron, acuma enervat. Mișună cumpărătorii pe moșia nevestei tale și tu parcă habar n-ai avea!... Cu toate astea trebuie să fie ceva, că oamenii n-au înnebunit din senin.

— Chiar așa e, cucoane, se amestecă iar Buruiană. Se zice, adică zic oamenii, că cuconița însăși ar fi spus grecului că nu-i mai prelungește arenda, măcar de i-ar da oricît, și îndoit decît îi dă azi, pentru că

dumneaei vrea negreșit să vînză și să scape de tot balamucul cu arenda, și cu oamenii, și celelalte... Iac-așa, coane Miroane!

Pe bătrînul Iuga vestea aceasta îl impresionă mai mult chiar decît povestea cu furtul. Încercă să mai descoasă pe arendaș, dar nici arendașul nu cunoștea alte amănunte. Pe urmă se închise și nu mai zise nimica... Un fecior îi pofti la cină. Buruiană, sculîndu-se să se retragă, întrebă cam nedumerit:

— M-ați chemat, cucoane Miroane, să-mi spuneți ceva, și eu v-am ținut cu necazurile mele, să mă iertați...

Miron încercă să-și amintească pentru ce l-a chemat și se înfurie mai rău că nu-și putea aduce aminte. Vru totuși să-i spuie ceva ca să-l concedieze delicat și nu găsi nimic. În sfîrșit, fără să întoarcă ochii spre dînsul, mormăi mohorît:

— Acu lasă, că m-ai supărat destul... Du-te cu Dumnezeu!

3

Titu Herdelea nu se simți cu adevărat bine decît cînd, după cină, rămase singur în camera ce-i fusese pregătită și unde îl adusese Grigore, explicîndu-i să nu puie la inimă cuvintele bătrînului, că el așa a fost totdeauna, original în păreri și gesturi, dar are un suflet minunat... Voia tînărul să nu ție seama și totuși stătuse pe ghimpi la masă și înghițise cu noduri, căci

Miron Iuga fusese şi mai ursuz, nu i-a adresat nici o privire şi s-a hărţuit toată vremea cu fiul său pe fel de fel de mărunţişuri.

Odaia lui era la etaj, în clădirea cea nouă, cu o fereastră spre curtea conacului şi alta spre parc. Grigore se reîntoarse la tatăl său, în casa cea veche, unde şi mîncaseră. De altfel viaţa acolo şi-o petrecuse şi el. Numai cînd avea oaspeţi dormea dincoace, ca să nu le fie urît şi să nu pară castelul pustiu. I-a arătat lui Titu, în celălalt colţ, dormitorul cochet în care stăpînea fotografia Nadinei.

Tînărul Herdelea se mai învîrti puţin prin cameră, se gîndi că Grigore ar putea să revie să mai stea de vorbă, îşi zise apoi că şi-au luat noapte bună şi deci, pînă mîine dimineaţă, slobod este să facă ce-i place. Nu era tîrziu. În sobă ardea focul cu un duduit adormitor. Mai bine să se odihnească.

A doua zi se sculă mai de dimineaţă de cum obişnuia la Bucureşti. Fireşte, toată lumea era de mult sculată. Înainte de amiazi tîndăli prinprejurul conacului. Fiindcă Grigore Iuga avea de descurcat nişte socoteli cu un slujbaş, anume Isbăşescu, care ţinea contabilitatea gospodăriei, în afară de diverse alte însărcinări, Titu Herdelea se simţea încurcat şi nu ştia ce să facă sau încotro s-o apuce. Logofătul Leonte Bumbu, un ţăran dezgheţat, înalt şi osos, cu o înfăţişare energică de sergent reangajat, l-a plimbat puţin prin curtea cea mare şi i-a arătat la repezeală grajdurile cailor şi un şopron încuiat, care fusese transformat în garaj pentru automobilul coniţei Nadina, cînd venea la ţară.

Dar se vedea că omul are alte treburi, ca şi ceilalţi de la conac. Se chibzui c-ar fi mai înţelept să dea o raită prin sat în loc să stea aici de prisos. Se răzgîndi deocomdată. Poate că ar fi nedelicat faţă de amfitrioni.

La masă, însuşi Grigore îl îndemnă să se considere absolut liber pe mişcări, scuzîndu-se că azi e ocupat pînă peste cap cu balamucurile, dar că de mîine încolo va fi cu totul la dispoziţia lui.

Coborînd mai tîrziu, Titu întîlni pe alee o fetişcană cu nişte ochi negri şi un zîmbet care-i alungară îndată urîtul. Era subţirică, desculţă şi cu o băsmăluţă albastră legată cochet pe cap.

— Ascultă, fetiţo, îi zise oprind-o. Eşti de aici, de la curte ?

— Sînt numai de cîteva zile, răspunse fata. M-a adus tuşa Profira, a de-i bucătăreasa boierului ăl bătrîn, că de mult mă tot chema să viu negreşit, să-i dau ajutor, că tare i-e greu şi de loc nu se învoieşte cu celelalte fete...

— Şi cum te cheamă ?

— Marioara ! zise ea, adăugînd după o scurtă pauză : A Irinii lui Vlad Ciungu. Maică-mea, că tăicuţu a murit acu patru ani, e soră cu tuşa Profira.

— Ei, bravo, Marioară, făcu tînărul, ocrotitor. Dar pentru că eşti fată aşa de drăguţă, spune-mi, aveţi învăţător în sat ?

— Cum nu, conaşule ! Avem. Foarte de treabă şi tînăr. E chiar de aici, şi-i însurat, şi-i trăiesc părinţii, că stau toţi împreună...

— Şade departe ?

— Nu-i aşa departe, conaşule... Cum ieşi în uliţă, faci la stînga şi mai mergi niţel şi vezi o casă cu flori în geamuri. Acolo şade.

— Bine, Marioară, mulţumesc şi să-ţi jucăm curînd la nuntă ! zise Titu, ciupind-o galant de obraz.

— Să dea Dumnezeu ! răspunse fata mai domol şi roşind puţin.

Schimbul de cuvinte mai învioră pe Titu Herdelea. Coti la stînga pe uliţa satului. Plouase binişor azi-noapte, dar în cursul zilei a fost puţin soare, încît pămîntul s-a zbicit. Îi venise în minte să facă mai întîi o vizită învăţătorului ; el însuşi era fiu de învăţător şi deci se cuvenea. A treia casă, pe stînga, după conacul Iuga, acoperită cu tablă roşie, avea o tăbliţă de tinichea pe perete, între ferestre. Era postul de jandarmi. Apoi ajunse la încrucişarea cu ulicioara ce duce spre satul Vaideei, în care Grigore îi arătase mai în fund conacul lui Cosma Buruiană. Chiar în colţ văzu cîrciuma cu streaşina foarte lată şi o bătătură în faţă, cu uşa deschisă larg. Doi ţărani se tocmeau de afară cu cîrciumarul voinic şi gras, ţăran şi el, care stătea în prag şi cu pălăria pe ceafă. Văzînd pe Titu, cîrciumarul salută foarte respectuos... Mai încolo, tot pe dreapta, despărţită de cîrciumă numai prin cîteva case, venea primăria, cu ogradă mare, apoi pe stînga, şcoala şi pe urmă iar pe dreapta, biserica. În dreptul bisericii tînărul se opri : n-o fi trecut oare de casa învăţătorului ? Un copil i-o arătă cu degetul : numai niţel mai înainte.

Casa nu se deosebea întru nimic de celelalte. Doar curtea era mai curată şi în geamuri într-adevăr rîdeau nişte muşcate însîngerate. Deschise portiţa. Un dulău şchiop şi zbîrlit se aruncă la dînsul, lătrînd atît de furios, de parcă să-l sfîşie. Din cerdacul îmbrăcat cu viţă sălbatică îi coborî într-ajutor o ţărancă sprintenă, care alungă cîinele.

— Aici şade, mă rog, domnul învăţător ? întrebă Titu nehotărît.

— Aici, aici, poftiţi !... N-aveţi frică, nu muşcă, dă-l încolo de nebun ! Face şi el gălăgie ca să-şi plătească viaţa ! adăugă femeia, văzînd că străinul trage cu coada ochiului spre dulăul care, pînă să se potolească, mai hămăia din cînd în cînd neîncrezător şi răguşit.

În cerdac apăruse un bărbat de vreo treizeci de ani, cu faţa suptă şi ochii negri, care ardeau straniu, cu mustaţa mică, răsucită. Purta un veston negru de sub care atîrnau jur împrejur poalele cămăşii ţărăneşti înflorite.

— Eu sînt învăţătorul, domnule !

Titu Herdelea se prezentă ceremonios şi explică în cîteva cuvinte cum a ajuns în Amara. Intrară în casă. Învăţătorul îi recomandă pe nevastă-sa, ţăranca de adineaori. Cu stîngăcia sfiiciunii, acuma părea şi mai simpatică. Pe Titu numai costumul ţărănesc îl nedumerea. Cu mentalitatea-i ardelenească, el îşi închipuia că învăţătorul, adică reprezentantul intelectualităţii în sat, trebuie să fie îmbrăcat orăşeneşte, ca

astfel să se poată bucura şi prin exterior de un prestigiu deosebit în faţa poporului.

— La dumneavoastră şi stăpînirea doreşte probabil să aibă dascăl cu prestigiu, pe cînd la noi... observă învăţătorul cu un gest de dezgust.

Dăscăliţa Florica sosi cu dulceaţa.

— Vai, doamnă, nu trebuia! protestă Herdelea, luînd însă cu plăcere.

Femeia se roşi, se scuză, surîse, dispăru.

După o scurtă şovăire, învăţătorul se crezu dator să încunoştinţeze pe oaspetele său că domnii de la curte nu vor fi prea încîntaţi cînd vor afla despre vizita aceasta. Mai ales bătrînul Iuga, care i-a şi interzis să mai calce pe la conac, fiindcă odată a cutezat să ceară o foarte uşoară îmbunătăţire a învoielilor.

Tînărul Herdelea se spăimîntase. În vreme ce învăţătorul vorbea, el se gîndea dacă într-adevăr n-a făcut o greşeală venind la un om care, pe drept, sau nedrept, nu e bine văzut de Iuga. Se linişti, însă, auzind că e vorba de bătrînul care şi cu dînsul se poartă destul de prost.

Pe urmă învăţătorul, încălzindu-se, îi spuse că oamenii vor pămînt şi că nu mai pot trăi din ceea ce prisoseşte boierilor. Învoiala, chiar cinstită, impune ţăranului să dea jumătate din rodul muncii lui proprietarului. Muncind cît munceşte azi, dar pe pămîntul lui, omul ar avea un trai de două ori mai bun. În realitate, însă, trei sferturi din truda săracilor merge să întreţie huzureala celor ce stăpînesc pămînturile. Mai fericiţi au fost sclavii de odinioară, care erau hrăniţi, îmbrăcaţi şi îngrijiţi în schimbul robiei, pe cînd ţăranii noştri, robotind mai rău ca robii, nu ajung să-şi cîştige nici măcar mîncarea omenească şi trebuie să cerşească şi să rămîie veşnic datori la ciocoi, ca să nu moară de foame...

Ion Dragoş, învăţătorul, vorbea din propria experienţă, trăind şi el la rînd cu ţăranii. Numai întîmplarea l-a făcut să ajungă dascăl. Fiind copil silitor şi cu mare dragoste de carte, învăţătorul de pe vremuri a rugat pe boierul Miron să-şi facă o pomană şi să sprijine pe băiatul lui Dragoş, ca să poată intra bursier la şcoala normală. Bătrînul a intervenit şi băiatul nu l-a făcut de ruşine, a fost elev strălucit şi a luat diploma cu distincţie. Soarta voind ca tocmai în anul acela dascălul cel vechi să se prăpădească, Miron Iuga l-a adus în locul vacant, să fie un îndrumător pentru popor. Aşa a spus atunci boierul, aşa a crezut şi tînărul Dragoş. Mai tîrziu boierul s-a căit că l-a adus, iar învăţătorul şi-a zis că a fost adus aici să fie slugă recunoscătoare. Pînă ce deunăzi Iuga a cerut revizorului şcolar să-i caute un om cu care să se poată înţelege şi care să nu-i bage zîzanie între ţărani, ca Ion Dragoş. Revizorul îl cunoaşte, îl preţuieşte şi n-ar vrea să-l sacrifice ; de aceea şovăie şi mai încearcă să temporizeze, sperînd că bătrînul se va înmuia. Miron Iuga însă nu e o fire care să-şi schimbe gîndurile şi, cînd va observa tărăgăneala revizorului, se va adresa chiar ministrului, prieten de-al lui, sau va pune pe cuscrul său, deputatul Gogu Ionescu, să-i măture pe amîndoi.

Biata nevastă-sa nici nu bănuieşte ce primejdie îi paşte, şi nici ceilalţi ai casei. Se zbuciumă singur şi aşteaptă. Stă în casa părintească împreună cu un frate, scăpat anul trecut din armată, şi cu bătrînii. Din pămîntul ce l-au avut, jumătate l-au dat zestre unei surori, cea mai mare dintre ei, măritată cu un ţăran. El însuşi a luat o fată săracă, fără nimica, numai pentru inimă. De n-ar fi salariul, aşa puţin cît este, ar fi vai de toţi. Ba mîine-poimîine poate să mai vie şi vreun copil, deşi pînă azi, în doi ani, nu s-au învrednicit, măcar că au dorit.

— Bine, dar nu există nici o lege care să... ? întrebă Titu, plin de indignare.

— Legile sînt pentru noi, cei mici şi umili, zise învăţătorul Dragoş cu tristeţe. Pentru încătuşarea noastră...

Glasul şi înfăţişarea învăţătorului dovedeau sinceritate fără umbră. Titu Herdelea, ascultîndu-l, se minuna cum se poate să se tolereze nişte stări atît de barbare. Chiar dacă Dragoş ar exagera, ca toţi cei ce suferă greu, şi încă durerile lui trebuie să fie crîncene. Îşi zise că va vorbi negreşit cu Grigore Iuga, care trebuie să facă dreptate.

— Domnule învăţător, ai răbdare ! zise dînsul cu însufleţire. Dreptatea trebuie să triumfe !

— Se poate, dar pînă atunci noi vom pieri, răspunse Dragoş cu amărăciune. De sute de ani aşteptăm dreptatea, domnule, şi nu mai vine. Poate că în realitate nici nu există. O fi numai un basm pentru oamenii necăjiţi.

4

Primarul Ion Pravilă dădu buzna la jandarmerie. În odăiţa de la mijloc era cancelaria, în cea dinspre uliţă locuia şeful postului cu nevasta, iar în cea din fund, mai mărişoară, oamenii.

— Ei, domnule şef, acu să te vedem pe unde scoatem cămaşa ! răbufni primarul cu faţa strîmbată de îngrijorare.

Plutonierul Silvestru Boiangiu aţipise puţin după masă şi numai adineaori se sculase şi trecuse în cancelarie. Era încă buhăit şi mahmur şi primarul îl întrerupse tocmai dintr-un căscat binefăcător.

Vru să-l repează că „ce se năpusteşte aşa peste creştini", mai ales cînd auzi că-l ia şi cu „domnule şef", titlu care i se părea că-l scoboară, pe el, cogeamite plutonier vechi. Dar văzîndu-i mutra îngrozită, fu cuprins şi el de spaimă, încît deodată îi sări lenevia şi întrebă :

— Ce s-a întîmplat, omule ?

— Poznă mare, nene, belea mare, glăsui Pravilă, parcă mai prăpădit el însuşi din pricina efectului ce-l făcuse asupra şefului.

Primarul era mijlociu de statură, cu ochii mici, vicleni şi obrajii tăbăciţi şi încreţiţi. Venea glonţ de la conac şi avea în urechi proaspăt glasul boierului cel bătrîn : „De unde ştii, să-mi aduci hoţii, primare, că altfel pe tine te iau de guler !" Parcă niciodată nu-l nimerise atîta de proclet pe boierul Miron, încît a fost bucuros că l-a dat afară.

— Are dreptate şi boierul, zise plutonierul cînd înţelese despre ce e vorba. Dacă are, are. Nu-ţi spun eu mereu că aici toţi sînt tîlhari ? Acu vezi bine şi dumneata...

Silvestru Boiangiu, mustăcios şi ţanţoş, şi voinic munte, glăsuind astfel, căuta să-şi răcorească inima speriată. Primarului ce-i pasă la adică ? Se spală pe mîini. De ce sînt jandarmi în sat ? Acum cîteva luni Miron Iuga s-a plîns comandantului companiei, venit în inspecţie şi poftit la masă la conac, că jandarmii sînt slabi şi şeful cam molcuţ şi de aceea iar au început să se înmulţească răutăţile ţăranilor. Căpitanul, fireşte, a tăbărît asupra plutonierului, l-a făcut albie de porci şi i-a pus în vedere că-l zvîrle tocmai în fundul Dobrogei dacă va mai da motive de nemulţumire domnului Iuga care aşa şi pe dincolo... Şi iată că din senin îi pică pacostea asta pe cap, cînd abia se mai liniştise şi el puţin.

— Am să fac o anchetă de să mă pomenească satele astea de hoţi de codru şi pe lumea cealaltă ! declară Boiangiu scrîşnind.

Se sfătuiră îndelung. Era limpede că hoţii trebuiau căutaţi numai în Amara, în Vaideei şi în Lespezi. În fruntea bănuiţilor puseră pe pîndarii arendaşului Cosma Buruiană. Plutonierul trimise un jandarm să-i aducă numaidecît la post. Apoi luară pe rînd pe toţi cei mai deocheaţi din toate trei satele, oprindu-se la cîte unii, înlăturînd pe alţii, mai revenind asupra cîtorva. Pînă la sfîrşit, Silvestru Boiangiu îşi întocmi

o listă de vreo treizeci de oameni, pe care voia s-o mai rumege după ce va fi ascultat pe pîndari...

Jandarmul intră cu trei ţărani în cancelarie. Drept introducere plutonierul cîrpi fiecăruia cîte două perechi de palme zdravene, iar pe urmă le zise supărat :

— Acu să-mi spuneţi cine a furat porumbul arendaşului !

— Spuneţi, măi băieţi, spuneţi degrabă, să nu vă mai zdrobească oasele de pomană, adăugă primarul cu glas părintesc şi plîngător. Trebuie să-mi găsiţi pe hoţi din fundul pămîntului, altminteri e foc mare, că voi trebuie să-i ştiţi de n-oţi fi cumva chiar voi...

Iacob Miruţoiu, cel mai bătrîn şi gîrbovit puţin, cu urmele degetelor plutonierului pe obrajii gălbejiţi, se jură că el n-a fost de serviciu în noaptea aceea şi a dormit acasă cu copiii, precum pot mărturisi toţi vecinii lui şi tot satul. Ceilalţi doi se scuzară că ei au avut poruncă de la boier să păzească hambarele de la curte, cele cu grîu, iar despre hambarul cel nou nici n-a fost pomeneală. Totuşi ei au tras cu urechea şi într-acolo, dar n-au auzit nimica. Adevărat că hambarul cel nou e mai depărtişor de conac, încît bătrînii au şi spus boierului, cînd l-a clădit, că nu e bine aşezat aşa de stingher...

Vorbele pîndarilor fură primite cu batjocură şi cu o nouă serie de ghionturi. Toţi tîlharii se apără cu nu ştiu, n-am văzut, n-am auzit. Dar cum să nu simţi nimica tu, pîndar, plătit cu bani grei să păzeşti avutul stăpînului, cînd se fură un vagon de porumb numai

la cîţiva paşi de tine ?... Irimie Popa, mai chipeş şi mai îndrăzneţ, nu se putu opri să nu zică :

— Ce vagon, domnule plutonier, păcatele noastre ? Că paguba să fi tot fost doi-trei saci, dacă a fost... Şi nici boierul Cosma nu s-a putut plînge de mai mult, uite crucea, dom' plutonier ! Doi-trei saci poate, dar ce vagon ?

Plutonierul îl plesni cu dosul palmei peste gură răcnind :

— Eşti obraznic după ce furi ?... În faţa mea cutezi să...

Obrăznicia ţăranului îi vîrîse un ac în inimă. Strigă un jandarm odihnit şi-i ordonă să aplice indivizilor o bătaie românească, să le fie de ţinere de minte. Dar pe urmă îi iertă şi le dădu drumul cu condiţia ca mîine dimineaţă să se prezinte la primărie cu hoţii, altfel va fi vai şi amar de ei.

— Adică asta cum vine, primarule ? întrebă Boiangiu cînd rămase singur cu Pravilă. Boierul Miron ţi-a spus de un vagon de porumb, iar arendaşul reclamă trei saci ?

— De, ştiu eu ? ridică din umeri celălalt.

În interesul anchetei, chestia asta trebuie lămurită mai întîi. Fiindcă într-un fel se anchetează un vagon şi alta e cînd sînt cîţiva saci. Prin urmare primarul va merge la faţa locului să constate cît şi cum s-a furat.

— Dar să nu te culci pe o ureche, nea Ioniţă ! adăugă plutonierul. C-apoi şi dumneata dai de dracu cu mine, aşa să ştii !

5

Titu Herdelea, ascultînd jelaniile învăţătorului, se simţea aproape ruşinat şi vinovat că se află pe aici ca mosafir al asupritorilor norodului. Numai cînd Dragoş scăpa şi cîte o vorbă mai blîndă despre Grigore Iuga, îşi revenea în fire zicîndu-şi că în definitiv el e invitatul lui Grigore. Totuşi, spre a-şi manifesta făţiş solidaritatea cu învăţătorul şi cu mulţimea oropsită din care face parte şi dînsul, în clipa plecării, strîngîndu-i mîinile mişcat, frăţeşte, îl rugă să-l însoţească pînă la preotul satului, să cunoască barem şi pe celălalt îndrumător al poporului.

În ogradă intrase şi oprise un car cu doi bouleni jigăriţi. O babă uscată se iuţea să închidă poarta, în vreme ce un flăcău se apucase să dejuge, iar un moşneag scotea apă din fîntîna cu roată pentru adăpatul vitelor.

— Uite-mi toată familia ! zise învăţătorul Dragoş, arătîndu-i, după ce Titu îşi luase rămas bun, în cerdac, de la soţia lui.

Tînărul coborî şi dădu mîna cu bătrînii şi apoi cu flăcăul, mai înalt şi mai spătos ca învăţătorul. Cînd să iasă în uliţă, flăcăul spuse fratelui său :

— Ar fi bine să te abaţi niţel şi pe la primărie, că mi se pare iar umblă să-i bată pe oameni de pomană jandarmii, iar pe pîndarii de la arendaşul Cosma i-au şi bătut.

Doamna Dragoş însă interveni înfricoşată :

— Ba să nu te mai amesteci, Ionel, şi să-ţi vezi de necazuri, că avem destule, că pe urmă iar o să zică boierii că ţii parte oamenilor şi o să te asuprească, şi iar...

— Bine, bine, lăsaţi-mă-n pace acuma ! zise învăţătorul autoritar şi cam mîndru, mai ales cînd şi bătrînii se grăbiră să-l povăţuiască la fel.

Pe drum, Dragoş găsea cîte-o vorbă bună aproape pentru fiecare om ce-l întîlnea. Titu Herdelea era obişnuit de acasă să fie prietenos cu ţăranii, dar i se părea că învăţătorul exagerează înadins, ca să-i arate lui cît se interesează de soarta tuturor.

O femeie amărîtă îi opri, rugînd pe Dragoş s-o înveţe ce să mai facă şi să înceapă că într-atîta i s-a urît cu viaţa asta de necazuri, de nici nu ştie ce-o ţine să nu se arunce cu capul în jos într-o fîntînă. O întrebare a învăţătorului o stîrni apoi să le povestească cum bărbatul ei a fost omorît în pădure astă-iarnă şi cum de atunci se luptă ea singură să hrănească o casă de copii, că ceasul rău a făcut de a pierit şi un bou o dată cu bărbatul, încît a trebuit să vîndă mai pe nimic pe cel rămas, fiindcă bani n-a mai avut să-i cumpere altă pereche. Boierul cel bătrîn a chemat-o atunci şi a mîngîiat-o, şi i-a făgăduit că are să-i plătească dumnealui boul şi să aibă grijă de bieţii orfani, dar numai cu făgăduiala s-a ales, căci pe urmă, de cîte ori s-a mai dus la curte şi s-a rugat, la boierii cei mari n-a putut pătrunde, iar logofătul, cînd a văzut că nu mai scapă de lacrimile ei, i-a spus că boierul s-a ţinut de vorbă şi a dat porunci

domnului Isbăşescu să-i plătească paguba, dar că răposatul, fie iertat, a avut mulţi bani luaţi înainte, aşa că paguba trebuie să i-o scază din datorii şi încă tot nu se acoperă. Apoi, dacă n-a avut boi, de-abia au mai vrut să-i dea pămînt şi aratul a trebuit să-l plătească în bani, şi bani n-a avut şi s-a împrumutat de unde a putut, şi uite-aşa acuma intră în iarnă cu porumb puţin, de n-o să le ajungă nici pînă la Bobotează, că sînt mulţi, şi la datorie mai are de dat, şi...

— Apoi acu mai ai răbdare şi dumneata, că-ţi vine acasă băiatul cel mare de la oaste şi are să ia el cîrma, făcu Dragoş, căutînd s-o liniştească.

— Of, măcar de l-ar aduce Dumnezeu ! bîlbîi femeia cu glas mai plîngător. Dar văd că alţii au venit şi lui Petrică nu-i dă drumul şi nu vine şi, Doamne, mult mă mai chinuiesc singură, şi multe lacrimi vărs, şi nu ştiu ce am păcătuit de m-a bătut Dumnezeu aşa de rău...

— Vine, n-ai grijă ! reluă învăţătorul. Mîine-poimîine te pomeneşti cu el acasă !

Femeia plîngea şi se scuza că aşa plînge mereu şi nu se poate stăpîni de cînd au copleşit-o nevoile, de nici noaptea nu mai are odihnă.

— A avut un bărbat foarte de treabă, îi spuse lui Titu învăţătorul, despărţindu-se de femeie. Păcat că s-a prăpădit. Norocul ei că feciorul cel mare bate în partea tătîne-său, dacă nu cumva să-l întreacă...

Ajunseră în dreptul primăriei în faţa căreia Dragoş zărise de adineaori oprindu-se o trăsură cunoscută. Din curtea primăriei tocmai ieşea arendaşul

Platamonu însoţit de băiatul său Aristide, student la Bucureşti, foarte bine îmbrăcat şi frumuşel, cu trăsături fine, cu nişte buze cărnoase şi umede.

Zîmbitor şi cordial, Platamonu merse spre Dragoş cu mîna întinsă, spunîndu-i c-a venit să roage ceva pe primar, dar a nimerit rău, fiindcă primarul are o anchetă gravă şi cine ştie pe unde aleargă acuma.

— Dacă umbli să cauţi femei, apoi cuminte ai făcut de l-ai luat pe dumnealui, că le cunoaşte prea bine ! zise învăţătorul mai în glumă, mai în serios, arătînd pe tînărul Aristide, care se apropiase de el.

Arendaşul rîse zgomotos şi mulţumit :

— Ei, tinereţe, sînge fierbinte ! Mai bine să alerge după muierile de aici, decît să ia la oraş cine ştie ce boli, cu toate că acuma nici la ţară nu mai eşti sigur...

Rîseră cu toţii. Platamonu se declară foarte încîntat de cunoştinţa cu Titu Herdelea, aminti că l-a văzut cînd a venit cu Grigore Iuga şi-l pofti să vie pe la ei, să-i cunoască familia şi să se împrietenească cu Aristide, care e un băiat de zahăr. De altfel zilele astea va trece şi el pe la curtea Iuga, deoarece a primit scrisoare de la coniţa Nadina că soseşte în ţară şi vine negreşit şi la moşie.

Îndată ce se depărtară puţin, Dragoş murmură :

— Nu e fată şi femeie tînără de care să nu se lege javra asta grecească ! Tatăl despoaie pe bărbaţi şi băiatul pe femei.

În faţa cîrciumii erau acum mai mulţi oameni care vorbeau şi gesticulau cu aprindere. Cînd văzură pe Dragoş cu Titu, glasurile se potoliră. În mijlocul

grupului se aflau pîndarii lui Cosma Buruiană, care se plîngeau că-s nevinovaţi, şi primarul Ion Pravilă, care se silea să explice că hoţii trebuie negreşit descoperiţi.

— Auzişi, domnule Nică, ce s-a întîmplat ? strigă primarul din mijlocul oamenilor către învăţătorul care voise să treacă înainte.

Trebuiră să se oprească. Grupul de ţărani îi înconjură, ascultînd din nou povestirea primarului, pe care pîndarii îi întrerupeau mereu, înconjuraţi de părtinirea tuturor. Pentru că Dragoş se codea să-l aprobe, Ion Pravilă ceru de-a dreptul părerea lui Titu, aşteptînd o acoperire a purtării lui.

— Apoi, oameni buni, eu sînt străin şi de-abia de ieri în sat, zise tînărul Herdelea puţin încurcat de privirile curioase care-l pipăiau din toate părţile. Nu cunosc împrejurările şi nici ce pagubă este, dacă este, şi...

— Nu e pagubă de loc, conaşule, strigă brusc pîndarul cel bătrîn. Poftiţi şi dumneavoastră să vedeţi şi dacă...

— Tu ţine-ţi gura, Iacobe, şi lasă-l pe dumnealui să vorbească ! îl opri primarul, grav.

— Cum zic, nu ştiu ce e şi ce nu e — continuă Titu — dar atîta ştiu bine : că de obicei dracul nu-i aşa de negru cum spun cei fricoşi.

Cîţiva ţărani rîseră, iar unul observă :

— Aşa, aşa... Să nu-i năpăstuiască degeaba pe bieţii oameni, că-i păcat !

Profitînd de reaprinderea mai aprigă a discuţiei, Dragoş cu Herdelea îşi urmară calea cotind pe

ulicioara dinspre Vaideei, unde, aproape peste drum de conacul arendaşului Buruiană, şedea popa Nicodim Grancea, într-o casă arătoasă, cu multe acareturi şi o ogradă cît o grădină.

Îl găsiră ajutînd de zor la descărcatul unui car de dovleci. Era în potcap, cu o rasă cafenie soioasă, suflecată în faţă peste genunchi. Avea o barbă mare albă, cam înnegrită de murdărie. Se ţinea verde, deşi trecut de şaptezeci şi văduv de douăzeci de ani. Doar că nu mai vedea bine. Astfel şi acuma, nu recunoscu îndată pe Dragoş şi, numai cînd îi auzi glasul, izbucni cu vioiciune :

— Bată-te să te bată, Ionică, nici nu te mai cunoşteam !... Ochii, ochii m-au lăsat de tot. Şi la biserică, nu mai văd de loc buchiile. Toată slujba o fac numai din suflet. Ei, degeaba, bătrîneţele !

Vorbind, se uită nedumerit la Titu. Cînd îi spuse învăţătorul cine e, preotul îi zise blajin :

— Să trăieşti, taică ! Şi să ierţi că ne găseşti aşa, că pe aici aşa sîntem preoţii, mai nemernici şi mai fără învăţătură, cum am apucat din bătrîni. Ei, fiu-meu, săracul, el ştie carte multă, a făcut seminarul la Bucureşti şi a ieşit un popă, de i-a mers vestea pînă la Mitropolie, că are şi glas minunat, poate l-a moştenit de la mine, că glas bun am avut şi eu de mi-a mai rămas şi acuma ceva — uite, Ionică poate să mărturisească ! Cît mă ustură inima că nu-i aici lîngă mine, numai eu ştiu, taică, dar de, dacă boierul Miron nu se îndură să mi-l aducă...

Feciorul preotului trebuise să ia o parohie, de altfel destul de bună, tocmai prin Gorj, fiindcă Miron Iuga n-a vrut să-l primească în Amara, nimeni nu ştia din ce pricină. Asta era jalea cea mare a preotului Nicodim şi despre asta întreţinu toată vremea pe cei doi mosafiri, poftiţi în casă, să ia măcar o dulceaţă. Mai avu totuşi prilejul să prezinte şi pe fiică-sa, Niculina, femeie aproape de patruzeci de ani, mai mare ca băiatul, măritată cu un ţăran din sat, Filip Ilioasa. Servindu-i, Niculina nu înceta să se scuze că au găsit casa aşa de răvăşită şi pe ea desculţă. Avea şase copii, dintre care cel mai mărişor era în clasa cincea de liceu la Piteşti. Trăiau cu toţii aici, în casa preotului, pînă ce se va milostivi Dumnezeu să înmoaie inima boierului Miron şi să aducă pe Anton în locul bătrînului Nicodim, că Filip are gospodăria lui părintească şi s-a aşezat la socrul său numai ca să nu-l lase singur la bătrîneţe.

— Ai văzut ? zise Dragoş în uliţă, cînd ieşiră petrecuţi pînă la poartă de toată familia preotului. Pretutindeni mîna lui Iuga. În mîna lui e viaţa noastră a tuturor, poate şi moartea.

— E un caz special ! răspunse tînărul Herdelea. Şi desigur, trecător ! Mîine-poimîine bătrînul Iuga se duce, iar tînărul...

— Nu, nu, te înşeli, nu e special, se aprinse învăţătorul. Aşa e pretutindeni, în toată ţara ! Boierul sau locţiitorul lui, arendaşul, e stăpînul satului. El e legea, el e tot. Şi ca să vezi că nu-s nici pornit şi nici absurd, îţi voi adăuga că Miron Iuga e mai de treabă decît

cei mai mulţi alţii. El nici nu înşeală pe nimeni şi nici nu caută să stoarcă pe ţărani, ba chiar face bine unde poate şi cînd crede de cuviinţă. Nu mai vorbesc de dărnicia lui pentru biserică, pentru şcoală şi, în sfîrşit, pentru orice lucruri de interes obştesc. Fireşte, în schimb, nu admite să crîcnească nimeni, convins că numai ce crede şi face dînsul poate să fie bine... Va să zică nu e vorba de un caz care ar fi mai rău, ci poate dimpotrivă. Şi totuşi vezi bine şi dumneata că sîntem de fapt robi ! Nu din pricina lui Miron Iuga, ci din pricina situaţiei în care ne aflăm. Iar asta nu se poate schimba prin dispariţia unui om. Urmaşul lui, oricît ar fi de bine intenţionat, va continua, va trebui să continue sistemul. Schimbarea adevărată nu va fi decît atunci cînd vor dispărea toţi şi cînd pămîntul va fi stăpînit de cei care-l muncesc !

Simţind în glasul învăţătorului un fel de ameninţare ascunsă, Titu Herdelea observă împăciuitor :

— Da, dar asemenea schimbări nu se pot face de azi pe mîine !

— Nu, fireşte ! rosti Dragoş mai întunecat. Ar trebui să se zguduie lumea din temelii, iar asta n-o doresc nici eu şi nici nimeni... Numai vreo minune dacă s-ar întîmpla...

— Minune ! murmură Titu. În ziua de azi numai oamenii mai fac minuni !

— Oamenii, da, nu robii ! adăugă învăţătorul cu o străfulgerare aspră în ochi.

6

Ziua următoare, în zorii zorilor, primarul Ion Pravilă se afla pe moşia arendaşului. Pîndarul Zamfir Chelaru, slăbănog şi pămîntiu, se învîrtea în jurul hambarului nou ca lupul cînd dă tîrcoale unui grajd bine zăvorît. Primarul se uită, cercetă, se suci şi, nedescoperind nici o urmă de spargere, întrebă deodată mînios :

— Pe unde au pătruns hoţii, măi creştine ?

— De, parcă noi ştim ? zise pîndarul amărît. Să-ţi arate boierul, că uite-l, vine !

Cosma Buruiană, zgribulit, fiindcă se lăsase o brumă groasă, sosea să fie de faţă la descinderea ce i-o anunţase de aseară pîndarii. Primarul Pravilă îl întîmpină cu o imputare respectuoasă :

— Ce-mi făcurăţi, cucoane, păcatele noastre ? Nu puteaţi mai bine să ne spuneţi nouă şi să nu mai amestecaţi în treburi de-astea pe boierul Miron, că doar îl ştiţi cum se supără de tare şi ce pătimim pe urmă cu toţii...

Arendaşul încercă să ia lucrurile în glumă, dar cînd află ce poruncă straşnică i-a dat boierul cel bătrîn primarului, se întristă rău. Uite, domnule, ce încurcătură iese dintr-o vorbă aruncată. Îi venea să-şi muşte limba că s-a apucat de-a trăncănit, încît acuma o să prindă ţăranii ură pe dînsul să nu mai aibă trai cu moşia. Dar cine să-şi închipuie că Iuga are să facă atîta tărăboi dintr-un fleac de nimic ?... Spuse primarului să nu se pripească şi să mai aştepte

olecuţă, că va merge şi dînsul negreşit la cancelarie să declare că n-are nici o pretenţie şi să lase lumea în pace.

Mulţumit, Pravilă porni spre sat. Pe drum însă, se gîndi că arendaşul degeaba îşi retrage jalba ; dacă boierul Miron nu-i porunceşte nimic, el nu poate lăsa lucrurile baltă, că te pomeneşti că boierul Miron se supără mai rău şi-şi descarcă toată mînia asupra lui. În acelaşi timp, Cosma Buruiană îşi zicea că are să-şi aprindă paie-n cap cu declaraţia de renunţare şi se hotărî să tacă mîlc deocamdată.

Plutonierul Boiangiu, în urma unui vis pe care nevastă-sa i l-a tălmăcit în rău, era mai dîrz ca aseară. Aştepta la primărie să sosească Pravilă cu rezultatul descinderii. Trimisese să-i aducă cincisprezece bănuiţi din Vaideei şi alţi zece din Amara, care se şi aflau în curte şi pe care tocmai se pregătea să-i instruiască. Voia să lucreze în cancelaria comunală, pentru că aici era, în fund, o odaie bună de arest pentru mai mulţi, pe cînd la sediul postului n-avea decît o cămăruţă în care nu încăpeau nici trei oameni.

Primarul veni roşu, gîfîind şi înmuiat. Trecînd prin faţa cîrciumii, a intrat şi a înghiţit o jumătate de ţuică, să se încălzească puţin. Boiangiu îi declară că el nu va răbda să fie notat prost din pricina unor ţopîrlani netrebnici şi nu vru să-şi schimbe hotărîrea nici cînd auzi că arendaşul s-a domolit. Lui nu-i pasă de toanele domnului Cosma. El e militar şi-şi face

datoria. Avea o privire atît de cruntă, că Pravilă se înfricoşă, parcă şi dînsul ar fi fost bănuit.

Secretarul Chiriţă Dumitrescu era un băietan îmbrăcat nemţeşte cu o cochetărie rurală, cu cămaşa murdară şi fără manşete, dar gulerul de celuloid şters bine cu gumă, absolvent al unei vagi clase de liceu, încăput funcţionar comunal prin protecţia bucătăresei lui Iuga, căreia îi era nepot de frate. Acuma se trudea să-şi lege mai ferches cravata verde la gît, nepăsător faţă de tot ce se petrecea, cu gîndurile la fata grecului cu care a avut norocul să vorbească ieri şi care i-a zîmbit.

— Domnule Chiriţă, rogu-te, ajută-mi mătăluţă niţeluş la provesele-verbale ! strigă deodată plutonierul, întorcînd spatele primarului. Eu dictez şi mata doar să scrii, ca să mergem mai repede.

— Parcă n-am eu destule pe cap ! protestă secretarul. Uite colea, cîte mă aşteaptă ! adăugă arătînd spre un teanc de hîrţoage, cu gîtul însă, căci mîinile îi erau ocupate cu cravata rebelă.

— Serveşte-mă, domnule Chiriţă, că nici eu n-am să-ţi rămîn dator ! stărui Boiangiu cu o imputare amicală.

— Dacă-i aşa, iacă, las toate şi te servesc, nene Silvestre ! făcu tînărul încîntat că reuşise să-şi înnoade cravata cum dorise şi admirîndu-se într-o oglinjoară răzimată de călimară. Poţi să-i dai drumul, că eu m-am terminat ! urmă dînsul după ce-şi mai potrivi şi frizura, aşa ca un cîrlionţ să-i atîrne cuceritor pe frunte.

Cei zece ţărani din Amara fuseseră trecuţi din ogradă în antreul cancelariei sub paza unui jandarm postat la uşa de afară. În sfîrşit plutonierul Boiangiu se ivi în prag, îi măsură pe toţi tăcut şi sumbru două clipe, apoi întrebă :

— Mă, care eşti hoţul de-ai furat porumbul boierului ?

— Noi nu sîntem, don' plutonier, răspunseră cîteva glasuri timide.

— Va să zică nu vrei să spui cu frumosul, ai ? continuă şeful cu un zîmbet acru. Bun !... Aide, vino-ncoace tu, ăla, cum te cheamă ?

— Pe mine, don' plutonier ?... Orbişor Leonte ! zise omul intrînd în cancelarie cu Boiangiu.

Cîteva minute se auziră dinăuntru numai plescăituri de palme şi răbufniri de ghionturi, întretăiate de gîfîielile şefului : „Spune, mă !... Nu vrei să spui ?" şi de vaietele omului din ce în ce mai prelungite : „Nu mai da, don' plutonier !... Iartă-mă, don' plutonier !... Nu ştiu ! Nu-s eu, don' plutonier !" Ţăranii rămaşi în antreu se uitau unii la alţii, uluiţi, şi din cînd în cînd la jandarmul care stătea în uşă, nemişcat, parc-ar fi fost de lemn. De-abia într-un tîrziu Serafim Mogoş, om cu cinci copii, cărunt pe tîmple şi cu o privire de înţelept, ridică glasul :

— Măi fraţilor, spune care ai furat, mă, să nu ne omoare pe toţi fără vină !

Se jurară care de care că el nu. Apoi se deschise iar uşa cancelariei de unde ieşi, clătinîndu-se ca un om beat, cu faţa scofîlcită şi cu dîre de sînge pe mustăţi şi pe bărbie, Leonte Orbişor, împins de spate de către plutonierul care răcni :

— Să mi-l bagi la arest, jandarm, pînă i-o veni din nou rîndul să stea de vorbă cu mine !

Pînă să se întoarcă jandarmul din fundul curţii, Boiangiu se adresă mai domol celorlalţi :

— Mă, spuneţi care aţi furat ! Spune, mă, cu binele, că vă bat pînă storc şi sufletul din voi !

Ţăranii tăgăduiau cu desperare. Atunci şeful, mai întărîtat, strigă lui Mogoş :

— Aide tu, ăl mai ţanţoşu !... Poftim înlăuntru !

— D-apoi că pe mine să mă şi omori, don' plutonier, că-n mîna dumitale mi-e viaţa, dar dacă n-am furat, cum să zic c-am furat, don' plutonier ?

Cu o lovitură scurtă în falcă îi curmă vorba şi, trăgîndu-l de umăr în odaie, închise uşa. Şi iar începură plescăiturile şi răbufnirile, gîfîielile şi vaietele...

Ancheta ţinu vreo două ceasuri. Între timp sosiră şi cei cincisprezece din Vaideei, escortaţi de doi jandarmi, tocmai bine, căci amăranii erau pe isprăvite şi şedeau în arest, ştergîndu-şi sîngele şi mîngîindu-şi fălcile. Plutonierul însă obosise rău de atîta muncă şi, cînd sfîrşi instrucţia cu ultimul amăran, îşi îngădui să facă o pauză, să răsufle. Mai mult profită totuşi primarul, care se repezi pînă la cîrciuma lui Busuioc să-şi mai întărească inima cu o ţuică. În trecere nu uită, nici la ducere şi nici la întoarcere, să îndemne părinteşte pe ţăranii ce aşteptau în ogradă :

— Măi oameni, de ce nu spuneţi voi, de ce sînteţi ai dracului ?

Boiangiu nici în pauză nu stătu cu mîinile în sîn : iscăli procesele-verbale, revizui lista altei serii de bănuiţi, pe care socotea să-i instruiască după amiazi...

În afară de cei cincisprezece se mai strînsese în ogradă un pîlc de oameni, parte din Amara, parte din Vaideei, care voiau să mărturisească pe sfînta cruce că nici cei bătuţi şi nici cei ce-şi aşteptau rîndul nu sînt vinovaţi şi nici nu s-au mişcat de la casele lor în noaptea cu năpasta. Şi mai erau cîteva femei, speriate şi bocite, fiecare cu o legăturică de merinde subţioară, pentru bărbaţii lor oropsiţi, ca să nu mai îndure şi foame, dacă s-ar întîmpla să-i ţie mai mult jandarmii.

Cînd reluă ancheta şi fură aduşi în antreu bănuiţii, plutonierul văzu nedumerit că au mai rămas ţărani în curte. Întrebă din prag :

— Da voi ce poftiţi, măi creştini ?

Pantelimon Văduva, un flăcău rumen, luat la oaste şi urmînd să se prezinte peste vreo săptămînă la regiment, la Piteşti, aflîndu-se mai în faţă, răspunse repede :

— Noi am venit să mărturisim, don' plutonier, că dumnealor n-au nici o vină cu porumbul boierului.

— Aşa ? făcu Boiangiu, apropiindu-se de el. Ia vino încoace, măi Pantelimoane, că doar tu eşti soldat !... Care va să zică, umblaţi şi cu rebeliune ?... Paştele, şi arhanghelii, şi anafura care te-a făcut pe tine, Pantelimoane !

Cu o mişcare fulgerătoare îl înşfăcase de guler şi începu să-i care la pumni peste cap, peste obraji, pe unde-l nimerea. Ceilalţi, văzînd una ca asta, o zbughiră în uliţă cu nişte rîsete prosteşti amestecate cu spaimă, căci felul cum plutonierul vorbise flăcăului şi cum îl apucase la bătaie li se păruse întîi caraghios. Pantelimon însă izbuti să se smulgă din strînsoarea lui Boiangiu şi o luă la goană, după ceilalţi, avînd totuşi şi el pe faţa stîlcită de lovituri acelaşi rîs uluit ; numai cînd se şterse cu mîneca, din pricina unei dureri ce-i stăruia în falcă, văzînd că l-a podidit sîngele, îi dispăru rîsul. Scuipă cu sînge. Îşi muşcase limba în zăpăceala pumnilor.

În ciuda supărării, văzînd pe ţărani rîzînd, plutonierul răcni aproape cu veselie :

— Stai, Pantelimoane !... De ce fugi, măi Pantelimoane ?

Îşi reveni îndată, se mohorî mai tare şi se întoarse la datorie. Bănuiţii, îngrămădiţi ca oile în tindă, auzind rîsetele de afară, îşi luară şi ei nişte mutre zîmbitoare în speranţa că aşa vor cîştiga bunăvoinţa plutonierului. Acesta însă crezu că vor să-şi bată joc de el şi, ca să le taie scurt pofta de veselie, împărţi la întîmplare o droaie de ghionturi, mormăind indignat :

— Rebeliune, ai, puturoşilor ?... Şi hoţi, şi obraznici, ai ?

Peste cîteva clipe, răcorit, se înfipse falnic în pragul cancelariei şi strigă, arătînd pe unul din mulţime :

— Tu, ăla !... Tu, tu !... Aide, nu te codi, mocofane !

7

În aceeaşi zi, Grigore Iuga luase pe Titu Herdelea mai de dimineaţă să-i arate mai de aproape moşia şi mai cu seamă instalaţiile gospodăreşti ce le aveau concentrate la Ruginoasa, sat nou, numai de vreo treizeci de case, făcute toate de bătrînul Miron şi dăruite oamenilor ca să-i aibă acolo, la îndemînă.

Merseră, fireşte, pe jos. De la Amara la Ruginoasa e o plimbare de jumătate de ceas. Titu admiră mulţimea de vite, de cai, de păsări, de servitori, de hambare imense pe picioare înalte, apoi clăile uriaşe de paie şi de fîn, stogurile de coceni, dar fără entuziasm deosebit, ci numai ca să facă plăcere lui Grigore, care într-adevăr se bucura.

De la Ruginoasa coborîră apoi pînă aproape la Izvoru, pe un drum de care, avînd în stînga moşia Amara şi în dreapta moşia Ruginoasa, aceeaşi cîmpie dreaptă, pustie, monotonă, neagră sub cerul cenuşiu de toamnă. Numai la orizont se vedea petecul arămiu al pădurii Amara şi, mai la dreapta, coperişul roşu al castelului Ghica din Izvoru.

Se întoarseră în Ruginoasa, unde Grigore mai avea puţin de lucru. Pe urmă o luară pe alt drum spre Bîrlogu, iar de acolo, peste cîmp, pe o potecă dreaptă, înapoi la Amara.

Mai mult decît locurile şi gospodăria, pe tînărul Herdelea îl interesa că în sfîrşit avea prilejul să vorbească în tihnă cu Grigore Iuga. Nu îndrăznise şi n-avusese ocazia să-l întrebe măcar ce-a făcut la Baloleanu în chestia cu *Universul*. Acum Grigore îi spuse de la sine, printre altele, că Baloleanu a aruncat o vorbă şi a primit o asigurare că va fi satisfăcut, dar el, Grigore, nu s-a mulţumit cu atîta, ci i-a luat cuvîntul de onoare că pînă se înapoiază Titu de la ţară va fi aranjat tot. Deocamdată să nu se gîndească totuşi la capitală şi la jurnale, ci să se simtă bine aici.

Titu îi mulţumi cu efuziune şi-i povesti apoi cum a fost ieri prin sat, la Dragoş şi la popa Nicodim. Grigore lăudă pe învăţător că e harnic şi inimos, adăugînd că şi bătrînul îl preţuieşte, deşi îl consideră cam demagog, ceea ce chiar este într-un fel.

— Mie mi s-a părut foarte sincer, doar puţin exaltat ! zise Herdelea.

— Tocmai sinceritatea şi exaltarea fac periculoşi pe oamenii cu o cultură insuficientă ! răspunse Iuga. De aceea şi Dragoş nu mai trăieşte în realitate şi se crede ţinta tuturor persecuţiilor. Astfel de oameni stîrnesc, fără voia lor, multe nenorociri...

Sosiră în Amara pe la amiazi. Cînd să intre la conac, întîlniră tocmai pe învăţătorul Dragoş, palid şi

foarte emoţionat, care venea spre ei. Salută şi vorbi cu glas înecat :

— Pornisem la domnul Miron, cu toate că mă expuneam să fiu izgonit, dar eram obligat să încerc chiar imposibilul ca să opresc ceea ce... Fiindcă am avut norocul să vă întîlnesc pe dumneavoastră, coane Grigoriţă, vă rog să mă ascultaţi şi să...

Îi spuse cum jandarmii schingiuiesc zeci de ţărani, cum au venit femei şi bătrîni la dînsul şi la preotul Nicodim, rugîndu-i să-i salveze, cum el, oricît îi sîngera inima, nu s-a mişcat, crezînd că plutonierul va osteni, dar se pare că ancheta e de-abia la început şi după prînz urmează să fie stîlciţi în bătăi alţi nenorociţi...

— Pentru cîţiva saci de porumb, coane Grigoriţă ! sfîrşi învăţătorul tremurînd. Oamenii s-au oferit să puie mînă de la mînă şi să despăgubească pe arendaş. Voi da şi eu, vom da cu toţii, numai să...

— Vrei să mergem pînă la primărie ? întrebă Grigore pe Titu.

Porniră. În faţa primăriei şi în ogradă stăteau pîlcuri de bărbaţi şi mai ales femei.

Grigore fu întîmpinat în cancelarie de un „sărut mîna" speriat al primarului, care se afla tocmai într-o consfătuire cu plutonierul şi secretarul în privinţa programului anchetei pentru după amiazi. Socotind că conaşul Grigoriţă a venit să inspecteze mersul cercetărilor din ordinul boierului Miron, primarul Pravilă se tîngui umilit că de aseară se chinuieşte, împreună cu şeful postului, dar în zadar, nimeni nu vrea să mărturisească. Plutonierul, încremenit în „drepţi", declară că el are să-i dibuiască totuşi, numai că-i mai trebuie timp, deoarece ţăranii sînt mulţi şi dînsul e singur cu instruirea lor.

Atunci Grigore îi sfătui să suspende deocamdată interogatoriile, să nu se facă zarvă de prisos în sat, şi să pornească pe altă pistă cercetările. Să stabilească întîi precis cît s-a furat şi mai ales cum, ca astfel să poată deduce cam cine ar putea fi hoţii. Primarul raportă că el n-a găsit nici o urmă de spargere şi că arendaşul nu mai are pretenţii.

— Dacă nu sînt de loc urme, s-ar putea să nu fi umblat hoţii ? întrebă Grigore simplu.

— Apoi că de n-ar spune domnul Cosma, eu nici n-aş fi cunoscut c-au umblat ! zise primarul cu o sinceritate care îi îmbujoră faţa.

— Nici un hoţ nu mărturiseşte de bunăvoie cînd n-a fost prins asupra faptului, spuse Boiangiu dîrz.

După plecarea lui Grigore, primarul mai rămase la sfat niţel cu Boiangiu. Pe Grigore îl respectau, dar de Miron Iuga le era frică. Va fi deci cuminte să meargă Pravilă după prînz să raporteze bătrînului cum au lucrat şi ce le-a poruncit conaşul Grigoriţă, să fie dînşii la adăpost de orice vină. Miron Iuga avu o tresărire cînd auzi de intervenţia fiului său. Aprobă, însă, ce-a poruncit Grigore, observînd doar că asta nu înseamnă încetarea cercetărilor şi repetînd că hoţii trebuiesc descoperiţi...

Seara, după cină, bătrînul Iuga zise :

— Aş vrea să-ţi vorbesc ceva, Grigoriţă, într-o chestie care...

Titu Herdelea, înţelegînd că e de prisos, se sculă imediat, murmurînd :

— Pe mine, vă rog, să mă scuzaţi... Sînt şi prea ostenit de cît am umblat azi...

— Atunci noapte bună ! făcu Miron cu o umbră de recunoştinţă în glas.

Cum ieşi Herdelea, Grigore începu să protesteze că iar a jignit pe prietenul lui, fără să ţie seamă că... Cu un gest, bătrînul îi curmă vorbele :

— Lasă asta, că n-are nici o importanţă !... Mai grav este că tu începi să-mi sapi autoritatea în faţa lumii şi că opreşti pe oameni să execute poruncile mele. Asta da, e foarte grav ! Şi asta nu se poate, dragul meu !... Cît timp sînt încă în picioare, rămîn eu stăpîn aici, Grigoriţă ! E dorinţa mea, hotărît, ştii bine... Cînd voi dispărea eu, vei face tu cum vei crede. Pînă atunci însă te rog, puiule ! Te rog !

Era atîta fermitate în tonul lui, că Grigore se simţi întocmai ca odinioară cînd, copil nepriceput, îi primea dojenile fără crîcnire, şi cu o supunere fricoasă. Răspunse ca şi atunci :

— Da, tată.

De abia după o pauză îndrăzni să adauge, tot ca un copil :

— Am crezut că sînt în vederile dumitale cînd am încercat să împiedec asuprirea celor nevinovaţi.

— Nu ! zise bătrînul, scurt, parc-ar fi apăsat un sigiliu pe un ordin irevocabil.

C a p i t o l u l III

FLĂMÎNZII

1

Peste cîteva zile primarul Pravilă căută într-ascuns pe Grigore Iuga şi-i mărturisi că nu se pot găsi hoţii pentru că nici n-a fost furt. A mai cercetat cu de-amănuntul hambarul cu pricina în tovărăşia plutonierului, au mai muştruluit pe cîţiva oameni care li s-au părut mai deocheaţi, dar degeaba. În sfîrşit, s-a dus la Cosma Buruiană şi dînsul i-a spus că într-adevăr s-a pripit cu jalba, căci şi lui i se pare că n-a fost nimic, că tocmai se gîndeşte să se spovedească boierului şi nu îndrăzneşte de teamă că n-are să-l ierte.

— Ş-acu venii la dumneavoastră să vă dau de ştire — urmă primarul — că sînteţi mai îngăduitor şi o să puneţi o vorbă bună la boierul Miron, să afle şi dumnealui pentru care pricină nu i-am împlinit poruncile cum am fi poftit şi cum sîntem datori.

În aceeaşi zi Grigore comunică vestea aceasta şi tatălui său care o ascultă foarte calm, fără să arate vreo mirare sau supărare. În sine însă era indignat împotriva lui Buruiană. Mai ales se simţea atins pentru că

trebuia să recunoască, chiar ocolit, în faţa fiului său că a greşit.

— Bine-ai făcut că mi-ai spus ! zise la urmă simplu, liniştit. Şi peste un răstimp, ca şi cînd ar fi vorbit singur : Vezi dumneata ce om şi arendaşul ăsta ! Ei lasă, că am să...

Tăcu brusc. Nu voia să se deschidă. Schimbă vorba. De altfel zvonul despre vînzarea moşiei Nadinei îi rămăsese în inimă ca un cui. Fără să se fi interesat direct, ceea ce i s-ar fi părut nedemn de dînsul, din diferite părţi şi sub diverse forme, i s-a confirmat mereu. Însuşi Grigore a recunoscut acuma două sau trei zile că într-adevăr a auzit parcă odată pe Nadina pomenind de aşa ceva, dar nu i-a dat importanţă pentru că nevastă-sa, cînd spune lucruri d-astea, vrea doar să-şi arate mai mult dispreţul pentru tot ce priveşte moşia. Bătrînul Iuga profită acuma să întrebe cu ton de glumă :

— La fel o fi şi cu înstrăinarea proprietăţii Babaroaga ?

Mirat de întrebarea neaşteptată, Grigore totuşi răspunse cu un gest de indiferenţă :

— Nu ştiu. Se poate. Din partea mea n-are decît s-o vînză, dacă-i place. E zestrea ei, şi-o administrează cum crede...

— Dar fără consimţămîntul tău ştii bine că nu poate înstrăina nimic ! făcu Miron, privindu-l drept în ochi.

— Consimţămîntul meu îl are anticipat ! De vreme ce Nadina a preferat să lase arendat pămîntul în loc să...

— Va să zică are consimţămîntul tău ? repetă bătrînul fără să-l slăbească din ochi.

— Negreşit ! Fără discuţie şi oricînd va dori ea ! zise Grigore ferm şi susţinîndu-i privirea.

— Oricui ar vinde ? stărui tatăl. Chiar ţăranilor ?

— O, mai ales ţăranilor ! făcu tînărul cu un rîs scurt, sec. Decît să am de vecin pe Platamonu sau alt asemenea boier, mai bine nişte ţărani flămînzi de pămînt, care aşa cel puţin îşi vor mai astîmpăra foamea şi ne vor lăsa pe noi în pace !

Parcă de mult ar fi aşteptat acest răspuns, bătrînul zise deodată, fără mînie, cu glasul de imputare care ştia că impresionează pe Grigore :

— Observ, dragul meu, cu mare — mare durere că demagogia ţi-a strîmbat judecata cu desăvîrşire şi încep să mă gîndesc cu spaimă ce se va alege de biata asta de gospodărie cînd voi închide eu ochii. Nu ştiu de ce, dar mereu mă ispiteşte amintirea lui Teofil, fie iertat, şi mi-e să nu mergi şi tu pe urmele lui, de să se irosească toate pe aici şi să rămîie numai praful şi cenuşa...

— Din partea asta poţi fi liniştit, tată ! glăsui Grigore simţindu-se în dreptul său. Iubesc şi eu pămîntul cît şi dumneata, te asigur, dar iubirea nu mă poate orbi să nu văd că şi ţăranii au dreptul să trăiască !

Acuma Miron Iuga se supără :

— Adică eu nu-mi iubesc ţăranii şi nu-i las să trăiască ? Eu, care am împărţit cu ei tot ce-am avut şi le-am purtat de grijă, eu nu-i iubesc, şi-i iubiţi voi, care le împuiaţi capetele cu făgăduieli şi vorbe goale ! Aida de, Grigoriţă, să fim serioşi !

Continuă mai potolit după o mică pauză :

— Agricultura cere experienţă şi experienţa e categorică în privinţa asta : o moşie flancată de ţărani e condamnată la moarte. Precis şi fără apel !... Cînd vor ajunge cele două mii cinci sute de pogoane de la Babaroaga în mîinile ţăranilor, aş vrea să te văd ce învoieli ai să mai poţi face cu dînşii. Au să-ţi rîdă în nas şi să-ţi dea cu tifla, băiete ! Azi sînt (vru să spuie că sînt hoţi, dar îşi aminti de Buruiană şi schimbă)... sînt cum îi ştim ; atunci o să-şi bată joc de tine şi mai tîrziu o să te bată de-a binelea. Mulţimii îi trebuie stăpîn şi frîu, altfel vine anarhia !

Grigore asculta şi nu încerca să-l contrazică. Îi auzise de atîtea ori părerile şi ştia că nimeni nu i le poate schimba. De altfel Miron merse pînă la capăt :

— Consimţămîntul tău, în cazul de faţă, trebuie să fie o armă de apărare pentru noi. Consimţi întrucît înstrăinarea nu va însemna primejduirea proprietăţii tale. Asta e ceva normal... În realitate primejdia n-ar fi înlăturată decît dacă ai face o sforţare să cumperi tu însuţi Babaroaga.

Tînărul Iuga surîse, atît i se părea de ciudată ideea. Răspunse ironic :

— Nadina ar fi în stare să se răzgîndească dacă ar afla că şi eu sînt amator. Ea vrea să mă smulgă de la ţară, nu să mă întărească aici... Dar de ce n-ai cumpăra-o mai bine dumneata, tată, dacă ţii aşa de mult ?

Miron Iuga rămase o clipă mirat, parcă ar fi auzit o noutate mare. Apoi zise gînditor :

— Aşa-i, Grigoriţă, ai dreptate ! La urma urmelor...

2

Fiindcă se arătase a vreme frumoasă, cîrciumarul Cristea Busuioc avuse grijă să tocmească lăutari ca să poată tineretul să învîrtească hora toată după-amiaza, iar seara să se veselească şi bătrînii la un pahar de băutură. Era ultima duminecă din octombrie. În alţi ani, la data asta, era frig şi zloată ; acuma pe cerul senin ca vara soarele galben lucea călduţ, răspîndind o lumină melancolică peste tristeţea pămîntului.

Hora începea pe bătătura dinaintea cîrciumii, dar se întindea curînd pînă în uliţă, unde se înşirau fetele şi femeile care priveau jocul. Aşa, cînd se întîmpla să treacă vreo căruţă — foarte rar, cîte una, două — toată lumea, jucători şi privitori, trebuia să se îngrămădească înapoi spre bătătură, ţipetele femeilor speriate acoperind atunci ţîrîitul înflorit al lăutarilor.

Acuma hora era chiar în şosea şi se legăna lin sub privirile fermecate ale femeilor şi fetelor. Lăutarii, numai doi (îi plătea cîrciumarul, care făcea economie, zicînd că ori doi, ori trei, acelaşi lucru, dar să cînte bine şi mereu), se frămîntau mai abitir ca jucătorii, mutîndu-se de ici-colo, îndemnîndu-se unul pe altul.

Cizmele flăcăilor tropoteau greu pe ulița zbicită, pe cînd fetele săltau gingaș ca niște căprioare și abia de atingeau pămîntul.

Pe băncile de lîngă pereții cîrciumii odihneau cîțiva bătrîni, iar împrejurul lor, pe locul rămas slobod, stăteau la sfat bărbații, ca în alte dumineci. În Amara, la cîrciumă, obișnuiau să se strîngă oamenii, în sărbători, de prin toate satele ce au ținut odinioară de domeniile Iuga. A rămas așa din bătrîni, cînd aci veneau toți cu toate durerile, și cei din Lespezi, și cei din Vaideei și Bîrlogu, întocmai ca și cei de la Gliganu sau de la Baroaga, fără a mai pomeni pe cei din Ruginoasa, care erau în Amara ca acasă.

Serafim Mogoș, cu tîmplele cărunte și cu ochii cuminți, povestea ce-a pătimit de la jandarmi. Vorbind, însă, nu se uita la oameni, ci undeva departe, parcă s-ar fi jeluit unui judecător drept. Un copil îl ținea de mînă și se învîrtea în jurul lui cînd încoace, cînd încolo, vesel ca un fluture alb lîngă un pom bătrîn. Toți cunoșteau întîmplările, că doar s-a dus vestea anchetei în toate satele, mai erau de față vreo trei dintre cei bătuți, printre ascultători, și totuși luau seama de jelania lui Serafim, parc-ar fi auzit întîia oară o poveste nemaipomenită sau parcă s-ar fi complăcut în evocarea unor suferințe care le răscoleau sufletele. Ignat Cercel, mai tînăr ca Mogoș de ani, dar la înfățișare mai bătrîn, cu priviri de cîine de pripas, se uita numai la gura lui, clătina din cap, ofta și întrerupea mereu cu aceleași vorbe:

— Păi, ce să facem, oameni buni, ce să facem?

Întreruperile aveau, fără voia lui, niște intonații atît de ciudate, durere și umilință resemnată, că oamenii îl săgetau cu priviri disprețuitoare, iar Toader Strîmbu, văduv cu trei copii și fără un petec de pămînt, izbucni în cele din urmă furios:

— Ce să facem, ce să facem? (Se spăimîntă însă singur de revolta lui și urmă repede, morfolindu-și vorbele:) Dumnezeu știe ce să facem...

De altfel și Ignat Cercel a fost bătut, acum vreo patru ani, de plutonierul care fusese înaintea lui Boiangiu, tot pentru că s-ar fi furat niște lucruri de la curte, dar bătut așa de rău, că a zăcut două săptămîni și a rămas cam beteag pentru toată viața.

Ca să șteargă mai bine urmele mîniei lui Toader, Leonte Orbișor, mic, cu glas ascuțit, cu fața vioaie, găsi cu cale să observe împăciuitor:

— Am pătimit și eu cu Serafim și cu ceilalți laolaltă, dar mă întorc și zic: stăpînirea ce să facă dacă e furt? Și de ce să fure munca altuia hoții?

— Așa e, vezi bine!... Să nu fure! ziseră cîțiva, dînd din cap.

Se făcu o mișcare nehotărîtă, ca și cînd s-ar fi ridicat brusc o piatră de pe inimi. Și tocmai atunci Trifon Guju mormăi întunecat, mai mult pentru sine, dar auzit de toată lumea, căci glasul era ursuz și pătrunzător ca și fața-i veșnic încruntată:

— D-apoi că tot munca noastră e!

Toți întoarseră deodată ochii spre el, ca și cînd le-ar fi dezvăluit o mare taină sau măcar o credință intimă

a tuturor. Nimeni însă nu zise nimica şi chiar Trifon, care obişnuia să repete cînd credea că a spus o vorbă mare, acuma tăcu şi lăsă capul pe piept.

După un răstimp de tăcere, frămîntată de cîntecul lăutarilor şi de chiotele jucătorilor, începură să vorbească cu toţii deodată, fiecare despre altceva şi cu alte cuvinte. Nu se mai uitau de loc unii la alţii, ci numai la hora din uliţă, ca şi cînd le-ar fi fost frică de ei înşişi. Glasurile lor se împleteau şi se prelungeau într-un oftat fără sfîrşit.

Hora zburda în cerc larg, se întindea ca un şarpe, atingea cu şfichiuri alintătoare, cînd pe femeile de pe margini, cînd pe bărbaţii din bătătura cîrciumii. Bucuria jucătorilor izbucnea în frînturi de strigături, în floricele de paşi ritmaţi. Privitorii se îmbulzeau cuprinşi de aceeaşi veselie, parcă ar fi căutat să se topească cu toţii într-o singură fiinţă fără griji şi fără necazuri.

Cel mai vesel părea totuşi Pantelimon Văduva şi toată lumea se bucura de veselia lui, pentru că el peste cîteva zile trebuie să plece la oaste şi cine ştie cînd va mai avea prilejul să se veselească. El însuşi gîndea la fel, deşi se lăuda că vrea să se întoarcă cel puţin căprar, ca şi Petrică a lui Petre, care are să vie acasă tocmai cînd el se duce. În sinea lui însă avea groază de necunoscutul vieţii de soldat. A stat de vorbă cu mulţi şi i-a descusut ; toţi se mîndreau cu milităria lor şi spuneau că tare-i frumoasă, dar şi tare grea.

Inima lui era şi mai grea din pricina Domnicii, feţişcana cea mică de şaptesprezece ani încheiaţi, plinuţă şi roşcovană, care se prinsese lîngă el în horă

şi se agăţa acuma de braţul lui ca un lăstăruş de iederă. Cînd se gîndea Pantelimon că va trebui să se despartă de ea, nici să n-o mai vadă cine ştie cîtă vreme, îl ustura sufletul de amărăciune. El a vrut să se cunune cu Domnica înainte de a pleca la armată, cum au mai făcut şi alţii. S-au împotrivit însă şi părinţii lui, şi ai ei. Ai lui sperau că are să uite pe fata lui Nacu pînă va isprăvi cu oastea şi îşi va găsi pe urmă o pereche mai potrivită cu starea lui. Părinţii ei, mai ales maică-sa, erau înfricoşaţi să nu i se întîmple ceva lui Pantelimon la militărie, cum s-a întîmplat cu bietul Florea Butuc care s-a însurat, fiind numai de optsprezece ani, cu Anghelina lui Nistor Mucenicu, i-a făcut trei copii şi apoi s-a prăpădit prin cele reghimente, iar Anghelina a rămas de ţi-e mai mare mila. Şi încă Anghelinei, din pricina copiilor, au trebuit să-i dea părinţii lui partea ce s-ar fi cuvenit băiatului, încît femeia tot are o căsuţă în care şade să n-o bată vînturile, pe cînd Domnica poate că n-ar apuca să facă nici copil şi, într-un caz de primejdie, ar rămînea nici fată şi nici nevastă, să ţie de urît celor dornici de alte muieri.

Pantelimon, căruia inima îi juca mai sprinten decît mintea, nu umbla cu astfel de socoteli. El se gîndea numai că va pleca şi nu va mai vedea ochii ei căprui şi şăgalnici în care i se părea că s-au adunat toate tainele lumii şi nici guriţa ei fierbinte, care-i făgăduia toate bucuriile. De aceea era acuma atît de vesel şi de amărît, şi chiuia şi se sfărîma jucînd cît ştia dînsul mai frumos, să-l vază şi să-l audă Domnica, şi să-şi

aducă aminte că nu e flăcău în sat mai bine ca dînsul, şi să nu-l uite ori să îndrăgească pe altul. Domnica înţelegea că Pantelimon face toate de dragul ei, se simţea mîndră, îi strîngea mîna uneori şi se mai lipea de el, şi se uita împrejur, la oameni, parc-ar fi vrut să spuie tuturor că are să-l aştepte pe Pantelimon, orice s-ar întîmpla.

Fruntea flăcăilor totuşi era Nicolae Dragoş, fratele învăţătorului, o cruce de voinic, cu mustăcioara pana corbului, înalt şi spătos, deştept şi harnic cît patru. Nu-i lipsea decît o nevastă de seama lui, ca să fie om întreg şi fruntaş în sat. De altfel fata de la stînga lui, Gherghina lui Chirilă Păun, arăta că şi în privinţa asta e înţelept. Gherghina era singură la părinţi şi frumuşică picătură. Chirilă avea casă şi cîteva petece de pămînt şi gospodărie aşezată aici, în Amara, dar de un an se mutase în Gliganu, unde îl chemase ca logofăt arendaşul grec, cu contract şi cu leafă bună, lăsîndu-şi averea în grija tatălui său care, deşi bătuse de mult şaptezeci, era încă zdravăn şi muncea la sapă mai spornic ca un flăcău.

— Foaie verde mătrăgună,
Veselia nu-i a bună!

Un băieţandru începuse să chiuie aşa, cu ochii închişi, ca un cocoş tînăr şi fără pricepere. Pe ţiganul cu vioara nu-l răbda inima să nu riposteze pe dată:

— Foaie verde păpădie,
Viaţa-i numai veselie
Pentru cine' nu-i Ilie!

Toată hora împreună cu privitorii izbucniră într-un rîs gălăgios. Rîse şi băieţandrul pe care-l chema Ilie Cîrlan. Încurajat de mulţumirea poporului, ţiganul strigă către flăcău:

— Să nu mai zici nimic, că te iau şi cu cîrlanul!

Altă năvală de rîsete de răsună văzduhul. Dar hora, un lanţ de trupuri înfierbîntate, continua, şerpuia mai avîntată, parcă nu s-ar fi oprit nici un moment de cînd a început şi nici n-ar mai vrea să se oprească niciodată.

În cîrciumă, aşezaţi la o masă lungă, în fund, vreo doisprezece bărbaţi fruntaşi se sfătuiau de multişor şi n-ajungeau să se înţeleagă, cu toate că îşi mai ajutau îndrăzneala şi înţelepciunea cu păhărelele de ţuică, servite de însuşi cîrciumarul Busuioc cu încrederea cuvenită unor oameni de seamă şi siguri de plată. Busuioc de altminteri lua parte şi el la tocmeală, cît îi îngăduia negustoria, fiindcă era doar vorba de pămînt, iar dînsul, ca orice om de omenie, tot numai pămînt visa, că şi de cîrciumărit s-a apucat de nevoie şi cu nădejdea să agonisească ceva, să-şi mai cumpere cîteva pogoane bune şi să se facă om adevărat. Luca Talabă, un bărbat cît muntele, fost primar odinioară, îi adunase pe oameni la sfat. Ţăranii însă erau neîncrezători şi fricoşi. Se gîndea fiecare că poate să se supere boierii, că umblă să cumpere moşia cucoanei şi nici pămînt de muncă n-o să le mai dea, să rămîie muritori

de foame. Lupu Chiriţoiu, cel mai bătrîn dintre toţi, cu pletele crescute pînă pe umeri şi cărunte ca un fuior de cînepă meliţată, cu ochii albaştri apoşi, întrebă cu glas plin de îngrijorare :

— Toate bune şi frumoase, măi oameni, dar ia să facem socoteala că boierul zice : nu pot să vă vînd vouă moşia, că voi n-aveţi bani destui şi nouă ne trebuie toţi banii pe masă ?

Luca Talabă, sfătos şi cu o energie strălucitoare pe faţa-i încă tînără, îl opri :

— Stai, moş Lupule, ţine-ţi firea ! Păi dacă o întoarcem aşa, nu mai cumpărăm noi pămînt pînă-i lume ! Că atîţia bani n-om strînge niciodată să-i avem la chimir, ca să-i vărsăm pe masă cînd or porunci boierii. Apoi dumneata, că eşti bătrîn, pomenit-ai vreodată una ca asta ?... Cine vrea să vîndă te mai îngăduie, te mai înlesneşte, nu te strînge de gît cum crezi dumneata, moşule !

Cîrciumarul tocmai sosise la masa lor cu o litră pentru Matei Dulmanu, om tăcut şi mohorît, din Lespezi. Sări îndată în ajutorul lui Luca :

— Cînd o fi la adicătelea, s-or mai găsi bani şi în bancă, iar boierii de la bancă te ajută dacă-i rogi frumos şi cînd e vorba să cumperi moşii, că banii sînt siguri şi-i scoate oricînd din moşie...

— Aşa-i, cum spune dumnealui ! întrerupse Luca, mai hotărît. Şi în bancă găsim, dar pe urmă muncim, oameni buni, că muncim pentru al nostru. Deocamdată să punem mînă de la mînă ce avem şi ce-om mai

putea aduna, noi, cîţi sîntem şi alţii care-or vrea, să facem arvuna c-apoi nu ne-om lăsa noi de ruşine să nu plătim !

Marin Stan, slab, uscat, cu figura ascuţită de pasăre, trăsnit puţin de ţuicile pe care le sorbise, strigă deodată mînios, din colţul mesei unde se afla :

— Să punem noi mîna pe pămînt, că pe urmă, nici Dumnezeu nu ni-l mai ia !

Alţii adăugară repede :

— Nu, nu !... Pămîntul înapoi nu-l mai dăm !

Cristea Busuioc, cîrciumarul, interveni iarăşi, uitîndu-se cu dispreţ la Marin :

— Ehe, credeţi că boieru-i prost să vă dea pămîntul pînă nu se asigură de bani, ca să-l înşelaţi voi şi pe urmă să ziceţi : n-avem bani, dar moşia n-o dăm înapoi că-i a noastră, măcar că n-am plătit-o... Ei, Marine, băiete, multă ţuică ai să mai înghiţi pînă să păcăleşti tu pe boierul Miron !

— D-apoi că omul cu socoteală nici nu se poate gîndi să ia pămîntul de pomană, zise şi Luca Talabă dojenitor. Numai dumnealui crede aşa, că vorbesc din ţuică.

Toţi aprobară din cap, în vreme ce Marin Stan, zăpăcit, se uita la ei, pe rînd, parcă nu s-ar fi putut dumeri de ce s-au supărat oamenii cînd el a spus numai ceea ce credea că gîndesc cu toţii.

Lupu Chiriţoiu, care-şi rumega aceleaşi gînduri, se adresă acuma lui Luca cu imputare :

— Măi omule, că te ştiam bărbat în toată firea şi cu scaun la cap, apoi nu vezi tu că noi vorbim şi ne

tocmim, şi ne certăm, şi nici măcar nu sîntem lămuriţi dacă moşia e de vînzare ?

Luca Talabă zise aproape supărat :

— Aşa ar fi, moşule. Dar vezi, eu ştiu că-i de vînzare de la Chirilă Păun, care-i mîna dreaptă a grecului de la Gliganu. Ai înţeles, moşule ? Ei, şi grecul i-a spus lui Chirilă, uite aşa cum îţi spun eu dumitale : la anul schimbăm învoielile, că pînă atunci, cu ajutorul lui Dumnezeu, am să cumpăr eu moşia cuconiţei pe seama mea ! Uite aşa i-a spus grecul lui Chirilă... Dar tălică, moş Lupule, trebuie să ţii minte, că eşti mai mare ca noi şi erai bărbat pe vremea aceea : n-a umblat vorba tot aşa şi cînd a vîndut fratele boierului Miron ?

— Multe zvonuri s-au purtat ş-atunci, încuviinţă moşneagul. Cine să le mai ţie minte pe toate ! Dar să ştiţi, oameni buni, că boierii nu poftesc să vîndă la oameni moşiile, că dacă or avea şi oamenii pămîntul lor, cine să mai muncească boierescul ?

Cuvintele bătrînului împînziră o tăcere greoaie. Se auzeau de afară tropotele jucătorilor, scîrţîitul viorilor şi glasul lui Pantelimon Văduva chiuind năvalnic. După un răstimp apoi răsună, de la tejghea, strigătul cîrciumarului către un ajutor duminecal, băiat mare şi prostănac :

— Băă, n-auzi ?... O jumătate pentru Serafim Mogoş, înţelegi ?... Na, du-i-o, fire-ai al dracului de nătăfleaţă !

Glasul acesta zgîrietor risipi încurcătura oamenilor şi Luca, parcă şi-ar fi recăpătat brusc graiul, vorbi mai tare :

— Aşa aţi făcut mereu şi d-aia nu ne mai putem scutura de sărăcie... Tot de frică să nu greşiţi să nu se supere boierii, aţi lăsat pe alţii să ne ia pămînturile de sub nas. Nu-ţi fie frică, moşule, că oameni de muncă or găsi boierii totdeauna, numai moşii să aibă, că oamenii se tot înmulţesc, dar pămîntul nu se întinde ca pelteaua.

— Ce mai atîta vorbărie, măi oameni ! strigă deodată Vasile Zidaru, care tăcuse toată vremea, fiindcă ar fi avut prea multe de spus şi nu l-ar fi lăsat ceilalţi, răcorindu-se acuma cu un glas mai vîrtos ca al tuturor. Aidem să şi plecăm la boierul cel bătrîn, să-l rugăm frumos şi să punem mîna pe moşie !

Matei Dulmanu tocmai îşi isprăvise băutura şi-şi ştergea mustăţile cafenii cu dosul palmei. Adăugă convins :

— Că doar dumnealui e părintele nostru şi n-are să ne lase...

Luca Talabă voia să facă el propunerea asta ; de aceea şi chemase pe oameni la sfat. Auzind acuma gîndul lui din gura altuia, avu o poticnire ca o gloabă care se opinteşte din toate puterile să urnească din loc căruţa şi e cît p-aci să vie peste cap, deoarece căruţa e goală. Se scărpină în ceafă, zicînd :

— Ia staţi niţel, măi fraţilor, că nici la boier nu te poţi duce ca la moară, ci trebuie să ştii bine ce vrei,

că dumnealui are să te întrebe şi să te sucească, ş-apoi dacă-i sta ca prostul, are să te ocărască şi să se supere, ş-atunci degeaba ne-am mai răcit gura, că ne-om întoarce mai rău de cum ne-am dus !

Izbuti să stîrnească o nouă nedumerire, pe care pe urmă nici el n-o mai putu risipi. În sufletele oamenilor se strecuraseră frica şi laşitatea, care înăbuşeau dragostea de pămînt. Consfătuirea se înmuia şi se lăbărţa. Zadarnic încerca Luca s-o dreagă cu „staţi, măi fraţilor, să ne înţelegem". Vorbele oamenilor se împrăştiau şi nu se loveau. Numai Marin Stan îşi păstrase curajul deplin şi striga din cînd în cînd răguşit, parc-ar fi vorbit singur :

— Pămîntu-i al nostru, că noi îl muncim, tot pămîntul !

Cîrciumarul, văzînd că s-au încurcat lucrurile, îşi făcu treabă la tejghea, dăscălindu-şi ajutorul cu mai multă vehemenţă. La o masă, lîngă uşă, un jandarm tînăr, cu înfăţişarea sfioasă, stătea la un pahar cu Anton Nacu, vorbind rar şi uitîndu-se cu jind afară la hora tineretului. Om prudent, Busuioc trăgea mereu cu coada ochiului într-acolo. Îi era teamă că jandarmul, sub pretext că priveşte hora, asculta ce vorbesc ţăranii şi are să se afle la curte, să-şi găsească şi el beleaua cu boierii. Cînd Marin începu să se plîngă răcnind că nu-i ajunge pămîntul, cîrciumarul se repezi la jandarm şi-l întrebă foarte zîmbitor dacă nu pofteşte să intre în horă. Jandarmul se roşi ; inima îl îndemna, dar frica de plutonier îi oprea avîntul. Răspunse oftînd că nu-i place jocul şi primi în schimb să-i mai aducă o măsură. Asigurîndu-se astfel din partea jandarmului, Busuioc trecu iar la masa oamenilor :

— Văd că bateţi apa-n piuă şi n-ajungeţi la nici o ispravă, iar Marin colea se vaită şi nu-i dă prin mintea lui cea de pasăre că omul harnic nu se boceşte ca muierea, ci se apucă de muncă şi...

Marin Stan îl întrerupse mînios :

— Apoi tălică-ţi vine uşor să dojeneşti pe alţii, că pămînt ai, negustoria-ţi merge, cu boierii eşti bine — ce-ţi pasă !

— Ce-mi pasă, vezi bine ! se supără cîrciumarul. Că tare-i plăcut să te slujesc eu pe tine pînă-ţi întunecă ţuica minţile, în loc să mă slujească alţii pe mine ! Dar tu eşti beţiv şi ticălos, Marine, şi mă mir cum te rabdă dumnealor să-i faci de ruşine cu prostiile tale !

— Da ce, beau din averea dumitale ?

— Ai bea tu dacă ţi-aş da, numai că...

— Ia lăsaţi, lăsaţi sfada, măi fraţilor, că nu ne lipseşte ! strigă Luca Talabă, deodată, sculîndu-se. Şi haidem să mergem la curte ! Ce-o fi să fie !

Toţi se ridicară, parcă energia lui ar fi şters toate şovăirile lor. Cîrciumarul constată dintr-o privire rotundă că n-a rămas nimeni neplătit şi zise liniştit :

— Duceţi-vă cu Dumnezeu ! Şi luaţi seama la Marinică să nu vă facă vreo ruşine, că dînsul a cam pus-o de mămăligă !

Marin Stan rîse. Îi trecuse supărarea.

— Uite pe nea Petrică !

Un copil strigase şi o femeie auzise. Întoarse capul şi-l văzu, şi repetă :

— Uite pe Petrică !

Venea de sus, pe uliţa zbicită, cu pălăria pe ceafă, cu lădiţa în spinare. Faţa lui negricioasă părea mai smeadă. În ochi însă îi strălucea o bucurie mare.

Capetele se întorceau pe rînd spre Petre Petre, care se apropia zîmbind. Pantelimon Văduva se desprinse din horă şi alergă înaintea lui, urmat de alţi flăcăi. Jocul se sparse şi toată lumea se îngrămădi în jurul celui ce sosea cu întrebări, cu strigăte, cu mirări. Lăutarii mai continuară a cînta un răstimp, ca să-şi facă datoria, apoi se amestecară şi ei printre oameni.

Petre nu biruia cu răspunsurile. Tot satul îl iubea fiindcă era bun, şi liniştit, şi săritor la nevoie. Pantelimon îi luase lădiţa, să i-o ducă el pînă acasă. Stătea lipit de dînsul, apărîndu-şi locul cu îndîrjire şi repetînd mereu pînă ce în sfîrşit fu auzit :

— Tu vii, Petrică, iar eu, azi-mîine, trebuie să plec !

— Lasă că are să-ţi ajute Dumnezeu şi ţie ! îi spuse Petre, privindu-l în ochi cu o căldură mîngîietoare.

Apoi schimbînd cîte o vorbă cînd cu unul, cînd cu altul, Petre ajunse în bătătura dinaintea cîrciumii, între bărbaţii care începură a-l descoase despre noutăţile de la oraş. Însuşi cîrciumarul Busuioc, foarte curios din fire, îşi părăsi o clipă tejgheaua ca să afle şi el cîte una-alta. Fiindcă Petre vorbea mai mult despre întîmplări de la armată, Ignat Cercel îl iscodi deodată cu glasul lui tînguitor :

— Dar boierii de la Bucureşti ce gînduri mai au cu alde noi, sărăcimea ?

— Apoi cu boierii te învoieşti oriunde, dacă eşti supus şi ascultător, răspunse Petre.

Răspunsul nu-i plăcu lui Ignat, deşi clătină din cap aprobativ.

— Omul cît poate tot rabdă, că altfel ar trebui să-ţi iei lumea-n cap ! observă Serafim Mogoş, amărît.

Atunci Ignat, apropiindu-se mai tare şi cu glas mai scăzut, parcă n-ar fi vrut să-l audă toţi, urmă :

— Despre pămînturi n-ai aflat nimic, Petrică ?... Pe aici se aude că vodă vrea să împartă moşiile la oameni şi că boierii nu-l lasă ?

— Aşa spune şi Marin Vîlcu de la Izvoru c-ar fi auzit de pe la fecioru-său care învaţă carte la Alexandria şi umblă să se facă popă ! adăugă Leonte Orbişor, întinzînd gîtul, ca şi cînd mărturia lui ar fi fost hotărîtoare.

Toader Strîmbu zise aproape cu mînie :

— De spus se spune mereu, dar văd că tot nimic nu se face ! Că şi la Piteşti, deunăzi, cînd fusei la judecată, nişte oameni se jurau că pînă-n primăvară toţi trebuie să avem pămînt, că aşa a dat porunci vodă ; ba s-au şi supărat şi m-au ocărît pentru că n-am vrut să-i cred...

Petre, întărîtat puţin de scăpărările lacome din ochii tuturor, murmură :

— Se poate, cum nu... Că multe vorbesc oamenii şi la Bucureşti. Unii într-un fel, alţii într-alt fel. Nici

boierii nu ştiu cum ar fi mai bine şi cum ar face să împace pe toţi oamenii. D-aia se tot sfătuiesc şi se sfădesc, iar pînă nu s-or înţelege dînşii...

— Eh, greu îţi vine să dai cînd ai de la Dumnezeu prea mult ! bolborosi Ignat.

— Numai vodă să dea poruncă, şi apoi n-ai grijă că şi-or lua ei oamenii ce li se cuvine, fie c-or vrea boierii, fie că n-or vrea ! făcu iarăşi Toader Strîmbu cu o flacără aspră în privire.

Cîrciumarul Busuioc zise batjocoritor :

— Apoi, dacă vodă te-ar asculta pe tine, aşa ar fi negreşit, numai vezi că vodă cu boierii trăieşte şi n-are să se certe cu boierii de dragul tău, măi Toderică !

Cîţiva rîseră, în vreme ce Leonte Orbişor spunea :

— Dacă ar ajunge glasul nostru pînă la vodă...

În clipa aceea, prin mulţimea dimprejurul lui Petrică, îşi croi drum cu coatele maică-sa, strigînd şi plîngînd :

— Petrică, Petrică, dragul mamei şi bunul mamei !... Cum mi te-a adus Dumnezeu tocmai cînd mi-e viaţa mai amară. Of, bine că ţi-a ajutat Dumnezeu şi Maica Precista...

Îl îmbrăţişă şi-l sărută, lăcrimînd şi bolborosind necontenit. Flăcăul îi cuprinse mijlocul cu un braţ, şoptind blînd :

— Taci, mamă, taci şi nu mai plînge !

Smaranda, vestejită înainte de vreme, îşi şterse lacrimile cu colţul basmalei, şi zîmbi fericită un moment. Plînsul o podidi iarăşi îndată ce deschise gura să-l

întrebe cum a venit, spăimîntată la gîndul c-o fi umblat tot pe jos ori o fi flămînd. Feciorul o linişti că nu e ostenit de loc, fiindcă în gara Burdea, cînd a coborît din tren, a avut norocul să întîlnească pe Ştefan Oanţă, care l-a adus cu căruţa pînă la Lespezi, aşa că a călătorit ca un boier.

— Dar hai să mai mergem şi pe-acasă, mamă, că am zăbovit destul cu dumnealor, zise apoi Petre, luîndu-şi rămas bun.

Pantelimon îl însoţi cu lădiţa. Casa lor era din jos de curte, aproape de capul satului, înspre Ruginoasa. Îndată ce se depărtară puţin de horă, Petre întrebă :

— Marioara pe unde-o fi, mamă, că n-am zărit-o printre fete ?

Pe cînd Smaranda îi spunea că pe Marioara a luat-o la curte mătuşă-sa Profira, bucătăreasă, şi are o simbrie bună şi muncă uşoară, Pantelimon îşi aduse aminte că, de dragul lui Petrică, a uitat pe Domnica. Din urmă se auzea iar cîntecul lăutarilor, semn că hora reîncepuse.

Pe laviţa de lîngă poarta ogrăzii, la sediul postului de jandarmi, plutonierul Boiangiu şedea de vorbă cu perceptorul Constantin Bîrzotescu, lung, slab, deşirat şi spînatic. Petre scoase pălăria, salutînd milităreşte :

— Trăiţi, don' plutonier !

— Venişi, Petre ? răspunse Boiangiu prietenos.

Petre se apropie respectuos, îi spuse cum domnul căpitan i-a dat drumul cu cîteva zile mai înainte

fiindcă s-a purtat bine și n-a avut nici o pedeapsă. Plutonierul îi mai puse cîteva întrebări, mai oftă după viața de la București, unde a petrecut și el de vreo două ori înainte de a se însura și apoi strigă către Pantelimon :

— Uite-așa să te porți și tu, băiete, ca dînsul, nu să-mi umbli cu rebeliuni !

Îl amenință, rîzînd, cu degetul, apoi strînse mîna lui Petre :

— Într-un ceas bun !

3

— Ia s-auzim, măi băieți, ce vă doare ? zise Miron Iuga către țăranii care, cu capetele goale, îl întîmpinaseră cu respectuoase „sărut mîna".

Oamenii se uitară o clipă unii la alții, îndemnîndu-se. Pe urmă Luca Talabă spuse tare lui Lupu Chirițoiu :

— Începe tălică, moș Lupule, că ești mai mare și mai iscusit la vorbă !

— Scurt, moșule, că-i răcoare și-s îmbrăcat subțirel ! făcu Miron nerăbdător, întrerupîndu-l curînd pe bătrînul Lupu, care o luase de la Adam.

Atunci Luca, încurajat, interveni simplu :

— Așa-i, boierule ! Vorbă multă-i sărăcie... Vrem să cumpărăm noi moșia cuconiței ca s-o muncim fiecare cît ne-o veni partea. Și venirăm la dumneavoastră să ne rugăm să ne ajutați și să vă fie milă de...

— Că doar dumneavoastră sînteți părintele nostru ! făcu Matei Dulmanul liniștit, parc-ar fi avut siguranța că prin vorbele acestea l-a și înduplecat.

— Altfel nu-i chip să mai trăim, boierule, că prea ne-a cotropit calicia ! spuse și Vasile Zidaru blînd și moale, încît abia își mai recunoștea glasul.

Erau doisprezece și fiecare se crezu obligat să arunce în cumpănă cîte o vorbă sau măcar un oftat.

Miron Iuga îi privea mirat, ca și cînd i-ar fi văzut întîia oară sau ar fi ascultat cuvinte străine, neînțelese. Tocmai într-un tîrziu, după ce oamenii își epuizaseră rugămințile, întrebă clipind repede :

— Care moșie ?... (Își luă seama și adăugă :) Adică da... Știu. Am înțeles.

Pe cînd spunea c-a înțeles, simțea cum i se umple sufletul de o amărăciune dureroasă. I se părea jignitor pentru mîndria lui că înșiși țăranii de pe pămînturile familiei Iuga cutează să se ofere a cumpăra frînturile moșiei care i-a hrănit generații de-a rîndul. Dacă ar fi fost după pofta inimii sale, ar fi pus slugile să-i dea pe mîna jandarmilor, să le înmoaie oasele și să le scoată din capete asemenea obrăznicie. Se stăpîni și zise rece :

— La mine degeaba veniți, că eu n-am moșii de vînzare.

Oamenii se zăpăciră. Numai Marin Stan ridică glasul :

— Apoi conița nu mișcă fără voia dumneavoastră, boierule !

Luca Talabă iar prinse curaj :

— Noi pe dumneavoastră vă cunoaştem stăpîn şi de la dumneavoastră aşteptăm mila !

Miron Iuga avu un surîs dispreţuitor :

— Da, da... De data asta însă e mai bine să vorbiţi cu dumneaei, că eu nici nu ştiu că vrea să-şi vîndă moşia... Iacă, de la voi aflu !

Ţăranii, crezînd că glumeşte, zîmbiră. Boierul continuă :

— De altfel dumneaei trebuie să pice dintr-un moment într-altul. Aşa ne-a anunţat încă de aseară, prin telegraf, că soseşte azi cu automobilul. Chiar o aşteptăm.

Lupu Chiriţoiu bolborosi trist :

— Se vede, cuconaşule, că n-aveţi poftă să ne vindeţi nouă şi d-aia ne trimiteţi la cuconiţa, care nici nu ne cunoaşte, nici n-o cunoaştem... Le-am spus eu oamenilor înainte de a porni încoace, dar n-au crezut. Acu, iată, să bage la cap !

Iuga se ofuscă, tocmai fiindcă moşneagul îi citise în suflet. Zise răstit :

— Eşti cărunt, Lupule, şi ai minte de vrabie !... Doar n-aţi vrea să vă vînd eu o moşie care nu-i a mea ?

Luca sări îndată împăciuitor şi cu glas supus :

— Acu nu vă mai supăraţi, conaşule, şi iertaţi-ne, că noi sîntem proşti şi nu ştim bine rînduielile. Ne-om duce şi la cuconiţa cînd va aduce-o Dumnezeu şi om

stărui şi ne-om ruga, c-ar fi păcat să ne ia alţii pămînturile pe care le muncim tot noi din moşi-strămoşi. Că sîntem nevoiaşi de te miri cum mai răsuflăm dacă n-avem pămînt destul...

— Destul nu-i niciodată ! zise Miron Iuga mohorît, adăugînd după o pauză : Dar pînă acuma cum v-aţi ajuns ?

— Am tot răbdat, conaşule ! strigă Marin Stan. Şi tot mai rău ne-am scufundat în sărăcie, dacă n-avem pămînt...

— Pămînt, pămînt ! mormăi Iuga. Cei din bătrîni nu rîvneau la pămînturile boierilor şi au trăit mai bine.

— Alte vremuri erau pe-atunci, conaşule ! zise Vasile Zidaru.

— Am fost robi, boierule ! strigă iar Marin Stan. Luaţi-ne iar în robie, că poate aşa o fi mai bine de noi !

— Ba v-aţi învăţat să umblaţi numai cu cerşitul ! strigă Miron Iuga, enervat puţin de stăruinţa ţăranilor.

— D-apoi noi ne-am tot rugat şi ne rugăm, că atîta putere avem, făcu foarte umil Lupu Chiriţoiu. Cu rugăminţile nădăjduim şi noi să dobîndim mai multă milă !

Văzînd străfulgerările flămînde care răzbăteau prin obişnuita plecăciune a privirilor lor, bătrînul Iuga avu pentru întîia oară impresia că oamenii aceştia, pe care

i-a socotit totdeauna credincioşi, îi sînt vrăjmaşi în inimile lor. Îi păru rău că i-a primit şi mai ales că le-a îngăduit să se întindă la vorbă. Dar îşi da seama că nu mai poate drege greşeala cu răul. Murmură morocănos :

— Aide, lăsaţi gura, c-aţi trăncănit destul ! Nu mai aveţi nici ruşine, nici bunăcuviinţă...

Apoi îi măsură pe rînd, încet şi rece, şi pe toate feţele citi limpede aceeaşi dorinţă mare. Privirile lor stăruitoare îl frigeau. În tăcerea neliniştită răsună atunci deodată aspru, prelung : „Huo, boală, fire-ai a dracului !" Un argat adăpa vacile. Erau în ograda conacului. Cîrduri de găliţe scormoneau şi ciuguleau. O găină începu a cotcodoci sîcîitor.

— Aşa, măi oameni ! zise Miron liniştit, ca şi cînd înjurătura argatului l-ar fi smuls dintr-o toropeală. Să vorbiţi cu coniţa dacă n-o să vă luaţi seama, că dumneaei e stăpîna moşiei. De altfel mă bate gîndul s-o cumpăr mai bine eu...

— Aoleu ! Atunci degeaba ne mai străduim noi ! făcu Luca Talabă speriat.

— Ba de ce ? continuă boierul. Luptă dreaptă. Vreţi voi pămînt, dar vreau şi eu. Şi mai drept ar fi s-o cumpăr eu moşia, că a noastră a fost, trup din trupul pămînturilor mele. Tu, Lupule, trebuie să-ţi aduci aminte, că ai muncit în tinereţe la noi, cînd trăia tata ?... Aşa e cinstit, măi băieţi ! Boierul să cumpere de la voi, nu voi de la boier !

Cîţiva încercară să mai spună ceva, dar Miron Iuga îşi pierdu răbdarea :

— Acum hai, plecaţi ! Am isprăvit. Că voi nu ştiţi ce-i omenia !

Ţăranii mormăiră „sărut mîna" şi se cărăbăniră spre poartă. Îndepărtîndu-se, Lupu Chiriţoiu le spuse aşa încît să audă şi boierul :

— Are dreptate dumnealui, că moşia una a fost de la Izvoru pînă la Şerbăneşti. Că-mi aduc bine aminte că odinioară...

În acelaşi timp însă, Matei Dulmanu bufni printre dinţi cu ură înăbuşită :

— Nu-l mai satură Dumnezeu de moşii, mînca-l-ar viermii să-l mănînce !

Miron Iuga rămase pe loc ca un stîlp. Se uita după dînşii şi nu mai auzea nici cîrîitul găinilor, nici răgetul unei vaci care-şi chema viţelul despărţit. Prin creieri îi alerga mereu acelaşi gînd :

„Pămînt şi iar pămînt, atîta ştiu netrebnicii !"

Cînd se întoarse, în portiţa dinspre conac, văzu pe Grigore cu Titu Herdelea. Hoinăriseră pe cîmp ca să profite de vremea frumoasă.

— Ce faci aici, tată ? zise Grigore. Încă n-a sosit Nadina ?

— Nadina n-a sosit, dar i-au venit cumpărători la moşie, răspunse bătrînul.

— Ce spui ? făcu tînărul mirat. Şi anume cine, cine ?

Miron Iuga îl privi o clipă şi pe urmă spuse întorcînd capul :

— Ţăranii !

4

— Dă-te jos de acolo, măi băiete, că-mi dărîmi portiţa, fire-ai al dracului ! strigă baba Ioana, bosumflată ca totdeauna, către copilul lui Vasile Zidaru, care se legăna, căţărat pe ulucile portiţei, lălăind cît îl ţineau plămînii.

Ioana dădea de mîncare purcelului mai în fundul ogrăzii, care era una cu grădina. Îi ţinea ceaunul cu lături şi-l îndemna : „Mănîncă, băieţelul mamei, hai mănîncă !" Porcul însă îşi scoase deodată rîtul din zeama de tărîţe şi trecu la celălalt ceaun gol, scormonind după rămăşiţe. Baba se supără : „Nebun eşti, ori nu ţi-e bine, măi porcule ?... Na, aici, crapă, mînca-te-ar cîinii !" În vreme ce porcul îşi scufunda iarăşi rîtul pînă-n ochi în lăturile grase, cîinele cel alb, cu mari pete negre, îndrăzni să se apropie de ceaunul gol, să vază de a mai rămas ceva şi pentru el. Baba Ioana îl alungă : „Ia mai du-te dracului şi tu şi nu-ţi băga botul !" Ascultător, cîinele se retrase şi dădu din coadă fără a pierde nădejdea, uitîndu-se cu jind şi la porc, şi la stăpînă, şi la celălalt cîine, o corcitură de şase luni, care sărea pe la spatele babei şi hămăia arar, ca un copil jucăuş.

Cînd văzu baba Ioana că porcul, în loc să soarbă, mai mult se hîlboreşte, îi luă ceaunul, mormăind : „Văd că te-ai săturat şi-ţi arde de joacă, nebunule, şi mă ţii aplecată de mă dor vinele de la picioare !" Drept răspuns, purcelul grohăi mulţumit şi începu să caute pe jos dacă n-o fi căzut vreo bucată mai bună.

Negăsind nimic, vru să plece după stăpîna-sa, dar, legat cu sfoară de un pociumb, trebui să-şi oprească avîntul. Cîinii însă se ţineau după Ioana care, ajungînd la uşa casei, aşeză ceaunurile lîngă prag zicînd : „Na, mîncaţi şi voi, lua-v-ar dracii !" Cel mare se repezi la ceaunul gol, îşi dete seama c-a greşit, se strîmbă la căţelul care nimerise mai bine şi negăsind ascultare de bunăvoie, îl înşfăcă de ceafă şi-l tăvăli puţin, ca să-l înveţe minte, iar pe urmă se apucă de mîncare, fără să se sinchisească de chelălăiturile tovarăşului mai mic şi nici de baba care îl probozea : „Nu vă învoiţi, ai, fire-aţi ai dracului !"

Copilul lui Vasile se hăţănea mereu pe portiţă, parcă nici n-ar fi vorbit cu el adineaori baba Ioana.

— N-auzi tu, măi drace, că-mi rupi ţîţînile ? strigă baba mai mînioasă. Mai du-te şi pe-acasă, şi lasă-mă să răsuflu, că destul mi-aţi mîncat sufletul toată vara cu celălalt smintit dimpreună ! Ori tu n-ai părinţi să te strîngă de pe uliţe şi din curţile oamenilor ?

Totuşi copilul nu s-ar fi speriat de mînia ei, dacă nu intervenea alt glas :

— Nicule maică, vin' la mama !... Auzi tu, Nicuşor ?... De ce stai să te blesteme dînsa ?

Vasile Zidaru şedea peste drum şi avea o muiere cît un granadir şi rea de gură, de nimeni nu-i stătea înainte. Copilul, bălan şi durduliu, nu ştia decît de frica ei ; altfel toată casa îl răsfăţa şi-i răbda orice năzdrăvănii. Zidaru avusese trei fete şi nici un băiat. De-abia după ce şi-a măritat fetele a venit pe lume Nicu, de-i era ruşine femeii că a mai pedepsit-o Dum-

nezeu să nască tocmai la bătrîneţe şi să se trudească iar cu copil mic.

Pe cînd Nicu scobora de pe portiţă şi trecea drumul, baba Ioana luă din casă două oale şi merse la fîntîna ce se afla niţel mai încolo, lîngă casa jandarmilor, la marginea uliţei. Cîinii o însoţiră voioşi, grăbindu-se să miroase toate porţile şi şanţurile, parc-ar fi uitat ceva. Nicu, deşi abia apucase să intre în curte, nu mai avu stare. Îşi luă biciul şi porni săgeată după babă. Îşi aduse aminte însă că şi ei au cîini şi se întoarse înapoi. Era o căţea albă, şchioapă de cînd o împuşcase într-o noapte jandarmii, şi atît de rea că o ţineau ziua legată ca să nu muşte pe vreun trecător. Pînă să deznoade el sfoara, Ioana se înapoia cu oalele pline. Copilul o interpelă, urmînd-o în ogradă :

— Ne laşi să ne jucăm cu cîinii matale şi cu căţeaua noastră ?... Ai ?... Ne laşi ?

Baba nu răspunse. Băieţelul se obişnuise la ea, fiindcă pînă deunăzi a ţinut aci pe nepotu-său Costică, tot de vreo cinci ani, negru ca un pui de ţigan şi ştrengar de n-avea pereche în sat. Rămas acum singur, Nicu îşi găsea petrecere cînd cu cîinii, cînd cu găinile sau cu pisica. Ioana însă îl ocăra şi-l alunga, dar numai din gură, căci îi erau dragi copiii şi-i plăcea să simtă fiinţă de om pe lîngă căsuţa ei, cum avusese parte toată viaţa.

Numai de un an stătea aici, vecină cu ograda conacului. Avea casa ei mare şi frumoasă în uliţa cealaltă, dincolo de conacul arendaşului Cosma Buruiană. Acolo şi-a petrecut zilele cu bărbatul ei Ioniţă Crăciun, pe care l-a strîns Dumnezeu acum vreo zece ani. Nu s-a speriat însă de văduvie, căci ea a purtat de grija gospodăriei şi cînd trăia Ioniţă. El cam avusese darul beţiei şi, ca să poată petrece fără supărare, s-a ţinut tot de slujbe pe afară, ba primar, ba pîndar, ba cine ştie ce, de a avut mereu leafă de cheltuit prin cîrciumi. Ioana a crescut copiii şi i-a aşezat pe toţi bine. Feciorul a ajuns grefier la Bucureşti, două fete le-a măritat după preoţi, iar pe cea mai mică, pe Florica, cu Pavel Tunsu, în sat. A crezut că Florica cu Pavel îi vor fi toiagul bătrîneţelor şi i-a luat în casa ei, să trăiască toţi împreună. O chema feciorul mereu la Bucureşti, la dînsul, ca să nu se mai trudească şi să fie tihnită după atîta amar de muncă. N-a vrut să se înstrăineze de pe locurile unde s-a născut şi a îmbătrînit. Împlinise şaizeci de ani, dar se simţea încă zdravănă, măcar că i se cocîrjise puţin spinarea. Se hrănea bine, nu-i lipsea ciocănaşul de ţuică la nici o masă, porc avea, păsări avea, porumb avea, era grăsună şi voinică, nu ca alte femei de vîrsta ei.

Cînd a înţeles că nu se poate învoi cu Florica, după ce a răbdat şi a înghiţit şapte ani, s-a hotărît să o lase în plata Domnului şi să-şi înjghebeze altă gospodărie. Mai bine orice sărăcie, decît necontenită zarvă, şi sfadă, şi inimă grea. Noroc că nu apucase să împartă toată averea copiilor şi-şi păstrase pe seama ei cîteva petece de pămînt, să le aibă de s-ar întîmpla ce nu dorea şi ceea ce totuşi s-a întîmplat. S-au despărţit anul trecut prin bună înţelegere. Ginerele a ajutat-o mai mult decît fata. Fiindcă avea locul acesta, lîngă

conac, la uliţă şi-a durat aici o căsuţă dintr-un coşar de porumb, adus pe roate, cu doisprezece boi. Ea singură l-a lipit cu lut pe dinafară şi pe dinăuntru, l-a văruit. Un om i-a cîrpit coperişul şi i-a făcut o vatră cu o închipuire de horn, un coteţ pentru galiţe şi altul pentru purcel. Un vecin i-a dăruit două ferestruici care nu-i mai trebuiau. Numai trei ochiuri aveau sticlă : celelalte le-a astupat cu hîrtie de la popa... Florica, după ce a văzut cum s-a aşezat maică-sa, s-a supărat că o face de ruşinea satului. Bătrîna i-a răspuns cu puţină amărăciune :

— De, draga mamei, v-am răbdat destul...

Pe urmă s-a împăcat cu Florica şi, de cum s-a desprimăvărat, a trimis pe băieţelul cel mai mărişor, pe Costică, să mai stea pe la bunică-sa, să-i ţie de urît şi să scape de un mîncător. Copilul a necăjit-o pe Ioana toată vara şi toamna, pînă deunăzi, i-a întors pe dos căsuţa, strîngînd după dînsul o liotă întreagă de alţi nebunatici. L-a ţinut însă, tocmai ca să arate că ei au nevoie de ea, nu ea de ei.

Guralivă n-a fost baba Ioana niciodată, ci mai mult morăcănoasă, deşi avea o inimă ca untul cel proaspăt. Mai bucuroasă boscorodea singură ori cu dobitoacele, care o înţelegeau şi o ascultau mai bine ca oamenii. Se mulţumea să preîntîmpine orice pornire pe sfadă cu un „fire-ar a dracului" modulat după cerinţele împrejurărilor.

— Uite, maică Ioană, că ăl mare nu lasă-n pace pe cocoş ! zise deodată Nicu, care voia să lege şi pe

cîinele babei de sfoara căţelei şchioape, ca să se joace cu ei de-a caii.

— Huo, potaie, ce ai cu cocoşul ! făcu Ioana fără însă a se uita, zorită cum era să pregătească mîncarea găinilor ce începeau a se aduna acasă de pe unde hoinăreau toată ziua, fiindcă începea să se însereze.

Mai trecu un răstimp pînă ce se putu aşeza pe pragul casei, cu blidul mare în poală, strigînd cum făcea în fiecare seară :

— Păsărelele mamii, păsărele, păsări, păsă...

Găinile şi puicile veniră din toate părţile ca nişte copii ascultători ; se îmbulzeau şi se ciocăneau la picioarele ei. Le numără. Lipseau două bătrîne şi cocoşul. Deşertă blidul, goni cîinii să nu mănînce porţia galiţelor şi porni spre uliţă, chemînd mai prelung :

— Păsărelele mamii, păsărele, păsări, păsă...

Cînd deschise portiţa, auzi din sus un uruit zgomotos şi o trîmbiţă care tutuia ameninţător. Zări în marginea cealaltă a uliţei găinile scăldîndu-se într-o pojghiţă de pulbere, cu cocoşul lîngă ele. Strigă necăjită :

— Păsărelele mamei...

Automobilul se apropia în goana mare şi găinile nici nu se sinchiseau. Desperată brusc că o să dea maşina peste ele, baba se repezi să treacă, să le ferească de primejdie. Nu apucă însă să ajungă decît pînă în mijlocul uliţei. Şoferul răsuci aprig volanul şi automobilul ţîşni pe lîngă ea ca o săgeată, gata să intre în şanţ ca să n-o calce. Ţipete de femei izbucniră din

mașină, iar de peste drum, glasul nevestei lui Vasile Zidaru :

— Nicule, unde ești, că te omoară mașina !

Baba Ioana încremenise pe loc. Cele două găini fugeau cotcodăcind speriate, cocoșul însă, care stătuse să le apere, era prefăcut într-o grămăjoară de pene însîngerate. Bătrîna îl luă de o aripă și îl tîrî spre casă, bodogănind înăbușit :

— Fire-ar ai dracului !

5

Cu un viraj îndrăzneț, automobilul stopă scurt în fața scării. Grigore, care auzise zgomotul eșapamentului și semnalele sirenei, aștepta pe trepte împreună cu Titu Herdelea. Șoferul închise motorul, sări jos și se repezi de deschise portierele să poată coborî boierii cotoșmăniți în blănuri, pleduri, măști și ochelari ca niște exploratori polari.

Cel dintîi, Gogu Ionescu izbuti să se descurce din învelitori și să ia contact cu pămîntul. Stătuse lîngă șofer. Era enervat și plictisit din pricina emoțiilor călătoriei. Strînse mîna lui Grigore, declarînd ursuz :

— Dragul meu, bine te-am găsit, dar să știi că pe mine nu mă mai prindeți pentru astfel de experiențe ! M-am săturat !

— Ce s-a întîmplat, Gogule, de ești așa de supărat ? întrebă tînărul Iuga, nepricepînd nimic.

— Dacă nevastă-ta are poftă de emoții tari, să-și aleagă alți clienți, nu pe mine, urmă Gogu Ionescu, smulgîndu-și ochelarii de pe față.

— Gogule, ești un caraghios ! strigă un glas vesel de femeie. Ți-e frică să mergi cu automobilul !... Să-ți fie rușine !

Toți rîseră, numai Gogu se înfurie :

— Desigur. Eu n-am temperament pentru aventuri și nici n-am chef să-mi frîng gîtul pe șosele de dragul sportului automobilistic !

Supărarea lui învioră pe ceilalți, care între timp își scoaseră măștile și ochelarii. O clipă mai stătură în fundul mașinii toți trei, așa cum călătoriseră, Nadina la dreapta, Eugenia la stînga și între ele Raul Brumaru. În sfîrșit, Nadina se ridică în picioare, zicînd :

— Toate ca toate, dar cu baba, adineaori, a fost serios ! Dacă Rudolf n-avea prezență de spirit, ori intra ea sub roate, ori intram și ne răsturnam noi în șanț... Bravo, Rudolf !

Șoferul zîmbi recunoscător, iar Nadina se aruncă drept în brațele bărbatului ei, continuînd cu glas convențional tandru :

— A, Grig, micule, ce dor mi-a fost de tine !

Grigore îi sărută obrazul, jenat de cuvintele ei și mai ales de felul cum le-a rostit. Numai acuma recunoscuse pe Brumaru. În același moment privirea lui alunecase dincolo de mașină, pe rondul cu flori roșii, inima înflorită pe care iubirea lui o așternuse în fața cuibului Nadinei. Întinse mîna lui Brumaru, murmurînd nehotărît :

— Tu erai ?... Nici nu te recunoşteam sub deghizarea asta...

Nadina interveni repede cu explicaţia :

— L-am cules şi pe el, ca să fim compania mai mare... Nu te superi ?

— O, se poate ? Dim...

Vruse să zică „dimpotrivă", îşi luă seama, se întrerupse, ocoli maşina pe la spate, şi, sărutînd mîna Eugeniei, o ajută să coboare. Cîţiva servitori se învîrteau să descarce lucrurile şi nu ştiau ce să facă. Nadina observă şi zise şoferului :

— Vezi, Rudolf, să nu se piarză ceva de-a coniţei Jenny !

Titu Herdelea stătea deoparte foarte ruşinat că nimeni nu-l băga în seamă. Grigore îl văzu, îşi aduse aminte de el şi se grăbi să-şi repare greşeala :

— Daţi-mi voie !... L-am uitat, uita-l-ar necazurile !... Să vă prezint pe prietenul şi mosafirul meu Titu Herdelea !...

Tînărul se înclină surîzînd discret. Nadina îl examină o secundă şi-i întinse mîna. Titu nu se uitase bine la ea ; numai atîta văzuse, că e foarte frumoasă.

Eugenia îi surîse drăgălaş, zicînd :

— Ce surpriză !

— De altfel voi trebuie să-l cunoaşteţi, că doar v-aţi întîlnit împreună ! spuse Grigore lui Gogu, observînd că priveşte pe Titu ca pe un străin necunoscut. E cumnat cu Jenny şi face poezii !

— A, da, fireşte ! făcu Gogu apropiindu-se de tînărul Herdelea. Aşa-i !... Ce mai faci ?

Tot nu-şi amintea de el, dar nu voi să arate că nu l-a recunoscut. Se jena să pară că n-are memorie, fiindcă asta ar fi semn de bătrîneţe. Titu văzu încurcătura lui şi avu un cuţit în inimă, gîndindu-se cum l-a mai invitat astă-vară să vie încoace şi să stea la dînsul şi toată ziua numai poezii să scrie. Schimbară două vorbe şi apoi Gogu se întoarse iar la Grigore :

— Puiule, noi nici nu ne mai urcăm, ne ducem acasă, la Lespezi, că am dat ordin să facă foc şi să ne pregătească masa... Of, şi cînd mă gîndesc că tot cu maşina trebuie să mergem !

Tînărul Iuga protestă că nu poate să nu se odihnească măcar cîteva minute, fără să mai puie cît s-ar mîhni bătrînul.

— Se vede că te-a zdruncinat rău de tot maşina dacă-ţi trece prin minte să faci asemenea mojicie ! observă batjocoritor Nadina, adăugînd apoi simplu : Aideţi înlăuntru !... Jenny dragă, te rog !... Raul !

În hol ardeau lămpile şi era călduţ, iar dulceaţa aştepta oaspeţii. Curînd apăru şi bătrînul Iuga, care îmbrăţişă foarte afectuos pe Nadina :

— În sfîrşit, am mai pus şi noi mîna pe tine, ştrengăriţă frumoasă şi nestatornică !

Ea, măgulită, îl sărută, murmurînd drăgălaş :

— Cine-i mai dulce şi mai adorabil ca tăicuţul nostru ?

Gogu profită să se plîngă iarăşi de peripeţiile călătoriei. Au avut trei pane de cauciuc şi două la motor. Au omorît nenumărate gîşte, raţe, găini şi un pur-

cel. Erau să calce nu se ştie cîţi oameni şi să se ciocnească cu diverse care şi căruţe. Şi asta se cheamă, pentru Nadina, plăcere. De vină însă e numai Grigore, fiindcă i-a permis să-şi cumpere automobil cînd în toată ţara de-abia sînt două-trei duzini de descreieraţi cu asemenea dihănii periculoase. Nu e păcat să cheltuieşti o avere ca să plăteşti întîi maşina şi pe urmă o leafă de profesor universitar unui pîrlit de neamţ, care să o conducă, în loc să mergi binişor cu trenul ca toată lumea cu scaun la cap ?

— *Mais voyons*, Gogule, *si c'est sérieux tu es plus que ridicule !* [1] zise Nadina. Cred că-mi pot permite şi eu o plăcere cum vă permiteţi voi atîtea ! Mîine-poimîine, cînd şi bărbierii vor avea automobilul la uşa frizeriei, n-are să mă mai intereseze. Azi însă un „Benz" solid şi elegant poate să-ţi dea frisoane !

— Mersi, eu renunţ la frisoane d-astea ! strigă Gogu cu mîinile spre tavan, stîrnind ilaritate generală.

Peste cîteva minute îşi luă rămas bun. Eugenia invită pe Titu să meargă şi pe la ei, deşi ei nu sînt aşa de bine aranjaţi la Lespezi.

— Ai să ne faci plăcere, adăugă ea cu un surîs bun. Dar să nu amîi, că noi nu zăbovim pe aici mai mult de cîteva zile !

— Am să viu chiar mîine ! murmură Titu Herdelea fericit.

— Foarte bine !... Nu-i aşa, Gogule ? zise Eugenia către bărbatul ei.

---

[1] ... Gogule, dacă e serios, atunci tu eşti mai mult decît ridicol ! (Fr.)

— Mai încape vorbă ! aprobă dînsul. Ce zici tu e sfînt !

După plecarea lor, Nadina povesti cîte ceva din vilegiatura ei prelungită, adresîndu-se însă mai cu seamă bătrînului Miron. Apoi deodată se întrerupse şi spuse lui Grigore :

— Micule drag, nu vrei tu să te ocupi puţin de Raul, să-i dea o cameră, să se instaleze ?... Te rog, dragul meu... El e mai străin ! Tînărul Iuga conduse pe Brumaru. Titu Herdelea îi însoţi de teamă să nu fie aici de prisos. Observase puţin pe Nadina şi i se părea tot frumoasă, dar de o frumuseţe care îl uluia şi-l cutremura.

Miron Iuga rămase în patru ochi cu Nadina, o privi un răstimp atît de scrutător, că ea se miră şi întrebă :

— Vrei să-mi spui ceva, tăicuţule ?

— Da ! făcu bătrînul cu seriozitate. Am aflat că vrei să vinzi Babaroaga !

— A, asta e ? zise Nadina cu un fel de decepţie. Te interesează ?

— Trebuie să-ţi închipui cît de mult, răspunse Miron. Poate c-aş cumpăra-o eu.

— Bine, să stăm de vorbă ! surîse Nadina. Deşi nu-mi place să fac afaceri cu rudele, dar tăicuţul drag merită o excepţie. Vrei o arvună de la mine ? Uite !

Îl sărută pe amîndoi obrajii. Bătrînul îi luă capul în mîini, o privi în ochii lunecoşi :

— E foarte serios, Nadino !

— Evident ! confirmă ea cu acelaşi surîs indiferent.

Miron Iuga nu era tocmai mulţumit cu răspunsurile ei. I se părea că prea a luat în glumă propunerea lui. Poate că pentru ea vînzarea unei moşii n-are importanţa unei tranzacţii serioase, dar se mai poate să fie şi un fel de a se strecura... Se retrase, ca s-o lase să-şi odihnească puţin şi ea oboseala drumului. Astfel Grigore, cînd se întoarse, o găsi singură într-un fotoliu, cu ochii închişi, parc-ar fi dormitat.

— De ce l-ai adus aci pe ăsta ? îi zise el cu imputare, observînd că ea e trează.

— Care ăsta ? se miră ea. Apoi rîse scurt, ironic : Pe Raul ?... O, o !... Iar eşti gelos, Grig ? Nu te mai vindeci de boala asta urîtă ?

Se sculă, întinse braţele în lături, ca şi cînd ar fi aşteptat o îmbrăţişare. Corpul ei zvelt şi nervos avea o vibraţie nevăzută, care răspîndea împrejur moleşeală şi ispită. Se uita la Grigore cu nişte ochi blînzi în care palpita o neastîmpărare eternă. Gura ei fină şopti melodios :

— Prostule mic... Nu mă mai iubeşti ?

Bărbatul respira aerul ei, căuta să reziste şi îşi dădea seama că se pierde. Îi trecu prin gînd cu o fulgerare dureroasă că îşi bate joc de el. Pe urmă i se topiră toate gîndurile în minte într-o singură dorinţă stăpînitoare. Ea se apropiase şi-şi lipise corpul de el cu braţele mereu răsfirate. Nu mai vedea decît ochii ei, gura ei, sînii ei. O cuprinse brusc de mijloc şi o răsturnă pe fotoliu, acoperind-o cu sărutări lacome. Nadina îi murmură la ureche cu acelaşi glas :

— Nu aici... Nu vreau aici...

Îi alunecă din braţe. Apoi îl luă de mînă. Şi el o urmă ca un cîine credincios.

6

A doua zi, îndată după dejun, Titu Herdelea se retrase să se pregătească pentru plecarea la Lespezi. Toată noaptea îşi făcuse planuri, iar dimineaţa le-a aruncat ca fiind inutile. De la Gogu Ionescu nu mai avea nimic de aşteptat. Dacă nici măcar nu l-a recunoscut !

Îşi amintea el, de cînd a venit, că satul Lespezi e aproape de tot, cam distanţa dintre Pripas şi Jidoviţa, pe care o făcea odinioară în fiecare zi de cîte două şi trei ori. Pentru orice eventualitate vru să întrebe pe logofăt. În ograda conacului dădu peste un flăcău care i se păru cunoscut şi care scosese pălăria, zîmbind.

— Ce faci pe aici, domnule căprar ? zise Titu, aducîndu-şi aminte deodată de Petre Petre de la cizmarul Mendelson.

— Iacă sosii şi eu acasă ieri şi am venit pe la curte, răspunse Petre.

Tînărul Herdelea îi dădu mîna. Flăcăul se oferi bucuros să-l conducă el pînă la Lespezi, fiindcă tot n-are nici o treabă. Sub pretext că umblă să se intereseze de despăgubirea ce o făgăduise boierul cel bă-

trîn pentru accidentul cu pădurea din iarna trecută, venise să vază niţel pe Marioara. Din pricina mosafirilor şi mai ales a Nadinei, însă, la curte era zarvă mare şi toate fetele alergau şi zoreau ca sfîrlezele, încît de-abia a putut schimba două vorbe cu Marioara. Era mulţumit şi cu atîta. Dăduse ochii de altfel şi cu boierul Miron, care l-a lăudat că s-a purtat vrednic la oştire.

Pe drum, din vorbă-n vorbă, Petre se răcori, tînguindu-se că ar vrea să se aşeze şi dînsul, că biata Marioara destul l-a aşteptat doi ani, dar nu ştie dacă se va putea înlesni să facă nunta în iarna asta, că o nuntă costă bani mulţi şi nici fata n-are, nici el. Titu Herdelea, fără să vrea, îşi aduse aminte de Ion al Glanetaşului, care tot aşa se plîngea de sărăcie. Îl mîngîia cu cîte o vorbă, cum se pricepea, mai mult ca să zică ceva.

— Dar poate că s-or îndura boierii să ne dea pămînt, că aşa se aude! zise Petre, uitîndu-se la el întrebător, ca şi cînd s-ar fi agăţat de un fir de nădejde.

— Cum să vă dea boierii? se miră Titu. De pomană? Să împartă cu voi moşiile?

— Apoi da, că dumnealor au prea mult şi noi n-avem de loc, făcu flăcăul. De altminteri, am auzit şi la Bucureşti pe mulţi boieri că trebuie să se împartă moşiile la oameni, că nu-i drept ca tocmai oamenii să n-aibă pămînt, care îl muncesc.

Tînărul Herdelea clătină din cap:

— De, bine ar fi să fie cum zici, dar eu, îţi spun verde, nu cred. Nimeni nu împarte de bunăvoie cu alţii ce are. Dumneata ai împărţi, spune drept?

— Aşa-i, nici vorbă, murmură Petre abătut. Dar atunci noi trebuie să pierim, că nu mai putem duce povara.

Merseră cîteva clipe tăcuţi, apoi flăcăul urmă, parcă l-ar fi chinuit un singur gînd:

— Dacă dumnealor nu se îndură de bunăvoie, cine poate să-i silească?... Noi n-avem nici o putere...

Titu observă decepţia tovarăşului său de drum, îi părea rău că i-a sfărîmat o speranţă şi nu ştia cum s-o dreagă. Din fericire ajunseră în Lespezi şi astfel putu schimba vorba:

— A, dar e aproape de tot... Nici n-apuci să porneşti şi ai sosit!

Dintr-o ogradă le ieşi în cale, grăbit şi important, un om în capul gol, cu părul lung şi încîlcit, cu o bărbuţă cafenie, rară, cu nişte ochi mari, negri, foarte vii, îmbrăcat cu un suman larg, cenuşiu, care-i ajungea pînă la genunchi, desculţ şi cu o traistă vărgată în băţ. Se adresă lui Titu, parcă l-ar fi pîndit de mult, cu un glas limpede, cu privirea arzătoare:

— Nu trece nepăsător, boierule, că s-apropie ziua judecăţii şi are să-ţi pară rău că n-ai ascultat glasul. Trîmbiţele dreptăţii sună şi oamenii nu le aud, că şi-au astupat urechile cu noroiul păcatelor. Şi vor veni călăreţi cu săbii de foc pe armăsari albi, iar oamenii se vor minuna şi nu vor pricepe că i-a trimis Dumnezeu să pedepsească lumea cea plină de rele...

Titu asculta năvala de vorbe, uluit mai ales de înfăţişarea omului. Petre îl ostoi :

— Lasă, măi nene Antoane, că dumnealui n-are vreme de braşoavele tale !

Omul se încăpăţînă :

— Nu-s braşoave, măi Petrică ! Numai cei nepricepuţi nu pot pătrunde rostul cuvîntului, că eu nu vorbesc din capul meu, ci vorbesc după poruncile celui care ştie toate cîte sînt şi nu sînt !

— Bine, bine, rămîi sănătos ! făcu Petre, pornind înainte cu Herdelea şi spunîndu-i pe urmă că Anton e un sărman care a fost călugăr pe undeva, s-a smintit, a fugit din mănăstire şi acuma, de ani de zile, propovăduieşte năzdrăvănii şi trăieşte din mila oamenilor.

Conacul din Lespezi era bătrîn, modest şi prietenos. În curtea largă, înconjurată de acareturi, stătea stingheră o cabrioletă cu un cal negru. Titu Herdelea recunoscu pe fiul arendaşului Platamonu, pe care-l întîlnise deunăzi cu învăţătorul Dragoş. Tînărul îi spuse că e aici cu tatăl său, care a venit la Gogu Ionescu, proprietarul moşiei. El n-a vrut să intre pentru că îl plictisesc conversaţiile de afaceri. Între timp Petre se înţelese cu Ileana să vestească pe boieri că a sosit un domn de la Amara. Şi numaidecît fetişcana pofti pe Titu în casă. Eugenia îl primi drăgălaş :

— Ai venit ?... Ce bine-mi pare !

Într-adevăr, se bucura. Avea acum douăzeci şi cinci de ani şi era măritată de patru. Gogu Ionescu o iubea ca şi în prima zi şi îi îndeplinea toate dorinţele, dar avea aproape de două ori vîrsta ei. Eugenia nu-şi permitea nici măcar să se gîndească la alţi bărbaţi, socotind că datoreşte soţului ei nu numai credinţă, ci şi recunoştinţă pentru devotamentul lui fără margini. Totuşi simţea uneori nostalgii nelămurite, pe care nu i le astîmpăra viaţa modernă cu artificiile şi convenţiile ei. Nadina glumea şi nu înţelegea cum poate o femeie frumoasă ca Eugenia să fie fericită cu Gogu, care a ajuns să-şi vopsească şi părul ca să pară mai berbant. În realitate, Eugenia, deşi îşi însuşise felul de a fi şi obiceiurile lumii în care trăia, rămăsese sufleteşte fata preotului Pintea de la Lechinţa. De aceea se simţi în tovărăşia tînărului Herdelea parcă s-ar fi întors cîteva clipe acasă. Vorbiră despre Laura, sora lui, şi despre George, fratele ei, îşi aduseră aminte de Sîngeorz şi numai de oameni şi lucruri din Ardeal. Pe urmă îşi luă seama, zîmbi melancolic :

— Dar Gogu întîrzie cu arendaşul lui... Ia să-i spunem c-ai venit !

Întredeschise o uşă. De dincolo răspunse glasul lui Gogu :

— Gata, suflete scump...

Apăru în deschizătură, văzu pe Titu :

— A, de ce nu m-ai vestit, puişor iubit ?... Eu isprăvisem de mult cu grecul socotelile şi ne-am apucat să facem niţică politică !

Scutură călduros mîna mosafirului. Părea mai tînăr ca ieri şi era bine dispus. Chemă dincoace şi pe Platamonu, îl ocărî că l-a înşelat, dar îl pofti să mai stea, să ia o cafea bună, cu toate că nu merită decît puşcărie pe viaţă. Grecul rîdea cordial, se scuză că

mai are puţină treabă în sat şi apoi e dator să se prezinte coniţei şi stăpînei Nadina. Se oferi chiar să ducă şi pe tînărul Herdelea, înapoi la Amara, dacă-i face plăcere.

— Atunci mai zăboveşte prin sat, zise Gogu, jovial. Că doar n-o să îndrăzneşti să-mi momeşti oaspeţii cu teleguţa dumitale ? De altfel fii sigur că Nadina nu e grăbită să-ţi vază mutra, căci ştie bine cît o înşeli şi pe ea !

Conduse pe Platamonu şi apoi se întoarse frecîndu-şi mîinile de mulţumire :

— Ei, acuma să vedem ce mai spune poetul nostru !

Îl descusu cînd şi cum a venit în ţară, ce-a făcut aici, ce rost şi-a găsit. Auzind desluşirile tînărului, se indignă, se scuză şi strigă :

— Dar se poate una ca asta ? Un poet ardelean să nu se poată aciui în România ? Revoltător !... Bietul băiat !

Tînărul Herdelea era mişcat de atîta interes, iar Gogu, în cele din urmă, declară patetic :

— Te rog să faci bunătatea şi să nu fii amărît ! Asta-i una ! Iar al doilea să ştii că eu, ăsta care mă vezi, voi avea grijă ca poetul familiei noastre să se simtă acasă la el în ţara românească !... nu-i aşa, suflete scump ? adăugă scurt către nevastă-sa.

— Fireşte ! ciripi Eugenia. Trebuie să facem ceva pentru el !

Cînd în sfîrşit reveni Platamonu să ia pe Titu, Gogu găsi un nou pretext să-l ocărască :

— Fiindcă ne-ai luat mosafirul, să ştii că am să-ţi scumpesc arenda !... Şi spune-i coniţei Nadina că mîine mergem să dejunăm la ei, ca s-o învăţ să-ţi scumpească şi ea ! Uite-aşa, Efialte !

7

Platamonu mîna calul, vorbea cu Titu Herdelea şi cu fiul său, dar gîndurile îi rătăceau în altă parte. Nu voia să arate nici chiar iubitului Aristide, lumina ochilor lui, cîtă zbuciumare îi pricinuia drumul acesta la Amara. De rezultatele ce le va obţine depinde viitorul familiei Platamonu. Îi era drag pămîntul nu numai pentru cîştigul ce-l produce, dacă e muncit bine şi cu chibzuială, ci mai ales pentru stabilitatea ce o oferă posesorului. A fi proprietar de moşie i se părea cea mai mare fericire şi a fost visul lui de cînd s-a apucat de arendăşie. Acuma în sfîrşit visul se apropia de împlinire. O proprietate mai frumoasă ca Babaroaga nici nu se putea. Numai la preţ să se nimerească. Pe Nadina o ştie veşnic în nevoie de bani. I-a avansat şi el de atîtea ori. Şi la proprietatea pămîntului nu ţine de loc, ba o consideră o corvoadă. Ea însăşi l-a întrebat astă-primăvară dacă nu-i poate găsi un cumpărător serios şi a adăugat că vor sta de vorbă la toamnă, cînd el a observat modest că amatori ar fi dacă ea n-ar pune condiţii prea grele, fiindcă banii s-au scumpit rău în timpurile din urmă, iar pămîntul

nu mai rentează ca odinioară. Fireşte, făcuse aluzie că el ar fi amatorul şi ea a înţeles.

Era grec născut în ţară. Nu ştia greceşte decît vreo zece cuvinte. Dragostea pentru elenism şi-a manifestat-o botezîndu-şi copiii cu nume eroice, băiatul Aristide şi fata Elena. Altfel se naturalizase şi spera că fiul său, făcînd politică, va ajunge deputat. De aceea cheltuia cu el să studieze dreptul şi-i împlinea toate dorinţele. Aristide însă nu moştenise hărnicia tatălui său. Îi plăceau mai mult petrecerile şi femeile, decît cărţile. Era de trei ani student şi încă nu luase nici un examen, pretextînd că vrea să fie perfect pregătit.

— Noroc, noroc, cucoane! îi strigă cîrciumarul Busuioc, din prag, văzîndu-l trecînd.

Arendaşul răspunse vesel cu o glumă. Ştia să vorbească după inima ţăranilor şi se bucura de simpatia lor mai mult ca ceilalţi moşieri dimprejur. Oamenii cu necazuri întîi la grecul alergau, fiindcă el nu era mîndru, îi asculta totdeauna şi îi mulţumea măcar cu o vorbă bună.

Trase în ograda conacului, nu în faţa castelului, ca să nu indispuie pe boieri. Avusese intenţia să ia şi pe Aristide la întrevederea cu Nadina : în faţa unui bărbat nostim orice cucoană tînără vrea să rămîie numai fermecătoare. În ultimul moment se răzgîndi. Cine ştie cum se pot întoarce lucrurile şi de ce să fie băiatul de faţă dacă s-ar întoarce în rău ?

După primele schimburi de cuvinte, Platamonu, îşi zise că înţelept a procedat lăsînd pe Aristide pe-afară. Nadina era cu bărbatul ei şi cu Raul Brumaru, şi îl

întîmpină cu o drăgălăşie care nu-i prevestea nici o bucurie :

— Tocmai despre dumneata vorbeam... Parcă-ai dat cu bobii !

Arendaşul îşi compusese surîsul de circumstanţă şi-i sărută mîna. Bărbaţii se retraseră cu explicaţia că fiind vorba de afaceri... Îl pofti să şează pe fotoliul ce-l ocupase Raul, lîngă căminul în care foşneau cu flăcări leneşe două buturugi uriaşe. Se aşeză şi ea pe celălalt fotoliu, murmurînd feciorelnic :

— Aşa... Acum putem vorbi liniştiţi !

Platamonu cunoştea ceremonialul. Excesul de gentileţe înseamnă că are mare nevoie de bani. Încercă să previe primejdia şi începu să-i pomenească despre recolta care... Ea îl întrerupse rîzînd :

— Ştiu, ştiu... Totdeauna recolta e sub prevederile cele mai pesimiste fiindcă a plouat sau a fost secetă, şi niciodată n-are preţ, fiindcă s-au scumpit banii. Mai bine să-ţi spun eu ceva mai interesant !

Îi spuse că în cele trei luni, cît a stat în străinătate, a avut cheltuieli exorbitante, că a trebuit să facă apel şi la bărbatul ei, deşi i-a fost penibil pentru că Grigore are amabilitatea să nu se amestece în socotelile ei şi nici ea, în schimb, nu vrea să-i ceară nimica, mai ales în cazuri cum a fost călătoria recentă, întrucîtva împotriva voinţei lui. Platamonu îşi permise să observe că dînsul a răspuns prompt la scrisoarea dumneaei şi i-a trimis cu cîteva luni de anticipaţie cîştiul de toamnă, deşi numai biet de el ştie cum a făcut rost de o sumă atît de grea în nişte vremuri atît de neno-

rocite. Nadina nu se tulbură. Îi mulțumi cochet și continuă că s-a întors literalmente fără franc, ba chiar cu o datorie la fratele ei, Gogu. A venit acuma la țară, cu toate că ar fi avut mare nevoie de puțină odihnă după atîtea osteneli, numai spre a se înțelege cu el ca să-i avanseze cît mai curînd cîștiul viitor sau cel puțin o bună parte, ca să-și poată lichida plictiselile materiale.

Arendașul suspină adînc. În loc de vînzare, arenda anticipată — bun noroc. Și cu ce speranțe așteptase el toamna asta !... Răspunse trist că a fost totdeauna dornic să-i satisfacă orice pretenții și a făcut toate sacrificiile ca să iasă cu fața curată. Din nefericire împrejurările nu i s-au arătat favorabile. A muncit din răsputeri și în zadar. E amenințat să-și piarză și micul capital cu care a venit pe moșiile astea. Dumneaei vrea arenda înainte, iar el n-a putut acoperi nici pe cea veche. Se oferă să-i dovedească îndată, cu creionul în mînă, că oricît s-ar sforța, nu e chip să realizeze, cu prețurile de azi, nici măcar trei sferturi din arendă, fără să se gîndească la un cîștig cît de mic pentru dînsul, pe care l-ar merita, căci depune o muncă supraomenească... Nadina își pierdu drăgălășenia o clipă. Se reculese însă repede și surîse : arendași sînt destui, numai moșii să fie. Platamonu confirmă că, da, sînt, dar depinde cum sînt. Ș-apoi cine cunoaște meseria nu poate oferi nici jumătatea arendei pe care el a plătit-o pentru că așa a apucat. Adevărat că prin unele părți s-au mai urcat arenzile. Dar acolo se speculează țăranii pînă la exasperare și nu se știe

dacă nu vor avea urmări triste. Țăranii s-au deșteptat, vor ei înșiși pămînt și nu mai rabdă fără a crîcni înșelăciunile și neomenia. Chiar și pe aici, unde sînt învoieli cinstite și nu-i păgubește nimeni nici cu o para, se codesc, și se frămîntă, și murmură. Ce o fi pe-acolo, Dumnezeu știe...

Pe Nadina o plictisea pologhia asta. Arendașul observă și-și opri elocvența. Urmă o pauză mai lungă. Nadina îl privea cercetător, parc-ar fi vrut să afle ce se ascunde sub vorbăria grecului, care făcea o figură blîndă, aproape umilă și mai cu seamă impenetrabilă.

— În sfîrșit ! zise brusc Nadina, enervată puțin și cu un gest ca și cînd s-ar fi hotărît să puie capăt convorbirii.

Lui Platamonu i se păru că a întins prea mult coarda și aștepta un prilej să dea înapoi. O știa excesiv de ambițioasă și în stare într-adevăr să-și caute alt arendaș. Ar fi culmea ca, în loc să cumpere moșia, să o piarză de tot.

În momentul acesta intră Grigore. O anunță că au venit niște țărani care vreau să o roage să-i asculte și pe ei, că și ei ar dori să cumpere moșia. Nadina se ridică surprinsă :

— Dar nici n-am discutat cu domnul așa ceva !

Era încurcată. Grigore stăruia să-i primească. Sătenii sînt bănuitori și, dacă n-or auzi un răspuns din gura ei, se vor crede nedreptățiți. Nadina n-avusese relații cu țăranii și nici nu voia să aibă. Îi socotea sălbatici și răi. După o ezitare, zise dînd din umeri :

— Bine, dacă crezi tu, Grig... Dar vezi să nu-mi facă murdărie ori să-mi umple casa cu cine știe ce mirosuri !

Luca Talabă intră cu cîțiva tovarăși, aducînd o undă violentă de usturoi, care cuprinse repede toată odaia.

— Aideți, spuneți coniței fără frică tot ce aveți pe inimă ! îi îndemnă Grigore.

Pe țărani îi vestise adineaori cîrciumarul Cristea că grecul a trecut spre curte să mîntuie tocmeala pentru Babaroaga. După convorbirea de ieri cu boierul Miron, oamenii s-au mai sfătuit și s-au înțeles să nu se dea bătuți, ci să stăruie și la cuconița de la București. Acuma însă erau zăpăciți, mai cu seamă că se afla de față și arendașul. Într-un tîrziu, Luca Talabă, biruindu-și sfiala, vorbi uitîndu-se drept în ochii Nadinei :

— D-apoi, coniță, să nu vă supărați că am cutezat, dar noi, dacă am auzit că umblați să vindeți moșia, ne-am tot chibzuit și am socotit că de ce s-o înstrăinați, că doar noi am muncit-o totdeauna și ne-om învrednici și noi să...

Pe Nadina o indispusese întîi Platamonu, pe urmă mirosul de usturoi și vorbăria țăranului. Ea în realitate nu se gîndea să vînză Babaroaga. A spus astă-primăvară arendașului c-ar vrea să scape de moșie, dar fără să fie hotărîtă și mai mult ca să zică ceva, fiindcă omul nu pleca și nu-l putea concedia nedelicat, tocmai cînd îi numărase o sumă de bani. Se pare

că dintr-o vorbă aruncată a ieșit o întreagă poveste. Ieri, pe nepusă masă, socrul ei ; azi, țăranii. Acuma se dumeri pentru ce s-a plîns adineaori Platamonu că e prea grea arenda. Nu-și putu ascunde un surîs ironic, aruncîndu-i o privire. Ședea în același fotoliu, cu ochii la țărani, cu o mirare încremenită pe față, care voia să-i mascheze turburarea, căci în creieri îi ardeau usturător numai cuvintele : „Uite norocul meu !“

Cînd crezu că au vorbit destul, Nadina îi întrerupse, spunîndu-le că deocamdată n-are de gînd să-și vînză proprietatea și că e mulțumită cu Platamonu, care plătește cinstit și nu asuprește lumea. Oamenii se grăbiră să aprobe ca să nu se supere arendașul :

— Noi ne-am învoit totdeauna cu dumnealui, ce-i drept nu-i păcat !

Dacă s-ar hotărî, continuă Nadina, îi va asculta și pe ei, nu-i va uita. Să nu se ia însă după zvonuri, că zvonurile le scot cei care au anume interese ori care nu sînt cu sufletul curat. Platamonu înghiți în sec, deși ea nu se uitase la el, și nici țăranii.

Rămînînd iar singuri, arendașul întrebă blînd :

— Atunci cu mine ce faceți coniță ?

Nadina răspunse simplu :

— Am să reflectez și să văd ce pot face.

Platamonu simțea că-i fuge pămîntul de sub picioare. Încercă să insiste : cînd să mai vie ? Doamna ezita : nu știe cîte zile mai rămîne pe aici și...

— V-ați supărat pe mine, coniță ? zise arendașul deodată, desperat.

— O, de ce? făcu Nadina, întinzîndu-i mîna. Nu mi-ai făcut nimic. Se poate?

Coborînd treptele, Platamonu bîigui în sine, amărît: „Bine am nimerit-o, n-am ce zice! Bravo mie!"

8

Marţi după-amiază începu o ploaie măruntă, rece. A început domol ca să ţie lung, ca ploile adevărate de toamnă. Gogu Ionescu venise cu Eugenia la dejun, la Amara. A fost o masă veselă, sfîrşită cu planurile de întoarcere la Bucureşti. El trebuie să fie joi negreşit în capitală. Nu poate întîrzia nici un ceas. E doar deputat, peste vreo două săptămîni se deschide Camera şi în prealabil e obligat să ia contact cu amicii politici. Propuse lui Titu Herdelea să meargă cu ei, dar Grigore protestă: se poate să-i răpească oaspetele? El avea de gînd să-l trimită cu Nadina, ca să nu plece singură cu Brumaru.

Mai înainte de a se aşeza la masă, Grigore luase la o parte pe Gogu şi pe Titu la o consfătuire intimă. Cînd află Gogu despre Baloleanu, se supără. Cum îşi închipuie că Baloleanu va face într-adevăr un serviciu dezinteresat? Se vede că Grigoriţă nu-l cunoaşte, deşi i-e prieten. Are să-l poarte cu vorba pînă i se va urî şi va renunţa!... Grigore protestă mai cu jumătate gură, adăugînd că, în orice caz, băiatul, adică Titu, nu poate rămînea în vînt şi că prin urmare...

— Uite, eu te asigur că în douăzeci şi patru de ore după ce sosesc în Bucureşti, tînărul va fi plasat! făcu deputatul cu emfază. Are cuvîntul meu! Şi eu nu sînt Baloleanu!

— Evident, dacă vrei tu să te ocupi... zise Grigore. Dar şi tu eşti cam lăsător, dragă Gogule, şi...

— Te rog, te rog! rîse Gogu. Ştiu eu cînd trebuie să fiu lăsător şi cînd nu!

— Ai noroc! şopti Grigore lui Titu, rămînînd pe urmă un moment în doi. Se vede că te protejează Eugenia, de l-a cuprins atîta energie!

Tînărul Herdelea nu scoase nici un cuvînt, ci numai ascultase cu entuziasm. Degeaba, s-a născut în zodia norocului, îşi zicea în gînd, încîntat. Şi la masă a mîncat cu poftă, iar la urmă, venind vorba de doine ardeleneşti, a cîntat *Lungu-i drumul Clujului* şi a stîrnit ovaţiile tuturor. Pînă şi Miron l-a felicitat, în vreme ce Nadina, care obişnuia să strîmbe din nas cînd auzea muzică românească, îi luă promisiunea să-i cînte la Bucureşti toate doinele pe care le ştie...

Gogu şi Eugenia plecară pe ploaie. Nadina, văzînd din uşă cum răsucea firele de apă un vînt aspru, se zbîrli:

— Mi se pare că eu voi fi înaintea lor la Bucureşti.

Bătrînul Iuga îşi freca mîinile mulţumit:

— Lasă, drăguţo, că asta e minunată pentru semănăturile de toamnă! Asta face multe milioane, multe de tot!

— O fi, papa, dar eu nu sufăr ploaia nici la oraş! La ţară barem o detest!

Grigore se schimbase de cînd sosise Nadina. Numai după ce a strîns-o iar în braţe şi-a dat seama că fără ea viaţa lui ar fi zdrobită. Îi scuză toate greşelile, acuzîndu-se pe sine pentru ele. O femeie ca ea are dreptul şi chiar datoria să trăiască, să se bucure de omagiile lumii, nu să vegeteze în umbră, cum ar fi vrut-o el dintr-un egoism meschin. Rezistenţa ei firească el a socotit-o lipsă de ataşament veritabil. I-a imputat cochetăria ca o crimă, în loc să o vadă drept ceea ce este : dorinţa firească de a străluci. El n-a înţeles că, prin persistenţa ei de a-i oferi mereu ceva nou, de a fi veşnic alta, ea căuta şi izbutea să-i fie amantă şi soţie în acelaşi timp. Dacă el n-a fost în stare să-i admită nici capriciile cele mai obişnuite, dacă i-a făcut o vină din plăcerea de a dansa sau de a călători !

De altfel şi acuma trebuia să se observe la fiece moment ca să-şi domine instinctele. Prezenţa lui Raul Brumaru continua să-l sîcîie, deşi nenorocitul făcea sforţări uriaşe să-şi dovedească utilitatea : povestea anecdote, trîntea calambururi neroade, se interesa de creşterea viţelor şi asculta ca un martir teoriile agricole ale lui Grigore, juca tabinet cu bătrînul şi se tutuia cu tînărul Herdelea, fiindcă observase că Grigore ţine la el, căuta să învioreze pe Nadina cu glume franţuzeşti cînd o vedea prea plictisită... Totuşi Grigore nu-l slăbea din ochi şi-i urmărea discret toate mişcările, oricît recunoştea în sineşi că exagerează. Se surprindea suspectînd şi pe Nadina, chiar în clipele cele mai intime. I se părea că sărutarea ei n-a fost

sinceră, că a rostit cutare cuvînt de iubire cu o intonaţie ciudată... Îi era mereu teamă că îşi bate joc de sentimentele lui.

Noua înflăcărare amoroasă îl îndemna să-şi grăbească şi el plecarea la Bucureşti. Cel mai tîrziu peste o săptămînă isprăvea aici toate treburile. Încercă să momească pe Nadina să-l aştepte.

— Cred că aş muri dacă ar trebui să mai stau o săptămînă în noroaiele astea infernale ! zise ea surîzînd. De ce nu renunţi şi tu o dată pentru mine la teribilele voastre afaceri ? Să plecăm împreună.

Grigore făgădui că pînă duminecă termină, dar pe ea n-o mai reţine : nu vrea să se simtă rău ; doreşte chiar s-o ştie numai veselă şi fericită.

Hotărîră să plece joi. Ploua însă aşa de urît, că Nadina a amînat-o pentru vineri. Grigore a înţeles că a fost un pretext ca să mai rămîie o noapte. Era fermecat.

Dimineaţa de vineri vestea o zi bună. Ploaia încetase de cu noapte. Pe uliţă însă noroiul şi băltoacele erau pînă la genunchi. Automobilul trase la scară, înconjurînd rondul în formă de inimă împodobit cu flori roşii tomnatice, care rîdeau sub mîngîierea soarelui ieşit brusc din pînzişul de nori. Cînd se urcă în maşină, după ce se sărutase de mai multe ori cu Grigore, Nadina văzu florile şi-i zise drăgălaş :

— Uite inima ta, Grig.

Printre servitorii ce se îmbulzeau să fie de folos la plecare, Titu Herdelea zări pe Petre, care dădea tîrcoale curţii şi de dragul Marioarei, şi în speranţa că

se va putea oploşi şi dînsul pe aici. După ce se despărţi de Miron Iuga şi mulţumi înduioşat lui Grigore, tînărul Herdelea dădu mîna şi cu Petre :

— Rămîi sănătos şi s-auzim de bine !

— Dumnezeu să vă ajute, conaşule ! răspunse flăcăul cu glas fierbinte.

Auzind glasul străin, Nadina întoarse capul. Privirea ei curioasă se încrucişă un moment cu privirea lui strălucitoare.

Maşina porni pe aleea pietruită, mergînd la pas, fiindcă Grigore îi însoţea, cu capul gol. Nadina, între cei doi bărbaţi, îi făcea bezele cu mîna înmănuşată, ridicată în sus. Cînd ajunseră la poartă, Grigore strigă şoferului să oprească puţin. Se sui pe scară :

— Iertaţi-mă, vă rog mult, să spun Nadinei două vorbe la ureche...

Se aplecă peste portieră, luă în mîini capul femeii şi-i sărută bumbul urechii, şoptind :

— Te iubesc !

Nadina gînguri rîzînd cu nările în vînt :

— *Mais tu es fou, petit chéri !* [1]

Apoi automobilul zvîcni ca un alergător de cursă.

Grigore se uita după el şi nu vedea decît o mînă mică plutind în aer, deasupra capetelor, ca o turturică albă.

Pe cînd maşina se depărta vertiginos, împroşcînd pînă-n marginile uliţei vîrtejuri de apă turbure cu

[1] Dar eşti nebun, micule drag ! (Fr.).

bucăţi de noroi, tînărul Iuga auzi deodată un glas mînios :

— Fire-ar al dracului !

Baba Ioana, care venea pe marginea uliţei, era numai noroi din cap pînă-n picioare şi-şi scutura hainele bombănind.

Din jos se apropia Anghelina lui Nistor Mucenicu, desculţă, cu un copil la ţîţă şi altul, de vreo patru ani, de mînă. Băieţelul, desculţ ca şi mă-sa, împiedecîndu-se în poala cămăşii lungi cu care frămînta noroiul, se scîncea într-una :

— Mi-e foame, mamă !

Şi femeia îl ostoia, tîrîndu-l de mînă, necăjită :

— Taci, maică, taci-taci !

Maşina dispăruse cu mîna albă ca o turturică. Grigore Iuga se cutremură, parcă s-ar fi trezit dintr-un vis. Nu mai auzea decît scîncetul copilului, şi mulcomirile femeii, şi mormăitul babei :

— Fire-ar al dracului !

Capitolul IV

LUMINILE

1

Două zile Titu Herdelea avu să povestească ce-a pățit și cum a petrecut la țară. L-a descusut întîi doamna Alexandrescu, proprietăreasa lui, care, cînd nu vorbea de Jenică sau de Mimi, murea să afle toate despre toți și să clevetească. O seară întreagă a trebuit să refere familiei Gavrilaș, iar fiul cizmarului Mendelson, acuma civil, a venit anume să se intereseze de suferințele țăranilor și să-i explice, fierbînd de revoltă, că nelegiuirile sociale sînt atît de provocatoare, încît mulțimea exasperată va fi silită să-și facă singură dreptate și atunci se va prăbuși în foc și sînge toată baraca.

Tînărul Herdelea se lăuda și se înălța, firește, dar cu măsură. Pînă nu va vedea cu ce se va alege din mondenismele astea, nu îndrăznea să-și ia vînt. Îndeosebi despre Nadina vorbea cu mare entuziasm. I se părea ființa cea mai fermecătoare și lăsa să se înțeleagă că-l simpatizează, deși ea nu prea l-a luat în seamă și chiar în automobil abia i-a adresat cîteva cuvinte, întreținîndu-se mereu și în franțuzește numai cu Raul Brumaru.

În sfîrșit, duminecă înainte de amiazi se înființă în strada Argintari, la Gogu Ionescu. Promisese el, ce-i drept, că în douăzeci și patru de ore îi va aranja situația, dar nu strică să-i mai aducă aminte cu prilejul unei vizite obligatorii de politeță.

— Gata ! strigă triumfător deputatul. Mîine să te prezinți la *Drapelul* și să-ți începi serviciul. Întrebi de domnul Deliceanu, să nu-i uiți numele, el e directorul gazetei, și-i spui că vii din partea mea. Leafa nu e prea strălucită, dar mai tîrziu vom căuta s-o dregem.

Titu Herdelea înlemni de mirare și de bucurie. De-abia putu articula cîteva cuvinte de mulțumire și admirație. Lui Gogu îi plăcea să fie admirat. Cînd apăru și Eugenia, pe care n-o pusese în curent tocmai ca să-i ofere o surpriză, le istorisi cu mare lux de amănunte toate fazele luptei... Și-a zis : ce să se căciulească, el, cogeamite deputat serios, pe la *Adevărul* și *Universul*, să riște vreun refuz, cînd are jurnalul partidului. Deliceanu i-e coleg de Cameră și prieten. Hai la Deliceanu ! El, drăguț și fin, acceptă fără nici o dificultate, dar îl trimite să se înțeleagă cu administratorul. Hai și la el ! Acolo, răceală și văicăreală. Administratorul, un ovrei gras și cu ochelari de aur, îl ia cu teorii și cu cifre, că ziarul are cheltuieli formidabile și nu se vinde de loc, deși e scris superb, fiindcă cititorii de azi nu mai sînt capabili să guste

verva stilistică şi spiritul polemic, ci umblă numai după crime şi scandaluri, că...

— După vreo oră de discuţie mi-am pierdut şi eu calmul ! făcu Gogu cu mîndrie. M-am sculat, mi-am înfipt mîinile în buzunar şi am declarat ritos : „Nu vreau să ştiu nimic ! Doresc să fiu satisfăcut, altfel !..." Atîta a fost suficient. L-am dat gata. Zice : „Bine, coane Gogule, dacă mă iei aşa nu pot să te refuz !"

Nu putea spune admiratorilor săi că atunci cînd şi-a înfipt mîna în buzunar a scos portofelul şi a achitat anticipat pe şase luni leafa protejatului său, suma fiind contabilizată în registre ca donaţie din partea domnului deputat Gogu Ionescu.

Eugenia îl îmbrăţişă şi-l felicită graţios, satisfăcîndu-i astfel pe deplin amorul propriu. Pe urmă amîndoi făcură urări tînărului şi-l poftiră la masă într-o zi, după ce va fi luat contact cu jurnalul.

— Vezi, mai pune şi despre mine cîte-o notiţă din cînd în cînd ! îi şopti Gogu conducîndu-l, între glumă şi serios.

Titu Herdelea era nerăbdător mai întîi să cunoască *Drapelul*. Nu-l văzuse niciodată şi nici măcar nu auzise despre un asemenea ziar. Colindă zece chioşcuri pînă să descopere un exemplar. Îl desfăcu îndată, îl examină cu atenţie. Îl găsi idiot, gol şi fad ca un discurs parlamentar. Avu o clipă de decepţie. Altceva rîvnise dînsul. Ce are-a face acum ? Pentru început...

Acasă se aşeză să citească *Drapelul* de la titlu pînă la girantul responsabil, ca să se familiarizeze cu atmosfera. Pe cînd se lupta cu un studiu kilometric, semnat de un senator, îi bătu în uşă Jean :

— Vino, monşer, niţel, să te cunoască şi soră-mea, că ţi-a făcut Lenuţa o reclamă, de parc-ai fi moaştele de la Mitropolie !

Doamna Alexandrescu, dorind să fie agreabilă familiei lui Jenică, se străduia să găsească peţitori Tanţei, mai ales că bătrînii erau foarte preocupaţi de soarta fetei, care n-avea altă zestre decît frumuseţea de la Dumnezeu. Ochise deocamdată pe Titu şi-l lăuda că plăteşte corect chiria, că nu e haimana, că umblă numai între boieri şi, fiind ziarist, mîine-poimîine îl vezi deputat, cum a ajuns şi Costel Petrescu, care a fost coleg cu bărbatul ei la şcoala militară.

— Uite ce îngeraş s-a abătut pe la noi, domnule Titu ! suspină doamna Alexandrescu, topindu-se de duioşie.

Tanţa roşi. Era înăltuţă, delicată şi avea nişte ochişori verzi cu luciri umede învăluitoare. Tînărul se zăpăci puţin. Doamna Alexandrescu observă mulţumită, şi, după cîteva minute, interveni diplomatic :

— Ei, acum noi plecăm că sîntem, vezi, şi îmbrăcaţi. Am vrut numai să o vezi şi s-o admiri. Dar lasă, nu fi mîhnit ! Uite, îţi promit că te luăm într-o dupăamiază în familia lor şi acolo poţi pe urmă să-i faci şi curte, dacă-ţi place !

Titu Herdelea reluă studiul senatorului. Dintre rîndurile plicticoase licăreau neîncetat ochii verzi ai Tanţei şi surîsul buzelor ei, ca o ispită neaşteptată şi cu atît mai atrăgătoare.

A doua zi se duse la *Drapelul*. Un băiat îl introduse la secretarul de redacţie. Într-o cameră vastă, singur, la un birou voluminos, un domn neras, ursuz, cu ochelarii după urechi, manevra într-un morman de jurnale cu nişte foarfeci uriaşe. Aruncă o privire spre vizitator şi îşi continuă operaţia. Cînd isprăvi, mătură jos resturile de gazete, ca să-şi libereze masa. Aflînd că Herdelea caută pe Deliceanu, zise plictisit :

— Directorul nu dă pe la redacţie decît întîmplător, aşa că greu ai să-l nimereşti. Dacă însă ai ceva pentru ziar poţi vorbi cu primul-redactor care trebuie să pice sau poţi să-mi spui şi mie !

Titu îi spuse. Secretarul strîmbă din nas :

— Mhm... Ne înmulţim mereu. Avem mai mulţi redactori decît cititori şi totuşi, dacă n-ar fi foarfecele, n-am putea ieşi. La leafă e îmbulzeală, la scris *codeală*. Dar asta-i treaba direcţiei. Eu mi-am declinat de mult orice răspundere...

Ca să se convingă, aruncă două cuvinte pe un petec de hîrtie şi trimise băiatul la administraţie. Răspunsul sosi prompt şi secretarul continuă :

— În regulă ! Eşti angajat ! Foarte bine ! Poate că dumneata ai şi mîncărimea scrisului ? Ce ?

Încetul cu încetul se mai descreţi. Avea suflet bun. Se credea cel mai iscusit secretar de redacţie din România şi, deoarece lumea nu-l aprecia ca atare, se simţea nedreptăţit. Îi era scîrbă că trebuie să muncească mai rău ca un hamal la un ziar obscur, în vreme ce alţii, nedemni să-i stea alături, se îmbuibă şi se lansează prin redacţiile jurnalelor de mare tiraj.

Pentru că tînărul Herdelea era de „dincolo", secretarul îl însărcină să culeagă din presa germană şi ungurească ştirile despre România şi românii subjugaţi. Îi oferi imediat un teanc impresionant de ziare virgine. Nimeni din redacţie nu cunoştea altă limbă străină decît franceza, încît n-avea cine să le citească. Poate să le ia acasă, să le răsfoiască pe îndelete. Să nu mîzgălească mult. Note concise, vibrante, asta trebuie unui jurnal viu. Din nenorocire, *Drapelul*... Fireşte ar fi perfect dacă ar putea să-i scrie şi cîte un articol de fond, măcar unul pe săptămînă. Ia să încerce. L-au sastisit politicienii tîmpiţi cu colaborările constipante. Dar să nu uite că *Drapelul* e oficiosul guvernului şi deci să fie prudent, mai ales că partidul, pe lîngă şeful în funcţiune, are o droaie de pretendenţi la şefie care fac opoziţie clandestină şi abia aşteaptă vreo gafă ca s-o exploateze împotriva conducerii oficiale.

— Aşa, puiule ! sfîrşi secretarul amical. Poţi să lucrezi şi acasă pînă te vei obişnui cu meseria. Dimineaţa însă te rog să fii aci totdeauna, că poate am nevoie de tine !

Se numea D. Roşu.

Titu Herdelea se întoarse acasă, se închise în odaia lui şi începu să lucreze cu pasiune. Îşi zicea că de acuma i s-au deschis toate drumurile. Numai vrednic să fie şi să nu se descurajeze. Doamna Alexandrescu plecase cu Jean la părinţii lui, la o partidă de cărţi cu prelungire. Era linişte desăvîrşită ; rareori pătrundea pînă la dînsul cîte un ţipăt sau vreo sudalmă din

curtea cu mulţi chiriaşi. Spre seară, tocmai cînd terminase de scris, auzi paşi în antreu. Îşi închipui că trebuie să fie eleva lui, Marioara. Se bucură. După atîtea ore de muncă, era binevenită o fiinţă feminină, chiar şi Marioara. Se repezi la uşă, să o primească.

— Măicuţa nu e acasă ? întrebă foarte natural Mimi.

Tînărul răspunse surprins :

— Nu este, dar... poftim înăuntru, doamnă !... Imediat am să...

Doamna mică şi blondă avu o fluturare de surîs pe buze zicînd :

— Ei, hai, fiindcă tot am venit, să vedem cuibul poetului.

Titu se aprinse, îi sărută mîna de mai multe ori şi o rugă să stea cîteva clipe, să se sature măcar privind-o, că de cînd a văzut-o deunăzi, n-o mai poate uita... Mimi îl întrerupse, parcă nici nu l-ar fi ascultat sau pentru că ştia dinainte ce are să-i spuie :

— În camera asta stăteam şi eu înainte de a mă mărita, în vacanţe, cînd mă întorceam de la pension. Pe atunci măicuţa nu închiria... Cîte visuri frumoase am visat în pătuceanul ăsta !

Încurajat, tînărul stăruia să-i scoată mantoul, murmurînd într-una :

— Doamnă Mimi, te rog... Nu muşc, zău ! Nu muşc !

Mimi izbucni în rîs :

— Te cred, fiindcă nici nu ţi-aş permite... să-mi faci semne !

Pe urmă, ca să-l potolească, adăugă sentimental :

— Mi-eşti simpatic, dar...

Titu îşi pierdu cumpătul, o luă lacom în braţe şi-i închise gura cu o sărutare însetată, căutînd s-o apropie de pat. Ea primi îmbrăţişarea cu o gîngureală mulţumită, apoi se desfăcu uşor, şoptind :

— De ce nu eşti cuminte ? Vrei să-mi pară rău c-am intrat ?... Nu se poate, acuma, crede-mă ! Altă dată ! Ai răbdare !

Îşi îndreptă pălărioara peste buclele aurii. Era cu spatele în uşă. Spre a evita un nou asalt, puse mîna pe clanţă :

— Drăguţ şi cuminte, înţeles ?... Fug. Trecusem numai ca să ştie măicuţa c-am fost aici... Pe curînd, grăbitule !

În urma ei rămase un surîs promiţător.

2

Sezonul se anunţa mai bogat şi mai vesel ca totdeauna. Nadina era în friguri. Avea, numai pentru noiembrie, deschiderea Parlamentului, reprezentaţiile Eleonora Duse şi Féraudy, în afară de concertul Paderewski. Îşi adusese de la Paris cîte ceva, cînd s-a întors în ţară, dar observa cu groază că, faţă cu multitudinea evenimentelor care-i reclamau imperios prezenţa, ea se afla de fapt dezbrăcată.

Grigore sosi de la ţară cu întîrziere de cîteva zile. N-a putut scăpa de tatăl său pînă ce n-au încheiat

toate socotelile, să fie liniştiţi pînă în februarie. I-a convenit şi lui, mai ales că era hotărît să rămîie toată iarna în capitală, lîngă Nadina.

— În sfîrşit ! zise ea cînd îi auzi hotărîrea.

Imediat îl puse în mişcare să oprească loja cea mai bună pentru spectacolele fixate, specificînd că s-ar considera dezonorată pe vecie dacă s-ar întîmpla să lipsească de la vreunul. Bărbatul alergă, se osteni. Nadina vru să-l mai cruţe :

— Dacă te plictisesc cursele, să-l trimitem pe Raul. El e foarte abil în lucruri d-astea.

Grigore protestă că nu-l plictisesc de loc, deşi îl plictiseau. Ţinea să îndepărteze din preajma ei pe Raul, fără să se bage de seamă. Nu din gelozie, îşi zicea el, ci pentru că e prea imbecil. Noua lui iubire dispreţuia gelozia. Trebuie însă să fie soţ şi amant, cum e şi ea, ca s-o păstreze.

Nadina era prea prinsă în vîrtejul preocupărilor mondene şi nu observa străduinţele lui Grigore. De altfel, nici în alte împrejurări n-ar fi observat. I se părea natural şi obligatoriu să fie iubită. Aşa a fost obişnuită de totdeauna, începînd cu tatăl ei, care a idolatrizat-o şi chiar azi se înviorează cînd o vede. În fond, nu avea sentimente de dragoste decît pentru sine însăşi. Nu-şi refuza nimic, socotind că i se datorează tot. Nici măcar plăcerile nu le putea gusta în bucuria inimii sau spre a-şi satisface o tentaţie, ci numai pentru că îi apăreau ca atributele fireşti ale frumuseţii ei. Niciodată n-a înşelat pe Grigore dintr-o pornire de pasiune, întocmai precum nu fuma de dragul beţiei tutunului. Se credea obligată să facă tot ce e susceptibil să o ridice deasupra altor femei ca o statuie divină. Se contempla în oglindă îndelung, goală din cap pînă-n picioare, şi se minuna cum s-au putut îmbina atîtea forme şi linii superbe într-un singur corp. Umbla goală în apartamentul ei toată dimineaţa ca să se poată admira în voie.

Raul Brumaru era ca un capriciu şi o codiţă, necesar unei femei elegante ca un căţel sau un talisman. El ofta de mult, ca şi alţii. În cele din urmă l-a acceptat, nu din iubire, ci din indiferenţă. Conta în lume ca un băiat spiritual şi făcea figură onorabilă în suita ei. Se jena mai puţin de el decît de Grigore. Pentru soţul ei păstrase orişicum un respect cel puţin teoretic. Faţă de Raul nu simţea nevoie de nici un fel de menajament sufletesc. Nici el nu pretindea aşa ceva şi se mulţumea cu firimiturile ospăţului. Era mai ales dansatorul ei şi, în calitatea aceasta, util.

Grigore avea o repulsie instinctivă de bărbaţii în genul lui Brumaru. Îi dispreţuia. Socotea sincer că Nadina se compromite tolerînd pe lîngă ea asemenea cavaleri. Se învinovăţea pe sine că n-a ştiut să împiedece alunecarea aceasta, nu prin scene care să o fi înverşunat în perseverare, ci printr-o iubire mai comprehensivă. Dacă el ar fi ştiut s-o înţeleagă dintru început, nu ar fi pierdut patru ani de fericire şi n-ar fi îngăduit să se creeze între ei un gol peste care acuma trebuie să clădească punţi noi de comunicaţie.

În clipa cînd şi-a recunoscut greşeala, în mod firesc, şi-a luat hotărîrea de a repara generos tot trecutul.

Nadina să fie ferită de orice tentaţii, nu prin abaterea lor, ci prin prezenţa lui gata de a le satisface. Înţelegînd acuma frămîntările ei materiale, se oferi spontan să le împlinească, găsind o explicaţie măgulitoare :

— Nevasta mea vreau să fie cea mai strălucitoare !

Nadina nu-şi credea urechilor. Era obişnuită ca el, sub forme delicate, cu motive plauzibile, să se dezintereseze de mondenismul ei prea costisitor. Totuşi răspunse cu indiferenţă :

— Eşti drăguţ, şi-ţi mulţumesc, dar mi-e să nu te sperie cifrele.

— Pentru tine nici o cifră nu mă poate speria ! replică Grigore cu o privire în care ardea focul unei iubiri supuse.

Ce nu făcuseră în cursul căsniciei lor pînă azi, făcură acuma : se consultară foarte grav despre toaletele Nadinei. Ea îi etală cele mai noi numere din revistele de modă, îi explică detalii de croială, de ştofe şi de garnituri, iar el se interesa de aproape şi cu toată seriozitatea, parcă ar fi fost vorba de probleme vitale. Consfătuirile continuară zile de-a rîndul şi Nadina descoperi cu uimire că Grig are şi în materie de îmbrăcăminte feminină un gust delicat şi idei originale. Îi şi zise odată :

— Credeam că numai agricultura te pasionează. Văd că m-am înşelat.

Grigore surîse :

— Tu ai fost adevărata mea pasiune, de cînd te-am întîlnit. Trebuie să mă fi înşelat şi eu cînd am putut crede altfel.

În zilele acestea, vreo două săptămîni după stabilirea lor în Bucureşti, se anunţă iar Platamonu. Nadina ezită să-l primească. Din moment ce Grigore s-a oferit s-o ajute, nu mai avea nevoie imediată de serviciile arendaşului, fiindcă Gogu o va mai păsui pentru plata datoriei ce-a făcut-o la el în străinătate.

Platamonu îşi motiva mai întîi venirea în capitală : a profitat că fiul său trebuie să se prezinte să-şi facă inscripţiile la universitate şi l-a însoţit cu gîndul să împrăştie nourii neînţelegerilor regretabile dintre dînsul şi Nadina. Cu băiatul a isprăvit repede, fiindcă se întoarce acasă unde poate mai bine să citească pentru examenele ce vrea să le dea negreşit după Crăciun. Astfel i-a rămas timp de alergătură, s-a străduit şi a încherbălit jumătate din cîştiul de primăvară şi l-a adus ca să-i dovedească stăpînei că e în stare să facă şi imposibilul spre a fi pe placul ei. Nu cere decît o mică favoare şi e sigur că, văzînd ea credinţa lui, nu i-o va refuza. Fireşte, e vorba tot despre Babaroaga. El a auzit deunăzi din gura ei că deocamdată nu intenţionează să vîndă. Totuşi, pentru că zvonurile stăruie (de la ţărani a aflat că şi boierul Miron ar umbla să cumpere), îndrăzneşte şi dînsul să se declare amator. O roagă deci ca, primind avansul pe arenda anului viitor, să menţioneze că în cazul înstrăinării moşiei şi în cazul cînd, eventual, oferta lui ar fi mai avantajoasă şi acceptată, suma aceasta să fie socotită în arvuna preţului de cumpărare. Pentru ea e o simplă formă, pentru el o vagă asigurare, preţioasă mai mult

ca o indicaţie de încredere şi recunoaştere a vechilor lui servicii leale.

Nadina l-a lăsat să vorbească în voie. Important i se părea numai că Platamonu a adus bani. De la tatăl ei ştia că banii nu se refuză niciodată. Favoarea ce i-o reclama era fără obiect, de vreme ce ea nici nu se gîndea să vîndă Babaroaga. Vînzarea ar fi şi mai plictisitoare ca arendarea. Plictiselile au început chiar numai la zvonul că ar avea de gînd să vîndă.

— De unde veniţi toţi să-mi scoateţi în vînzare moşia ? zise Nadina. Toată lumea ştie că vînd şi-mi face propuneri, numai eu nu ştiu nimic. Şi poate s-ar cuveni să ştiu şi eu ceva... Ei bine, domnule, îţi spun dumitale, care eşti mai de înţeles : nu vînd, categoric nu, şi nici nu intenţionez ! E clar, precis şi definitiv ?

— Cu atît mai puţin vă poate deranja mica mea rugăminte ! insită Platamonu onctuos, adăugînd în sine că la cucoane nimic nu e definitiv şi clar, şi cum a vrut ieri şi nu vrea azi, poate să vrea iarăşi mîine.

— Atunci... făcu ea nepăsătoare. Bine. Cum vrei. Am ţinut să te previn, să nu zici mai tîrziu că...

Îi povesti şi lui Grigore pe urmă aranjamentul cu arendaşul. Nu voia să-i ascundă asemenea lucruri şi îndeosebi că a primit o sumă importantă şi deci cheltuiala lui cu ea va fi mai mică. Grigore îi repetă, ca totdeauna, că ea e stăpînă deplină pe veniturile ei şi el nu doreşte să se amestece în gospodăria ei. Părerea lui însă ar fi că nu trebuia să-i dea lui Platamonu nici măcar asigurarea platonică. De ce să-şi lege ea mîinile pentru viitor ?

Nadinei îi păru rău că i-a spus. „Degeaba, Grig e tipicar şi agasant." El observă neplăcerea ei şi se grăbi să adauge :

— Poate că eu exagerez... Nu te supăra, Nadina, te rog !... Fii veselă ! Surîsul tău e viaţa mea !

3

— Măi Chirilă, tu nu ştii carte ? Păcat !... Ia vino-ncoace să-ţi arăt ceva !

Într-o odăiţă cu o masă de brad şi cîteva scaune fără spetează, unde avea cancelaria moşiei — în corpul caselor de argaţi — Platamonu scoase din portofelul umflat o hîrţoagă albă şi o flutură sub ochii logofătului.

— Vezi tu zdreanţa asta, Chirilă ?... O vezi bine... Uită-te !... Ei, asta e Babaroaga, băiete ! strigă arendaşul cu o bucurie exuberantă. Uite asta ! Poţi să le şi spui oamenilor, ca să ştie şi să nu-şi mai bată picioarele de pomană pe la curte !

— S-o stăpîniţi sănătos ! zise Chirilă cu respect.

— Să dea Dumnezeu ! mulţumi Platamonu. Am muncit, Chirilă, toată viaţa şi merit să am la bătrîneţe o bucată de pămînt. Nici noaptea n-am odihnă, că tu ştii, şi alerg, şi mă zbat, şi nu mă codesc a pune osul alături de voi, nu ca alţi boieri, care beau cafea în cerdac şi aşteaptă să le vie toate de-a gata. Şi totuşi oamenii nu încap de mine şi umblă să mă dea la o

parte. Apoi asta-i drept, măi Chirilă ? Spune tu, că ești om cu chibzuială !

— Oamenii nu s-au ridicat împotriva dumneavoastră, conașule ! protestă logofătul. Dar de, boierule, nici ei n-au pămînt, și de aceea se tot sfarmă să cîștige.

— Nici eu nu zic să nu cîștige, s-ar putea ? făcu arendașul împăturindu-și la loc hîrtia. Să cîștige, Chirilă !... Dar tocmai moșia mea, Chirilă ?

Platamonu de mult aștepta să se răcorească.

I se părea că țăranii au fost nerecunoscători cînd s-au prezentat Nadinei să-l concureze. Chitanța însă n-o socotea chiar așa de pretențioasă cum se arăta și deocamdată o întrebuința numai pentru consolidarea prestigiului său în fața lumii lui sătești. Avea nevoie de mîngîierea aceasta și din pricina lui Aristide. Faptul că băiatul a ținut să se întoarcă acasă, în loc să se bucure a petrece în București, umplea pe Platamonu de o îngrijorare cu atît mai urîtă, cu cît n-o putea împărtăși nimănui, nici nevestei sale, care era slabă de înger. Îi era frică să nu se fi încurcat cu vreo fată de pe aici și să-și prăpădească viitorul sau să facă vreo nebunie. Aristide era extrem de discret și nu-i spunea niciodată nimic, iar lui, ca părinte, îi venea greu să-l descoasă și astfel, poate, să-l jignească. Numai inima îl ustura și-i tremura.

Chirilă Păun ardea acuma să spuie oamenilor vestea auzită de la Platamonu. Peste săptămînă nu putea lipsi din Gliganu, de la curte. Numai duminecă avu răgaz să se repeadă pînă acasă, în Amara, să-și mai

vază de necazuri și să-și descarce sufletul. Opri căruța la cîrciuma lui Busuioc, unde se strîngeau totdeauna oamenii după biserică, și se dădu jos, iar pe muiere și pe fată le trimise înainte acasă. Pe afară, pe sub streșini, cîțiva mai oropsiți se fereau de ploaie și-și spovedeau oftînd nevoile. Chirilă dădu binețe și trecu înlăuntru. Luca Talabă se hărțuia cu primarul în mijlocul unei îngrămădiri de oameni care mai mult tăceau. Cum văzu pe Chirilă, Luca strigă bucuros, parcă i-ar fi sosit un ajutor :

— Bine că te aduse Dumnezeu, Chirilă !... Ia hai, că tu trebuie să știi !...

Cîrciumarul profită de ocazie să-și organizeze clientela :

— Da de ce stați în picioare, măi creștini, și încurcați locul, de nici nu mai poate să se miște lumea ? Așezați-vă la masă, că nu vă mușcă și nici nu vă cer parale ! Uite colea !... Haideți binișor, fraților ! Hai, mă dom' primar, că după tine se iau și ceilalți.

Izbuti să-i așeze și să le servească cîte ceva.

Ion Pravilă se înverșuna în gura mare, vorbind despre Babaroaga, că nu-i drept ca unii care-s mai înstăriți de la Dumnezeu să mai ia pămînt, iar cei săraci să rămîie necăjiți.

— Uite-așa mă fierbe de un ceas ! făcu Luca supărat, către Chirilă Păun.

— D-apoi că are dreptate primarul, se amestecă iarăși Trifon Guju. Ce faci nu faci bine, măi nea Luca ! Nu, nu !... Că dacă dumneavoastră umblați să

cumpăraţi, cum o să mai împartă vodă pămînt la oameni ?

Faţă de murmurul de aprobare dimprejur, Talabă întrebă aspru :

— Cine ţi-a spus ţie, măi creştine, că vodă împarte pămînt la oameni ?

— Toată lumea ştie, numai voi nu auziţi ! răspunse Trifon cu imputare.

— Trebuie să împartă, că altfel nu mai putem trăi ! adăugă un glas gros şi înăbuşit, parc-ar fi răbufnit din adîncurile pămîntului.

Luca Talabă înţelese că mulţimea e împotriva lui şi urmă cu alt glas :

— Bine-ar fi să fie cum credeţi voi, fraţilor, dar mă tem că noi om rămînea cu vorbele şi alţii cu pămînturile !... C-apoi eu dacă mă lupt, pentru mine lupt, măi Trifoane ? Ori pentru toţi ?... Eu, slavă Domnului, tot mă mai chivernisesc... Dar, zic, de ce să ia alţii moşia muncită de noi şi de ce să n-o cuprindem noi, toţi dimpreună ? Că doar n-am s-o împart eu numai cu Marin Stan, ci cu toţi oamenii de omenie care vreau să muncească. Şi cu tine, Ignate, şi cu tine, Trifoane, şi cu care vă pofteşte inima, numai să ne ajute Cel-de-sus să punem mîna pe ea... Aşa-i, măi oameni buni ?

Explicaţiile fură lungi. Primarul zîmbea batjocoritor. Era jignit că s-au ascuns de el. Chirilă Păun însă se simţea ruşinat. Tot îi venea să oprească pe Luca şi tot nu îndrăznea, văzîndu-l atît de încrezător. În sfîrşit, cînd îl auzi spunînd că grecul a umblat şi pe

la Bucureşti să stăruie pentru Babaroaga, socoti momentul potrivit şi îngăimă :

— A umblat şi pare-mi-se că n-a umblat în zadar !

Luca îşi curmă brusc însufleţirea. Se apropie şi Busuioc de la tejghea să asculte.

— De ce tăcuşi, bre, şi ne-ai lăsat să ne tocmim şi să ne sfădim, dacă grecul are hîrtia în portofel ? se bosumflă chiar Pravilă, după ce Chirilă le povesti ce-a aflat din gura arendaşului.

Cîţiva mormăiră ceva pe de lături. Primarul, uitîndu-şi jignirea, făcu îngrijorat :

— De...

Atunci Luca Talabă, parcă uluirea i-ar fi schimbat glasul şi înfăţişarea, se ridică de pe scaun, fără voia lui, şi vorbi printre dinţi :

— Apoi nici să fim batjocoriţi aşa, nu ne-om lăsa !

Şi alte glasuri, care mai molcome, care mai dîrze, repetară :

— Nu, nu !...

4

Capitala rîdea vesel în podoaba steagurilor tricolore ce fîlfîiau pe clădirile principale. Calea Victoriei era presărată cu nisip fin, cenuşiu. Mulţimea invadase trotuarele. Soarele galben privea indiferent printre nouri. Cortegiul regal înainta agale spre Mitropolie. Copitele escadroanelor de escortă pîrîiau prelung pe macadamul străzii. În frunte, într-o trăsură, prefectul

poliţiei, în picioare, cu cilindrul pe ceafă, se agita ţanţoş, strălucitor, ca un capelmaistru răsfăţat, uitîndu-se înapoi în răstimpuri.

Camera zumzuia discret, ca un stup în ajunul roitului. Tribunele pline de doamne păreau niştre straturi de flori multicolore. Briliantele licăreau ca stropii de rouă, dimineaţa, pe petalele catifelate. Însăşi tribuna diplomatică era înflorită de uniformele ataşaţilor militari, printre care miniştrii străini, în costumul internaţional al breslei lor, făceau impresia unor rozete bătrîne şi ursuze.

În incintă străluceau plastroanele, cheliile şi decoraţiile. Sute de mîini se întindeau şi se strîngeau. În faţa estradei prezidenţiale era un vălmăşag de fracuri. Ici-colo, cîte un reprezentant al naţiunii ridica ochii spre tribune, căutîndu-şi invitaţii sau schimbînd bezele cu vreo floare zîmbitoare.

— Uite pe Gogu ! şopti Eugenia, mişcată, Nadinei, care avea pe figură un surîs de satisfacţie.

De jos, Gogu Ionescu, jovial, făcea nişte semne pe care nimeni nu le înţelegea, dar la care Nadina, închipuindu-şi că întreabă dacă e mulţumită cu locurile ce i le-a procurat, răspunse fără glas şi numai din buze :

— Foarte bine. Mersi. Perfect. Ai fost încîntător.

Gogu dispăru printre fracuri. Peste cîteva clipe însă apăru din nou de mînă cu Raul Brumaru, care saluta de zor şi spunea ceva ce nu se auzea.

— Dar ăsta ce caută în incintă ? întrebă, din spatele Eugeniei, Grigore.

— Cum ce caută ? zise Nadina firesc. El nu lipseşte de nicăieri. Şi pe urmă are foarte multe relaţii, încît intră pretutindeni...

Deodată se făcu o mişcare în incintă. Pe uşile laterale alte fracuri se îmbulzeau înăuntru. Din dreapta intrau arhiereii, ceremonios, lucind de podoabe ; din stînga, în uniforme de gală, numai fireturi şi strălucire, generalii. Pe estradă domni gravi se înşirau în ordine. Un glas speriat răcni lîngă uşă :

— Maiestatea sa regele !

O clipă de tăcere frămîntată, urmată brusc de o răpăială furtunoasă de aplauze, ce nu mai încetară decît atunci cînd regele, luînd o hîrtie din mîna şefului guvernului, scoase ochelarii, îi aşeză tacticos pe nas şi începu să citească :

— Domnilor senatori ! Domnilor deputaţi !

La mai fiecare frază aplauzele reizbucneau, cînd mai liniştite, cînd mai impetuoase, şi regele trebuia să se oprească şi se uita pe deasupra ochelarilor la mozaicul de figuri cu privirile îndreptate spre dînsul, ca mii de raze în focarul unei lentile miraculoase...

— ...grija mea statornică pentru propăşirea ţărănimii muncitoare, temelia puternică şi sănătoasă a statului, de care depinde viitorul naţiunii.

În ropotul aplauzelor se amestecă acuma glasul lui Grigore, uscat de emoţie :

— Bravo ! Bravo !

Nadina întoarse puţin capul spre el cu o mică privire dojenitoare.

Apoi lectura se sfîrşi, ovaţiile petrecură pe rege pînă la ieşire şi toată lumea se urni să plece.

— Foarte nostim spectacolul ! murmură Nadina pe culoar. Nu-i aşa ?... Şi regele ce bine a fost !

Afară, trăsuri elegante, automobile zgomotoase, zîmbete multe şi strîngeri de mîini. Şi muzica militară a companiei de onoare cîntînd un marş marţial...

Cîinele lătra să se omoare. Ploua vîrtos.

— Ia ieşi, măi bărbate, să nu muşte căţeaua pe cineva, să mai păţim altă pozna !

Ignat Cercel se urni de pe laviţă bombănind. Cînd deschise uşa spre tindă, porcul, care rîcîise într-una să intre, dădu buzna printre picioarele lui în odaie. Ieşi făcînd : „Acu lasă-l dracului !" În uşa tinzii strigă :

— Huo, potaie, fire-ai a dracului să fii tu cu neamul tău !

De-acolo văzu în mijlocul ogrăzii, bălăcind prin noroi şi apărîndu-se cu umbrela deschisă de cîinele ce se repezea mereu, pe perceptorul Bîrzotescu urmat, la cîţiva paşi, de straja satului.

— Aşteptaşi, măi Ignate, să viu eu la tine şi încă pe vremea asta, ai ? Nu ţi-a fost milă de ostenelile mele, ai ?

Ţăranul uluit aruncă întîi după cîine :

— Huo, javră ! Nu pricepi de vorbă !

Pe urmă îşi îndulci glasul :

— Ce să aştept, domnule, păcatele noastre ! Da uite, ne ţine sărăcia în braţe de nici nu ne mai lasă să

răsuflăm... Că altfel veneam, vai de mine, cum să nu viu ! Că doar ştiu destul de bine unde-i primăria şi nici picioarele nu mă dor, slavă Domnului.

Perceptorul ajunse la el. Închise umbrela, scuturînd-o binişor de ploaie şi zicînd :

— La plata birului hop cu sărăcia, altfel însă dă-i cu cîrciuma ! Lasă că vă ştiu, Ignate ! Pe mine nu mă prostiţi, degeaba ! Cu voi îmi prăpădesc tinereţea şi sănătatea !

— Ce cîrciumă ? protestă ţăranul. N-am mai pus ţuică-n gură de nici nu mai ţiu minte, că unde să ne mai ardă de băut dacă...

— Ia lasă vorba, că n-am venit la taifas ! îl întrerupse Bîrzotescu intrînd în casă.

Muierea încremenise lîngă vatră, cu cei patru copii lîngă ea, ca o cloşcă speriată de uliu. Porcul grohăia mulţumit şi ridică rîtul mirat... Perceptorul se înţepeni în mijlocul odăiţei şi se uita împrejur cercetător. Lung şi deşirat cum era, ajungea cu capul pînă în grinzile tavanului. Luă registrul de la strajă, însemnă ceva şi rupse o foaie.

— Ascultă, Ignate ! zise pe urmă sever. Acu ţi-am scris porcul, că altceva de preţ văd că n-ai. Ai auzit ? Nu-l iau deocamdată, să nu zici că-s rău. Dar să nu crezi că am să te aştept mai mult de o săptămînă, că nici pe mine nu mă aşteaptă cei mari, şi nici n-am să mai viu pe aici să-mi stric ghetele prin cele băltoace, că voi nu-mi cumpăraţi altele şi m-aţi lăsa să umblu desculţ... Aşa, Ignate, să vii curînd-curînd, că altfel vine porcul la mine şi nici nu se mai întoarce !

Atunci femeia izbucni amărîtă :

— Aoleo, doar n-o să ne iei purcelul, domnule, să-mi rămîie copiii flămînzi, că atîta avem şi-am rupt de la gura noastră să-l cresc, că vite nu putem ţinea dacă nu-i nutreţ şi porumbul...

Bîrzotescu, parcă nici n-ar fi luat notă de existenţa ei, ieşi plecîndu-se adînc, să nu se lovească cu capul de pragul de sus. Ignat îl petrecu după cuviinţă pînă-n ogradă, abătut, bîiguind mereu ca o scuză şi o plîngere :

— Apoi ce să facem, dom' perceptor, ce să facem ?

Aristide Platamonu trimise servitoarea să cheme puţin pe fata logofătului, pe Gherghina. Ea are să ştie să-i calce pantalonii frumos, cu dungă, nu ca toantele astea care nu-s în stare nici măcar să încălzească bine fierul.

Era singur acasă. Bătrînul avea un proces la Costeşti, la judecătorie, şi pusese martor şi pe Chirilă Păun. Plecase cu brişca de dimineaţă împreună cu doamna Platamonu, luînd şi pe Chirilă cu nevastă-sa. Au vrut să-l plimbe şi pe Aristide puţin, dar el a refuzat. Tocmai va profita de singurătate ca să citească serios. Soră-sa se afla de o săptămînă la Piteşti, într-o familie prietenă, să se mai distreze.

Gherghina intră cu sfială în camera tînărului stăpîn, împreună cu servitoarea.

— Uite, fetiţo, tu eşti deşteaptă şi îndemînatică şi ai să-mi faci un serviciu...

Aristide îi explică. Fierul se încălzise. Pe masă erau întinşi pantalonii alături de cîrpa udă. Izgoni pe servitoarea neghioabă, să n-o vază în ochi.

— Eu am să încerc, conaşule, zise Gherghina speriată şi ea de cearta servitoarei. Dar nu ştiu dacă am să pot bine...

Se apucă de lucru. Aristide, lîngă ea, o privea. Trupul ei mlădios era plecat uşor peste fierul de călcat. Basmaua roşie, legată la spate, îi strîngea capul şi-i lăsa gol gîtul plin şi puţin îndoit. Printre umăr şi capul lăsat într-o parte tînărul îi vedea, sub iia subţire şi descheiată, sînii rotunzi, mărişori, cu nişte sfîrcuri ca mugurii plăpînzi. Se aplecă uşor şi-i atinse gîtul cu buzele. Gherghina tresări şi întoarse spre dînsul doi ochi plini de spaimă.

— De ce crezi că te-am chemat, Gherghino ? şopti Aristide, luîndu-i fierul din mînă şi aşezîndu-l pe un suport. Pentru astea ? urmă apoi arătînd dispreţuitor fierul. Pe o fată frumoasă ca tine ?

Gherghina se retrăgea spre uşă cu aceiaşi ochi în ochii lui. El o apucă de mînă :

— Ţi-e frică de mine ?... Spune drept !... Se poate?... Şi eu numai pentru tine n-am rămas la Bucureşti, de dragul tău...

Fata încercă iar să se apropie de uşă. Atunci tînărul întoarse cheia în broască şi o cuprinse de mijloc, continuînd cu acelaşi glas lacom şi fierbinte :

— De ce nu vrei să rîzi niţel, Gherghino ?... De ce te uiţi aşa ? Nu, nu, nu vreau să te uiţi aşa !

Îi sărută gura, ochii, obrajii. Gherghina murmură :

— De ce-ţi baţi joc de mine, conaşule ?

Şi simţindu-se dusă spre colţul unde văzuse canapeaua, adăugă :

— Nu vreau !... Nu vreau !... Ţip !... Să ştii că ţip !...

— Nu fi proastă, Gherghino !... Nu, nu ! bodogăni Aristide crîmpoţindu-i gura cu gura lui.

Cortina căzu în ropote de aplauze. Luminile ţîşniră brusc în sala încinsă de căldură şi de miros de oameni mulţi. Cîteva minute urmară rechemările actorilor, apoi lumea se linişti şi intrară în funcţie binoclurile. Nadina trona în loja ei ca un idol satisfăcut de adoraţia credincioşilor. Îşi aluneca alene ochii peste parter, schimba saluturi cu cîte o lojă. După primul examen sumar, spuse încet lui Grigore :

— Ai văzut ? Pînă şi Predelenii sînt toţi în păr... Ce-o fi păţit zgîrcitul de-a cheltuit atîţia bani ?

— Şi nici măcar n-am trecut pe la ei ! zise bărbatul cu regret. Nu ştiam că s-au întors de la ţară...

Începură defilările. Loja se umplu de extaz :

— A, a fost superb !... Ce mare artist !... A jucat încîntător !... Am văzut piesa şi la Paris... Da, tot cu el...

Grigore profită de îmbulzeală şi se repezi la loja lui Predeleanu. După primele cuvinte, Tecla observă cu mirare :

— Dar te-ai schimbat de tot... Parcă eşti alt om !

— Se cunoaşte ? făcu Grigore. Mi-e cam ruşine şi totuşi... Sînt îndrăgostit rău !

Olga îi aruncă o privire cu un surîs ştrengăresc. Tecla, însă, uitîndu-se o clipă la loja Nadinei plină de o diversitate de admiratori, murmură pe gînduri :

— Ce-i drept, parcă s-a făcut mai frumoasă şi mai fermecătoare...

Tînărul Iuga îi sărută mîna, recunoscător.

Cînd se ridică iar cortina şi se întunecă sala, Nadina şopti :

— Unde mergem după spectacol, Grig ?

Şi mai tîrziu, în momentul culminant al dramei de pe scenă, continuă cu drăgălăşenie :

— A descoperit Raul un local nou, absolut parizian şi retras, unde nu merge decît lumea cea mai bună... L-am trimis să ne rezerve o masă şi să fie aici, la sfîrşit, să ne conducă. Am făcut bine ?... Vine şi Gogu cu consoarta lui...

— Tot ce faci tu e bine ! răspunse Grigore mîngîindu-i pe furiş braţul gol rezemat pe speteaza fotoliului.

Un mic restaurant de noapte, într-o străduţă dosnică. Exterior modest. Înăuntru însă lumină orbitoare, lux căutat, atmosferă caldă, chelneri francezi pursînge şi cîteva atracţii senzaţionale. Patronul, om dintr-o familie boierească, cu nume distins, care şi-a mîncat o avere imensă la Paris şi din resturi a înjghebat localul de curînd, ca să aibă o ocupaţie, îşi primeşte clienţii personal şi ceremonios ca un senior pe invitaţii săi la o recepţie selectă. Raul Brumaru, fireşte, prieten

cu proprietarul, face spiritual prezentările. Şi Nadina surîde încîntată şi repetă într-una :

— Ah, *oui, c'est vraiment très chic, très parisien !*[1]

Mica sală s-a umplut de domni în frac şi doamne decoltate. Chelnerii se strecoară ca umbrele, echilibrînd tăvi de argint încărcate. O dansatoare spaniolă, într-un pătrat rezervat, acompaniată de o orchestră specială de chitarişti spanioli, îşi învîrteşte temperamentul cu stridente vibraţii de castaniete. Orchestra mai continuă un răstimp cu arii madrilene şi sevilane, apoi dispare pe urmele dansatoarei, făcînd loc unui pianist care preludează somnolent şi nonşalant, pregătind intrarea unui şansonetist francez, drăguţ, elegant şi foarte răsfăţat, primit cu ovaţii frenetice de publicul cunoscător. Cîntăreţul surîde galant în dreapta şi în stînga, lumina se stinge, rămîn numai cîteva becuri albastre — e romanţa reveriei. Urmează altele, fiecare cu lumina ei. Apoi un chelner îi oferă o chitară, lăsată pe colţul pianului de un spaniol, se face lumină trandafirie şi răsfăţatul publicului se apropie de Nadina şi cîntă înfiorat cupletul amorului fără speranţă.

Aerul s-a îmbîcsit de fum şi de aburi de vinuri grele. Ochii lucesc. Lumina albă tremură pe feţele obosite. Glasurile bîjbîie distrate...

În trăsură, îmbondorită în blană, Nadina spuse bucuroasă :

[1] Ah, da, este într-adevăr foarte frumos, foarte parizian ! (Fr.)

— Bine c-au început şi Bucureştii să devie oraş mai civilizat, nu tot mititei, şi lăutari, şi mojicie !... Nu-i aşa, Grig ?

— Da, sigur !

— Şi şansonetistul foarte interesant ! adăugă ea după o pauză. Ai văzut că numai mie mi-a cîntat ?

Grigore o simţea lîngă dînsul, fericită şi caldă. Zise cu o voce avidă şi supusă :

— Tu eşti cea mai frumoasă !

— Tu eşti, Petrică ?

— Eu, eu ! Hai, deschide, mamă, hai !

Intră. În casă era întuneric. Numai focul din vatră răspîndea un rotocol de lumină roşcată.

— Mi se pare că nici nu dormeai ? întrebă Petre.

— Ce să dorm ? Că pînă le-am dat de mîncare, pînă s-au culcat ei, a trecut vremea, zice maică-sa horobăind pe lîngă foc. Dar şi tu, dragul mamei, tîrziu mai vii şi greu mi-e şi mie că sînteţi mulţi şi nu mai ştiu cum să împart ca să-ţi opresc şi ţie, să-i satur şi pe ei, of, Doamne !

Petre se aşeză pe laviţă. Oftă :

— Apoi nu stau nici eu de bine şi de petreceri, mamă !

Smaranda îi puse pe masă o farfurie cu mîncare. Un răstimp nu se mai auziră decît sorbiturile lui flămînde şi molfăitul fălcilor. Pe altă laviţă, într-un pat şi pe cuptor dormeau ceilalţi copii, cu respiraţii grele. Pe urmă, după ce îşi mai potoli puţin foamea, Petre începu să-i spuie, printre îmbucături, că tot n-a izbutit

să o rupă la boierul cel bătrîn nici așa, și nici așa. Logofătul zice mereu c-o fi, c-o păți, că boierul se ține de vorbă cînd făgăduiește, că lui i-a spus atunci, astă-iarnă, să plătească boul, dar n-a spus să nu oprească datoria...

— Așa m-a purtat și pe mine, de au trecut săptămînile și lunile, că în curînd se împlinește anul de cînd s-a prăpădit bietul tată-tău ! bolborosi femeia cu glas lăcrimat.

— Ei, dar de lăsat nu mă las, să știu de bine că se întîmplă orice ! făcu flăcăul hotărît. Nu las, că-i dreptul nostru și nu cerem de pomană, că taica pentru dînșii a muncit pînă l-a luat Dumnezeu...

Sorbi ultimele linguri din farfurie. Tăcu îndelung. Se uita la flăcările roșii ce fîlfîiau în vatră cu un duduit leneș. Apoi cu glas mai molcom zise iarăși :

— Rabzi, rabzi și oftezi, pînă nu mai poți, ș-apoi...

Iar tăcu și, după un răstimp, urmă gînditor :

— Că spuneau și oamenii și se sfătuiau cum să mai facă și ce să facă ? D-aia am și întîrziat așa...

Se întrerupse, parcă și-ar fi adus aminte, și întrebă :

— Da de ce nu aprinseși lampa, mamă ? Ori nu mai e gaz ?

— Ba mai e nițel, dar ziceam că e destulă lumina focului...

Petre dădu din cap, apăsînd :

— Că bine zici, face și focul lumină cînd nu-i alta !

O flacără trosni ațîțîndu-le și pe celelalte. Fața lui Petre se roși. Umbra lui juca pe perete și peretele parcă se clătina.

5

Titu Herdelea scrise acasă despre toate prin cîte a trecut pînă ce acum poate zice că i-a ajutat Dumnezeu de s-a aranjat bine de tot. Se lăuda în scrisoare și lăuda *Drapelul* ca fiind un jurnal foarte important. Îi trimise bătrînului Herdelea, pentru că îl știa mare amator de ziare, un pachet voluminos cu diferite foi, avînd grijă să încadreze cu roșu în *Drapelul* tot ce scrisese dînsul și mai ales cele două articole de fond în care se lupta viguros cu însuși contele Apponyi. Nu uită, firește, să ridice în slavă pe Grigore Iuga (a cărui nevastă e o minune de frumusețe și eleganță, de s-ar prăpădi de admirație toate domnișoarele de prin Amaradia și împrejurimi cînd ar vedea-o), să povestească cum a petrecut la castelul lor de la țară, ceva în felul castelului grofilor de la Beclean, și cum s-a întors la București cu automobilul, o distanță cam cît de la Bistrița pînă la Cluj. Transmise bătrînului complimente prietenești de la Gavrilaș, care este pentru dînsul ca un părinte, iar din parte-i salutări tuturor cunoștințelor și îndeosebi preotului Belciug, fiindcă în cele din urmă s-a purtat așa de frumos, încît trebuiesc uitate micile neînțelegeri din trecut. Adăugă că îl așteaptă pe Belciug să vie în țară, cum a făgăduit pe cînd se muncea cu clădirea bisericii noi din Pripas ; cum e el văduv și cu stare, poate veni lesne și nu-i va părea rău de cheltuială, căci Bucureștii e un oraș mai simpatic ca Budapesta, afară că e inima românismului. Felicită solemn pe Ghighi pentru logodnă și o îndemnă

să fie bucuroasă de Zăgreanu, care e un băiat eminent. Rău îi pare că va lipsi de la nuntă, dar are acuma atîtea ocupații, că nici nu se poate gîndi să le întrerupă, mai ales că nici banii nu prea îl dau afară din casă, deocamdată.

Nu pomeni însă nimic despre micile lui afaceri amoroase, deși știa că, în special pe Ghighi, ar interesa-o grozav. Nu voia să se mai afle prin Amaradia că el și aici umblă după lucruri neserioase, deși în ultimele săptămîni, de cînd a scăpat de grija vieții de toate zilele, tocmai lucrurile acestea îl preocupau mai mult.

Doamna Mimi s-a ținut de cuvînt și a revenit să-și vază camera de fată într-o după-amiază cînd știa că mamă-sa nu e acasă. S-a dezbrăcat singură și îndată s-a vîrît în pătuceanul ei de odinioară. Pe urmă, de cîte ori venea, se dezbrăca la fel, lepădîndu-și acuma și cămașa, încît rămînea goală cum a născut-o doamna Alexandrescu ; își admira nudul în oglinda mare cu ramă de nuc, tot de pe vremea feciorei ei, și apoi repede se ascundea în pătuceanul cu visurile.

Titu a primit-o cu emoție mare întîi și s-a simțit mîndru că a cucerit o femeie atît de încîntătoare. Curînd însă a înțeles că nu este el singurul mîndru și fericit, că lui îi revin numai rămășițele și că cucerirea lui se datora unui capriciu întîmplător al ei de a fi iubită de un poet. De altfel Mimi însăși nu s-a sfiit să-i spuie clar că nu trebuie să fie pretențios și nici să o plictisească cu gelozia, fiindcă destul o sîcîie bărbatul ei cu d-astea. Firește, tînărul s-a resemnat cu situația. Își zise că, la urma urmelor, ea îi dăruiește ce poate și de ce ar refuza el pe o femeie drăguță, cînd nici nu-l costă nimic.

Totuși, se iviră și inevitabilele mici complicații. Eleva lui, Marioara, a mirosit ceva și a început să-i facă imputări că ea nu e fată de pe străzi, că dacă n-o iubește cu adevărat, pentru ce nu-i spune pe față, nu să-și bată joc de ea înșelînd-o cu cine știe cine, și sfîrșind printr-o discretă amenințare că se va plînge doamnei Gavrilaș de purtarea lui neleală. O seară întreagă a trebuit să-i explice și să-i jure că numai pe ea o iubește, ca s-o astîmpere.

Ba într-o zi s-a pomenit cu doamna Alexandrescu că îl apostrofează atît de jalnic, de parcă ar fi părăsit-o Jenică :

— Domnu Titu, din suflet te rog și te implor, ia seama să nu se nenorocească din pricina matale biata Mimi !... Ea te-o fi iubind, sărăcuța, c-am observat de atunci că îi ești simpatic, dar dumneata trebuie să fii mai cuminte și s-o ferești, să nu care cumva să prindă de veste Vasile, că se întîmplă o nenorocire... Nu zic și nu-ți reproșez, că pasiunea așa vine, pîrdalnica, și Mimi, sărmănuța, nu-i de mirare că i s-a urît și ei cu un bărbat ciufut și mojic, dar...

Tînărul Herdelea ascultă cu resemnare lamentațiile gazdei sale și numai la sfîrșit articulă un slab protest, menit mai mult să-i evidențieze cavalerismul decît să fie crezut. În realitate se jena de doamna Alexandrescu din pricina Tanței, căreia începuse a-i face curte foarte stăruitor. Doamna Alexandrescu l-a dus deunăzi la părinții fetei, l-a prezentat și l-a lăudat, iar pe urmă

el a devenit un mosafir asiduu în casa din dosul gării, proprietatea domnului Alexandru Ionescu, şef de birou la Finanţe. Tanţa era acum iubirea lui cea frumoasă şi adevărată. Graţie ei i-a revenit inspiraţia poetică. În fiecare seară, scăpat de obligaţiile pentru *Drapelul*, învăluit într-un nour de fum de ţigări, scria versuri de glorificare a făpturii divine. De altfel Tanţa răspundea cu aceleaşi sentimente. Deşi sfioasă, i-a mărturisit că nici n-ar mai putea trăi fără el. Trei zile dacă nu-l vedea, născocea motive să fie la Lenuţa, confidenta dragostei ei, care, fireşte chema pe Titu.

Toate acestea nu-l împiedicau să-şi împlinească meseria, ba chiar îl stimulau. În fiecare dimineaţă se prezenta conştiincios la *Drapelul*, cu manuscrisul pregătit. Găsea totdeauna numai pe Roşu, la acelaşi birou, parcă nici nu s-ar fi clintit de-acolo. Spre amiazi îşi mai făceau apariţia reporteri, redactori, veşnic grăbiţi şi agitaţi şi nemulţumiţi, discutînd violent şi abţinîndu-se permanent de a scrie. Altminteri însă, Herdelea era singurul tovarăş redacţional al lui Roşu, care îi spunea deseori :

— Să ştii, puiule, că tu ai să ajungi ! Ascultă-mă pe mine ce-ţi vorbesc, că eu nu vorbesc fleacuri ca domnişorii ăştia care vin cu pălăria-n cap, se grozăvesc, mint şi nu-s capabili să scrie un rînd cumsecade. Ai să ajungi, băiete, pentru că îţi place munca şi nu te codeşti ! Să ştii !... Ai şi talent, eşti şi sîrguitor, tocmai ce trebuie unui gazetar bun. Nu zic, se poate să te laşi de meseria asta, că te văd băiat cinstit şi corect, şi anevoie răzbeşti în gazetărie cînd eşti aşa, dar ori-

unde te-ar duce destinul, ai să faci treabă, să ştii de la mine !

Titu Herdelea se credea la rîndu-i obligat să-i raporteze cînd a luat masa la Gogu Ionescu sau cînd a fost poftit la Grigore Iuga, şi alte asemenea evenimente de ale sale de interes mai public. Secretarului nu-i plăceau şi le considera apucături de arivism, enunţînd dogmatic că ziaristul să rămîie în lumea lui, să nu se vîre printre ciocoi, să-şi adoarmă conştiinţa. Gazetarul trebuie să-şi păstreze virgină facultatea de a protesta şi a biciui necontenit, mai cu seamă în ţara noastră, unde fărădelegea e singura lege perfect valabilă.

— Deschide ochii, puiule, şi uită-te împrejur ! Te-ai plimbat la ţară în automobil şi prin castele ciocoieşti şi n-ai pus urechea la pămînt să asculţi glasurile care nu se aud. Din automobil nu se vede şi nu se aude nimic. Şi nici pe trotuarele Bucureştilor. E falsă şi artificială toată aparenţa asta de lux şi civilizaţie. Realitatea e alta, tinere ! Exportăm zeci de mii de vagoane de cereale şi cîteva milioane de ţărani n-au nici porumb pentru mămăliga cotidiană ! Înţelegi ce va să zică asta ? Cu luminile Bucureştilor ne înşelăm pe noi înşine. Nu ne aruncăm privirea dincolo, fiindcă ştim că dincolo e prăpastia şi numai privind în ea ne-am cutremura... Nu lux, nu automobile şi castele, puiule ! Astea-s pojghiţa care acoperă un vulcan de dureri. Ca mîine se sparge pojghiţa şi atunci !...

Titu se obişnuise deja cu catastrofismul. Nu era om să nu lăcrimeze, de îndată ce venea vorba de stările

generale, asupra durerilor țărănimii, completîndu-le cu profețiile crîncene de rigoare. Așa a fost probabil totdeauna și va fi totdeauna. Orășenii, care cunosc țara din vilegiaturi pitorești, au o mare predilecție pentru țăranii veșnic porniți să se revolte, tocmai pentru că sînt asigurați că țăranii români nu sînt în stare să se revolte aievea niciodată.

6

— Ce-ar fi, Grig, să facem Crăciunul la țară ? zise Nadina cu mare voioșie într-o zi cînd se apropiau sărbătorile.

Grigore Iuga răspunse numai cu o privire plină de recunoștință. Propunerea o considera o atenție delicată pentru dînsul. Nimic nu l-ar fi putut bucura mai mult decît dovada aceasta de apropiere sufletească. Iubirea lor ajunge astfel să se cimenteze prin înțelegerea reciprocă. Pasiunea trupească devine în sfîrșit durabilă, fiindcă se alimentează din esența inepuizabilă a sufletelor. Dacă ar fi adoptat de la început față de ea atitudinea de azi, cîte amărăciuni și-ar fi cruțat unul altuia ! Fericirea n-o poți gusta decît cînd te-a purificat nefericirea.

Detaliile le stabiliră ușor. Grigore se mulțumea să înregistreze dorințele ei, ca să-i fie toate împlinite cu sfințenie. Primul punct era că vor petrece Crăciunul la Amara, dar Revelionul îl vor face negreșit în capitală. Acceptat. Al doilea că trebuie să fie un Crăciun

vesel, cu lume multă și lăutari buni. Acceptat, firește. Vor fi prezenți toți vecinii lor mai subțiri de la țară. Despre asta va îngriji bătrînul, care are să fie plăcut surprins de hotărîrea lor. Îi va scrie să poftească și pe prefectul județului, de la Pitești, ca să fie reprezentat și guvernul la veselia lor. Nadina surîse ; i se părea comic cu prefectul... Grigore întrebă :

— De la București luăm pe cineva sau mai bine nu ?...

— A, s-ar putea ? se miră Nadina. Apoi dacă ar fi numai moșieri și arendași, inclusiv prefectul, ne-am urca pe pereți de plictiseală ! Trebuie să conteze neapărat pe Gogu și Eugenia, care au invitată la țară și familia unui frate al ei, profesor, sau așa ceva, la Giurgiu. Evident au să vie împreună cu musafirii lor. Pe urmă cîțiva băieți mai spirituali, să aibă cu cine sta de vorbă. Măcar doi-trei. Cînd rosti numele lui Raul Brumaru, observă, sau i se păru, o ușoară crispare pe figura lui Grigore încît adăugă repede : Dacă nu-ți convine, renunț, Grigule !... M-am gîndit însă la Raul pentru că e totdeauna vesel și...

— O, de ce ? Foarte bine !... Bietul Raul ! zise bărbatul cu o compătimire disprețuitoare.

— Uite, poate să vie și tînărul cela, cum îl cheamă, din Ardeal ? continuă Nadina. Îl vom pune să ne cînte colinde ardelenești...

Crăciunul cădea într-o joi. Nadina hotărî să plece cu toții marți după-amiază la Amara, să doarmă acolo în tihnă, ca să fie odihniți pentru seara din ajun. În Gara de Nord îi aștepta numai Raul ; ceilalți cava-

leri mondeni se scuzaseră în ultimul moment. De-abia dincolo de Chitila apăru și Titu Herdelea, radios și aferat. Minți că a sosit chiar cînd a plecat trenul și s-a instalat în alt compartiment. De fapt venise cu o jumătate de oră înainte și și-a asigurat un loc bun în clasa a treia, deoarece călătorea pe buzunarul lui și de ce să-și risipească gologanii.

Numai Grigore îi ascultă scuzele și explicațiile. Nadina îi surîse indiferentă, rămînînd atentă la Brumaru, care îi relata o povestire picantă după *Vie Parisienne*[1], fără a se întrerupe decît o secundă pentru a întinde lui Titu mîna stîngă și a-i zice : „Ce mai faci, monșer ?“ Tînărul Herdelea mai făcu puțină politică cu Grigore, află că Gogu Ionescu e la Lespezi de trei zile și se bucură că se va întîlni cu Alexandru Pintea, pe care-l cunoscuse de asemenea la Sîngeorz. Pe urmă găsi un pretext să se retragă în compartimentul său, fiindu-i frică să nu dea conductorul peste el și să-l facă de rîs, că stă la clasa întîia cu bilet de a treia.

Zăpada ce o lăsaseră în București era o jucărie față de ce găsiră la Amara. La sosire, în Costești, îi așteptau sănii. Nadina tresălta de bucurie. Cum ajunseră acasă, porunci pentru a doua zi o plimbare cu sania prin împrejurimi.

Grigore se sculă mai devreme, să îngrijească de plimbarea proiectată. Avu însă o surpriză neplăcută. Aseară, Ichim, bătrînul vizitiu de nădejde, după ce a deshămat iepele de la sania cea bună și le-a adăpat,

[1] *Viața pariziană* (fr.)

cînd le-a băgat în grajd să le lege la ieslea lor, nu se știe cum și ce, dar s-a pomenit cu iapa roaibă, sperioasă, că începe să sară în două picioare, ș-apoi să zvîrle din copite pînă l-a zdrobit tot pe bietul om de l-au scos pe cergă afară. Așa că nu-i chip să mai iasă dînsul cu sania, iar ceilalți vizitii nici unul nu s-ar încumeta să mîie iepele prea buiestre. Grigore era plictisit și pentru Ichim, dar mai cu seamă din pricina Nadinei care, fiind amatoare de iuțeală, nu ar fi mulțumită să o plimbe cu caii de purtare. Atunci logofătul Bumbu își dădu părerea că ar putea chema pe Petrică al Smarandei, c-a fost doar căprar la artilerie și a strunit tot felul de cai, încît are să se joace cu iepele. Îl chemară degrabă.

Totuși, abia spre amiază porniră. Nadina luă lîngă ea pe Titu, pe Raul îl trecu în sania a doua cu Grigore, care o sărută în gînd pentru acest gest. După indicațiile lui Grigore, sania Nadinei o luă înainte avînd să facă circuitul Ruginoasa, Bîrlogu, Babaroaga, Gliganu, Lespezi și acasă. Înfășurați în bunzi imense, cît niște pelerine medievale, acoperiți cu pleduri groase și îmblănite, sfidau gerul aspru ce dăinuia de peste o săptămînă. Cum ieșiră din Amara, cîmpia albă se desfășură în fața lor ca o nesfîrșită mantie de hermină, scînteind în lumina soarelui mușcător. Șoseaua tăia o dîră lucioasă, rectilină, pe care sania aluneca vertiginos. Petre, în picioare, puțin plecat înainte, îndemna iepele arar, cu un plescăit de limbă, energic. În sumanu-i cenușiu, cu căciula neagră de miel pe o ureche, părea mai înalt și mai voinic de cum era.

Nadina nu mai tăcea din gură, atîta era de entuziasmată. Aci spunea ceva lui Titu, aci scotea un strigăt nearticulat, aci lălăia un început de galop cantabil şi din cînd în cînd striga către vizitiu cu o încurajare aţîţătoare :

— Hai, băiete, hai, nu şovăi !

— Nu şovăiesc, coniţă, n-aveţi grijă, mormăia Petre fără a se întoarce, cu glas în care tremura un rîs puţin batjocoritor.

Goana vijelioasă ţinea de un ceas. Trecură prin Ruginoasa, prin Bîrlogu, prin Babaroaga, prin Gliganul. Pe cînd alergau acum spre Lespezi, văzură de departe un cîrd de ciori, poate cîteva sute, de-a curmezişul şoselei, o împroşcătură de cerneală pe o colosală coală de hîrtie. Flămînde şi obraznice, ciorile numai cînd sania era să dea peste ele zbucniră brusc de pe pămînt cu zgomotos fîlfîit de aripi şi croncăneli. Iapa înaintaşă, într-un acces de spaimă, făcu o săritură în dreapta să se ferească parcă de primejdie. În aceeaşi clipă Petre o croi cu biciul peste burtă. Durerea o sperie mai tare, încît zvîcni drept înainte, pe şoseaua netedă, într-un galop furios, stîrnind şi frica tovarăşei sale de oişte.

— Ce faci ? Ce faci ? ţipă deodată Nadina. Ne omoară !... Ajutor !

Se agăţă îngrozită de gîtul lui Titu, în vreme ce caii, sforăind şi ciulind urechile, goneau nebuneşte, izbind deseori cu picioarele dinapoi în frontalul bombat al saniei. Atunci răsună glasul lui Petre, încrezător :

— Nu vă speriaţi şi nu vă fie frică, coniţă. dacă sînteţi cu mine !

Glasul acesta aspru şi ciudat îi împrăştie deodată orice teamă. Auzi acuma şi pe Titu, care nu-şi pierduse cumpătul, zicînd :

— Doamnă, doamnă, nu-e nimic, fiţi liniştită !

Încercă să zîmbească, parcă i-ar fi fost ruşine de spaima trecută. Petre, cu spinarea îndoită uşor înapoi, ţeapăn ca o stîncă, strîngea hăţurile, repetînd lin şi totuşi poruncitor :

— Hohoho !.... Hohoho !...

Privindu-l, Nadina parcă vedea cum i se încleştează muşchii braţelor ca nişte căngi de oţel şi cum îi cresc mereu puterile, cu cît îşi înfige picioarele mai dîrz în pămînt. Îşi recăpătă calmul complect. Ajunse iarăşi veselă în Amara şi, coborînd din sanie, rîse de toată întîmplarea, ciripind gălăgios :

— Am tras o spaimă neroadă... Bine c-am avut un vizitiu energic !

Petre îşi întoarse spre ea faţa îmbujorată de bătaia gerului, cu mustăcioara aburită şi pişcată de sloiuri, cu ochii mici, sfredelitori, în care se jucau licăriri vii de bucurie. Spuse :

— Apoi iepele-s buiece, coniţă, că-s iepe boiereşti, toată vremea numai odihnesc şi mănîncă bine şi nu muncesc. Cum să nu le ardă de nebunii ?

Şi scuipă triumfător între crupele pline ale iepelor extenuate.

— Bravo, Petre, bravo! strigă Titu Herdelea, care în sfîrşit izbutise a se descotoşmăni dintre blănuri şi, sărind jos, îl bătu protector pe umăr.

Nadina povesti la dejun întîmplarea, complectînd-o cu mici înflorituri pe care Titu, galant, le confirmă. Înflorituri se înmulţiră şi întîmplarea deveni o aventură, iar Nadina însăşi o eroină cînd repetă povestirea de mai multe ori invitaţilor ce începură să sosească mai spre seară. Cu cît observa mai mare îngrijorare la interlocutori, cu atît era mai mîndră, rîdea şi declara nepăsătoare că îi plac grozav emoţiile violente şi îi pare bine c-a văzut şi moartea cu ochii.

— Era să mă pierzi, Grig dragă... M-ai fi regretat? zise sentimental, într-un moment soţului ei, care răspunse mîngîind-o ca pe un copil nepriceput:

— Asta înseamnă că trebuie să fii prudentă cu plăcerile, oricît te-ar tenta!

— O plăcere prudentă nu mai e plăcere! ripostă Nadina răsfăţată.

Miron Iuga îşi primi oaspeţii cu o bonomie ce-i şedea bine. Nu poftise dintre vecini pe Platamonu, deşi Grigore crezuse că ar fi fost delicat de vreme ce e arendaşul Nadinei şi al lui Gogu, şi nici pe Cosma Buruiană, căruia încă nu-i iertase minciuna cu furtul, oricît arendaşul, ca să-l îmbuneze, răsplătise pe ţăranii anchetaţi şi bătuţi de pomană cu cîte un sac de porumb.

Pe la şapte seara, sosiră, ultimii, prefectul Andrei Boerescu şi generalul Dadarlat, amîndoi cu nevestele, venind direct de la Piteşti şi urmînd să plece pe urmă de aici fiecare la moşia lui, unul la Rociu, celălalt la

Humele, unde aveau să petreacă sărbătorile. Prefectul era un bătrînel mărunţel şi rotofei cam de vîrsta lui Miron, plin de viaţă şi de vioiciune. Studiase odinioară medicina şi chiar avea tăbliţa cu titlul pe zidul casei la Piteşti, dar n-a practicat niciodată, simţind o repulsie fizică faţă de boli şi suferinţe. Nevastă-sa îi semăna, parcă i-ar fi fost soră, şi la înfăţişare, şi la temperament. Generalul Dadarlat în schimb, cu toate că avea o inimă ca untul proaspăt, părea fioros ca un haiduc mai ales din pricina mustăţilor mari, negre, vopsite, cu vîrfurile răsucite dîrz, care contrastau cu părul de pe cap, rar şi cam cărunt. Doamna general, voinică şi înaltă ca şi bărbatul ei, era mai tînără mult ca dînsul şi încă cochetă.

Marele hol ajunsese aproape neîncăpător. Prefectul, neuitîndu-şi calitatea, îşi luă pentru început un aer de gravitate pe care însă îl lepădă repede, ca să nu-şi strice pofta de mîncare. Cînd află că Titu Herdelea e ziarist din Bucureşti şi încă de la gazeta guvernului, îl trase într-un colţ şi-l chestionă amănunţit asupra situaţiei politice, demonstrîndu-i că în judeţul lui lucrurile merg strună şi că el e popular şi iubit.

În centrul interesului general continuă să rămîie aventura Nadinei, constituind de altfel şi un subiect la care putea participa toată lumea cu deplină competenţă. Însuşi Ioniţă Rotompan, o fire mai închisă, şi chiar ursuz, trăind singuratic la moşia-i Goia de cînd şi-a măritat fata, îi puse cîteva întrebări şi dădu din cap ocrotitor. Colonelul pensionar Ştefănescu, arendaşul moşiei Vlăduţa, îşi adusese toate trei fetele, deo-

potrivă de drăgălaşe, în speranţa că Nadina, cu relaţiile ei în lumea bună, va fi adus de la Bucureşti şi tineri serioşi. Nadina le-a îmbrăţişat într-adevăr foarte amabil şi a poruncit lui Raul să le facă curte, însărcinare de care el se achita conştiincios şi cu cîte-o privire tainică desperată după Nadina. Căpitanul Lache Grădinaru, crezîndu-se irestibil pentru că numai cu săbioara lui a cucerit proprietatea Cantacuzu, de peste trei mii de pogoane, ca supliment la o nevastă urîţică şi prostuţă, bătea zelos din pinteni pe lîngă Nadina şi-şi sublinia străduinţele cu cîte un suspin însoţit de întoarcerea ochilor pe dos. Ca să scape de el, Nadina fu obligată să se retragă puţin deoparte cu Titu Herdelea.

— E idiot rău căpitanul ăsta ! zise ea plictisită.

Titu se socotea întrucîtva tovarăş şi complice. Aflîndu-se acuma între patru ochi cu ea, i se păru şi mai frumoasă, decoltată adînc şi cu braţele goale cum era, şi cu o strălucire stranie pe figura-i enigmatică. Îi şopti cu entuziasm reţinut :

— M-am ales şi eu cu ceva din păţania de azi, că v-aţi încolăcit braţele pe gîtul meu cu atîta ardoare de parcă...

— Vezi, nici nu mi-am dat seama, zîmbi Nadina. Îţi închipui, însă, că n-a fost cu intenţie...

— Din nenorocire ! făcu tînărul Herdelea.

În clipa cînd să se aşeze la masă, afară, sub ferestre, răsună o colindă. Toată lumea o ascultă cu plăcere. Mai urmară două. Era corul de fete şi flăcăi înjghebat de învăţătorul Dragoş înadins, pentru a face o surpriză

bătrînului Iuga, care fu într-adevăr mulţumit. Porunci să-i ospăteze bine pe toţi, iar pe Dragoş îl felicită şi-l opri la masă.

Fireşte, cina se prelungi pînă spre miezul nopţii, stropită cu vinuri variate, animată de muzica vestitului Fănică de la Piteşti şi de inevitabilul toast al prefectului, pe care bătrînul colonel pensionar Ştefănescu se simţi dator să-l complecteze cu complimente galante la adresa Nadinei şi a celorlalte cucoane prezente... Pe urmă Nadina ceru să danseze şi dansul se generaliză fără să se ridice masa. Peretele de sticlă dinspre hol se dădu în lături, lăutarii trecură la mijloc şi astfel fură împăcaţi şi cei rămaşi în jurul mesei, şi dansatorii care se puteau frămînta în largul lor dincolo.

Nadina reuşi să înduplece pînă şi pe Miron Iuga să facă un vals bătrînesc cu ea. Totuşi aici rolul principal revenea lui Raul care, pentru a fi pe placul Nadinei, dansă pe rînd cu toate cucoanele. Singură soţia prefectului îl refuză, scuzîndu-se amabil că nu mai e în vîrsta cînd unei femei îi şade bine să-şi arate graţiile. Gogu Ionescu, în ciuda celor aproape cincizeci de ani, făcea o concurenţă redutabilă lui Raul ; adevărat că el juca mai mult cu Eugenia şi de dragul ei. Nici Titu Herdelea nu vroia să rămîie mai prejos, îndeosebi pentru plăcerea de-a dansa cu Nadina, căreia îi şi spuse languros în timpul unui boston :

— Soarta mă răzbună pentru azi-dimineaţă... Şi-i strînse mijlocul.

Nadina îi zise cu indiferenţă :

— Ia seama, că porneşti pe urmele căpitanului !

Tînărul se pleoşti, parcă ar fi primit un duş rece. Îi era ruşine că a fost fără tact şi se retrase la masă, aşezîndu-se modest lîngă învăţătorul Dragoş. De acolo urmări un răstimp pe Nadina, care acuma dansa cu Brumaru.

— Cel puţin sper că observi cît mă sacrific ? întrebă Raul ajungînd cu ea într-un colţ mai depărtat.

Nadina se lipi de el, fără să-l privească, în loc de răspuns.

— Sînt exasperat... Nu mai pot !... De ce mă chinuieşti aşa ? continuă Raul, strîngînd-o şi alunecîndu-şi braţul pe spatele ei.

— Ai răbdare ! murmură Nadina. Nu mă strînge aşa, că ne observă lumea...

— Mi-ai promis solemn, Nada, nu-i aşa ? insistă el. Te aştept, Nada, auzi ?... Vii ?... Vii ? Te rog... Nada...

— Da, da... Sss... Taci ! şopti ea, încleştîndu-şi nervos mîna stîngă pe braţul lui, fiindcă în aceeaşi clipă auzi aproape glasul căpitanului întovărăşit de vijelioase bătăi din piteni :

— Coniţă, mai fie-vă milă şi de noi ăştia care...

Nadina părăsi pe Brumaru şi trecu în braţele căpitanului, ciripind :

— Domnul are dreptate... Tu aşteaptă, Raul ! Să te mulţumeşti cu sfîrşitul !...

Căpitanul Grădinaru, încîntat, se depărtă cu ea într-un elan furtunos şi triumfal.

Titu Herdelea văzu pe Brumaru rămas în mijlocul holului, cu ochii după perechea ce dispărea. Zîmbi în

sine satisfăcut că şi Raul o fi păţit ca dînsul sau ceva similar şi-şi zise cu admiraţie : „Minunată femeie !"

Lîngă el, la masă, discuţia era în toi. Prefectul Boerescu adusese vorba despre guvern, lăudîndu-l negreşit şi astfel stîrnind criticele din ce în ce mai vii ale colonelului pensionar Ştefănescu, care nu se sfia să declare că „mergem spre dezastru sigur dacă se tolerează anarhia". El nu face politică şi nu-i pasă ce partid e la putere, dar pretinde ca guvernul să fie energic, să ştie ce vrea şi să păstreze ordinea şi disciplina, altfel ne prăpădim.

— Lasă colonele, că anarhia numai dumneata o vezi pentru că eşti în opoziţie, zise prefectul cu superioritate. Degeaba spui că nu faci politică. N-ai votat cu dumnealor acum doi ani ?... Care va să zică ?...

— Domnule prefect, eu votez cu cine-mi spune conştiinţa mea de cetăţean cinstit ! strigă colonelul aprins. Nu sînt înscris în nici un partid, nici la ei, nici la dumneavoastră, tocmai ca să-mi păstrez libertatea judecăţii !

— Nu te supăra, colonele, degeaba ! reluă Boerescu blajin. Eu nu te acuz că ai votat cum ai vrut, dar nu pot admite să fim denigraţi pe nedrept. Atît !

Apoi, fără a mai aştepta să-şi vie în fire pensionarul, se adresă deodată, parcă printr-o inspiraţie fericită, învăţătorului Dragoş, care tăcuse pînă atunci :

— Ascultă, domnule... ăsta... cum te cheamă, că ţi-am uitat numele... domnule învăţător !

— Dragoş ! complectă învăţătorul.

— Da, Dragoş... Spune dumneata, că trăieşti în mijlocul ţăranilor şi eşti ieşit din popor, dar spune deschis, fără nici o sfială : este linişte şi ordine pe aici ori e cum zice dumnealui ? Poftim ! Te rog !

După o uşoară ezitare, învăţătorul răspunse uitîndu-se drept în ochii prefectului :

— Este pace şi linişte, dar e şi multă sărăcie !

Boerescu se încruntă puţin :

— Sărăcie, da, fireşte... Sărăcia însă nu intră în atribuţiile guvernului.. Asta depinde de împrejurări şi de oameni. Guvernul trebuie să ţină cumpănă dreaptă şi atît !

Dragoş, ca o justificare, continuă mai viu :

— Desigur, dar vedeţi dumneavoastră, sîntem de-abia la Crăciun şi marea majoritate a oamenilor nu mai au porumb... E îngrozitor ! Gîndiţi-vă ce vor face nenorociţii pînă în toamna viitoare ? Sînt siliţi să cerşească pur şi simplu. Ce-a fost azi aici, la domnul Iuga, o jale... Zeci de femei şi de bărbaţi să se milogească pentru porumb, numai pentru porumb, şi să se îndatoreze peste puterile lor. Şi ce-a fost aici e pretutindeni, dacă nu şi mai rău...

Colonelul Ştefănescu îşi redobîndi încrederea şi-l întrerupse, adresîndu-se prefectului :

— Va să zică întocmai ce afirmam eu, iubite domnule prefect ! Exact ! Oamenii nu se ajung, şi murmură, şi se agită, şi ameninţă. Asta nu e anarhie, pentru Dumnezeu, domnilor ?... Şi încă am avut un an mai bunişor, de s-au făcut de toate, potrivit. Închipuiţi-vă, însă, dumneavoastră ce s-ar întîmpla dac-ar da Dumnezeu o secetă sau altă pacoste ! Ei, ce să vă mai spun, cred că ţăranii s-ar năpusti, fără multă vorbă, la hambarele boierilor, dacă nu şi mai rău !

Boerescu era încurcat mai ales din pricina lui Titu Herdelea, care s-ar putea să bată toba pe la Bucureşti ce-a auzit în judeţul lui şi să-i scoată faima că e prefect slab. Se gîndea la o replică zdrobitoare, nu-i venea nimic în minte şi se enerva. Între timp, Miron Iuga observă liniştit :

— Toate astea sînt efectele demagogiei deşănţate ce se face la oraşe. De acolo porneşte răul şi se propagă nemulţumirea ţăranilor şi spiritul de dezordine. Cînd oamenii pretinşi serioşi proclamă că ţăranii nu pot trăi fiindcă n-au pămînt, cum să nu ceară ţăranul pămînt şi cum să mai respecte învoielile ? Aici e buba.

— Coane Miroane, vorbeşti din inima mea ! strigă colonelul. Ţăranul şade la cîrciumă, îşi bea acolo toată munca şi pe urmă se vaită că nu se ajunge...

Învăţătorul nu se putu opri să nu zică :

— Adevărat, sînt mulţi beţivi, dar nu...

Pensionarul nu-i dădu voie să sfîrşească şi continuă :

— Toţi sînt îndărătnici şi lacomi, domnule ! De aceea trebuie o mînă de fier să-i dezmeticească, altfel...

Prefectul întrerupse batjocoritor, parcă şi-ar fi găsit replica definitivă :

— Dumneata vrei un guvern care să-ţi dădăcească ţăranii, colonele ! Ei, bată-te să te bată ! De ce nu spuneai ?... Ai văzut ce cere dumnealui de la guvern, domnule Herdelea ? Ia să scrii asta la *Drapelul*, să-şi dea

seama şi cei mai mari cîte de toate ni se cer nouă, care îi reprezentăm !

Titu Herdelea surîse înţelegător, iar prefectul trase cu ochiul.

Atunci însă doamna Pintea dădu semnalul plecării la care se ralie îndată şi soţia prefectului. Grigore şi Miron zadarnic mai încercară să se împotrivească. În cîteva minute toţi oaspeţii, spăimîntaţi că orele sînt aproape patru, se ridicară. Se ivi totuşi o problemă gravă, pusă de doamna Pintea însăşi : cum să facă oare cu cei trei copii ai ei pe care îi culcase îndată după cină şi acuma dormeau duşi ? Îi era milă să-i scoale şi frică să nu se îmbolnăvească ieşind, încălziţi, în gerul de afară. Toată lumea luă parte la dezbatere cu diferite soluţii. Grigore hotărî să rămîie şi soţii Pintea să doarmă aici, iar mîine vor trece la Lespezi unde au stat şi vor mai sta destul. Au la dispoziţie o cameră bună chiar alături de a copiilor, care e lîngă a Nadinei, aşa că vor fi ca acasă...

După ce, încetul cu încetul, mosafirii se risipiră şi Miron Iuga se retrase în vechiul conac, cei rămaşi se suiră împreună la etaj. În hol mai stătură de vorbă cîteva minute, apoi se despărţiră. Soţii Pintea, cu precauţia necesară, îşi aruncară ochii în odaia copiilor înainte de-a se retrage în odaia lor. Titu Herdelea şi Brumaru, ale căror camere erau alăturate şi dincolo de deschizătura mare a verandei cu geamlîc albastru de deasupra intrării principale, trecură de asemenea la culcare. Cum prin geamlîcul verandei pătrundea lumina lunii pline, Titu se opri un moment în mijlocul

holului şi de acolo, întorcîndu-se spre Nadina şi Grigore, zise melancolic, cum şade bine unui poet :

— Ce noapte divină !

Nadina deschisese uşa iatacului ei. În lumina palidă a candelei se vedea patul mare, alb şi cald, cu portretul ei deasupra. Grigore întrebă încet :

— Eşti mulţumită, iubirea mea ?

— M-am amuzat foarte, foarte bine, murmură Nadina şi, după o mică pauză, abia stăpînindu-şi moleşeala, adăugă : Dar acuma sînt aşa de obosită că...

Bărbatul o privea. Îi era milă de extenuarea ei vădită. Îi şopti blînd :

— Ai dansat prea mult... Ce are a face ! Bine că eşti mulţumită... Eu te las, inima mea ! Noapte bună !

O strînse în braţe şi-i sărută buzele fierbinţi ca flăcările. Desfăcîndu-se alene din strînsoarea lui, Nadina zîmbi :

— Cît eşti de drăguţ că nu... Noapte bună, Grig drag !

Grigore rămase o clipă în faţa uşii ce se închise. Auzi de jos şoapte şi paşi, servitorii care făceau puţină ordine înainte de-a se duce la odihnă. Stinse lampa ce atîrna din tavan. Razele albăstrite ale lunii se îngînau cu întunerecul negru. Îşi cunoştea prea bine drumul prin coridorul mic şi îngust la dormitorul lui obişnuit, aflat mai în fund, cu fereastra spre conacul vechi.

Se dezbrăcă, se trînti pe pat. Somnul nu venea. Inima-i era plină de o bucurie neastîmpărată. Dorea pe Nadina cum n-o mai dorise de mult. Şi totuşi s-a retras aici singur. Dacă ar fi insistat... Dar e mai bine aşa.

Altfel ce deosebire ar fi între iubirea lui şi a unui bădăran care nu cunoaşte decît împlinirea poftei cu orice preţ ?

Gîndurile îi alergau, se împleteau, se goneau, făureau planuri, le sfărîmau, stîrneau speranţe... Trecuse mai bine de un ceas şi nici urmă de somn. Poate e şi prea cald în odaie. Se sculă, îmbrăcă un halat, aprinse o ţigară. Trebuie să se răcorească puţin. Întunericul era acuma mai negru. În hol razele lunii se zvîrcoleau neputincioase. Ajunse bîjbîind în deschizătura verandei unde erau cîteva fotoliuri şi mescioare. Îşi pipăi un jilţ şi se aşeză încet, cum şi venise, parcă i-ar fi fost teamă să nu turbure somnul celorlalţi. Şedea cu spatele spre peretele care-l despărţea de iubirea lui. În faţă, pieziş, prin sticla albastră, îl privea discul enorm, speriat şi curios al lunii. Tăcerea, mai mare aici decît în dormitorul lui, îi făcea bine ca şi răcoarea ce-l înconjura şi-i mulcomea bătăile inimii. Lăsă capul înapoi pe rezemătoarea fotoliului şi închise ochii, zicîndu-şi amuzat : „Ce nostim ar fi să adorm aşa !" Din cînd în cînd însă trăgea din ţigară schiţînd cîte un rotocol de lumină roşiatică.

Deodată i se păru că o uşă s-a deschis şi s-a închis atît de domol, că nici nu i-a auzit zgomotul. Ascultă o clipă, apoi, nemaiputîndu-şi stăpîni răbdarea, se ridică brusc în picioare. Jilţul se lovi de perete cu zgomot lînced de vată. Se uită întîi în stînga, spre iatacul Nadinei, pe urmă în dreapta. Pe zidul dintre uşa lui Herdelea şi a lui Brumaru parcă tremura o umbră cenuşie în bezna complectă. Grigore se apropie intrigat. Umbra era lipită cu braţele întredeschise. O apucă de umărul gol şi-n aceeaşi secundă, recunoscînd-o :

— A tu ?... Credeam, că vreo servitoare...

Simţi umărul moale, rece şi puţin jilav. Îşi smulse mîna, parcă ar fi atins o piele de şarpe. Cuprins de scîrbă şopti :

— Tîrfă !

Apoi întoarse spatele şi porni prin întunericul îngroşat spre fund, grăbit, ca şi cînd un val de frig ar fi ameninţat să-i îngheţe inima...

A doua zi Raul Brumaru, mai matinal decît toţi, coborî spilcuit, fericit, fredonînd vesel o arie nouă care făcea furori la Paris. Jos, dădu peste Grigore.

— A, Grig ?... M-ai întrecut, monşer... Credeam că voi fi cel dintîi ! strigă apropiindu-se cu mîna întinsă.

Grigore, fără să-i observe mîna, răspunse întunecat :

— Pleci imediat la Bucureşti !... Sania e la scară.

Brumaru îngălbeni, bolborosi vorbe fără şir, se miră. Grigore insistă :

— Ai un sfert de oră. Grăbeşte-te !

Peste un sfert de oră Raul era îmbrăcat. Petre, care ţinea încă locul lui Ichim, ridică biciul. Pe cînd porneau, din capul scări Grigore strigă :

— Ia seama, Petre, cu iepele !

Capitolul V

FRIGURI

I

Toată lumea regretă a doua zi plecarea subită a lui Brumaru, o comoară de bună dispoziţie. Totuşi lipsa lui nu împiedecă să domnească o veselie atît de deplină, că doamna Pintea, văzînd că soţul ei se întinde la conversaţie cu Miron Iuga şi cu Titu, trebui să fie energică :

— Aidem să plecăm, Alexandre dragă, altfel ne apucă aici a doua noapte !

Nadina, ca să ia niţel aer şi să se mai dezmorţească, îi însoţi pînă la Lespezi. Se întoarse tîrziu, tocmai la masă.

După programul stabilit, ziua a doua de Crăciun urmau să o petreacă toţi la Gogu. Bătrînul Iuga avea să rămîie singur ; el nu-şi schimbă obiceiurile de-a nu se mişca de acasă în zilele de sărbători. Acuma însă Grigore anunţă că nici el nu se va putea duce, fiindcă trebuie să se repeadă negreşit pînă la Piteşti, unde a fost chemat de nişte afaceri foarte importante şi care nu suferă amînare.

Titu Herdelea se bucură că va întovărăşi singur pe Nadina, deşi ea părea cam plictisită. La Lespezi, unde au fost opriţi şi la cină, s-a plîns de bărbatul ei, spunînd că sensibilitatea firească îi e maltratată în căsnicia asta în fiece moment. Spre seară s-a mai înviorat, iar la întoarcere a fost drăguţă şi veselă, a ciripit tot timpul, a rîs de glumele lui Titu, a oprit sania ca să admire luna şi a lălăit felurite cîntece franţuzeşti cu glasul aburit de ger.

Nadina într-adevăr se simţea într-o situaţie încurcată şi nu ştia ce atitudine să aibă din pricina lui Grigore care, fără să bage de seamă ceilalţi, nu i-a mai adresat nici un cuvînt, necum să-i ceară vreo explicaţie. Bănuia că Grig s-a dus după Brumaru, ca să se bată în duel. Un duel însă ar atrage după sine inevitabil divorţul. Dacă se înlătură duelul, atunci poate Grigore a găsit alt aranjament, mai puţin romantic. De aceea a şi vorbit ea la Gogu despre căsnicia ei într-un ton care să justifice orice eventualitate ulterioară...

A treia zi de Crăciun, pe cînd se întorcea dintr-o plimbare pe jos, un grup de ţărani o întîmpină în curtea conacului. Se roşi şi se enervă. Între ţărani era şi Petre, pe care oamenii îl luaseră socotind că are să fie ascultat cu mai multă bunăvoinţă, fiindcă a purtat-o cu sania. Flăcăul însă n-apucă să rostească nici trei vorbe că Nadina îl şi întrerupse cu asprime :

— Ce, aţi început acuma să-mi aţineţi calea ? Nu v-am spus că nu vînd ? Atunci ce mai vreţi ? De ce

nu mă lăsaţi în pace? Eu am venit aci să fiu liniştită, nu să...

Trecu înainte şi urcă treptele mînioasă:

— Atîta necuviinţă nici n-am mai pomenit!

Tînărul Herdelea o urmă speriat şi clătinînd din cap. N-ar fi crezut-o capabilă de o izbucnire aşa de energică.

Ţăranii rămaseră pe loc. Se uitară unii la alţii nedumeriţi. Într-un tîrziu Marin Stan, potrivindu-şi căciula, făcu glumeţ:

— Îndrăcită muiere!

Petre însă bombăni mohorît:

— Apoi stai, cucoană, c-om mai vorbi noi împreună!

După-masă, la Dragoş, Titu Herdelea trebui să asculte iarăşi durerile satului.

În acelaşi timp, Miron Iuga discuta mai pe îndelete cu Nadina, fireşte despre Babaroaga.

În sfîrşit duminecă, a patra zi, pe înserat, sosi Grigore. Se scuză că a lipsit atîta vreme şi era vesel, parcă toate i-ar fi mers în plin. Înainte de cină spuse Nadinei că ar dori să-i vorbească. Simţind în glasul şi în ochii lui o vioiciune melancolică, Nadina întrebă cu un zîmbet de ispitire:

— Vrei să mergem sus la mine?

— Nu, nu! protestă bărbatul, închizîndu-se brusc ca în faţa unei primejdii.

Se retraseră într-un salonaş unde Grigore zise liniştit şi simplu:

— Iată ce-am hotărît definitiv!

Că mîine, luni, cu acceleratul de după-amiazi, ca să aibă timp să se pregătească, va pleca la Bucureşti. Se va pune fără zăbavă în legătură cu un avocat şi va face ea cererea de divorţ. Motivul l-a creat el: părăsirea domiciliului. N-a fost bineînţeles, la Piteşti, unde n-avea ce căuta în zilele de sărbători, ci la Bucureşti, să-şi mute toate lucrurile personale la mătuşă-sa Mariuca, văduva generalului Constantinescu. A făcut gestul, oricît i-a venit de greu, spre a evita scandalul. Cu condiţia ca ea să nu tărăgăneze divorţul. Altminteri n-ar garanta că va rămînea pasiv pînă la capăt. Tînărul Herdelea o va întovărăşi, ca să nu călătorească singură. A luat el biletele la Costeşti, aşa că n-au decît să se urce în tren.

Nadina îl privise întîi intrigată, pe urmă l-a ascultat calm, cu o uşoară fluturare de ironie în colţurile gurii.

— Bine! făcu la sfîrşit şi ieşi urmată de aproape de Grigore.

La masă declară că i s-a urît şi mîine pleacă acasă. Miron încercă s-o mai oprească. În zadar. Îl lasă însă pe Grig aici, dacă domnul Herdelea vrea să-i fie tovarăş de drum. Fireşte, domnul Herdelea primi cu entuziasm şi de dragul ei, şi de bucurie că poate să economisească cheltuiala de tren.

Despărţirea se făcu în hol. Afară era un ger năprasnic. Nadina, înmănuşată şi îmbondorită, întinse mîna natural:

— La revedere, Grig!

— Adio ! șopti aproape imperceptibil Grigore de-abia atingînd mănușa, parcă i-ar fi fost frică.

Bătrînul Miron o conduse pînă la ușa care rămase un răstimp deschisă, lăsînd să pătrundă înlăuntru un val de aer proaspăt și înviorător.

— Ce femeiușcă nostimă și simpatică ! murmură bătrînul, frecîndu-și mîinile. Păcat că ai lăsat-o să plece așa curînd, Grigoriță !

Cînd află despre divorț, Miron se cruci. Nu se poate ! Asta e nebunie. Toate explicațiile lui Grigore fură zadarnice, mai ales că el nu-i mărturisea tocmai motivul hotărîtor. Bătrînul refuză să admită, deși nu spunea, socotind că prin divorț ar pierde speranța de-a mai fi preferat la vînzarea Babaroagei.

— Cred că ea e mai înțeleaptă ca tine și nu va cere despărțirea ! făcu Miron Iuga.

— Ar fi mai dezagreabil pentru ea ! zise Grigore.

2

Gerul ținea de patru săptămîni, dinainte de Crăciun, și nici gînd să se mai înmoaie. Satul părea îngropat în zăpadă pînă-n brîu. Focul în vatră nu se putea stinge. Boierul Miron s-a îndurat de suferința oamenilor și i-a lăsat să-și aducă din pădurea lui, crengi, uscături, fără parale și fără să-i însemne în catastife. Dar iarna se lungea și uscăturille, puține în pădurea boierească. Unii începură să-și puie pe foc gardurile, alții să-și taie pomii de prin grădini.

Dumineca următoare primăria se umplu de oameni. Primarul Pravilă, venit mai devreme, a așteptat liniștit să se adune lumea și n-a vrut să spuie nimănui ce porunci are de vestit. Numai cînd a văzut că și tinda e ticsită și nici în cancelarie nu mai încap alții, a început să vorbească cu glasul ușor tremurat de sfertul de țuică ce-l dăduse repede peste cap la Busuioc, trecînd încoace, ca să-și dreagă energia. După ce se lăudă că e un om milos, că se poartă bine și creștinește cu lumea și că acoperă multe greșeli, se plînse că totuși Amara ar fi pe cale să ajungă satul hoților, fiindcă de la Crăciun n-a fost noapte să nu se întîmple vreun furtișag. Arendașul Cosma Buruiană e jăcmănit ca-n codru și e amenințat să rămîie fără porumb de sămînță.

— Apoi ne-au omorît destul jandarmii astă-toamnă din pricina dînsului ! mormăi Serafim Mogoș, de-l auziră toți.

Primarul recunoscu, dar scuză pe arendaș, că a despăgubit pe toți anchetații de atunci, deși n-ar fi fost obligat. Leonte Orbișor strigă din tindă :

— Numai că bătaia nu se-ntoarce, dom' primar !

Cosma Buruiană, totuși, n-a reclamat ca să nu mai afle boierul cel mare și să iasă iarăși pacoste pe oameni. De vreo săptămînă răufăcătorii dau tîrcoale și pe la curtea boierului Miron. Și încă boierii ca boierii, că omul ciupește de la boier și zice că nu-i păcat, că tot din munca lui vine. Dar s-a furat și de la oameni, cutăruia o găină, cutăruia porumb... Părintelui Nicodim, barem, știe tot satul, acum trei zile i-au luat toată carnea de la doi porci tăiați de Crăciun. Ginerele dum-

nealui, Filip Ilioasa, e de faţă ; să spuie dacă e adevărat !... Primarul făcu o pauză, ca să dea răgaz ginerelui să răspundă. Filip, greoi şi tihnit, se scormoni, tuşi, dădu din cap, pregătindu-se să dojenească mai aspru pe ticăloşii care au păgubit pe însuşi slujitorul bisericii. Pînă să deschidă el gura, Ignat Cercel zise în doi peri :

— Cine fură, fură de la cine are... Că de la alde mine ce să fure ? Sărăcia ?

Cîţiva rîseră, şi în cancelarie, şi mai cu seamă în tindă. Primarul se supără :

— Lasă gluma, Ignate, că nu v-am strîns eu aci pentru glume, să ştii !

— Nu-i glumă, dom' primar ! făcu ţăranul, reluîndu-şi glasul umil obişnuit. Că porcul mi l-a luat perceptorul la bir, porumb n-avem, lemne n-avem şi-mi ţipă copiii toată ziua de foame şi de frig...

— Nu mai putem, oameni buni ! strigă deodată şi Leonte Orbişor, încurajat parcă. Din iarna asta nu-i chip să ieşim. Ori murim, ori...

— Aşa-i, aşa-i ! întăriră mai multe glasuri în tindă. Murim !

Din vălmăşag se desprinse mai clar o voce ascuţită :

— De trei zile n-am băgat nimica-n gură, de nici nu ştiu cum mă mai ţin pe picioare, uite asta mi-e crucea !

Primarul, ca să-şi redobîndească autoritatea, răcni mînios :

— Ho !... Ho !... Destul ! şi, potolindu-se puţin zgomotul, urmă iarăşi mai blînd : Sărăcie este, c-o

vedem, şi foame berechet, n-am ce zice. Dar aşa mîine ai să-mi pui mîna-n beregată, că ţi-e foame. Se poate ?

— Apoi, da, făcu glasul ascuţit de adineaori cu un ton care putea fi şi afirmativ, şi negativ.

Era Melente Heruvimu, înalt, supt, cu faţa galbenă, parc-ar fi fost bolnav de lingoare şi cu nişte ochi negri, aprinşi de desperare. Avea acasă trei copii şi o nevastă care zăcea de astă-toamnă de nici nu trăia, nici nu murea.

Pravilă primi răspunsul în înţelesul bun şi, reluînd firul de unde se încurcase, declară că de azi încolo el se spală pe mîini şi va da pe mîna jandarmilor orice nelegiuire, să descopere ei pe făptaşi şi să facă ordine în sat. Serafim Mogoş iar mormăia, ca şi cînd ar fi avut un spin în inimă :

— Că nici jandarmii nu-s puşi să batjocorească şi să chinuiască degeaba pe oameni !

— Dar şi oamenii să fie de omenie, Serafime ! replică primarul energic. Şi de altfel — continuă către ceilalţi — eu am isprăvit de spus. Să mai spuneţi şi dumneavoasră ce ştiţi şi cum socotiţi. Numai pe urmă să nu zică nimeni că-s om rău şi că n-a ştiut !

Porniră mai mulţi deodată să vorbească, fiecare despre altceva. Petre Petre, care stătea lîngă Nicolae Dragoş, strigă milităreşte :

— Staţi, oameni buni ! Unul cîte unul să spuie ce vrea, ca să ne putem înţelege ca oamenii !

Începu Luca Talabă fără a zăbovi însă cu nici un cuvînt asupra grijilor primarului, ci ocupîndu-se îndată de Babaroaga, care nu-l lăsa pe el să doarmă.

Iarna, oricît de grea, trece ca părerea, ca mîine se desprimăvărează şi vin muncile :

— Ce facem, măi oameni ? Stăm aşa cu braţele încrucişate şi ne uităm cum o ia grecul ?... Cucoana ne prosteşte cu vorba, ba ne şi ocărăşte cînd o luăm mai de scurt. Apoi dacă stăm şi nu ne mişcăm, să nu se mai vaite nimeni de sărăcie, că sărăcia are să ne mănînce capul !

Petre socoti trebuincios să comunice o lămurire care complica lucrurile, anume că cuconiţa se desparte de cuconul Grigoriţă. I-a spus Marioara Irinii, nepoata bucătăresei de la curte. Aşa că cine ştie cînd şi cum va mai veni cuconiţa pe-aici, ca să mai poată vorbi cu dumneaei.

Vestea aceasta încurcă mai rău limbile. Se încinse o gălăgie ca la cîrciumă. Imputările se îngroşau. Trifon Guju, mai încruntat şi cu glas mai ursuz ca totdeauna, aruncă în obraz primarului că pînă mai deunăzi şi el a spus că nu-i bine ce face Luca, iar azi o întoarce pentru că simte rost de chilipir. Pravilă se roşi, răcni, se dezvinovăţi, dar Toader Strîmbu îi acoperi glasul, strigînd din tindă :

— Decît să umblaţi împotriva sărăcimii, mai bine ne-am duce cu toţii la boierii cei mari să-i rugăm să împartă moşia la oameni, dacă tot nu-i mai trebuieşte cucoanei şi o leapădă !

— Uite-aşa, da ! aprobă ascuţit Leonte Orbişor. Asta-i vorbă înţeleaptă !

În mijlocul vălmăşagului stîrnit se auzi iar glasul lui Trifon Guju, mai pătrunzător :

— Ne ducem şi pînă la vodă să ne facă dreptate !

Primarul se răcorise răcnind ; continuă deci mai liniştit şi chiar cu o undă de batjocură :

— Măi oameni, măi oameni, de ce vorbiţi voi numai prostii ? C-altminteri parc-aţi fi oameni de treabă ca toţi oamenii ! Unde-aţi mai pomenit voi ca un boier să-şi arunce moşia cum arunci gunoiul ? Că Trifon ăsta, care pălăvrăgeşte, nu ţi-ar da o coajă de mămăligă, dreptu-i că nici n-are, ş-ar vrea ca alţii să-i dea lui o moşie întreagă : „Na, măi Trifoane, bagă plugul !..." Iacă, sînt şi eu om în toată firea, dar d-astea n-am pomenit. Şi nici dumnealor, nici Luca, şi doar a fost primar înaintea mea, nici Filip, nici moş Dragoş, nici moş Lupu, măcar că-i mai bătrîn ca toţi... Numai bărbaţi de omenie, şi n-au pomenit !

— Apoi cine are de toate nu mai aude nimic, dar cine n-are nimic ascultă la toate şi trage nădejde ! se tîngui Ignat Cercel. C-altfel am pieri sau cine ştie ce am mai face.

— Rău, Ignate ! Foarte rău ! se înflăcără iarăşi primarul. Omul zdravăn pune umărul şi scoate carul din şanţ, nu stă să i-l scoată alţii.

— Muncim, slavă Domnului, pînă ne crapă ochii şi tot degeaba ! bombăni Melente Heruvimu, amărît.

— Negreşit, Melente, trebuie să muncim, că d-aia sîntem oameni şi nu hoţi ! urmă Pravilă grav, adăugînd îndată cu alt glas : Dar văd că una am vorbit eu şi la altele aţi ajuns voi. Acu nu-i nimica, numai să

ştiţi că de aci înainte eu nu mai acopăr pe nimeni, ci vă las pe seama jandarmilor!

— D-apoi o viaţă avem, nu o sută! bufni Serafim Mogoş.

Răspunsul lui Mogoş supără însă atît de rău pe primar, deşi fusese dat cu glas mai liniştit ca altele, încît izbucni:

— Ei, ş-acu să ieşiţi afară! Că la voi vorba bună e ca ovăzul la gîşte!

Oamenii ieşiră încetinel, se mai opriră în ogradă, apoi în uliţă, grupuri-grupuri, chibzuind şi sfătuind.

— Nu le vine la socoteală, cum să le vie, să asculte durerile oamenilor! zise Ignat Cercel într-un grup mai gălăgios.

— Vezi bine că nu, făcu şi Toader Strîmbu. Că dacă stăpînirea împarte moşia, apoi are s-o împartă la cei săraci şi fără pămînt, iar dînşii suflă a pagubă!

— D-aia tot umblă s-o ia dînşii, ca să n-apuce stăpînirea să ne-o împartă nouă! complectă mînios Trifon Guju. Dar lasă, că nici noi n-om dormi...

Petre plecă cu fratele învăţătorului şi cu cîţiva bătrîni. Ardea să aducă iar vorba de conul Grigoriţă, ca să spuie oamenilor cît s-a purtat de frumos cu dînsul şi cum deunăzi, cînd s-a întors de la Costeşti de dusese pe cuconiţa la gară, după ce l-a ascultat din fir în păr, a chemat pe Leonte Bumbu, logofătul, şi i-a poruncit să şteargă din catastife toată datoria tătîne-său şi să-i plătească numaidecît preţul unei perechi de boi, nu numai a celui omorît în pădure, pe deplin.

Pomenindu-se despre despărţirea boierilor, Petre se grăbi să dea amănuntele puţine ce le cunoştea de la Marioara lui şi să adauge:

— Cucoana e ţîfnoasă şi îndrăcită cum nu se mai poate, dar conul Grigoriţă, cum îl ştiţi, drept şi milostiv şi bun de parcă nici n-ar fi boier. Că binele ce mi l-a făcut mie n-am să-l uit nici în mormînt...

3

Titu Herdelea află în tren de la Nadina vestea divorţului. Nu credea. De-abia, cînd peste vreo zece zile, i-a confirmat-o Grigore, s-a convins. Şi a exclamat cu multă părere de rău:

— Cu toate astea, ce femeie drăguţă!

— Prea drăguţă! a surîs Grigore.

Oricît de mult ţinea însă la Grigore Iuga şi oricît admira pe Nadina, tînărul Herdelea nu mai avea răgaz să se ocupe deosebit de încurcăturile lor. Se întîlnea deseori cu Grigore, se ducea pe la dînsul şi mîncau cîteodată împreună. Vedea şi pe Nadina uneori la cîte-un spectacol sau la Gogu Ionescu, cînd era poftit la masă. Altfel însă vîltoarea ziaristicii îl absorbea tot mai mult. Sub pretexte că evenimentele politice se intensifică, Roşu îi multiplica într-una însărcinările. Ca să ridice *Drapelul*, ambiţiosul secretar de redacţie voia să-l doteze cu diferite rubrici noi şi, neavînd alţi redactori docili, punea pe Herdelea la contribuţie, iar el, zelos, primea fără a crîcni. Aşa a devenit titularul

unei rubrici de curiozităţi, al alteia de ecouri politico-mondene şi al cronicii teatrale, singura pe care o făcea cu plăcere, fiindcă îi era drag teatrul şi acuma se putea duce mai des şi gratis.

Dar îndată ce s-a întors de la Amara, a avut o surpriză din partea doamnei Alexandrescu, gazda lui limbută şi amoroasă. Tot descosîndu-l cum a petrecut la ţară şi neascultîndu-l cu atenţie, ceea ce pe el îl cam jignea, se pomeni deodată că-i zice foarte încîntată :

— Ştii că în lipsa dumitale Tanţa a fost mereu pe aici şi mereu mi-a vorbit despre dumneata... Ce fată, domnu' Titu ! Nici nu-ţi închipui dumneata... Numai Mimişor a mea a mai fost ca ea, cuminte, şi frumoasă, şi deşteaptă !

Apoi, după ce îl stîrni iar să povestească, peste două minute iar îl întrerupse, ameninţîndu-l cochet cu degetul şi învăluindu-l în nişte priviri de complicitate :

— Hoţomanule, hoţomanule ! Mi se pare că ai pus gînd rău Tănţichii noastre ? Ce să-ţi spun, n-ai gust prost ! Fete ca Tănţica nu se găsesc pe toate potecile — şi frumoasă, şi de familie bună, şi cu educaţie... De ! Adevărat că şi dumneata eşti băiat bine, cu un cîştig bun, cu viitor mare... Aţi fi o pereche cum nu se poate mai potrivită, numai să dea Dumnezeu să iasă cum cred eu !

Şi vreo jumătate de oră Titu trebui să asculte aiurit explicaţiile, combinaţiile, planurile, sfaturile, îndemnurile ei într-o succesiune vertiginoasă şi ameţitoare. Se înfricoşă. Iubea pe Tanţa fără să-i fi trecut măcar prin

minte posibilitatea însurătoarei, care, în situaţia lui, i s-ar fi părut cel puţin ridicolă.

Tanţa într-adevăr venea mai în fiecare după amiazi la doamna Alexandrescu şi Herdelea se simţea din ce în ce mai încurcat. Ca o salvare posibilă îi licărea numai o mutare subită, care să-i piarză urma. Într-o zi însă pe cînd se afla la doamna Alexandrescu de vorbă cu Tanţa şi tocmai cînd doamna Alexandrescu îşi căuta un pretext să-i lase singuri, fiindcă ochii verzi ai Tanţei îşi îndeseau implorările drăgălaşe, se auzi deodată o timidă bătaie în uşă, după care, fără să mai aştepte răspuns, intră Marioara.

— Vă rog să mă scuzaţi, zise ea puţin speriată, mai ales observînd pe Tanţa, căci de doamna Alexandrescu nu se jena. Venii pentru lecţie şi găsii încuiat şi...

— E cheia în uşă, dragă Marioară ! sări Titu roşindu-se şi vrînd să meargă spre ea.

— Aşa ? N-am observat... Atunci trec dincolo... Scuzaţi ! făcu fata dînd uşor din cap şi retrăgîndu-se cu un mic surîs către Herdelea.

Cum se închise uşa, Tanţa, palidă, se sculă şi-şi luă haina să plece. Zadarnice fură explicaţiile îmbelşugate ale doamnei Alexandrescu. Tanţa se declara înşelată : de ce nu i-a spus nimica despre „stîrpitura" asta care intră în camera lui ca la ea acasă ? Plînse şi se linişti puţin, dar nu vru să mai rămîie. Plecă posomorîtă ca o martiră.

— Vezi ce-mi făcuşi ? îi imputã pe urmă doamna Alexandrescu. Mă aşteptam că ai s-o păţeşti odată cu lecţiile dumitale, că nu te mai astîmperi şi n-ai răb-

dare de loc... Ei, acuma ce te faci ? Trebuie să fii delicat cu Tanța, că ea e foarte sensibilă și inimoasă !

Dincolo îl aștepta altă scenă cu Marioara, pe care însă o îmbună mai repede.

Seara, încheindu-și bilanțul zilei, fu totuși mulțumit. O întîmplare neprevăzută i-a adus o soluție. Tanța s-a supărat, aventura s-a încheiat. A doua zi Tanța n-a mai venit. Nici a treia. S-a isprăvit.

Era sîmbătă, pe la începutul lui februarie. Titu Herdelea avea de scris un articol important pentru *Drapelul*. Directivele i le-a dat însuși Deliceanu și, deci, ținea enorm să se prezinte cu ceva excepțional, să se convingă și directorul că are într-însul un colaborator meritos. De aceea fu vesel cînd doamna Alexandrescu îl anunță că se duce cu Jean, la părinții lui, unde vor sta tîrziu și deci să aibă grijă de casă, iar dacă iese, să încuie bine și să ascundă cheia la locul ei.

Se dezbrăcă. Își puse un halat vechi și niște papuci ieftini, își pregăti cîteva țigări și se așternu pe muncă. În odăiță făcuse călduț. În soba de tuci duduia focul. Acoperi mai multe file cu o lesniciune de parcă i-ar fi dictat cineva. Gîndurile i se înșirau ca mărgelele pe ață. Fumul de tutun îi învăluia capul ca un noraș de vată, iar pe dușumele mucurile aruncate la întîmplare punctau pauzele inspirației lui ziaristice. Pe la cinci, cînd începea să se întunece, nu-i mai lipsea decît o încheiere de efect. Ca să-și scormonească avîntul, reciti tot articolul, mormăind și cu glas cîte o frază ce i se părea mai sonoră și mai rotundă.

„Bravo ! își zise la urmă. Perfect ! Dacă nici asta nu face senzație, atunci..."

Sfîrșitul de efect însă tot nu venea. Căutîndu-l în rezervorul minții, se ridică, luă lampa de pe noptieră și o duse pe masă să aprindă lumina. Scoase abajurul, apoi sticla, cu multă băgare de seamă, mereu îngîndurat. Uitîndu-se după cutia de chibrituri i se păru că aude un ciocănit sfios în ușă. Pînă să se întoarcă, ușa se deschise.

— Tanța ! făcu dînsul atît de mirat, că-i fu în aceeași clipă rușine de tonul întrebării.

Tanța rămăsese lîngă ușă, cu ochii mari asupra lui, parc-ar fi nimerit într-o casă străină.

— Iartă-mă, Tănțico ! reluă Titu dezmeticit. Uite cum mă găsești !... Lucram, voiam să fac lumină și...

Pentru că pornise spre ea, îl opri cu un gest instinctiv și, după cîteva secunde, șopti :

— Așteptai pe cineva ?

Cînd tînărul vru să răspundă, altă întrebare îl iscodi cu un surîs tulbure :

— Nici pe mine ?

El tăgădui din cap.

— Și vezi, eu totuși am venit ! murmură ea cu o privire stranie.

Înfășurată în haina de iarnă, cu blana de vulpe în jurul gîtului, cu o căciuliță de catifea înfundată pe cap, fata parcă răspîndea o lumină vaporoasă în odaia ce se lupta cu amurgul.

— Ai adus bucurie în camera asta mohorîtă...

Titu Herdelea amestecase o tremurare romanţioasă în cuvinte, ceva teatral şi prefăcut, deşi inima îi era într-adevăr sinceră. Tanţa auzi numai glasul inimii şi se apropie cu braţele întinse, recunoscătoare :

— N-am să te deranjez... Mă mulţumesc numai să te privesc cum scrii, să fiu aici cu tine...

— În orice caz...

Glasul lui Titu se schimbase. Apropierea ei îl tulbura. Nici nu putu sfîrşi. Îi cuprinse amîndouă mîinile şi le strînse la inimă. Apoi, fără trecere, îi scoase haina în timp ce ea însăşi îşi lepăda căciuliţa.

Întunericul se infiltra nesimţit în casă. Lucrurile luau înfăţişări mai rotunde, îşi pierdeau contururile, se confundau. Numai fereastra ce dădea în curte păstra o culoare alburie şi în cadrul ei se îmbulzeau şi se întreceau fulgii strălucitori de zăpadă, ca un roi de fluturi albi în căutarea unui adăpost împotriva frigului şi întunericului.

— Unde să stăm ? întrebă Titu, cuprinzîndu-i mijlocul. Vezi, aici la mine nici n-avem unde să stăm împreună alături...

Tanţa purta pe faţă un surîs curat de fericire. Ei toate i se păreau acuma fermecătoare. Se aşeză simplu pe marginea patului, uitîndu-se cum Titu punea două lemne în sobă, cum întorcea cheia în broască... De-abia cînd el îi luă capul în mîini şi o sărută pe buze mai apăsat ca altă dată, avu o tresărire şi murmură cu o imputare şovăitoare :

— De ce-ai încuiat uşa ?

Întrebarea însă rămase suspendată în aerul îmbîcsit de tutun. Titu alunecase în genunchi la picioarele ei, şi-şi ascunsese obrajii în poala ei, încolăcindu-i şi mîngîindu-i şoldurile cu braţele. Ea se simţea mîhnită că i-a lăsat întrebarea fără răspuns şi începu să-şi plimbe nervos degetele prin părul lui. Ochii ei priveau în neştire jocul funigeilor în fereastră, prin creieri îi trecea necontenit uşa încuiată şi gîndul că trebuie să plece numaidecît. În aceeaşi vreme totuşi buzele ei şopteau strîns :

— Titule drag, te rog mult, fii cuminte... foarte cuminte... Îmi promiţi ?... Promite-mi !

El se sculă brusc, ca şi cum s-ar fi trezit din vis şi zise aspru :

— Îţi jur !... Jur !

Se aşeză lîngă ea, pe dunga patului. Jurămîntul li se părea acum amîndurora exagerat. Cuvîntul parcă destrămase din vraja ce se ţesea în jurul lor. Tanţa, ca o scuză şi un îndemn, se crezu obligată să dea lămuriri. Nu se gîndise să vie pe aici nici azi. De ce să mai vie dacă el n-o iubeşte mult, nespus de mult. Cînd a văzut însă că Lenuţa cu Jenică au picat la ei şi au să stea cine ştie cît de tîrziu, a înţeles că trebuie să fi rămas singur şi atunci şi-a zis că el nu-şi dă seama cît îl iubeşte ea şi de aceea nu-i preţuieşte suficient iubirea... Ce să mai asculte aceleaşi clevetiri ale cucoanelor bătrîne cînd ar avea atîtea de vorbit cu el ? Şi fiindcă de mult trebuia să întoarcă vizita unei prietene, a ieşit repede şi...

Nu se uita de loc la Titu, care ascultase fără a înţelege vorbele, şi se lipise tot mai strîns de ea, auzin-

du-i bătăile inimii din ce în ce mai clar, simțindu-i uneori tresăririle trupului. Apoi, deodată, Tanța se întrerupse, năpădită parcă de o frică mare, și se ridică murmurînd :

— Acuma însă trebuie să plec... Lasă-mă, te rog, Titule drag ! Unde mi-ai pus haina ?

Titu Herdelea se spăimîntă. Îl durea numai închipuirea că va rămîne iarăși singur, cu articolul neterminat, în căutarea frazei de efect. Acuma tot ce nu era Tanța i se părea fără importanță. Nimica-n lume nu poate înlocui încîntarea ce a vrăjit-o prezența ei în odăița năclăită de fumul țigărilor. În clipa aceasta tot rostul și toată înțelepciunea lumii se aflau pentru dînsul în verdele cald al ochilor ei, în glasul blînd și șoptit care picura cuvinte misterioase, în corpul fierbinte, cu tresăriri speriate. Desperat că ar putea-o pierde, îi ațînu calea, o îmbrățișă și, scufundîndu-și privirea în ochii ei, îngînă răgușit :

— Nu se poate să pleci... așa...

Îi fu rușine de ce a spus, dar ea, parc-ar fi fost un ecou al inimii ei, răspunse cu un surîs mirat, care repeta întocmai vorbele lui. Mîinile lui se încurcară în bluza ei subțire și albă, prinsă în față cu cîteva copci. Cu același surîs mirat, Tanța îi ajută să descheie bluza, șoptind totuși instinctiv o imputare :

— Lasă bluza, Titule... Nu, nu, te rog... vreau să plec...

Titu spunea și el ceva, cu glas uscat, fără să-și dea seama ce. Cuvintele lor se împreunau într-un susur de bucurie ascunsă.

Pe urmă, Tanța rămase dreaptă, cu picioarele strînse, numai în cămașa scurtă, din sus de genunchi, lipită de corpul gol ca o apărare inutilă. Brațele ei se încrucișau pe piept să ascundă sînii care, cu sfîrcurile lor mici, păreau singurul sprijin al cămășii gata să alunece.

— Mi-e frig... suspină Tanța aproape imaterial.

Tînărul o luă în brațe ca pe un copil somnoros, o așeză în pat și o înveli. Acolo ea rămase cu fața-n sus, cu ochii în ochii lui Titu, care-i potrivea mereu învelitoarea. Apoi deodată se pomeni cu el alături. Mîinile lui reci îi netezeau sînii împietriți, coborau pe pîntecele fierbinte. Atunci ea începu iarăși să bolborosească în neștire „nu, nu, nu", răsucindu-se înspre el și încolăcindu-i gîtul cu amîndouă brațele. Mai simți un genunchi străin desfăcîndu-i picioarele...

Într-un tîrziu se dezmetici. Titu ședea pe marginea patului, îi săruta lacrimile de pe obraji. Îi auzi glasul :

— Îți pare rău, Tanța ?... Nu vreau să-ți pară rău !

Ea deschise ochii, care parcă luceau în întunericul ce umpluse odaia. Își legăna capul pe pernă, zicînd cu o dulceață nouă în voce :

— Nu...

Iar după un răstimp ea întrebă :

— Acuma mă mai iubești ?

Titu răspunse cu un val de sărutări. Îl opri cu o nouă întrebare :

— Acum crezi că te iubesc ?

— Nu m-am îndoit niciodată, făcu tînărul Herdelea. Numai tu te-ai îndoit de iubirea mea.

— Să nu mă mai îndoiesc ? murmură Tanța.

— Nu ! zise Titu, crîmpoţindu-i buzele.

Cînd rămase singur, Titu Herdelea lăsă perdeaua şi aprinse lampa. Lumina gălbuie, neputincioasă, îl readuse la realitate. În cameră mai plutea parfumul corpului ei, ameţitor şi misterios, precum pluteau cuvintele, gemetele şi zvîrcolirile ei... Îşi dădu seama acuma că dragostea aceasta a luat o întorsătură plină de răspunderi. Şi tocmai cînd el a început să-şi croiască de-abia un rost în lume ! O iubeşte pe Tanţa, negreşit, dar are el dreptul să-i zdrobească viaţa, legînd-o de destinul lui atît de puţin asigurat din toate punctele de vedere ? Cum va fi el în stare să întreţie o soţie cînd întreţinerea lui în viitor e numai semne de întrebare ?... Îşi găsi îndată scuze : că el a rezistat, că Tanţa însăşi a venit, că nu orice iubire, cît de mare, trebuie să ajungă la ofiţerul stării civile, că şi alte cazuri... Îşi curmă însă gîndurile de scuză, scîrbit de ele şi-şi zise cu dojană :

„Eşti un ticălos, Titule ! Să-ţi fie ruşine !"

4

Grigore Iuga nu mai putea sta la ţară. Singurătatea îl îngrozea tot atît ca şi stăruinţele tatălui său să nu-şi distrugă căsnicia pentru neînţelegeri fireşti şi trecătoare. Îi era ruşine şi silă să-i mărturisească adevărul. Se credea umilit în bărbăţia lui, că în cinci ani n-a fost în stare să inspire soţiei sale măcar respectul elementar să nu-l înşele chiar în propria-i casă. Totuşi

nu se simţea sigur nici de inima lui. Se surprindea căutînd scuze Nadinei, parcă iubirea lui încă n-ar fi murit şi ar aştepta numai un pretext ispititor pentru a uita şi a continua. Se dispreţuia şi se temea de slăbiciunea lui. Cel puţin în vacarmul Bucureştilor nu va fi singur.

Şi-a reluat camera în care a stat cînd era student la mătuşă-sa Mariuca. A găsit-o aranjată cu o grijă meticuloasă. Văzînd că-i place, mătuşă-sa îi zise încîntată :

— Îţi place, Grigoriţă ?... Eu am aranjat-o. Vreau să te simţi la mine ca acasă şi să nu-ţi lipsească nimica, să nu regreţi că...

Tăcu. Ştia că Grigore ştie cît n-a iubit-o ea pe Nadina şi nu voia să-i pomenească tocmai acuma despre ea. Grigore, ca niciodată, răspunse :

— În privinţa regretelor, fii liniştită, dragă tanti !

Tînărul Iuga ceru o întîlnire lui Gogu Ionescu. Se întîlniră a doua zi la club. Gogu era consternat. Nu pricepea nimic. A rămas îngrozit cînd i-a spus Nadina. Cum e posibil ? El îi credea în cea mai dulce armonie. Nu-şi permite să se amestece şi nici să dea sfaturi în asemenea chestie gingaşă, dar... Lui i-e drag Grigoriţă ca un frate şi-i va fi totdeauna, indiferent de legăturile de familie. Fireşte, Nadina e o femeie cam dificilă. Oricît obişnuieşte dînsul să fie de rezervat faţă de afacerile intime chiar ale rudelor, ei i-a spus de mai multe ori, ca unei surori, că exagerează cochetăria şi abuzează de toleranţa amabilă a bărbatului ei... În sfîrşit, se însărcină să se intereseze, din partea lui

Grigore, la Nadina, dacă a început demersurile divorțului și-n ce stadiu se găsesc, înțelegînd perfect că Grigore, din moment ce a plecat din casă, n-ar mai vrea să aibă tratative directe cu ea pentru o mie și unu de motive. Ziua următoare se revăzură în același loc și Gogu Ionescu îi relată amănunțit că Nadina, îndată ce s-a întors de la țară, deci cu vreo zece zile în urmă, a chemat pe avocatul Olimp Stavrat și l-a rugat să introducă neîntîrziat cererea de despărțire. E probabil că în clipa aceasta hîrtiile se află la tribunal. Grigore îi mulțumi, transmițînd mulțumiri și Nadinei cu asigurarea că va accelera lucrurile cu toate stăruințele posibile, fiind în interesul amîndurora să termine cît mai curînd toate formalitățile și să-și recapete libertatea.

Grigore se duse la Baloleanu. El încă nu știa nimic. Se miră. Regreta. Melania de asemenea. Îl opriră la dejun. Trebuie să rămîie. Acuma nu mai are pretext... Grigore se înarmase cu o cuirasă împotriva tuturor consolărilor. Înainte de a trece în sufragerie din cancelaria lui somptuoasă, Baloleanu își luă o mutră oficială :

— Va să zică e serios și irevocabil, Grigoriță ?

— Bine, dragă Alexandre, dacă tu crezi că eu pot glumi cu astfel de...

— Atunci am să mă ocup și eu nițel de afacerea asta și te asigur că vei fi divorțat în minimum de timp admisibil ! zise avocatul cu o siguranță gravă, adăugînd însă, după cîteva clipe, iarăși jovial : Fiindcă la Palatul de justiție sînt totdeauna la putere grație modestului meu talent !

— Sper însă că intervenția ta nu va fi tot atît de promptă cum a fost pentru prietenul meu ardelean, ți-aduci aminte ? glumi Grigore Iuga.

Baloleanu se uită perplex o fracțiune de secundă, apoi explodă cu o indignare amicală :

— Se poate, Grigoriță, să-mi pomenești numai acuma de tînărul acela, am și uitat cum îi zicea ?... N-a fost vorba să vie pe la mine, să... Bine, puiule, de ce nu vine băiatul ?

— Acu lasă-l pe el, că l-am băgat la *Drapelul*, încît...

— Aha, l-ați și acaparat pentru partid ! rîse Baloleanu. Și tot voi ne faceți pe noi sectari.

Tînărul Iuga merse cu Baloleanu la tribunal de cîteva ori, ca să fie sigur. Iar după ce văzu împlinite primele formalități, se socoti suficient de liniștit ca să se poată înfățișa la Predeleanu. Se auzea pe el însuși declarînd emfatic : „Sînt îndrăgostit“, și amintirea propriului său glas îl rușina... Numai cu Predeleanu, în patru ochi, a discutat despre ea, fără să-l fi întrebat. Victor părea nedumerit, dar nu i-a cerut nici o explicație... La masă și nici mai pe urmă, Tecla n-a pomenit de loc de Nadina, de altfel ca și domnișoara Postelnicu, pe care totuși a surprins-o de cîteva ori privindu-l cu o curiozitate abia stăpînită. Vorbiră numai despre lucruri agreabile, nici măcar politică. Îndeosebi dezbătură pe larg numeroase baluri, spectacole, recepții și petreceri de tot felul care agitau Bucureștii și-i dă-

deau o culoare zvăpăiată. Predeleanu chiar observă, mai mult ca să tachineze pe cumnată-sa :

— Sezonul parc-ar fi comandat special pentru Olguţa, dans şi dans pretutindeni...

— Cu petrecerile lumea îşi mai uită necazurile şi primejdiile, zise Tecla.

— Da, dar nu ştiu dacă aţi băgat de seamă că toate dansurile au început să ia o alură erotică şi senzuală, încît uneori ţi-e ruşine să priveşti pe dansatori, adăugă Victor cu un ton mai serios.

— De ce nu spui mai bine, moralistule, că ţie în general nu-ţi place dansul şi de aceea îi găseşti toate defectele ! replică Olga cu vioiciune, apărîndu-şi pasiunea.

Grigore nu se amestecă în controversă de teamă să nu ajungă la Nadina. Discuţia alunecă asupra marii serbări ce o pregătea societatea filantropică „Obolul", pentru 19 februarie, la Teatrul Naţional. Era evenimentul monden cel mai important. Întreaga familie regală avea să fie de faţă şi toată lumea cea mai bună. Locurile, deşi cu preţuri fabuloase, se reţinuseră. Se întrevedea chiar necesitatea să se repete spectacolul spre a putea satisface barem cererile cele mai simandicoase. În program figura un fel de revistă scrisă de trei domni foarte spirituali, deşi din societatea înaltă, şi jucată numai de doamne şi domnişoare din aceeaşi societate. Olga avea un rol, fireşte, de dans, şi se găsea în frigurile creaţiei.

Cînd află doamna Mariuca Constantinescu că, în sfîrşit, divorţul a pornit, lăsă la o parte discreţia şi

se apucă să-i povestească nepotului cîte a ştiut despre Nadina şi nu i le-a spus pînă acum, ca să nu-l întristeze sau să-şi închipuie că vrea să-i strice casa. Ea l-a prevenit de cum a auzit că vrea să se însoare cu Nadina, fireşte, delicat, fiindcă în cazuri d-astea orice povaţă negativă e rău venită. De fată s-a cunoscut ce femeie are să fie. Nu zice nimeni, unei fete îi şade bine vioiciunea, cochetăria, flirtul — totuşi, cu oarecare măsură. Nadina speria lumea cumsecade pe unde umbla cu nebuniile ei, cu ceata de admiratori după ea. Măcar după ce s-a măritat să se fi potolit. Profitînd de iubirea oarbă a bărbatului, nu s-a sfiit să-şi ia un amant din primul an de căsnicie, dacă nu din prima lună. Alţii au urmat în serie. Numai ea a aflat precis despre cinci, ultimul Raul Brumaru, cu care s-a plimbat astă-vară şi prin străinătate, nu se ştie pe ai cui bani, căci unii spun că Brumaru trăieşte din expediente de club, iar alţii că ar fi bogat, şi Nadina îl toacă îngrozitor.

Grigore încercă să-i zăgăzuiască destăinuirile. De vreme ce s-a hotărît să se despartă, i-e indiferent ce face şi cu atît mai mult ce a făcut Nadina. El, pentru respectul sentimentelor lui, nu vrea să-şi amintească decît lucrurile de care n-avea nevoie să roşească. O fi o prostie acest fel de a privi viaţa, dar el... În zadar, tanti Mariuca nu se potoli pînă ce nu-i zugrăvi şi pe ceilalţi patru domnişori care s-au bucurat de graţiile Nadinei. Ş-apoi, în fiece zi revenea cu cîte-un amănunt, cu cîte o ştire nouă, primită caldă de la vreo prietenă binevoitoare, încît Grigore începu să se fe-

rească a da ochii cu ea şi-l bătea gîndul să se mute mai bine la un hotel, ca să-şi redobîndească liniştea sufletească.

Din nenorocire, pe la sfîrşitul lui ianuarie sosi şi tatăl său la Bucureşti. Mariuca încercă să-i servească ultimele noutăţi despre Nadina. Miron Iuga o ascultă puţin cu ochii mari şi pe urmă o opri sever :

— Isprăveşte cu clevetirile, Mariuco ! Nu e demn de văduva unui general român să colporteze toate prostiile care, fatal, circulă pe socoteala unei femei frumoase... Dar eşti şi tu ca biata nevastă-mea, fie iertată, nu degeaba aţi fost surori. Voi vă închipuiţi că toate femeile trebuie să ţie coada cratiţei ori să împletească ciorapi de iarnă pentru soţii lor. Ei, s-au mai schimbat vremurile, Mariuco !

— Bine, dar Grigoriţă e în divorţ cu ea, Miroane ! obiectă doamna Constantinescu deconcertată ; îi era frică de Iuga, pe care-l cunoştea foarte ciufut, cum nu i-a fost niciodată de generalul care fusese un om ca o bomboană şi nu ieşea din cuvîntul ei.

— Tu te uiţi la Grigoriţă, care-i copil ? se miră bătrînul, fără să îngăduie fiului său să-l întrerupă. Dar cine ţi-a spus ţie că o cerere de divorţ înseamnă divorţul ? Pînă ce nu s-a transcris definitiv, o despărţire e o simplă neînţelegere între soţi, dragă Mariuco !

Miron Iuga lăsase baltă la Amara pregătirea învoielilor pentru munca pămînturilor, o chestie mai grea acum, fiindcă îi ajunsese la ureche că ţăranii umblă să schimbe ce-a fost în trecut. Moşia Babaroaga însă nu-i mai dădea odihnă şi se înverşuna s-o achiziţioneze cu orice sacrificii. Proiectul de divorţ al lui Grigore i se părea obstacolul cel mai grav pe care trebuie neapărat, şi în primul rînd, să-l înlăture.

Înainte de a vedea pe Nadina se hotărî totuşi să treacă pe la Dumescu, la Banca Română, să schimbe numai două vorbe prealabile, discuţia în fond rămînînd s-o facă după ce va cunoaşte preţul şi condiţiile de plată. Grigore îl însoţi pînă-n faţa băncii, avînd şi el o întrevedere cu Baloleanu. Pe drum, bătrînul se uita mereu la afişele şi pancartele fără număr care toate chemau lumea la diferite distracţii şi petreceri.

— Aici oamenii ştiu că trăiesc bine ! murmură Miron dispreţuitor. Încotro te întorci, numai îndemnuri la veselie şi desfrîu. Ce le pasă ?! Noi muncim, ca să poată ei să benchetuiască !

Constantin Dumescu se lumină la faţă văzînd pe Miron. Îl îmbrăţişă cu o efuziune care părea aproape neverosimilă pentru firea lui tăcută şi înfăţişarea-i închisă. Îşi potrivi pe nas ochelarii de aur, semn de mare emoţie la el, iar ochii, de obicei reci, îi rîdeau. După cîteva minute de întrebări şi răspunsuri afectuoase, Miron Iuga zise :

— Tu ai de lucru aici, dragă Costică, şi eu n-am venit să te încurc. Într-o zi d-astea ne-om întîlni şi vom vorbi mai pe îndelete de ale noastre. Acuma nu vreau să-ţi răpesc decît două-trei secunde. Uite deci ce e, Costică !

Îi spuse. Dumescu ascultă cu multă atenţie. Iuga observă cum i se întunecă mereu faţa. Şi la sfîrşit directorul băncii vorbi :

— Ei bine, iubite Miroane, sîntem prea vechi prieteni, ca să mă codesc a-ţi da imediat un răspuns categoric...

Răspunsul categoric era : nu. I l-a îndulcit pe urmă cu explicaţii. Nu e acuma momentul pentru a cumpăra pămînt. Miron are destul. Harnic şi sănătos să fie, să-l muncească. Refuzul e numai în interesul lui. Dacă nu l-ar iubi, l-ar împrumuta cu orice sumă, fiindcă banca se poate despăgubi oricînd, scoţîndu-i în vînzare domeniul. El, Dumescu, preferă să-l mîhnească azi, decît să-l lase pe drumuri mai tîrziu. Îşi împlineşte o datorie de adevărat prieten.

— Apoi mă mir, Miroane, de planurile tale ! Tu trăieşti pe sub pămînt ? Tu nu vezi şi n-auzi nimic ? Nu simţi cum se precipită lucrurile, cum pîrîie ceva ?... Mîine-poimîine ne putem pomeni cu o expropriere generală a marii proprietăţi — ce te-ai face tu cu nişte sarcini atît de împovărătoare ? Ideea se propagă din ce în ce mai insistent. N-o judec. Constat. Paralel progresează agitaţia ţăranilor... Nu, nu, nu trata chestiile astea cu dispreţ. N-o fi la tine, poate, dar agitaţia e o realitate. Poate chiar ea a făcut ca ideea exproprierii să se înfiripeze — nu ştiu. Şi iarăşi nu afirm că pericolul e iminent. Nu ştiu. Dar există. Şi în asemenea clipe nu te mai poţi gîndi serios să cumperi moşii. Pămîntul a devenit o valoare îndoielnică pînă ce se vor lămuri situaţiile. Aşa că... Nu te uita la viaţa de praznic permanent din Bucureşti. Asta e un semn de boală. Epidemia balurilor, şi a dansurilor, şi a chefurilor prevesteşte totdeauna un rău, sau îl subliniază. Faţada prea strălucitoare ascunde veşnic ceva putred. O casă solidă nu paradează şi nu caută să-ţi ia ochii cu faţada. Eu nu fac nici o politică şi nici măcar nu mă interesează certurile lor. Dar aici, la bancă, se simte mai precis pulsul vieţii. Şi pulsul vieţii noastre bate prea neregulat. Organismul are friguri, Miroane ! Trebuie să fim prudenţi, pînă vom găsi leacul !

Miron Iuga nu era convins de loc, dar cu atît mai ofuscat. Se forţa să nu-şi arate nemulţumirea. Se despărţiră promiţîndu-şi că vor mai vorbi, că deocamdată a fost o luare de contact, că... Şi Miron avea siguranţă că Dumescu nu va rezista pînă la capăt.

„Bietul Costică ! îşi zise în cele din urmă bătrînul. Băiat bun, păcat că-i strîmt la minte, cum a fost de cînd ştiu şi-l iubesc !"

Îi trecu supărarea mai repede decît credea. De fapt nici n-ar fi trebuit să se încurce cu Dumescu înainte de a se descurca cu Nadina, căci acolo e hopul cel mare. Banii îi va găsi dînsul în toată România, numai să aibă ce să facă cu ei.

Nadina, vestită dinainte, îl aştepta. Era o nimfă. Îl primi cu drăgălăşia-i obişnuită, parcă nimic nu s-ar fi întîmplat de cînd s-au despărţit în Amara, cu o lună în urmă.

— Te-aş opri la masă, papa, dar nu ştiu dacă ?... îi zise îndată după ce-l introduse în salonaşul ei favorit, cu un surîs nevinovat şi întrebător.

— O, rămîn cu plăcere, cu mare plăcere, Nadina ! făcu Miron galant şi satisfăcut.

Abordară chiar înainte de masă amîndouă chestiile care-l interesau pe Iuga. În privința divorțului îi propuse o împăcare, adăugînd negreșit că propunerea nu e autorizată de Grigoriță, dar garantînd că-l va îndupleca în cazul cînd ea ar reveni. Nadina refuză zîmbind, dar ferm. Inițiativa n-a pornit de la ea, ci de la Grigore. Ea ar fi continuat, deși în multe privinți a avut nemulțumiri. Acuma neînțelegerile lor au devenit publice. Toată lumea știe că sînt în divorț. O revenire i-ar face și ridicoli. Pe urmă azi mai poate fiecare să-și croiască o viață nouă. Mîine poate ar fi mai greu... Miron stărui s-o convingă. Nadina îl întrerupse :

— Mă măgulește insistența ta, papa drag... E o dovadă de iubire care mă înduioșează. Dar, te rog, uite... (împreună mîinile ca la rugăciune), te rog, dă-mi dovada supremă de iubire și... să vorbim de altceva.

— Despre ceea ce aș fi vrut să mai vorbesc, nici n-aș mai putea pomeni, dacă hotărîrea ta e într-adevăr definitivă și irevocabilă ! murmură bătrînul abătut. Numai după o pauză continuă : Cu noră-mea puteam discuta despre Babaroaga, cu fosta nevastă a fiului meu mi-ar fi imposibil.

Nadina rîse cu dinții fildeșii :

— Vai, cît te înșeli, dragă papa !

Tocmai dimpotrivă. Numai cu fosta sa noră va putea discuta cu adevărat despre moșie. Nu era hotărîtă să vîndă și nici n-ar fi vîndut dacă rămînea cu Grigore. Acuma însă, imediat ce va putea dispune singură, va lichida Babaroaga. I-ar fi și penibil să mai

aibă afaceri chiar și numai în vecinătatea proprietăților lui Grigore. Ar fi fost bucuroasă să scape mai repede, dar pînă nu va fi divorțată nu poate face nimic, pentru că i-ar trebui consimțămîntul soțului. Într-o lună, cel mult două, formalitățile despărțirii speră să fie terminate. Atunci se va repezi la țară, are conacul de la Lespezi al lui Gogu, unde poate sta, și nu va pleca de acolo pînă nu va fi încheiat vînzarea...

— Ehe, negustoreasă, nu glumă ! zise bătrînul Iuga. Vom avea de furcă cu tine !

Zîmbea, glumea și nu era de loc mulțumit. Toate încercările lui n-au izbutit să-i smulgă măcar o promisiune precisă. Șireată și abilă, Nadina îi aluneca mereu printre degete ca argintul viu. Parcă mai mult obținuse cînd i-a pomenit întîia oară, la Amara. Atunci fusese vorba să fie preferat. Degeaba, divorțul i-a îngreuiat lupta. Tocmai de aceea nici el n-are să renunțe. Nu i-e frică de piedeci. Pentru orice eventualitate mai sondă vreo două bănci unde avea prieteni. N-a fost respins net („Să vedem, să ne consultăm, să mai discutăm"), dar considerentele lui Dumescu i-au fost repetate aproape cu aceleași cuvinte, parcă ar fi fost înțeleși cu toții. Reluă conversațiile cu Dumescu, neoficial, la mese în doi. A obținut o promisiune vagă. Costică îl iubea atît de mult, că nu se putea menține pînă la urmă în atitudinea brutală de refuz. Sperau amîndoi că vor sfîrși prin a se convinge : Dumescu pe Iuga să renunțe la cumpărare, Iuga pe Dumescu să-i înlesnească cumpărarea.

Grigore ştia pentru ce se zbate tatăl său. Din înfăţişarea lui şi din unele cuvinte ce-i scăpau, înţelegea că nu e prea încîntat de rezultate. Anunţase de cînd a sosit că vrea să vază şi pe Predeleni. După vreo săptămînă, se duseră împreună.

Şi bătrînului îi plăcea familia Predeleanu. Oameni de treabă, zicea despre ei totdeauna, gîndindu-se în primul rînd la tatăl lui Victor, cu care se cunoscuse. Spre exasperarea domnişoarei Postelnicu, pentru care tot interesul lumii se concentra în jurul serbării „Obolul", peste cîteva zile, s-a vorbit toată vremea numai despre agricultură, fireşte, ca să fie pe placul lui Miron. Impresionat totuşi de „considerentele" lui Dumescu, oricît nu era convins de seriozitatea lor, Iuga căuta pretutindeni un sprijin împotriva lor şi se mohora că nu-l găsea. Şi Predeleanu spuse că există oarecare efervescenţă între ţărani, nu în proporţiile cum se colportează la Bucureşti, negreşit, dar există. La el, la Delga, după informaţiile de încredere ale administratorului, ţăranii reclamă noi învoieli, fireşte mai favorabile lor. Proprietari şi arendaşi de prin Moldova cu care a vorbit, oameni ponderaţi, cunoscători ai ţărănimii, i-au zugrăvit situaţia de acolo mult mai îngrijorătoare. Asta ar denota că fenomenul e general, că aceleaşi cauze au produs aceleaşi efecte pe tot cuprinsul ţării. Explicaţiile nu lipsesc, se etalează chiar cu un lux de motivare unde nu te aştepţi, fără a fi concludente. Ce e valabil pentru o regiune nu ar urma să fie necesar valabil pentru celelalte regiuni, şi totuşi este.

— Fiindcă nu vrem să recunoaştem realitatea, Victore, interveni deodată Grigore cu pasiune, după ce se stăpînise îndelung, pentru a nu se contrazice cu tatăl său. Ţăranul lucrează pretutindeni în pagubă, graţie sistemului de învoieli ce i s-a impus. După fiecare an datoria a sporit, pînă ce azi a ajuns insuportabilă... La noi, majoritatea oamenilor sînt atît de îndatoraţi că, muncind tot anul viitor, nu numai că n-ar lua absolut nimic pe munca lor, dar nici nu şi-ar putea plăti trecutul întreg şi ar mai rămînea împovăraţi şi pentru viitor. Faţă de asemenea perspective, de ce să ne mirăm că ţăranii se agită ? E normal şi natural !

Miron Iuga surîse puţin ironic de explicaţiile fiului său, apoi, ca şi cînd nici n-ar fi meritat să le ia în seamă, zise către Predeleanu :

— Ţăranii nu stau pe roze tocmai pentru că şi proprietarii stau prost şi pentru că toată agricultura românească merge anapoda ! Au fost ani grei, cînd moşiile n-au produs nimic sau aproape, şi ţăranii totuşi nu s-au agitat, ci şi-au văzut de necazuri, au răbdat şi au suferit ca şi noi ! Acuma, slavă Domnului, am avut un an oarecum normal. Cine a fost cumpănit a agonisit şi are cît îi trebuie, cine a lenevit şi a fost beţiv n-are. Aşa e ordinea lucrurilor de cînd lumea şi pămîntul. Pot să admit eu la Amara o nemulţumire serioasă unde ţăranii umblă forfota să cumpere moşia Nadinei, să facă concurenţă altora ?... Buba e alta, dragii mei, orice mi-aţi spune. Buba e slăbiciunea guvernului, care tolerează demagogia tuturor neisprăviţilor erijaţi în

apărătorii ţărănimii. Ia să-i apuce niţel de guler guvernul pe toţi domnişorii cuprinşi de dragoste subită şi suspectă pentru bieţii ţărani şi să umple temniţele cu dînşii, să vezi cum va dispare imediat toată agitaţia ţăranilor.

— Evident că opoziţia profită de neputinţa guvernului, pe care-l preocupă micile şi eternele disensiuni personale, aprobă Victor. Nu mai puţin vinovată e însă opoziţia cînd recurge la astfel de agitaţii neleale !

— Nu neleale, domnule ! strigă Miron, aprinzîndu-se. Zi criminale ! Ce e mai criminal decît să aţîţi poftele unei mulţimi lacome ? Şi ei asta fac ! Promit averea noastră ţăranilor, ca să stîrnească duşmănie între noi şi ţărani. Ce le pasă lor dacă astfel se dă foc ţării ? Pentru ei nu există interesul ţării, ci numai interesul partidului lor. Sînt stăpînii oraşelor, care ne exploatează cum vor. Nu le ajunge. Pe noi nu ne-au putut subjuga nici prin băncile şi creditele lor, nici prin industria lor. Numai noi le mai rezistăm. Şi, pentru că n-au izbutit să ne doboare altfel, iată-i apărătorii ţăranilor împotriva noastră, ei care n-au trecut bariera oraşelor lor de frică să nu-şi mînjească ghetele. Vor să împartă pămînturile noastre ţăranilor, dar nu se gîndesc să împartă cu nimeni beneficiile fabricilor şi băncilor lor. În fond vor să decapiteze pe ţărani, omorîndu-ne pe noi, căci turma ţărănească fără păstori va fi pe urmă complect la cheremul lor... Te revoltă şi te indignează, mai ales cînd vezi că noi, cei condamnaţi la moarte, stăm şi ne ţinem de cancanurile şefiei, de intrigile remanierii şi de toate fleacurile !...

Pentru a tempera puţin atmosfera ce o crease izbucnirea bătrînului, Grigore făcu zîmbind :

— Nici nu mi-aş fi închipuit, tată, că te poate pasiona atît de mult politica !

— Crima nu e politică, Grigoriţă ! răspunse Miron potolit, dîndu-şi şi el seama că a exagerat o discuţie de masă. Crima e crimă. Ce fac ei nu e politică, e crimă.

— Sînt lipsiţi de orice scrupule, adevărat, observă şi Predeleanu tocmai ca să netezească asperităţile. O revoluţie în ţara românească, numai ei ar fi capabili să facă, dacă ar fi în interesul partidului lor...

Cu concursul doamnei Predeleanu veni rîndul unor subiecte mai blajine, şi spre fericirea domnişoarei Olga, ajunseră şi la marele eveniment al serbării „Obolului". După un răstimp bătrînul şi aci găsi prilej de obiecţie :

— Nu zic de „Obolul", care poate serveşte într-adevăr scopuri bune. Dar, în general, se abuzează de lux şi de veselie în Bucureşti. Îţi face impresia unei destrăbălări uriaşe. Cum se potriveşte asta cu temerile de agitaţii de la ţară, nu ştiu. Puţină decenţă n-ar strica. Fireşte, tot guvernul ar trebui să puie frîu. Lumea poate fi inconştientă, guvernul nu. Ţăranii care ar vedea cheful monstru permanent de aici ce-ar zice ? Ei n-au de mămăligă şi boierii nu-şi încap în piele de petreceri !

Își luă seama, rîse prietenos și șterse efectul de dojană. Pînă la urmă fu așa de drăguț, că Olga, care se speriase întîi de gravitatea lui rece, îndrăzni să-l poftească la serbare, s-o vază cum dansează. Miron zise surîzător :

— Îmi pare rău, frumoasă domnișoară, că n-am să te pot admira. Pe mine mă așteaptă la țară alt spectacol, mai puțin vesel, care nu suferă amînări. Dar las pe Grigoriță să te aplaude și din partea mea !

Grigore n-a lipsit, firește, de la marea serbare, cum n-a lipsit nimeni din cei ce alcătuiau înalta societate. Era sala cea mai elegantă ce a pomenit vreodată Teatrul Național. Pînă și la galerie, la locurile numerotate, stăteau posesori de nume respectabile. Unele doamne din comitetul societății, alergînd de ici-colo, aferate, șopteau fericite prietenilor, în treacăt :

— Seara asta va fi înscrisă cu litere de aur în analele României !

Înainte de a se ridica cortina, Grigore, întorcînd capul întîmplător, văzu în fotoliul din spatele său pe Titu Herdelea.

— Ei, bată-te ! Ce cauți aici între ciocoi ? îi zise cu bucurie. Ne vedem în antract !

Titu era oficial, pentru cronica teatrală. Se gătise cu hainele cele negre și totuși se cam rușină la început cu ele între atîtea fracuri. Își recăpătă încrederea văzînd și pe ceilalți colegi de cronică dramatică la fel, ba unii în sacouri de purtare, ca o demonstrație că ei sînt aici la datorie, nu la petrecere.

Senzația serii a fost Nadina în *Dansul apașilor*, ultima noutate pariziană. Partenerul ei era Raul Brumaru. Au dansat cu atîta brio, că au fost obligați să biseze după insistențele tumultuoase ale selectei asistențe. Tînărul Herdelea nu s-a entuziasmat peste măsură. Era frumoasă „doamna Nadina“, cum îi zicea el acuma, și juca grațios, dar i-ar fi stat parcă mai bine un dans mai puțin prăpăstios și mai demn de ea. A observat de curiozitate pe Grigore în timpul cît Nadina se învîrtise pe scenă cu Raul. Grigore privea, ca orice spectator străin, fără să clipească... Lui Titu i-a plăcut mai mult o domnișoară drăgălașă într-un fel de suită de dansuri românești. Nu știa cine o fi, căci nu se îndurase să cumpere program, vînzătoarele fiind cucoane mari, care pretindeau cine știe ce sume în folosul societății lor.

În antract se întîlni cu Grigore Iuga și se retraseră într-un colț al vestibulului să fumeze o țigară. Titu era încîntat și căuta să-l convingă pe Grigore, parcă l-ar fi bănuit de altă părere, că iată, lumea bună a aranjat un spectacol foarte drăguț și în românește, ceea ce dovedește cîtă dreptate au avut studenții cînd au protestat să nu se mai zbenguiască în limbi străine. Și ca să-și sublinieze mai mult ideea, vru să releveze în special pe domnișoara care a jucat românește și căreia regretă că nu-i știe numele s-o laude la *Drapelul* în darea lui de seamă.

— Se poate să nu recunoşti pe domnişoara Olga Postelnicu, onorate domn ? zise Grigore cu un reproş glumeţ. Pe cumnata lui Predeleanu ?

Victor Predeleanu se apropia de ei în clipa aceea. Grigore îl denunţă :

— Uite-l ! N-a recunoscut pe Olga... Nu ştia cine e domnişoara care i-a plăcut mai mult din tot spectacolul şi pe care vrea s-o laude la gazetă.

— Olguţa are să fie fericită, domnule Herdelea !... Nu face nimic, că n-ai recunoscut-o. Asta înseamnă doar că trebuie să mai pofteşti pe la noi, ca să nu ne uiţi ! făcu Victor strîngîndu-le mîna.

Disecară pe interpreţi amănunţit, sărind însă cu toţii pe Nadina şi pe Brumaru. Pe cînd criticau şi lăudau de zor, năvăli la dînşii Gogu Ionescu, asudat de entuziasm, strălucitor şi răguşit, întrebînd frenetic, cum întreba pe toată lumea :

— Ei, ce ziceţi de Nadina cu Raul ?... Au fost formidabili !... Au un talent fenomenal !... Dar succesul ? S-a cutremurat sala şi policandrul începuse să balanseze în tavan de clocotul aplauzelor...

Observînd încurcătura pe feţele celor trei, îşi dădu brusc seama c-a făcut o gafă. Vru s-o dreagă cu orice preţ. Şi, după o mică pauză, continuă cu acelaşi glas vijelios :

— Dar de sezonul ăsta extraordinar ce ziceţi ?... Copleşitor, nu ? N-am pomenit de cînd sînt atîtea dansuri şi petreceri ca în iarna asta... Şi eu care trebuie să merg pretutindeni, fiindcă Nadina...

Se întrerupse. Iar a pomenit de Nadina. Altă gafă. Are ghinion. Îşi pierdu însufleţirea. Adăugă ştergîndu-şi fruntea, cu un suspin :

— Pe mine mă oboseşte, ce să spun... Parc-a înnebunit toată lumea !

5

Ion Pravilă nu se putea amesteca făţiş între oamenii care umblau pentru Babaroaga. Îi era frică de boierul Miron că va prinde de veste şi nu numai că-l scoate din primărie, dar cine ştie ce rău îi mai face, de să nu mai aibă trai în sat. Bun suflet boierul, nici vorbă, dacă nu-i ieşi din porunci. Pravilă a tras destule foloase fiind supus şi credincios. Totuşi, nu-l răbda inima să stea molcom. I-ar prinde şi lui bine o halcă de pămînt. Prilejul de acum nu se întîlneşte de multe ori. Cînd află că boierul bătrîn s-a dus la Bucureşti, desigur pentru moşia cucoanei, a chemat pe Luca Talabă şi s-au înţeles să plece şi oamenii să mai stăruiască la cucoană, iar dacă n-or face nici o ispravă cu dînsa, să se plîngă celor mai mari, că doar şi prin alte părţi au fost înlesniţi ţăranii să cumpere moşii şi să le împartă între ei, ba chiar odată, pe cînd era Luca primar, a venit şi un ordin de la minister ca oamenii să fie povăţuiţi a se întovărăşi pentru cumpărări de moşii, făgăduindu-li-se tot sprijinul autorităţilor. Bine ar fi să poată merge cît mai mulţi, ca să vază boierii că întreg norodul cere pămînt, deşi cheltuiala e mare

și oamenii greu o să-și rupă din sărăcie. Primarul, cu toată zgîrcenia-i cunoscută, se oferi să plătească el cheltuiala unuia mai sărac și anume lui Petrică al Smarandei, care le va fi de mult ajutor în București, unde a stat trei ani în armată.

Îndată ce se întoarse Miron Iuga la Amara, oamenii porniră la Burdea și se suiră în tren. Erau șapte. Sosiră în București dimineața și nimeriră tocmai bine spre amiazi în strada Argintari. O domnișoară cu șorț alb îi întîmpină în capul scării și le spuse că cucoana de-abia acuma se scoală, c-a avut petrecere mare azi-noapte, și să aștepte afară, adică pe stradă, pînă-i va chema. Așteptară pe trotuar, liniștiți. Ce altă treabă au și de ce-au venit ?... Într-un tîrziu altă domnișoară îi strigă înlăuntru, supraveghindu-i să se șteargă bine pe picioare. Cucoana era veselă, le-a vorbit frumos, i-a lăsat și pe ei să vorbească, dar, pînă la urmă, i-a făcut să înțeleagă că ea va vinde cui dă mai mult și numără toți banii. Petre, mai îndrăzneț, îi spuse :

— De, coniță, noi am cheltuit și-am venit atîta cale, c-am socotit că dumneavoastră, inimă bună, o să vă fie milă de noi și-o să ne vindeți mai lesne, că...

Nadina întoarse ochii spre el cu mirare. Recunoscu pe vizitiul de odinioară. Îl privi lung, să-l domine. Petre îi înfruntă privirea, simplu, ca și cînd ar fi zis că el nu se sperie de o muiere, fie și boierească. Apoi Nadina răspunse puțin disprețuitor :

— Crezi că pentru ochii voștri am să-mi risipesc averea ? Nu, băiete, și nu, oameni buni ! Eu vînd moșia, ca să iau bani în schimb, nu ca să fac pomană altora. Pomană poate să facă statul, dacă vrea...

În colțul străzii, țăranii se opriră și se sfătuiră pînă ce îi pătrunse frigul la os. Porniră prin vifornița ce se înverșuna spre Gura Moșilor, unde Petre avea un cunoscut bun, de la Costești, care ținea un han și care-i va găzdui mai ieftin. Îmbucară din merindele de acasă și iar se sfătuiră pînă tîrziu noaptea, în odaia de lîngă bucătărie ce le-o dăduse hangiul. Și a doua zi, cum se lumină, se cărăbăniră la Ministerul Domeniilor. Trebuiră să aștepte în curte. „Numai după unsprezece e voie să intre publicul", le-a strigat, printre gratiile ușii, un glas cu barba neagră. Mai veniră și alți oameni, de prin alte părți, tot cu necazuri, înfrigurați și înfricoșați ca și dînșii. Cînd s-a deschis poarta, s-au îmbulzit înăuntru. Portarul, scund, urîcios și cu barba pînă-n brîu, i-a oprit :

— Încet, hăi, c-aici nu e teatru !... Ce poftiți și pe cine căutați ?

Începură respectuos să-i povestească durerea lor. Satisfăcut, portarul se înmuie și nu-i ascultă pînă la capăt :

— Domnul ministru încă n-a venit... Poate să vie mai tîrziu... Mai stați pe aici să vă încălziți nițel...

Stătură. Peste vreun ceas portarul îi vesti că domnul ministru nu mai vine azi. Mîine. Se întoarseră la han și se mai sfătuiră.

Ziua următoare avură noroc. Portarul îi trimise sus : a venit domnul ministru. Rătăciră pe coridoare, ajunseră într-o cancelarie cu lume multă și căldură mare.

Un domn tînăr, pudrat şi zîmbitor, îi primi foarte prietenos :

— Ei, fraţilor, ce-i cu voi ? Ce vă aduce pe aici tocmai de unde ?... Din Argeş... Da...

Lupu Chiriţoiu începu povestea de departe, cu înflorituri. Domnul nu-şi pierdu de loc răbdarea, dar încînd bănui despre ce e vorba, îl întrerupse :

— A, moşie de vînzare... Am înţeles. Staţi niţel.

Apăsă pe un buton, scrise două rînduri pe un bilet şi-l dădu unui aprod ce intrase, continuînd :

— Uite, fraţilor ! Domnul ministru are de lucru mult şi nu poate sta de vorbă cu voi... Dar vă trimit la un domn care are putere de la domnul ministru să rezolve chestiile astea, aşa că dumnealui o să vă facă dreptate. Aşa, fraţilor !... Aprod, să-i duci la domnul director general...

Se ţinură gaia după aprod pe diferite coridoare, pînă se pomeniră în faţa unui domn bătrîn, chel şi ursuz, care-i lăsă să-şi spuie toată povestea din fir în păr. Pe urmă îi întrebă dojenitor :

— Vreţi să cumpăraţi moşia cucoanei, ori vreţi s-o luaţi cu japca ?

— Ba noi... încercă să protesteze Luca Talabă.

— Să taci acuma ! se răsti directorul. Aţi vorbit destul. V-am ascultat... Ministerul n-are dreptul şi calitatea să intervie în tranzacţiile dintre vînzătorul unei proprietăţi agricole şi amatorii de a cumpăra, afară de anume cazuri prevăzute de lege, iar aici nu e cazul. V-aţi învăţat să umblaţi cu jalbe nedrepte în loc să vă învoiţi cu boierii voştri şi să fiţi oameni de omenie. Ba acuma v-a mai intrat în cap să cereţi şi pămînturile boierilor pe preţuri de batjocură, ori chiar de pomană. Aţi ajuns să nu vă mai cunoaşteţi lungul nasului... Potoliţi-vă, măi oameni, ascultaţi de boieri şi munciţi ! Fiţi harnici şi nu vă luaţi după îndemnurile rele ! Voi sînteţi talpa ţării, voi...

Luca Talabă, care din toate vorbele ce le auzea înţelegea numai că se duce Babaroaga şi că toate alergăturile şi cheltuielile lor au fost zadarnice, nu se mai stăpîni şi izbucni deodată dîrz :

— Apoi, domnule, de ce să ne ia alţii pămîntul...

Nu avu răgaz să isprăvească. Directorul general sări în picioare, cu faţa şi chelia parcă i-ar fi turnat o călimară cu cerneală roşie în creştetul capului, răcnind :

— Taci din gură, obraznicule ! Să taci, că imediat te trimit la poliţie să-ţi înmoaie oasele, nemernicule !... Eu îmi sfarm pieptul şi-mi pierd vremea să-i învăţ şi să-i luminez, iar el necuviincios !... (Se reculese şi continuă mai calm.) Aţi apucat pe căi rele, nenorociţilor ! Nu vă mai mulţumiţi cu ce v-a dat Dumnezeu şi vă lăcomiţi la averea altora ! Veniţi-vă-n fire ! Duceţi-vă acasă şi vedeţi de munca voastră cinstită, care-i bogăţia ţării noastre iubite ! Şi dacă aveţi poftă să cumpăraţi cu adevărat proprietatea cucoanei, rugaţi-o pe dumneaei şi pe ceilalţi boieri ! Vorba dulce mult aduce, aţi înţeles ?

Ţăranii se uitau la gura lui cu dinţii de aur. Ieşiră urmăriţi de glasul hîrîitor al directorului. Rătăciră pe coridoare pînă se pomeniră iar la uşa cabinetului

ministerial. Luca spusese, cînd a scăpat din biroul chelului, să nu se mulţumească şi să mai încerce a pătrunde pînă la ministru. Nici n-apucară bine să-şi găsească loc şi iată că un aprod, spăimîntat de respect, se năpusti la dînşii :

— La o parte ! Daţi-vă la o parte, că pleacă dom' ministru !

Uşa cabinetului ministerial se deschise. Un boier îmblănit şi înşoşonat, cu o căciulă de lutru peste urechi, cu faţa galbenă, greoi şi plictisit, apăru însoţit de domnul tînăr de adineaori. Văzînd pe ţărani, ministrul, ca să arate lumii de pe coridor că nu e mîndru şi se interesează de soarta plugarilor, care este în seama departamentului său, se opri o clipă şi întrebă obosit :

— Ce-i cu voi, băieţi ? Ce vînt vă aduce pe aici ?

Domnul tînăr îi şopti două cuvinte. Ministrul continuă, trecînd înainte mulţumit :

— A, da... Da ! Va să zică aţi fost ?... Bine. Atunci dumnealui v-a spus ce trebuia. Să-l ascultaţi, că vă cunoaşte toate păsurile şi ştie să vi le lecuiască...

Coborî încetinel pe treptele de marmoră. Ţăranii rămaseră cu căciulile în mînă. Lumea se risipi, parc-ar fi apus soarele.

— Apoi hai să plecăm, că pe aici am isprăvit ! făcu Petre.

— Hai, hai ! bîigui Luca Talabă, înfundîndu-şi căciula pe cap.

Merseră de-a dreptul la gară. Sperau să nimerească un tren ori, de nu, să petreacă noaptea pe acolo, că-şi sleiseră banii şi nu mai aveau decît pentru bilete.

Avură noroc. Cînd porni trenul, îşi făcură cruce toţi deodată.

În vagon era cald. Călători multişori şi mai ales ţărani, care de prin Ialomiţa, care de prin Muscel, care din Teleorman ori mai de departe. La căldură limbile se dezmorţiră. Cei şapte de la Amara, însă, strînşi într-un colţ, mocneau şi numai arar îşi aruncau cîte-o vorbă. Doar Lupu Chiriţoiu se plîngea că au cheltuit atîţia bani degeaba. Luca recunoscu şi înghiţi în sec. Încetul cu încetul, dezmeticindu-se parcă, începură să-şi despice păţaniile şi să le cîntărească, fiecare socotind că are cîte o lămurire de adăugat sau cel puţin o oftare că, dacă n-ar fi fost cum a fost, poate că toate ar fi ieşit altfel. În tînguirile lor se amestecară apoi şi alţi oameni, unii numai din curiozitate, alţii pentru că au mai auzit asemenea lucruri ori au pătimit şi ei.

— Eu le-am spus dumnealor de la începutul începutului că boierii nu poftesc a vinde moşiile la oameni şi n-au vrut de loc să mă asculte, pînă ce m-am luat şi eu după capul lor ! zise într-un rînd bătrînul Lupu, vrînd să arate tuturor din vagon că nu degeaba are plete cărunte.

— D-apoi eu v-am auzit cum vă plîngeţi, oameni buni, şi tare m-am mirat că n-aţi ştiut treaba asta, că doar toată lumea o ştie ! făcu atunci un bărbat frumos şi chipeş, îmbrăcat curat şi cu nişte ochi albaştri plini de blîndeţe cuceritoare. Şi pe la noi s-au tot străduit oamenii să cumpere pămînturi de la boieri şi n-a fost chip niciodată, că totdeauna au sărit alţi

boieri, ca nu cumva moşiile să ajungă pe mîna oamenilor, să nu mai aibă dînşii cu cine să le muncească. Uite, acuma poate să fie un an, aşa am umblat şi noi, şi-am alergat, şi ne-am zbătut şi tot ca dumneavoastră am ieşit.

— Da matale de prin ce parte eşti ? întrebă Luca Talabă.

— De pe lîngă Focşani, dacă cumva aţi auzit dumneavoastră, răspunse omul. Departe. Tocmai în partea cealaltă...

— Am auzit ! se lăudă Marin Stan. Eu am şi fost prin părţile celea cînd eram în armată, cu manevrele... Da oare şi pe acolo tot aşa greu o duc oamenii ?

— Greu ! oftă străinul, clătinînd din cap. Parcă şi mai greu ca pe aici, de-ţi vine să-ţi iei lumea-n cap. Crezi că eu de bine bat drumurile cu traista de icoane în spinare ? Aoleu ? N-a umblat cu trebui de-astea neam de neamul nostru. Dar dacă muncim toţi, cu nevastă şi copii, din primăvară pînă-n iarnă şi nu ne iese nici să ne ţinem zilele, iacă, fac şi asta pînă ne-o ajuta Dumnezeu să căpătăm şi noi pămînt ! Că pe la noi oamenii trag nădejdea că, în curînd, vodă are să înceapă să împartă moşiile, cum se şi aude mereu de mulţi ani...

— De auzit se aude mereu, ce-i drept, observă dintr-un colţ unul mărunţel, cu faţa roşie, asudată.

— Aşa vorbesc oamenii şi pe la noi — zise Lupu Chiriţoiu, uitîndu-se la cel din colţ — dar eu nu cred

să-l lase boierii pe vodă, că nici boierii nu-s proşti, ş-apoi în mîna lor e toată puterea !

— Că tocmai asta am vrut să vă spui şi eu ! adăugă omul cu icoanele. Nici vodă nu poate face de capul lui, dacă nu-l ajută nimeni şi dacă boierii se împotrivesc. Se aude pe la noi că la muscali a început împăratul lor să împartă pămînturile boiereşti. Dar muscalii s-au sculat mai an, cu mic cu mare, şi-au pus mîna pe topoare şi-au făcut o vîlvătaie de a mers vestea în toată lumea. Au pierit ei mulţi, nici vorbă, că nici boierii lor nu s-au dat bătuţi şi-au scos călărimea şi tunurile să-i potolească. Iar ţarului lor, cînd a văzut atîta sînge şi omor, i s-a făcut milă de toţi şi le-a dat poruncă mare : „Staţi, măi boieri şi măi oameni, să fac eu dreptate şi să pun pace-ntre voi". Şi toţi l-au ascultat, şi s-au mulcomit, şi s-au întors pe la casele lor. Şi atunci ţarul a început să taie din moşiile boierilor şi să le dea oamenilor ca să aibă şi ei...

Se făcuse o tăcere grea în vagonul în care luminile galbene, aprinse singure, se legănau mereu şi aruncau umbre ciudate cînd încoace, cînd încolo. Pe urmă, cîţiva ţărani oftară. Petre Petre, care nu deschisese gura toată vremea, mormăi cu o flacără în ochi :

— Apoi pînă n-om pune mîna pe topoare nici noi n-om...

Se opri brusc, parcă vorbele i-ar fi scăpat din suflet fără voia lui. Oamenii îl auziseră, dar nimeni nu întoarse capul spre el. Numai Lupu Chiriţoiu bîlbîi cu glas moale :

— Ia taci, măi Petrică, ia mai taci!
Se făcu iar tăcere. Roţile de oţel bocăneau surd ca ecoul unui dangăt de clopot depărtat. În întunericul ferestrelor se răsuceau mereu fîşii de fum cu mii de scîntei sclipitoare. În aerul asudat din vagon, printre luminile tavanului şi umbrele mişcătoare, rămăsese ca un ecou speriat glasul bătrînului :
— Ia taci, măi Petrică, ia mai taci!

Capitolul VI

VESTITORII

1

Platamonu rămase înmărmurit cînd văzu pe Chirilă Păun, logofătul şi omul lui de credinţă, atît de amărît.
— Da ce-i, Chirilă, ce pacoste a dat peste tine?
Chirilă Păun îl săgetă cu o privire urîtă, răspunzînd :
— Apoi lasă, cucoane, că dumneata ştii mai bine, că e feciorul dumitale şi...
— Ce ţi-a făcut feciorul meu, Chirilă, vai de mine? făcu arendaşul cu o bănuială.
— Ce-a făcut să-i plătească Dumnezeu dacă nu se poate să-i plătească oamenii! zise ţăranul abătut. Rău m-a batjocorit şi mare ruşine mi-a făcut, şi n-aş fi crezut una ca asta pentru nimica-n lume, că doar v-am slujit cu credinţă!
Arendaşul se zăpăci. I-a fost mereu frică, de cînd a venit Chirilă cu fiică-sa la curte, să nu se lege Aristide şi de ea. I-a şi spus şi iată, totuşi s-a întîmplat. Nici nu ştia cum să-l împace. Îi veni în gînd

să încerce a lua lucrurile mai puţin dramatic şi, bătîndu-l pe umăr, zise prietenos :

— Lasă, măi Chirilă, şi fii om cu socoteală, că aste-s ale tinereţii, s-au mai întîmplat şi n-a pierit lumea. Vom chibzui noi şi vom vedea ce...

— Ba, nu, cucoane ! se feri logofătul, mai jignit. Că dumneavoastră nu vă pasă şi puteţi vorbi fără durere, dar noi cu fata ce ne facem ? S-o măritäm cu burta la gură ori cu plodul în braţe, de rîsul oamenilor ?

— Chirilă, Chirilă, ia seama ! întrerupse Platamonu nehotărît, mai mult ca să spuie ceva.

— Acu nu-i nimica, cucoane ! urmă ţăranul. Dumnezeu e sus, şi vede, şi judecă... Numai să ştii şi să-ţi cauţi alt om, că eu de azi înainte nu vă mai slujesc. Mi-au spus oamenii că aici e iadul, dar n-am ascultat. Dumnezeu să vă răsplătească şi de răfuit ne-om răfui altă dată !

Pe Platamonu îl spăimîntă amărăciunea şi îndrăzneala cu care l-a înfruntat Chirilă cel atît de supus pînă azi.

Alergă la fiul său care, după ce stătuse o lună în Bucureşti, fără să se fi prezentat la vreun examen, se găsea iarăşi acasă.

— Ce-mi făcuşi, dragul tatii ! strigă parcă mai impresionat în faţa băiatului vinovat decît fusese în faţa ţăranului. Nu te astîmpăraşi nici cu fata lui Chirilă şi acum...

— Ia fugi, tăticule, cu tragedia ! zise Aristide cu superioritate. Gherghina e fată nostimă. Doar nu era să umblu după slutele satelor !

— Bine, dar... vru să obiecteze Platamonu cu aceeaşi teamă în glas, totuşi mai liniştit în suflet de siguranţa tînărului.

— Ştiu, ştiu ! îl opri băiatul. Mi-a spus Gherghina mai demult şi mi-a plîns. Am învăţat-o destul ce să facă, i-am oferit şi bani, că nu era o sumă mare, şi n-a vrut... Cine-i de vină că acuma va afla toată lumea şi va rămîne de ruşine ? Dacă mă asculta, nici mama ei n-ar fi ştiut nimica şi toate erau bine... Fireşte, cu toate astea, nu zic, va trebui să vezi dumneata mai tîrziu, să cheltuieşti eventual ceva ca să-i împaci şi pe Chirilă, şi pe fată. Găseşti dumneata forma, că eşti deştept şi ştii să-i iei pe ţărani !

— Desigur ! făcu arendaşul, venindu-şi în fire. Nu trebuie să exagerăm lucrurile. Dacă n-ajungea aici, ar fi fost mai bine... În sfîrşit !

Chirilă Păun fierbea de durere. Cînd i-a povestit nevastă-sa păţania fetei, le-a bătut pe amîndouă. Pe urmă i-a părut rău. Se găsea mai vinovat pe el însuşi că, din lăcomia prea mare de cîştig, a intrat în slujba grecului, deşi le cunoştea năravurile.

Simţea totuşi nevoia să se răcorească într-un fel, mai ales după ce s-a întors în Amara. Mîine-poimîine va afla tot satul. Cum să iasă între oameni cu ruşinea asta în obraz ? Se duse la preotul Nicodim, îi povesti, se plînse şi-i ceru povaţă. Preotul era şi el necăjit. După ce îi slăbise vederea, acuma începea să-l cam lase şi urechile. Cînd înţelese despre ce e vorba, se miră, se închină şi strigă pe fiică-sa :

— I-auzi, Niculino, ce-a păţit bietul Chirilă cu feciorul grecului!

Niculina se revoltă, blestemă pe greci, chemă pe soţul ei:

— N-ai auzit, Filipe, ce poznă i-a făcut lui Chirilă băiatul grecului, studentul?...

Filip ascultă liniştit, clătină din cap în semn de indignare şi întrebă, greoi, tacticos:

— Ei, ş-acuma ce-ai de gînd să faci, Chirilă?

— Apoi tocmai d-asta venii la sfinţia-sa, să mă înveţe, că eu nici nu mai ştiu pe ce lume sînt, zise ţăranul cu ochii în pămînt.

— De! făcu Filip şi, după o tăcere lungă, repetă tot aşa de grav: De!

Chirilă Păun plecă fără învăţătură, dar totuşi uşurat ca şi cînd, împărţindu-şi cu alţii durerea şi auzind cuvinte de ocară împotriva grecului, i s-ar mai fi îndulcit sufletul. Pe seară merse la învăţătorul Dragoş. Acolo se cunoştea păţania Gherghinei, cum de altfel se cunoştea acuma în tot cuprinsul satului, ajungînd pînă şi la urechea bătrînului Miron Iuga care, foarte urît impresionat, a spus de faţă cu Isbăşescu şi logofătul Bumbu:

— Iacă, de porcării d-astea se ţin dumnealor, şi pe urmă ne mirăm că ţăranii murmură şi se frămîntă!

În familia Dragoş fuse, tocmai în vederea venirii probabile a lui Chirilă, o discuţie aprinsă. Ştirea a auzit-o Nicolae, fratele învăţătorului, de la Petre a Smarandei, cu care s-a întîlnit întîmplător pe uliţă. Flăcăul s-a făcut Dunăre de mînie. Demult spunea că ori ia pe Gherghina, ori nu se mai însoară niciodată, fiindcă altă fată ca ea n-are să mai găsească.

— Vezi ce cuminte ai fost că nu te-ai pripit? îi zise acuma cumnată-sa Florica.

— Ba dacă te-ai fi grăbit şi ai fi luat-o de cînd ai îndrăgit-o, biata fată n-ar mai fi ajuns de batjocura caţaonului! făcu învăţătorul compătimitor.

Nicolae bufni, sudui şi în cele din urmă rugă pe frate-său să ajute cumva pe Chirilă, că nu se poate să rămîie aşa asemenea fărădelege. Florica sări indignată:

— Ionel, să mă asculţi pe mine şi să nu te bagi, că de cîte ori m-ai ascultat bine ne-a mers şi cînd nu m-ai ascultat, numai necazuri am avut. Oamenii să-şi caute de nevoile lor fiecare, că doar nu l-ai sfătuit tu pe Chirilă să slujească pe Platamonu, ci s-a dus dînsul de bunăvoie. Singur s-a încurcat, singur să se descurce...

Chirilă Păun pică tocmai cînd Florica aprindea lampa, abia puţin după ce se ostoise discuţia şi se luară cu vorba despre alte treburi. După ce îl ascultară toţi cu mare atenţie, Florica, mereu înfricoşată pentru bărbatul ei, zise aproape sec:

— Proastă treabă, nea Chirilă! Să fi fost mai cu luare-aminte, că ştiai ce poamă e feciorul arendaşului!

— Mai proastă nici nu se poate, văd! recunoscu ţăranul, uitîndu-se trist în ochii ei. Dacă ar şti omul dinainte ce-l paşte, s-ar feri, dar aşa...

— Te lăcomişi să slujeşti pe grecotei ş-acu plăteşte Gherghina! mormăi Nicolae cu imputare.

— Acu lasă-mă şi nu mă mai năpăstui şi tu, măi băiete, că destul m-a bătut Dumnezeu ! făcu Chirilă amărît. Că eu, dacă am ştiut că Gherghina e în dragoste cu tine, n-am mai păzit-o prea tare, că mă bizuiam şi pe tine, de !

— Apoi eu tot nu mă las pînă nu l-oi cotonogi pe grecotei, n-ai grijă matale ! scrîşni flăcăul ieşind brusc din casă, parcă n-ar mai fi putut asculta.

Chirilă Păun stătu pînă ce se aşezară la cină. Şi plecă mai împăcat. Orice cuvînt de mîngîiere era acum pentru dînsul un balsam pe o rană proaspătă. De aci încolo cu cine se întîlnea îi spunea păţania Gherghinei. Primarul îl îndemnă să fie răbdător, că poate s-or îndrepta cumva lucrurile. Luca Talabă, după ce îl compătimi puţin, începu a-l descoase despre arendaş : oare ce preţ a oferit el pentru Babaroaga şi cît cere cucoana ?

Numai Trifon Gîju, cînd l-a oprit într-o zi Chirilă şi i-a povestit, i-a răspuns ursuz :

— De, nea Chirilă, matale barem ai hambarul doldora, dar eu că dinainte de Bobotează mă lupt cu o casă de copii şi fără o oca de porumb ?

— Aşa-i, Trifoane, adevărat ! zise Chirilă. Fiecare cu dureri...

— Cînd ţi-e burta plină, parcă şi durerea-i mai blajină ! mormăi Gîju.

Pînă şi lui Pantelimon Văduva, scăpat pentru două zile în concediu de la regiment, găsi prilejul să-i istorisească întîmplarea. Pantelimon era soldat şi uniforma îi şedea bine şi se purta ca o fată, să nu fie

cumva pedepsit şi să nu-i mai dea voie de la companie. Îl muncea mereu frica să nu-l uite Domnica şi să se mărite pînă isprăveşte el armata.

Petre a Smarandei tot tărăgănase şi el însurătoarea. Se ţinea după Marioara Irinii, care slujea la curtea Iuga, o iubea demult şi, totuşi, nu îndrăznea să se hotărască din pricina sărăciei. Acuma, după întîmplarea Gherghinei, se sfătui iarăşi mai îndelung cu maică-sa, care se arătă foarte bucuroasă de gîndurile feciorului. Ea l-a îndemnat destul şi, de-ar fi ascultat-o, azi ar fi aşezat gata. Smaranda începu a doua zi tocmeala cu mama Marioarei şi apoi cu mătuşă-sa Profira.

Fiindcă se afla în toiul tocmelii cînd l-a întîlnit Chirilă Păun şi i-a spus lui ce-a pătimit de la arendaş, Petre i-a răspuns scrîşnind :

— De, nea Chirilă, eu nu l-aş fi iertat, măcar de m-ar fi şi omorît pe urmă !

— Bine zici, Petrică, bine ! încuviinţă Chirilă umil.

2

Titu Herdelea se pomeni într-o bună zi cu preotul Belciug din Pripas. Era îmbrăcat bine, cu palton nou, antereu nou, barba tunsă frumos, în sfîrşit curat şi gătit ca un peţitor, cum nu-l văzuse niciodată pe acasă.

— Mi-am luat *congrua* pe şase luni şi am venit, că tot mi-era frică să nu mă strîngă Dumnezeu şi să

nu mai apuc să văd și eu țara noastră ! zise Belciug cu surîsul lui sfios și cu o mare bucurie în toată înfățișarea. Azi-dimineață am sosit și de la hotel am venit drept aici, ca să nu mă rătăcesc pînă m-oi obișnui !

Tatăl lui Titu, ca să-și înalțe odrasla, dăduse preotului ideea să-l caute la *Drapelul*, unde-l va găsi neapărat și mai repede ca acasă. Tînărul Herdelea prezentă pe Belciug secretarului de redacție și apoi ieșiră împreună să dea o raită prin centru și mai ales să poată vorbi în tihnă. Preotul trebui să-i povestească toate întîmplările mari și mici de prin Amaradia și în special despre nunta Ghighiței, despre care i-a scris mamă-sa ceva, dar nu atît de amănunțit cum ar fi dorit el.

Apoi Titu deveni călăuza lui Belciug în București. Îl duse întîi la statuia lui Mihai Viteazul, unde preotul se închină cu mare evlavie, luînd chiar, după îndemnul tînărului, o frunză veștedă dintr-o coroană agățată de grilaj cine știe de cînd, s-o păstreze ca amintire prețioasă și s-o arate și celor de pe acasă. Vizitară cîteva biserici, muzeele, intrară în magazinele mari. La Cameră și la Senat n-a avut norocul să asiste decît la ședințe obișnuite și plicticoase, fără vreun discurs important, dar lui i-a plăcut și așa, cum îi plăcea tot ce vedea și auzea, parcă nici nu s-ar fi putut să nu-i placă ceva cînd a făcut atîta drum și cheltuială. Barem la Teatrul Național, după ce-a fost de două ori cu Titu, se ducea mai în fiecare seară, atît de drag îi era.

Peste vreo săptămînă nu mai avu nevoie de tovărășia tînărului Herdelea și nici nu voia să-i răpească tot timpul. Și-a descoperit cîteva cunoștințe vechi, între care un funcționar de la poștă și un farmacist, foști colegi de școală de la Amaradia. Firește, a cunoscut și pe soții Gavrilaș și chiar a mîncat la ei de vreo trei ori, încîntat de calitățile culinare ale rotunjoarei doamne Gavrilaș și fericind pe Titu că a nimerit-o așa de bine cu masa.

Titu însuși, oricît îi era de simpatic să umble cu preotul din satul lui, se simți ușurat cînd îl mai putu lăsa singur. Afară că îl costase și oarecare parale, fiind obligat să ia masa cu dînsul în oraș uneori și să-și plătească partea, căci lui Belciug nici nu-i trecea prin minte să-l cinstească — ba ar fi primit bucuros să fie el cinstit — își cam neglijase gazeta, încît Roșu i-a făcu observație că a început și el să fie ca ceilalți.

Numai cîteva zile după sosirea preotului i se ivi o încurcătură atît de urîtă, că-i era frică să nu iasă dintr-însa vreo boroboață gravă, s-o afle și Belciug și să umple Amaradia. Tanța venea la el tot mai des și firește, cînd nu era acasă doamna Alexandrescu. Degeaba îi spunea dînsul să fie mai prudentă ; ea răspundea că nu-i mai pasă de nimeni și de nimic, de vreme ce îl iubește. Titu se socotea vinovat față de ea și nu îndrăznea să fie energic și să-i explice că au să observe chiriașii din curte ori doamna Lenuța și se vor face amîndoi de rușine. Teama lui s-a dovedit curînd prea îndreptățită. Începuse a bănui ceva și Marioara Rădulescu, eleva lui, și chiar umbla să-l

surprindă. Din fericire, într-o zi, ducîndu-se la masă, ca de obicei, nu mai întîlni pe Marioara. Doamna Gavrilaş l-a lămurit indignată că a dat-o afară, pentru că a prins-o pe stradă stînd de vorbă şi sărutîndu-se cu un domn mai în vîrstă, „aproape ca Gavrilăş". Se plîngea că fata asta, pe care o răsfăţat-o şi a corcolit-o ca pe copilul ei, a fost o stricată. A observat ea că-i joacă ochii în cap după băieţi, dar a gîndit că aşa-i firea lucrurilor, că doar n-are să se facă nici ea călugăriţă. Dar să se înhăiteze cu oameni bătrîni pe stradă, înseamnă că are dezmăţul în sînge.

— Nu ştiu cum s-o fi purtat cu dumneata, domnule Titu, sfîrşi doamna Gavrilaş melancolic. Dar să nu te superi, că am alungat-o. De stricate de-astea e plină lumea !

Peste cîteva zile, Titu, despărţindu-se spre seară de Belciug, alerga să ajungă mai repede acasă să primească pe Tanţa, care-l anunţase de ieri că vine, fiindcă Jean cu doamna Alexandrescu iar merg la ei la pocker prelungit. Petrecură vreo două ore pasionate, apoi Titu aprinse o lumînare ca Tanţa să se poată îmbrăca, să nu întîrzie prea mult. Tanţei îi era lene să se urnească din căldura patului. Se întindea, gîngurea, se giugiulea ca o pisică blîndă răsfăţată. Tînărul Herdelea, văzînd-o aşa, n-ar fi lăsat-o să plece, dar îşi stăpînea ardoarea numai de grija ei, să nu aibă neplăceri pe acasă. Tanţa, nepăsătoare de ce va fi la urmă, parcă tot căuta să-l aţîţe, şi-i zicea, şi rîdea :

— Vreau să ştiu cît mă iubeşti, Tituşor !

— De ce mă stîrneşti şi nu mă laşi să fiu cuminte ? murmură Titu. Ştii doar că eu numai pentru tine şi în interesul tău mă silesc să fiu cuminte, altfel nu te-aş lăsa să pleci pînă mîine dimineaţă !

— Ei, atunci nici nu mai plec pînă mîine ! făcu Tanţa, lăsîndu-se pe spate şi trăgînd plapoma să se învelească. Stinge lumînarea şi...

Titu se repezi s-o îmbrăţişeze. Tanţa se împotrivea :

— Nu, nu ! Lasă-mă !... Am glumit !... Titule...

— Acuma s-a isprăvit ! se înflăcără tînărul. Nu mai pleci pînă...

În clipa aceea un ciocănit discret în uşă îi amuţi pe amîndoi şi-i încremeni pe jumătate îmbrăţişaţi. După o tăcere de cîteva secunde, în vreme ce Tanţa se ascundea sub plapomă pînă-n bărbie cu ochii plini de spaimă, Titu Herdelea se apropie de uşă în vîrful picioarelor, făcîndu-i semn cu degetul să nu se mişte, şi întrebă răguşit :

— Cine-i ?

— Eu, eu... Nu te deranja de loc !... Numai o secundă... Îmi dai voie ? răspunse din antreu o voce.

De emoţie, Titu nici nu o recunoscu. Tanţa însă, scuturînd desperată din cap, şopti către tînărul care o privea uluit :

— Jenică...

Mai zăpăcit, cînd înţelese cine era, Herdelea întrebă iar :

— Dumneata eşti, domnule Jean ?... Ce este, ce s-a întîmplat ?

— Nimic, nimic... Dar deschide un moment, dacă nu te superi! continuă Jenică de afară stăruitor.

Titu Herdelea se uită îngrozit şi întrebător la Tanţa care, cu o hotărîre subită, se vîrî complet sub plapomă, mai şoptind înainte de a dispărea:

— Ascunde-mi hainele!

Îi strînse în grabă hainele aruncate pe scaune, cămăşuţa căzută jos lîngă pat, şi le dosi lîngă dulap, mormăind între timp, ca să justifice întîrzierea:

— Da, da... Imediat deschid, numai să... puţin... Eram în pat şi...

Apoi întoarse cheia şi Jenică intră surîzător:

— Scuză-mă că dădui aşa buzna peste dumneata, dar... Erai singur?

— Desigur. Cu cine să fiu? făcu tînărul Herdelea nehotărît.

— Nu de alta, mi s-a părut că aud glasuri şi d-aia am bătut, că venisem să-mi iau ceva din odaia Lenuţei şi...

Jean vorbea şi se uita prin odaie intrigat şi neconvins. Venise fără ştirea doamnei Alexandrescu, pe care o lăsase la părinţii lui, antrenată la o partidă interesantă de cărţi. Pretextase că-l doare niţel capul şi iese numai pînă-n stradă să ia puţin aer, ca să nu se mai îndoape cu piramidoane... Fusese prezentat de vreo lună fiicei subdirectorului său de la minister, o fată drăguţă şi cu zestre, singură la părinţi. Domnişoara părea să-l simpatizeze iar el, la a treia întrevedere, i-a făcut aluzii că ar avea intenţii serioase. Era o partidă strălucită, dublată de o protecţie

eficace în cariera lui funcţionărească, subdirectorul fiind un stîlp important al ministerului. Asigurîndu-şi adeziunea fetei, se consultă în mare taină, ca să nu prindă de veste Tanţa şi să scape vreun cuvînt către Lenuţa, cu părinţii lui care fură încîntaţi. De frică să nu aibă vreun scandal cu doamna Alexandrescu, se hotărîse să-şi care acasă pe furiş toate lucrurile ce le avea la ea, încetul cu încetul, iar într-o anume zi, în locul lui, să se prezinte la Lenuţa bătrînul Ionescu şi să-i explice cum stau lucrurile, convingînd-o să-l lase în pace... Şi acuma se repezise să-şi mai ia cîte ceva. A intrat în odaia cealaltă, dar n-a găsit chibriturile, şi pe ale lui le lăsase Lenuţei să puie cutia pe gologanii de joc, că îi poartă noroc. Plictisit, era să plece cu mîna goală. Bîjbîind prin antreu spre ieşire, a auzit glasuri în camera chiriaşului. O clipă a ezitat: cum să deranjeze pe om cînd poate să fie cu o damă? Pe urmă s-a gîndit că de ce să fi făcut un drum degeaba numai fiindcă-i lipseşte un chibrit. Şi, totuşi, Titu era singur! Vorbind mereu îşi rotea ochii prin odaie pînă ce descoperi pe masă, chiar lîngă lumînarea aprinsă, o pălărioară de fetru ce părea o pată de umbră. Se întrerupse şi, trăgînd cu ochiul spre pălărie, făcu şiret:

— Craiule, craiule!

Prins cu uşa, Titu Herdelea se înfurie:

— Ei, nu, te rog... Nu ţi se pare că exagerezi?... Am sărit, ţi-am deschis, destul. Spune-mi ce doreşti şi...

Jean nu-şi mai putea stăpîni curiozitatea : unde să fi dispărut dama ? Răspunse cercetînd cu privirile toate colţurile :

— Un chibrit !

Titu se aşezase pe marginea patului. Zise ursuz, arătîndu-i pe noptieră cutia :

— Poftim ! Şi...

— Mersi, monşer, şi nu fi supărat că... Iacă mă duc !

Se apropie de noptieră. Întinzînd mîna după chibrituri, i se păru că plapoma e mai bombată într-un loc. Luă cutia zicînd foarte vesel :

— Va să zică acolo ?... Ei, bate-vă dragostea ! Ştii că nici nu mi-ar fi trecut prin minte să... Dar nu, nu vă deranjez, iacă ! Nu te mai uita aşa urît la mine, că sînt băiat discret şi vă las să continuaţi...

Îndreptîndu-se spre uşă adăugă cu vocea galantă :

— Scuză-mă, duduie, pentru deranj !

Rîse şi deschise. Din prag mai întrebă pe Titu clipind :

— Numai atîta spune-mi, craiule, e nostimă ?

Încordarea nervoasă făcea pe tînărul Herdelea să şovăiască între mînie şi răbdare. În aceeaşi secundă îşi zicea că ar trebui să ia de guler pe Jean şi să-l zvîrle afară, şi că rău a făcut de i-a deschis şi l-a lăsat înlăuntru. Vrînd să scape de el mai repede, întoarse capul cu dispreţ şi nu-i mai răspunse. Jean reveni spre dînsul :

— De ce te superi aşa, monşer, ce Dumnezeu, că doar nu ţi-am mîncat-o pe...

Ajuns lîngă pat, curiozitatea îl birui. Cu un gest fulgerător ridică colţul plapomei, dezvăluind pe jumătate pe Tanţa şi sfîrşind fraza gingaş :

— ...pe duduiţa asta frumoasă !

Cînd o recunoscu pe Tanţa, surîsul curios de pe faţă i se transformă într-o strîmbătură. După o clipă, venindu-şi în fire, continuă dojenitor :

— A, va să zică dumneata erai duduiţa nostimă, domnişoară ? Ei, bravo, ce să-ţi spun, frumos îţi şade ! Să-ţi fie ruşine obrazului !

Titu Herdelea sărise în picioare, dar nu ştia ce să facă. Se crezu obligat să intervie, deşi îşi dădea seama că intervenţia lui are un romantism ieftin, nepotrivit cu împrejurările :

— Domnule, te rog să...

— E sora mea şi aş avea dreptul s-o iau de urechi ! făcu Jean cu o gravitate pe care Titu o socotea tot atît de deplasată.

Atunci Tanţa zise foarte calmă :

— Ascultă, Jenică, ştii bine că eu nu-ţi permit să-mi faci mie morală ! Nici acuma, şi niciodată ! Să fim înţeleşi ! Aşa că ar fi mai bine să-ţi vezi de... Lenuţa ta şi să ne laşi pe noi în pace !

Calmul şi energia ei deconcertară pe Jenică. Îşi pierdu cumpătul. Bîlbîi ceva, puse chibriturile pe noptieră şi în sfîrşit cu un ton fals de superioritate şi poruncă :

— Lasă că vom mai vorbi noi împreună... Acuma însă aide, imediat să te îmbraci şi să o

ştergi acasă! Imediat! Nu mă mişc de aici pînă ce nu pleci!

Tanţa răspunse cu dispreţ:

— Voi pleca atunci cînd voi crede eu, fiindcă, ştii prea bine, ordinele tale nu mă impresionează de loc, absolut de loc!

— Aşa?... Mă şi înfrunţi? izbucni Jean, găsind astfel un pretext de a se retrage cu demnitate. Bine! Rămîi şi continuă orgia! Ai să dai tu socoteală, n-ai grijă!

Titu Herdelea, aiurit, închise uşa după el. Tanţa observă cu un surîs silit:

— A ţinut deschisă uşa idiotul. Ni s-a răcit odaia!

Totuşi se îmbrăcă repede. Titu ar fi vrut să-i spuie cuvinte de îmbărbătare sau măcar de dragoste, şi-i era teamă să nu pară ridicol. Tanţa însă era atît de liniştită, parcă nu s-ar fi întîmplat nimic. Pe tînărul Herdelea îl mira liniştea şi siguranţa ei. El era convins că Jean va provoca scandal. Nu bănuia şi nici Tanţa nu-i spusese că siguranţa ei are un temei: Maică-sa i-a comunicat planul lui Jenică de a părăsi pe Lenuţa, Jenică va afla că îi cunoaşte secretul şi prin urmare nu va cuteza să vorbească despre ea de frică să nu vorbească şi ea despre el.

— Mă iubeşti, Tituşor? întrebă Tanţa, lipindu-se de el, la despărţire.

— Mult, dragostea mea cea mai frumoasă! zise Titu cu glas tremurat.

Două zile tînărul Herdelea stătu pe spini, aşteptînd din moment în moment o prăbuşire. Pe Jean nu-l întîlni, de la Tanţa nu mai avu nici o veste, iar doamna Alexandrescu îşi continua ciripirile amoroase ca totdeauna.

Tocmai se gîndea că se vor fi aranjat lucrurile cînd, a treia zi după-amiază, doamna Alexandrescu îl strigă. O găsi singură şi mîhnită:

— Vezi, domnu Titu, ce-mi făcuşi?... Mi-a spus Jenică numai mie, că nu vrea să întristeze pe părinţii lui, săracii. Se poate, domnu Titu? Să aburezi de un îngeraş nevinovat?... Nu m-am aşteptat, îţi jur, la una ca asta! Eu credeam că ardelenii sînt oameni aşezaţi, cuminţi şi cînd colo... Te-am introdus în casa oamenilor cu gînduri frumoase, să nu ne batem joc de biata fată neştiutoare. Acum ce vrei să faci? Că de s-ar întîmpla să afle bătrînul, cît e dînsul de sensibil la onoarea familiei lui, ar fi în stare să tragă şi cu revolverul!

Tînărul Herdelea înţelegea ce răspuns aşteaptă gazda lui, dar nu-l putea da. Declară că el iubeşte pe Tanţa, că iubirea lor nu e ceva trecător şi pe urmă se pierdu în bolboroseli despre nesiguranţa situaţiei lui, despre speranţele viitorului, cînd se va putea pecetlui dragostea... Observă totuşi că doamna Alexandrescu nu insistă cum se temuse dînsul. Pe ea o interesa Jenică în primul rînd. Şi Jenică îi interzisese să mai primească pe Tanţa cît va avea chiriaş pe Titu. De dragul lui Jenică

doamna Alexandrescu rugă pe Titu să-şi caute altă locuinţă, mai ales că tot era sfîrşitul lunii. De altfel şi fără întîmplarea aceasta nu l-ar mai fi ţinut, căci e posibil să aibă nevoie Mimi de cameră. Nu voia să-i spuie, nici chiar lui Jenică nu-i spuse că pe Mimi a surprins-o zilele trecute soţul ei ieşind din apartamentul unui admirator mai vechi al ei şi acum se află tocmai în discuţiile despărţirii, Vasile fiind hotărît să n-o ierte şi s-o izgonească din casă, dacă nu pleacă ea de bunăvoie.

În două zile Titu îşi găsi o odaie mai bună, cu acelaşi preţ, în strada Imprimeriei, aproape de redacţie şi mai în centru. Soţii Gavrilaş, care aveau neînţelegeri cu nişte chiriaşi, şi erau hotărîţi de vreo lună să se mute, tărăgănind numai din cauza tînărului Herdelea, descoperiră în aceeaşi stradă o locuinţă potrivită. Cînd îl duse să-i vază noul domiciliu, preotul Belciug îi zise :

— Bine c-ai scăpat de-acolo unde ai fost, dragă poete ! Că mie nu mi-a plăcut de loc doamna ceea bătrînă şi pictată ca o teatralistă, care tot cînta şi trăgea cu ochiul şi se răsucea, de parcă zbiera după amor... De muieri d-astea să te fereşti, că trebuie să fie tare periculoase...

3

— Ce ne facem, coane Miroane, cu oamenii, că nu mai vor să primească învoielile vechi, ba mă şi ameninţă ! se tîngui Cosma Buruiană frîngîndu-şi mîinile.

N-aş mai fi vrut să vă supăr cu necazuri d-astea, dar e primejdie, coane Miroane, cu oamenii. Ori au înnebunit, ori cine ştie ce i-a cuprins, că nu i-am mai pomenit aşa de îndîrjiţi niciodată !

Miron Iuga îl iertase în sfîrşit pentru boroboaţa cu porumbul de astă-toamnă. Îi era milă de el, dar nu se putu opri să nu-i zică :

— Ia seama să nu ţi se năzare ca atunci cu furtul !

Cosma se închină umilit :

— Lăsaţi-mă, coane Miroane, c-am pătimit destul din pricina aia ! De la Crăciun nu e noapte să nu fi fost dijmăluit şi n-am mai cutezat nici să vă spun şi-am răbdat. Dar ce-i acum e grav de tot !

Arendaşul îi spuse apoi că ţăranii între dînşii vorbesc că şi de vor face învoieli cu boierii, la muncă nu vor ieşi pînă ce nu li se va împărţi moşia Babaroaga, care nu-i face trebuinţă cucoanei şi umblă s-o vînză la alţi boieri, că ei nu vor mai sta fără pămînt, că ei asudă şi sîngerează muncindu-l şi deci al lor trebuie să fie, că aşa vrea şi regele, şi chiar mulţi boieri, numai cei de la cîrmă se împotrivesc şi-i ţin cu sufletul la gură. Lui i le-au povestit toate astea slujitorii mai de încredere, încît trebuie să fie adevărate.

— Rezultatele demagogiei uite-le, dacă într-adevăr e cum spui ! zise bătrînul. Dar mă mir că eu n-am auzit încă despre treburile astea ?

— Apoi dumneavoastră nu îndrăznesc ei să vă spuie, coane Miroane ! făcu Cosma. Că li-e frică şi ruşine !

Iuga nu se grăbise cu învoielile pentru că tot proiecta să facă unele modificări pe care le socotea favorabile şi pentru dînsul, şi pentru ţărani. De altfel, cu parte din săteni încheiase din toamnă, încît continuitatea muncilor o avea asigurată... Chemă pe logofătul Bumbu, care mărturisi că şi lui i-au cam vorbit oamenii despre schimbări, că chiar unii din cei ce s-au tocmit astă-toamnă zic că nu vor ieşi la muncă dacă nu se îndreaptă învoiala. Cînd însă Miron Iuga îl privi întrebător, logofătul, înfricoşat, adăugă că ţăranii aşa vorbesc în toţi anii în preajma primăverii şi se frămîntă şi pe urmă, neavînd ce face, se învoiesc şi ies la muncă.

— Stai, măi Leonte, omule, că tu prea iei lucrurile uşurel ! zise arendaşul îngrijorat. Au vorbit ei, oamenii, şi altă dată, dar ce-i acuma n-a mai fost nicidată. Că doar şi eu cunosc pe ţărani, şi cu ei trăiesc şi am trăit...

— Vreme mai este destulă — făcu Bumbu mai şovăitor — că pămîntul încă nici nu s-a spălat bine de rugina zăpezii.

Bătrînul Iuga nu voia să se arate impresionat, deşi cele auzite nu-i plăceau de loc. Fireşte că arendaşul, fricos şi plîngăreţ cum i-e firea, mai umflă realitatea. În orice caz prevederea nu strică. Porunci logofătului să înceapă de mîine chiar încheierea învoielilor şi într-o săptămînă să isprăvească cu toţi. Renunţă la modificările meditate. Dacă oamenii sînt învrăjbiţi le-ar putea socoti împovărătoare pentru dînşii.

A treia zi, Leonte Bumbu înştiinţă pe boier că nici un om n-a iscălit încă şi că toţi vor să-l roage pe dumnealui să-i uşureze, fiindcă nu mai pot răzbi cu învoielile vechi.

În aceeaşi zi, după-amiazi, se prezintă învăţătorul Dragoş. Mai fusese de două ori după Crăciun, în chestii de şcoală. Miron l-a primit cu toată bunăvoinţa, ca o urmare a surprizei bune ce i-a făcut cu colindele şi imputîndu-şi că l-a apreciat prea sever înainte din pricina unor impresii poate superficiale, cînd, în fond, învăţătorul e bărbat copt şi potolit. Deşi acuma era plictisit de ce-i spusese logofătul şi n-avea chef de conversaţii, venirea învăţătorului, după o clipă de chibzuire, i se păru folositoare, zicîndu-şi că prin el va putea influenţa spiritele sătenilor întru restabilirea liniştii şi a ordinii tradiţionale. Îl pofti să şadă, îi oferi o dulceaţă, îl întrebă despre mersul şcolii... Ion Dragoş era puţin palid. O emoţie grea i se citea pe faţă şi-i tremura în degete.

— Te-am luat cu vorba şi nu te-am întrebat ce vînt te aduce ? zise în sfîrşit Miron prietenos. Spune dumneata întîi, că pe urmă am să-ţi spun şi eu altele !

Învăţătorul îngălbeni mai tare. Mîinile, aşezate pe genunchi, îşi jucau nervos degetele.

După primele cuvinte ce rosti, observă că Iuga se întunecă. Asta, însă, în loc să-l intimideze, îl întărîta şi-l îndemna să continue mai calm şi cu mai multă siguranţă.

— În definitiv dumneata ce doreşti ? îl întrerupse apoi deodată bătrînul.

Întreruperea nu-l tulbură de loc. Continuă a-i expune că el, personal, nu doreşte nimic, că şi-a permis să vie şi să-i tălmăcească durerile sătenilor, numai fiindcă sufletele sînt prea agitate din cauza foamei şi a mizeriei. Ţăranii văd încă în Miron Iuga pe părintele lor, de la care nădăjduiesc o îndulcire a soartei ce-i apasă. Învoielile actuale sînt însă atît de grele, că nu se mai pot suporta. Pe urma lor majoritatea oamenilor au flămînzit îngrozitor toată iarna. Cu un sacrificiu relativ neînsemnat s-ar putea îmbunătăţi viaţa tuturor...

— Dumneata în numele cui vorbeşti ? întrebă iarăşi Iuga.

— În numele sătenilor, domnule Iuga ! zise Dragoş simplu.

— Te-au însărcinat ei pe dumneata să-mi comunici doleanţele lor ?

— Nu, nu m-a însărcinat nimeni, domnule Iuga, dar eu m-am crezut obligat, fiindcă mi s-au plîns şi...

— Atunci pune punct, făcu bătrînul sever. N-am nevoie de mijlocirea dumitale pentru a afla ce doresc oamenii mei ! Mijlocitorii de teapa dumitale sînt pacostea sătenilor. În loc să fiţi luminătorii poporului, îi otrăviţi sufletul şi încurajaţi toate nemulţumirile ca din exploatarea lor să vă creaţi merite şi popularitate... Degeaba, prima impresie nu mă înşeală pe mine niciodată. Bine te-am văzut eu şi te-am judecat de cînd

am făcut greşeala de te-am adus în sat, ca să-mi turburi viaţa bieţilor oameni !

— Vă rog să credeţi, domnule Iuga, că eu... zise învăţătorul cu un involuntar zîmbet de supunere.

Pe Miron îl sîcîia eternul „domnule Iuga“ care i se părea sfidător. Îi reteză vorba mai energic :

— Destul ! Eu nu discut cu samsarii nepoftiţi !

— Conştiinţa mi-a dictat să-mi fac datoria şi mi-am făcut-o ! murmură Dragoş puţin abătut. Dumneavoastră veţi decide cum credeţi de cuviinţă... Spuneaţi însă că vreţi să-mi comunicaţi şi dumneavoastră ceva ?

— Nu, nu ! protestă Iuga. Cu dumneata eu nu mai am ce vorbi. Alţii ar trebui să vorbească cu dumneata!

Întoarse spatele. Învăţătorul se retrase fără zgomot.

Cînd venise încoace avusese bătăi de inimă dureroase şi emoţia îi uscase cerul gurii şi gîtlejul. Îşi aranjase în creieri cele ce voia să spuie bătrînului boier Miron. Toate erau limpezi, străvezii şi convingătoare. Imposibil să nu fie înţeles şi aprobat. Se înfăţişa o situaţie excepţională şi primejdii excepţionale şi iminente. El le simţea, şi le vedea, şi le auzea. A le păstra pentru dînsul şi a le ascunde ar fi fost neleal faţă de omul care, printr-un gest, ar putea să înlăture miasmele ce turbură văzduhul, să restabilească încrederea şi răbdarea pînă la o soluţie mai trainică.

Pleca acuma dezamăgit de sine însuşi, nu de Miron Iuga. Îşi blestema neputinţa de a-i fi lămurit ceea ce în sufletul său era atît de limpede. Transformate în

fraze, lucrurile care-i sîngerau lui inima apăreau reci, mărunte şi fără nici o importanţă, încît nu încape mirare că Iuga le-a primit fără înţelegere.

Ajunse în uliţă cu surîsul supus uitat pe faţă. Călca cu băgare de seamă, sprijinindu-se în umbrelă ca într-un băţ, ferind noroiul şi băltoacele, ţinînd marginea. Din ograda babei Ioana îl strigă deodată glasul lui Anton nebunul :

— Domnule Nică !... Stai, nu fugi !

Anton se cuibărise, de cum a dat iarna, la baba Ioana, care-l ocăra şi-l răbda. Învăţătorul îşi continuă calea. Din urmă însă Anton se apropia, desculţ, înflăcărat.

— De ce fugi, domnule Nică ? C-ai fost la boierul cel bătrîn ? Să nu-ţi fie ruşine şi nici rău să nu-ţi pară, că s-a apropiat ziua judecăţii şi a socotelilor, iar cine a stat cu mîinile-n sîn are să răspundă ! Cînd vor sosi călăreţii pe armăsari albi cu vestea cea mare, atunci dumneata ai să te ridici să strigi că...

În clipa aceasta, glasul babei Ioana se auzi chemător :

— Păsărelele mamii, păsărele, păsări...

Nebunul încetă brusc şi se întoarse, parcă ar fi fost chemarea lui, bolborosind supus :

— Stai că viu, maică Ioană !

Ion Dragoş îi auzi paşii desculţi, leopăind în tină şi depărtîndu-se, şi glasul babei :

— Păsărelele mamii...

4

Cîteva zile după ce se mutase, într-o dimineaţă, intrînd în redacţie, Titu Herdelea găsi pe Roşu mai ursuz ca de obicei.

— Ei, văzuşi dreptatea mea, puiule ? zise cu o strîmbătură batjocoritoare. Acuma ce mai spui, ai ?

Tînărul Herdelea nu pricepea despre care dreptate vorbeşte secretarul, căci el în toate şi întotdeauna îşi descoperea dreptatea lui. Răspunse cu un surîs vag de aprobare. Roşu insistă :

— Sper că ai citit în ziarele de dimineaţă ? Dar ce e în ziare e floare la ureche. Ministerul de Interne dă drumul numai telegramelor inofensive. Realitatea, ehei, băiete, realitatea e...

Încheie cu un gest care voia să exprime maximul de îngrijorare patriotică. Cum însă Herdelea continuă să tacă nedumerit, secretarul continuă misterios :

— Dansul macabru a început ! Şi boierii noştri îşi pierd capul ! Să-l vedem acuma pe gentilul nostru Deliceanu cum o întoarce, că eu i-am atras de mult atenţia...

Tocmai după un sfert de ceas de ocoluri, ghici şi Titu că Roşu vorbeşte despre nişte tulburări ţărăneşti izbucnite undeva în Moldova. Mici notiţe şi telegrame apăruseră de cîteva zile în toate jurnalele, fără să li se dea importanţa ce le-o atribuia secretarul *Drapelului*. Se vorbeau mai multe prin oraş, dar cu oarecare satisfacţie şi nu cu temeri. Tînărul Herdelea căută să liniştească pe Roşu cu motivarea ce o auzea pretutin-

deni, anume că e vorba doar de mici corecţiuni aplicate ovreilor, care exploatează prea neomenos pe bieţii ţărani de prin satele moldoveneşti.

— Nu-i nici o pagubă dacă se vor pierde cîţiva perciuni! zise Titu rîzînd. Numai aşa o să mai scape satele de ei, că prea s-au înmulţit!

Secretarul sări ars:

— Bravo, puiule! Aci am vrut să te aduc! Asta e mentalitatea care duce ţara de rîpă, huliganismul ăsta, care vede în ovrei cauza tuturor relelor... Eu aş admite totuşi chiar barbaria contra ovreilor, dacă mi-ai garanta că prin ea se evită răul cel mare, care e pe drum! Poţi însă dumneata să garantezi unde se opreşte operaţia asupra perciunilor? Eşti sigur că mîine sau poimîine ţăranii nu vor continua operaţia prin bărbile boierilor şi arendaşilor creştini?

Titu Herdelea îşi aduse aminte că Roşu e ovreu şi-i păru rău că a făcut o glumă ieftină în faţa lui, atingîndu-i susceptibilitatea firească de rasă. Ca să-şi repare greşeala, se grăbi să aprobe tot ce spunea Roşu, subliniind cu cîte un „desigur" sau „evident". Şi secretarul se străduia să-i demonstreze că toate revoluţiile aşa încep, cu cîte o tulburare neluată în seamă sau considerată fără importanţă. E avertismentul. Dacă se iau măsuri potrivite, imediat, dezordinea se poate localiza şi potoli fără consecinţe grave. Altminteri, focul se întinde pînă ce cuprinde o provincie, o ţară, un continent.

— Acum însă, ce se întîmplă, amice? Lumea nu vede în cele ce se petrec în Moldova decît o agitaţie contra ovreilor. Şi, cum spuneai şi tu adineaori, ce pagubă dacă o să mănînce bătaie nişte jidani? Lasă-i să mănînce. E o supapă de siguranţă. Bătînd pe jidani, ţăranii se vor răcori şi vor uita pe ceilalţi boieri şi arendaşi, care nu-s jidani, dar îi exploatează la fel, dacă nu şi mai rău. Să nu-ţi închipui că astea-s vorbe de clacă, puiule! Urmăreşte toată presa! Pretutindeni, mai în surdină, mai pe faţă, sînt justificate, aprobate, chiar blagoslovite sălbătăciile ţăranilor răzvrătiţi, cu scuza subînţeleasă bineînţeles „jos jidanii". Se spune că e o cauză sfîntă la mijloc şi, desigur, aşa este, căci cauza ţăranilor e sfîntă şi dreaptă. Cu toate astea, în loc să i se caute soluţii cinstite, care să aline cît de cît mizeria ţărănească, toţi toarnă untdelemn pe focul încins. Opoziţia, bine, să zicem, e opoziţie şi vrea să profite chiar de o catastrofă, ca să puie mîna pe putere... Cel puţin guvernul de-ar fi cuminte! Aş! Face mai rău decît opoziţia, fiindcă nu face nimic. Şi-a pierdut capul sau încă nu-şi dă seama de situaţie. Destul că pîrjolul se întinde şi nimeni nu ia o măsură de apărare a ordinii. Ş-atunci iacă de ce-ţi spun eu că e grav şi că a început rostogolirea spre prăpastie!

Roşu îşi scotea mereu ochelarii de după urechi, îi ştergea atent, îi punea la loc şi continua mai pasionat, vrînd cu orice preţ să convingă pe tînărul Herdelea, parcă de convingerea lui ar fi atîrnat liniştirea tuturor primejdiilor. Titu era convins în sineşi că elocinţa secretarului s-a dezlănţuit mai cu seamă din pricina nedelicateţei lui involuntare şi se credea obligat să asculte cu resemnare, deşi în buzunar îl ardea o

scrisorică găsită adineaori la portar, rămasă necitită, cu slovele Tanței. Spre norocul lui sosi Antimiu, un reporter gras, asudat, într-o blană soioasă, cu căciula de lutru fals pe ceafă și cu o gravitate pe față, ca și cînd ar fi fost deținătorul secretelor supreme de stat. Fără să învrednicească pe Herdelea măcar cu o privire, se prăvăli pe un scaun la biroul secretarului, oftînd :

— Nene Roșule, se încurcă urît de tot chestia cu tulburările... După-masă e convocat Consiliul de Miniștri pentru a hotărî chemarea rezerviștilor !

Secretarul făcu triumfător către Titu :

— Ce-ți spuneam eu, onorabile ?... Ai auzit ?... Rezerviștii !

Reporterul se pregătea să scrie informația. Roșu îl opri cu amărăciune :

— Anunță numai Consiliul de Miniștri. Restul nu poate merge la *Drapelul.* Asta-i soarta noastră ticăloasă. Cînd ai o știre senzațională trebuie să-ți muști unghiile și să te uiți cu jind cum o publică *Adevărul...*

Peste cîteva minute, din cabinetul directorial apăru însuși Deliceanu, ras, subțire, delicat. Fără surîsul lui obișnuit părea mai bătrîn.

— Scrie tu, Roșule, că ești mai iute ! zise directorul. Am să-ți dictez o informație care e de fapt un comunicat... Gata ? Va să zică : „Față de știrile alarmante ce se publică de cîteva zile într-o anumită presă, ni se comunică din sursă autorizată că în țară domnește cea mai perfectă liniște și

opinia publică n-are nici un motiv serios de îngrijorare. Micile incidente strict locale se datoresc unor agitații de rea-credință. Guvernul de altfel este ferm decis a menține ordinea împotriva oricui, întrebuințînd toate mijloacele legale.“ Așa !... Ia citește acuma !

Roșu citi. Directorul aprobă.

— Da !... O pui în capul informațiilor politice pe două coloane cu doisprezece aldine !...

Dădu să plece. Secretarul întrebă :

— Dar despre chemarea rezerviștilor dăm ceva ?... Mi-a adus acuma...

— Nu, nu ! întrerupse Deliceanu. Lasă numai comunicatul ! De altminteri, chestia cu rezerviștii încă nu e sigură. E de văzut dacă în Consiliul de Miniștri se va decide asta sau poate altceva...

Titu Herdelea profitase și se retrăsese la o masă mai depărtată să-și citească scrisoarea. Tanța de-abia acum aflase că s-a mutat. Jenică n-a spus nimic părinților, dar o spionează și a amenințat-o cu scandal, dacă se mai duce la doamna Alexandrescu. Are să-i povestească multe, i-e dor și vrea să-l întîlnească. Să-i lase, tot la portar, într-un plic, noua adresă și apoi ea va veni negreșit... Titu ascunse scrisoarea, își însemnă adresa pe un petec de hîrtie, fără nume. Îi era și lui dor de ea, de glasul ei blînd și de ochii ei cu priviri învăluitoare. În zadar s-a bucurat, cînd s-a mutat de la doamna Alexandrescu, că a scăpat. Tanța îi rămăsese în suflet, de unde n-o putea smulge, oricît i se părea că e necesar să se despartă

de ea. Lipsa ei îl durea şi-l inspira. În fiecare seară dorul şi-l plîngea în strofe fiebinţi. Nu mai cizela şi nici nu le scria cu gîndul să le publice, ci doar ca să-şi mîngîie inima.

Roşu, după ce plecă Deliceanu şi reporterul, îşi reluă explicaţiile, acuma înmuiate în sarcasm din cauza comunicatului care tăgăduia o realitate îngrozitoare. Tînărul Herdelea se făcea că-l ascultă, dar vorbele îi intrau pe o ureche şi-i ieşeau pe cealaltă ca nişte sunete fără sens. Îl preocupa numai Tanţa. Se gîndea să adauge la adresă şi o oră prin care să-i indice că o aşteaptă. Dacă ea nu va putea veni la ora aceea ? În loc de oră adăugă : „te iubesc".

Cînd ieşi de la redacţie, răsuflă : În sfîrşit s-a isprăvit cu tulburările ! I se părea că tulburările sînt numai o altă formă a eternului subiect de discuţii care este aici chestia ţărănească. E obiceiul ţării să se vorbească mereu despre lucrurile cele mai grave, fără să se facă nimic. Vorbind, oamenii au iluzia că şi-au împlinit datoria. Importantă e vorba, nu fapta. Mai ales cînd vorba poate propovădui toate grozăviile.

La masă, Gavrilaş îl întreţinu tot despre tulburări. El a auzit pe la poliţie lucruri urîte : că un orăşel oarecare ar fi fost devastat de ţăranii răsculaţi şi că se vorbeşte despre mobilizarea armatei... După-amiazi se întîlni cu preotul Belciug foarte îngrijorat :

— Mi se pare că am nimerit rău cu venirea în ţară. Se aud întîmplări întristătoare, nu ştiu cît

sînt de adevărate. La hotel îmi spune portarul c-au sosit jidani de prin Moldova, care povestesc grozăvii mari...

— Pe-aici aşa-s oamenii, domnule părinte ! zise Titu cu o siguranţă în care începea totuşi să se amestece neliniştea. Le place să facă din ţînţar armăsar. O fi ceva, nu zic, dar nici aşa cum se vorbeşte...

— Mă gîndesc dacă n-ar fi cuminte să mă duc eu frumuşel acasă, să nu mă apuce pe aici vreo revoluţie sau chiar un război. Doamne fereşte, să se închidă graniţele şi să se oprească trenurile !

— Ia fugi, nu mai vorbi copilării ! făcu tînărul Herdelea cu o strîngere de inimă. Ce crezi dumneata, că asta-i ţară de haram, domnule părinte ? Fii liniştit şi nu mai asculta toate prăpăstiile !

A doua zi se pomeni la *Drapelul* cu Grigore Iuga. Nu se întîlniseră de vreo două săptămîni. Venea să se intereseze care este adevărul în vălmăşagul de ştiri ce circulau şi se băteau cap în cap. La club se colportau lucrurile colorate după partide. Chiar oamenii despre care se ştia că sînt în relaţii intime cu miniştri sau nu ştiau nimic precis, sau ascundeau înadins adevărul. Nu mai fusese la Amara de la Crăciun, şi din pricina divorţului, şi din alte pricini. Dacă ar fi vreo primejdie, s-ar socoti obligat să rămîie la ţară, lîngă tatăl său.

— Cred că ziarele cunosc adevărul deşi scriu minciuni, zise Grigore cu un surîs silit. Predeleanu îmi spune să-mi văd de treburi, că nu poate permite

guvernul să se întindă dezordinile în toată țara. Alții însă zic că guvernul e neputincios și nu mai poate stăpîni mulțimea întărîtată...

Titu Herdelea nu-i putea da nici o lămurire inedită sau măcar cu pretenție de autenticitate, nici nu voia să-i spuie simple basme auzite prin oraș. Îi făcu însă cunoștință cu Roșu care fu încîntat și, după ce lăudă pe Titu, zise aproape solemn :

— Adevărul, domnul meu, e mai negru decît bănuiește lumea ! Mișcarea se întinde mereu, zi cu zi, ceas cu ceas, și nu se știe dacă se mai poate lua vreo măsură care s-o poată stăvili. Iacă, aci am ajuns ! Din fericire încă nu s-a vărsat sînge, încă nu s-au pierdut vieți omenești, dar nimeni nu știe ce poate aduce ziua de mîine.

Îi zugrăvi amănunțit ce-a fost în cutare sat sau oraș, ce s-a prădat și ce s-a distrus, iar după toate declară ca un orator la tribuna Camerei :

— Se mișcă țara, domnul meu ! Toată țara !

Grigore Iuga, impresionat de tonul profetic al secretarului, se hotărî să plece chiar mîine la Amara, invitînd și pe Herdelea să-l însoțească, cu promisiunea că nu vor sta decît două-trei zile, iar de-ar trebui să rămîie mai mult, pe el îl va trimite în orice caz la București. Titu ar fi fost încîntat să meargă, mai ales în vremea aceasta, și se uită întrebător la Roșu, care spuse protector :

— Poți să te duci, puiule ! Sigur ! Se poate să te refuz pe tine ? Te pomenești că-mi aduci un reportaj interesant și pentru *Drapelul*. Ar fi senza-

țional. Adică, pardon... E vorba de Argeș... Pe acolo deocamdată pare să fie liniște. Totuși nu strică prudența nicăiri la țară în zilele astea tulburi. Așa că ia seama, puiule, să nu puie mîna pe tine țăranii !

— Ei, parcă eu sînt moșier ! rîse Titu.

— Nu rîde, amice ! făcu secretarul. Crezi că bieții ovrei care pătimesc acuma sînt boieri ?

5

— Eu îmi fac datoria să te avertizez, draga mea, că nu e prudent să pleci acuma la țară ! zise Gogu Ionescu cu o seriozitate neobișnuită. Firește, dacă nu mă asculți, eu nu te pot opri și în orice caz conacul de la Lespezi îți stă la dispoziție oricînd. Cred însă că ai să mai reflectezi și...

— Am reflectat ! îl întrerupse Nadina ironic. Și n-am putut descoperi nici un motiv care să mă reție. Din contră, toate mă îndeamnă să nu amîn lichidarea și lichidarea nu se poate face fără mine decît riscînd să fiu înșelată, ceea ce nu pot permite, tocmai fiindcă sînt femeie, și toți speră să mă înșele. De altfel nu merg singură. Iau pe avocatul meu.

— Așteaptă cel puțin să se mai clarifice situația !

— Nu plec mîine, Gogule ! glumi Nadina. Încă n-am fixat ziua. Aș vrea să se mai usuce nițel pămîntul și să se îndrepte șoseaua... Și-apoi de unde atîta

frică pe tine, cînd prin părţile astea e linişte deplină ?

— Dă-o încolo de moşie acuma ! făcu Gogu. O ai arendată, lasă pe arendaş să se descurce cu ţăranii.

— Tu crezi serios că ţăranii se războiesc cu femeile ? Aidade !

— Bine, nu insist, fiindcă insistenţa mea te face să te încăpăţînezi mai rău ! zise Gogu. Am vorbit şi cu tata. Şi dumnealui crede că e o nebunie ce vrei să faci... Nu-ţi mai spun de Jenny, care ştii cît te iubeşte. Nu-i aşa, iubirea mea ?

Eugenia avea ochii plini de lacrimi. Vru să spuie ceva. Cînd deschise gura o podidi plînsul. Gogu se sperie :

— Iubirea mea, sufletul meu, ce-i asta ? Se poate ?

— Numai tu eşti de vină, Gogule, că alarmezi lumea fără nici un motiv ! protestă Nadina. Să mă ierţi, Jenny dragă, te rog ! Dacă ştiam că voi face atîta tulburare nici nu vă mai spuneam că plec...

Erau invitaţii ei la masă. De cînd Nadina se afla în divorţ mîncau aproape permanent împreună, sau ei la ea, sau ea la ei.

— Dă-mi voie să-ţi spun, dragă Nadina, că e o nebunie, pur şi simplu nebunie ! strigă în cele din urmă Gogu Ionescu, exasperat de îndărătnicia ei.

— Tocmai fiindcă e nebunie mă ispiteşte ! zise Nadina cu o lucire mai vie în ochi.

Într-adevăr Nadina se înverşuna mai ales pentru că toată lumea o sfătuia să renunţe. Avocatul Olimp Stavrat, care-i susţinea divorţul, un bătrîior cochet, cu o bărbuţă îngrijită, a fost cel dintîi. Îi făcea puţină curte, uneori mai indiscret. Suspina în faţa ei şi ridica ochii spre cer, în semn de supremă pasiune. Cînd a auzit însă că trebuie să meargă cu ea la ţară, s-a crezut obligat să-i atragă atenţia asupra primejdiilor. O privire ironică a Nadinei a fost suficientă să-i schimbe părerea :

— Fireşte, n-am vorbit pentru mine, ci pentru dumneavoastră, coniţă ! Din parte-mi sînt gata oricînd să vă însoţesc şi pînă la marginea pămîntului. (Oftă şi continuă.) Poate că în sfîrşit, veţi observa că şi în pieptul unui avocat bate o inimă...

Raul Brumaru refuză brutal :

— Ce-ţi trece prin gînd, Nadina ? Acuma ? La ţară ?... Vrei să-ţi baţi joc de mine ? Nu, nu ! Eu stau binişor la Bucureşti !

Pînă şi şoferul Rudolf găsise de cuviinţă să obiecteze că excursiunea aceasta e cam periculoasă.

Apărîndu-i astfel ca o aventură, plecarea la ţară o pasiona. Desigur n-avea motive serioase să se grăbească şi ar mai fi putut aştepta. Divorţul se pronunţase, adevărat, dar pînă la transcriere mai erau vreo două săptămîni. Nici nu se gîndea să încheie definitiv vînzarea pînă ce nu o va putea face pe numele ei. Dar îşi zicea că trebuie să hotărască cui vinde, să fixeze tot, încît în ziua cînd se va tran-

scrie divorţul, să poată iscăli actul şi să sfîrşească orice contact cu ţara.

— De ce vrei tu, Gogule, ca ultima mea călătorie la ţară să fie banală? zise Nadina. Am oroare de banalitate!

6

Sîmbătă dimineaţa, pe cînd explica pentru clasa a patra domnia fanarioţilor, învăţătorul Dragoş se pomeni în şcoală cu un jandarm care-i spuse încet că domnul plutonier îl pofteşte urgent pînă la post, avînd a-i face o comunicare. Învăţătorul, parcă l-ar fi aşteptat, răspunse liniştit:

— Bine, vin imediat...

Şi, fiindcă jandarmul rămase pe loc, adăugă:

— Sau vrei să mergem împreună?... Şi mai bine!

Se uita împrejur. Nu-şi amintea unde şi-a pus pălăria. Era pe masă. O văzu în sfîrşit, dar întîi îşi luă paltonul. Iar întrebă pe jandarm:

— Să dau drumul copiilor ori...?

Şi cum jandarmul strînse din umeri neştiutor, continuă:

— Adică, fireşte, de ce?... Bumbu Ştefan, ieşi la catedră! Să ţii linişte şi să-mi scrii pe tablă pe cei ce nu ascultă şi fac gălăgie, ai înţeles?... Să fiţi liniştiţi şi cuminţi, copii, că mă întorc numaidecît!

Se uită la jandarm, parcă ar fi vrut să vadă pe figura lui ceva. Faţa jandarmului nu spunea nimic. Ieşind în uliţă, îi zise mai hotărît:

— Trebuie să ne abatem un minut şi pe la casa mea, ca să nu creadă nevastă-mea cine ştie ce!

Doamna Dragoş se îngrozi văzîndu-l cu jandarmul după el. Începu să plîngă cu hohote, apoi să afurisească. Soacră-sa îi ţinea hangul.

— Staţi, nu mă jeliţi, că încă n-am murit! făcu Dragoş enervat de lacrimile lor. Staţi, că nici nu ştiu de ce mă cheamă!

— Ia îmbracă-te, socrule, şi du-te cu dînsul, nu şedea ca bolovanul! strigă Florica.

Bătrînul se iuţi, parcă glasul l-ar fi dezmeticit dintr-o toropeală. Învăţătorul ar fi vrut să spuie ceva, doar pentru asta a venit cu jandarmul. Dîndu-şi seama că nu poate întîrzia, bîigui pierdut:

— Dacă s-ar întîmpla să nu mă întorc, atunci... Adică las' că i-oi spune tatii, dac-o fi aşa, că tot vine şi dumnealui... Ei, haidem să mergem!

Se gîndi că ar trebui să-şi sărute nevasta, cel puţin pe ea, dar îşi opri dorinţa, ca nu cumva să tragă a rău sau să o sperie mai mult. Ieşind, făcu mai slab:

— Rămîneţi sănătoşi!

În faţa postului de jandarmi era căruţa cu doi căluţi a lui Lupu Chiriţoiu. Învăţătorul întrebă cu o tresărire:

— Încotro, moş Lupule?

— Nu ştiu, dom' Nică! răspunse bătrînul. Mi-au poruncit dumnealor să viu cu căruţa şi cu merinde pentru cai şi a trebuit să viu!

Plutonierul Boiangiu îl aştepta în curte şi-l primi cu o mutră de uşurare, parcă i-ar fi fost teamă că n-are să sosească. Îşi dădură mîna ca totdeauna şi intrară în cancelarie.

— Ce s-a întîmplat, domnule şef, de m-ai luat chiar din clasă ? zise Dragoş cu mirarea celui ce nu bănuieşte nimic, deşi în sineşi era sigur că trebuie să fie efectul supărării lui Miron Iuga de acum trei zile.

Boiangiu făcu un gest vag, care voia să arate că el n-are nici o vină. Pe urmă îi spuse că a primit ordin telegrafic să-l trimită foarte urgent la Piteşti şi să-l prezinte domnului prefect personal.

— Şi pentru care motiv, domnule plutonier ? zise învăţătorul aproape solemn.

— Eu am un ordin, domnule Dragoş, şi trebuie să-l execut ! răspunse Boiangiu. Aşa că îmi pare rău, dar...

— Vai de mine, nu-ţi fac nici un reproş ! protestă Dragoş. Credeam numai că poate cunoşti motivele, cu toate că în fond ar fi acelaşi lucru... Atunci cînd zici să plecăm ?

— Cît mai repede ! aşa-mi sună ordinul ! spuse plutonierul. Dacă însă vrei să-ţi aducă ceva de acasă, mai putem zăbovi vreo oră, dar mai mult nu, căci pînă la Piteşti e cale lungă şi căluţii lui moş Lupu...

— Foarte bine... întrerupse învăţătorul, căutînd să păstreze o ţinută demnă, mai cu seamă simţind că începea să se clatine. Auzişi, tată, porunca ?... Acu du-te degrabă şi dă întîi drumul copiilor acasă, că

i-am lăsat singuri în şcoală, şi apoi spune-i Floricăi să-mi aducă ce crede dînsa pentru drum, dar iute, să nu pierdem vremea şi să-l încurcăm pe dumnealui !

Plutonierul oferi un scaun învăţătorului. Vorbiră despre lucruri indiferente. Un moment apăru şi doamna Boiangiu, să întrebe pe Dragoş ce mai face Florica. Pe urmă, peste vreo jumătate de ceas, năvăli Nicolae, fratele învăţătorului, care nu fusese acasă şi aflase de la oameni. Era speriat şi furios. Strigă că are să se ducă la boierul Miron, să-i cadă în genunchi... Boiangiu se supără : să nu-i facă lui neplăceri, altfel întoarce foaia... Sosi Florica cu merinde şi cu schimburi.

— Atunci, domnule Dragoş, sîntem gata ? zise plutonierul. Va să zică putem pleca ?...

Deschise uşa de la camera jandarmilor, ordonînd :

— Bogza !... Aide !... Gata !...

Un jandarm înarmat se ivi în uşă, bătînd din călcîie.

În ogradă şi în uliţă erau strînşi vreo treizeci de ţărani. Vestea că învăţătorul a fost arestat s-a răspîndit în sat ca focul. Boiangiu se încruntă. Îi era frică să nu se întîmple vreo complicaţie. Îi luă totuşi cu blîndeţe :

— Da voi altă treabă n-aveţi, măi oameni ?... Faceţi loc !... Veniţi să căscaţi gura, parcă ar fi panoramă !

Marin Stan se apropie confidenţial, socotindu-se mai prieten cu şeful :

— Don' plutonier, fii bun, zău... E păcat de don' Nică, zău aşa ! Dumneata dacă vrei, poţi !

— Marine, vezi-ţi de treabă, că mă superi ! mîrîi Boiangiu.

Fiindcă se mai găsiră şi alţii să stăruie, plutonierul zori pe Dragoş, care-şi lua rămas bun de la Florica :

— Aidem, domnule învăţător, aidem !... Şi te rog foarte mult să ai toată grija pe drum, să nu se întîmple ceva, căci jandarmul are ordin să tragă !

— Fii liniştit ! zîmbi Dragoş, adăugînd către ţăranii care înconjurau căruţa : Să ne vedem cu bine, oameni buni !

— Dumnezeu să-ţi ajute ! răspunse mulţimea.

Căruţa porni. Dragoş nu mai întoarse capul. Lîngă el, arma jandarmului se clătina ca un avertisment. Florica, cu obrajii uzi, porni pe mijlocul uliţei, după căruţa ce se micşora mereu. Boiangiu răsuflă uşurat c-a scăpat de-o grijă mare. Acuma explica mai blajin oamenilor adunaţi :

— Credeţi că eu fac de capul meu ?... Dacă vine porunca de sus, trebuie s-o împlinesc, că sînt soldat şi soldatul nu crîcneşte !

— Apoi asta aşa-i ! aprobară cîţiva ţărani.

Mulţimea totuşi rămase în şosea, vorbind, sfătuind, întrebînd. Deodată Nicolae Dragoş izbucni amărît :

— Staţi, staţi şi sporovăiţi ca babele în loc să mergeţi la boierul Miron, să vă rugaţi să nu-l năpăstuiască pe bietul Nică... Şi nu vreţi să ştiţi că numai din pricina voastră s-a stricat cu boierul şi...

Ţăranii ascultau, unii aprobau, mai mulţi tăceau. Cineva zise : „Putem să ne ducem, că n-are să ne omoare", altul mormăi gros : „Parcă boierul are să se uite în gura voastră", iar unul strigă sfătos : „Da de ce nu te duci tu, Nicule, şi îndemni numai pe alţii ?"

— Zic eu că nu merg ? se înfurie flăcăul. Crezi că mi-e frică de boier ca vouă ?

Alţi ţărani soseau mai alarmaţi. Începură să se amestece şi femei, şi copii printre bărbaţii care umpleau uliţa de la postul de jandarmi pînă la baba Ioana. Tot vorbind şi tocmindu-se, mulţimea ajunse pe nesimţite în faţa conacului Iuga. Pe cînd Luca Talabă spunea într-un grup că în alte părţi oamenii nu se lasă aşa călcaţi în picioare, Trifon Guju răbufni cu glasu-i pătrunzător :

— Aidem, măi oameni, că-i mai mare ruşinea să ne tot ciorovăim ca babele !

Intrară în ograda argaţilor. Un stol de porumbei se ridică în văzduh, iar galiţele se risipiră speriate. Curtea se umplu. Leonte Bumbu, logofătul, ieşi mirat dintr-o odaie în capul gol :

— Da ce-i, de-aţi venit tot satul ?

Răspunseră mai multe glasuri deodată. Logofătul se scărpină în ceafă :

— Are să se supere boierul că...

— Las' să se mai supere şi dumnealui, că noi ne-am supărat destul ! strigă din grămadă un glas necăjit.

Întîmplarea aduse în clipa aceea pe Miron Iuga. Deşteptarea primăverii parcă-l întinerise.

— Ce-i, Bumbule, cu oamenii ăştia, ce poftesc ?

Marin Stan începu rugămintea, alţii o continuară pînă ce Iuga se dumeri :

— A, va să zică l-au arestat ?... Foarte bine au făcut... Acuma cred că o să vă vie şi vouă mintea cea bună a rumânului !

Cîţiva strigară obraznic să-l ierte. Miron se înfurie :

— La mine nu se prind treburile astea ! Mă mir că încă nu mă cunoaşteţi, că doar împreună trăim ! Eu v-am socotit oameni de omenie, dar mă tem că am greşit. Acuma veniţi grămadă, iar la învoieli vă codiţi !

— Nu mai putem, cucoane, cu învoielile vechi ! ţipă Toader Strîmbu. Îmi pier copilaşii de foame, măcar că am muncit de...

— Nu mai puteţi ? făcu Miron Iuga. Foarte bine ! Staţi acasă, şi leneviţi, şi văitaţi-vă !... Cine-i harnic şi cumpănit poate să trăiască din munca cinstită...

— D-apoi că nimeni nu şade, cucoane, că muncim toţi destul, dar şi dumneavoastră trebuie să ne mai ajutaţi ! zise Serafim Mogoş domol şi hotărît.

— Eu la tocmeală nu stau cu nimeni şi nici nu vă rog ! spuse bătrînul Miron aspru. Pămînt să fie, că braţe de muncă se găsesc cu miile ! Dacă voi nu vreţi să munciţi, vom aduce oameni din Transilvania !

— Ba străini să nu vie, cucoane, că pămînturile astea noi le-am muncit totdeauna, nu străinii ! strigă Trifon Guju.

— Tu crezi că am să te întreb pe tine, prăpăditule ? se revoltă Miron Iuga. Asta vă mai lipsea, obrăznicia !... Aideţi, am terminat cu voi ! Să-mi curăţaţi locul numaidecît !

— Apoi aşa nu-i bine, cucoane ! făcu Luca Talabă dîrz. Nu-i bine de loc.

Miron Iuga nu se clinti pînă ce se goli curtea. Apoi porunci scîrbit :

— Bumbule, închide porţile !

7

A doua zi, duminică, pe cînd ieşea lumea de la biserică, se răspîndi vestea că adineaori ar fi trecut prin sat doi călăreţi pe cai albi cu porunci de la vodă. În faţa cîrciumii, pe bătătura unde se ţinea hora, pîlcuri de oameni se opriră să afle noutăţi. Mulţi născoceau amănunte alandala. Ignat Cercel, ca un cîine de pripas, trecea de la un grup la altul, cu aceeaşi întrebare :

— Oare n-o fi poruncit despre pămînturi, măi oameni ?

Primarul Ion Pravilă, după ce ascultă în dreapta şi-n stînga, strigă în batjocură :

— Măi, nu cumva or fi cai verzi pe pereţi călăreţii voştri ?

Nu rîse nimeni. Un bătrîn îl probozi :

— Degeaba batjocoreşti, don' primar, că astea nu-s de batjocorit ! Că nici strîmbătatea nu poate stăpîni mereu şi trebuie să vie vremea dreptăţii !

— Apoi dreptatea nu vine călare, moşule ! făcu Pravilă cu alt glas.

— Vine cum poate și bine că sosește! bîigui bătrînul.

Leonte Orbișor povestea că Anghelina lui Nistor Mucenicu s-ar fi întîlnit cu călăreții. Așa i-a spus lui cineva, nu știe cine. Lupu Chirițoiu socotea că trebuie să fie ceva adevărat, fiindcă și el a auzit multe la Pitești ieri, cînd l-a dus pe don' Nică.

Peste un răstimp, Vasile Zidaru aduse pe Anghelina să mărturisească dînsa ce-a fost și cum. Femeia se codea și se rușina să vorbească în fața atîtor oameni care o încurajau cu ochii lacomi :

— Aoleu, păcatele mele, mi-am lăsat copiii singuri și...

Primarul vru să o ia la instrucție. Anghelina se sperie și se apără că trebuie să-i mai fi văzut și alți oameni, că doar călăreții nu se fereau și nici n-aveau de ce.

— Spune, muiere, din fir în păr, că nu te mănîncă nimeni ! o îndemnă Ignat cu blîndețe. Vrem să știm și noi poruncile și să nu greșim !

În sfîrșit Anghelina își luă inima-n dinți :

— Plecasem cu băiețelul de mînă pînă la soacră-mea, să-mi mai împrumute nițel porumb... cînd treceam pe la biserică tocmai trăgeau clopotele de sfînta evanghelie și mă închinam, și-mi era rușine, că de atîtea griji și necazuri nici la sfînta slujbă nu mai pot răzbi. N-apucai bine să mă închin, că și văzui venind pe uliță doi călăreți pe cai albi, de m-am mirat. Veneau din sus, dinspre Lespezi. Mă dădui la marginea uliței, dar numai ce mă pomenii că unul mă strigă și zice : „Unde te duci, muiere ?" Zic : „Numai colea, la soacră-mea..." Și cellalt zice : „Văd că ești necăjită rău, dar n-ai grijă, că noi aducem veste mare, că pe noi ne-a trimis vodă să dăm de știre oamenilor că toate moșiile sînt ale lor de-aci înainte, și să se apuce de îndată să le împartă după dreptate, iar pe boieri și pe arendași să-i alunge și să le ardă conacele, și curțile, și toate acareturile, ca nu cumva să se mai întoarcă înapoi ! Ai înțeles, femeie ?... Și să nu întîrzie de loc oamenii, că așa e porunca lui vodă și cine nu ascultă porunca, amarnic are să ispășească !" Uite așa mi-a spus călărețul și eu zic : „Am înțeles, dar..." — „Apoi atunci bine ! Rămîi sănătoasă !" — „Dumnezeu să v-ajute și dumneavoastră !" Dînșii au pornit devale și eu m-am întors și m-am uitat după ei o bucată de timp, ș-apoi mi-am văzut de drum și i-am spus socrului ce mi-au spus călăreții, și s-a mirat și dumnealui...

Oamenii tăcură, pînă ce Ignat Cercel zise, clătinînd din cap :

— Mare minune și asta !

Mai aflară de la Anghelina că cei doi călăreți erau îmbrăcați în alb și că au trecut ori spre Ruginoasa, ori spre Vaideei. Pe urmă, primarul o trimise acasă să-și vază de copii.

Într-un tîrziu, veni și Anton Nacu, care avusese niște treburi la Ruginoasa, și povesti că și el s-a în-

tîlnit pe drum cu călăreţii albi şi i-au spus tot aşa, că oamenii să-şi împartă fără zăbavă pămînturile boierilor şi cine se împotriveşte să nu fie cruţat, cum n-au fost nici oamenii cruţaţi de dînşii.

Cu toate că se desprimăvărase, era vreme mohorîtă, cu cerul de plumb. Oamenii zgribuleau, dar nu se risipeau. Pe la amiazi, Matei Dulmanu sosi cu alţi cîţiva din Lespezi, aducînd ştirea că şi pe la ei au trecut călăreţii. Irimie Popa, pîndarul arendaşului Cosma, se întorcea din Vaideei şi spunea că şi acolo se minunează lumea ce să fie cu călăreţii care au poruncit ca oamenii să bage plugurile îndată în moşia boierului...

— Ce să fie, măi Irimie ? îl desluşi Leonte Orbişor. Ne-a mai venit şi nouă rîndul !

— Nu v-aduceţi aminte de cînd vă spun mereu că vodă vrea să împartă oamenilor pămînturile ? făcu Ignat Cercel cu mîndrie. N-aţi vrut să mă credeţi. Acu se adevereşte de-a binelea !

Primarul amuţise ; trecu la cîrciumă să se încălzească cu un păhărel, iar peste cîteva minute o şterse acasă, nevrînd să fie de faţă cînd oamenii vorbesc prea multe prostii. Petre Petre, înflăcărat, amintea lui Luca Talabă cît au alergat prin Bucureşti pentru moşia cucoanei, şi încheie :

— Bine că nu ne-am încurcat !

— Ei, stai, băiete, că nu s-a isprăvit ! Dacă s-ar împărţi moşiile cum merge gura oamenilor, ehei, bine ar fi !

Atunci glasul lui Trifon Guju, zgrunţuros şi ursuz, se înălţă peste şovăirile ţăranilor :

— Da noi ce facem, măi creştini ? Şezătoare, ori ?...

— Aşa-i, aşa-i, ce facem ? răspunseră alte glasuri desţelenite. Că de vorbe şi de sfaturi ne-am săturat !

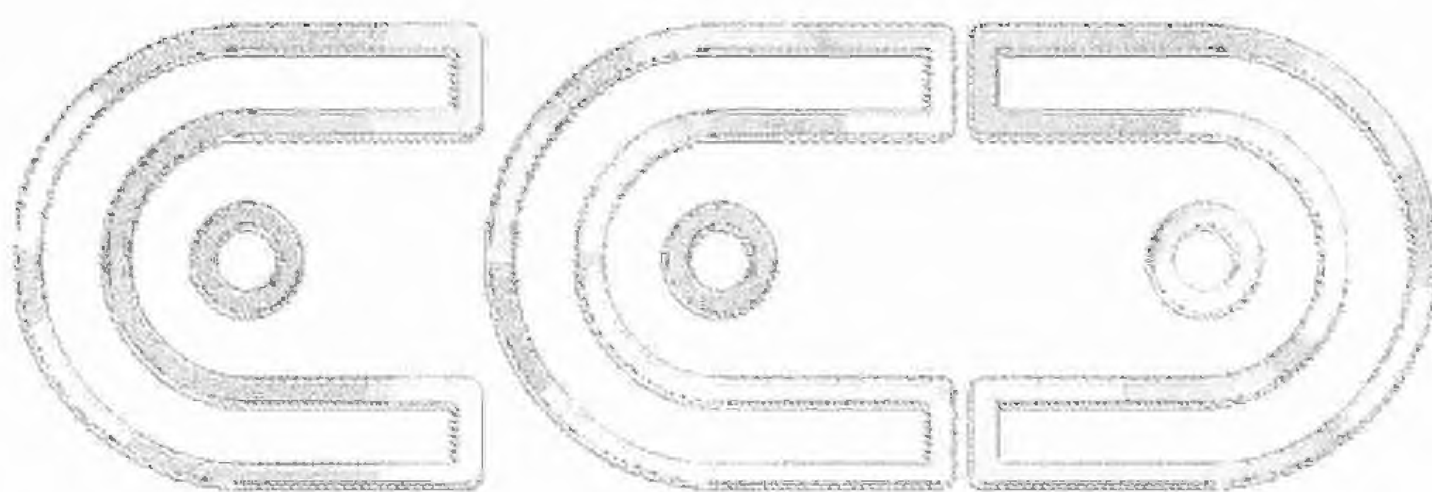
— Apoi da ! făcu Melinte Heruvim tăios ca o limbă de cuţit. Să se mai hrănească şi boierii cu vorbe goale, că noi ne-am săturat...

CUPRINSUL

Prefaţă V
Tabel cronologic XXV

Cap. *I* Răsăritul 3
Cap. *II* Pămînturile 62
Cap. *III* Flămînzii 115
Cap. *IV* Luminile 174
Cap. *V* Friguri 226
Cap. *VI* Vestitorii 275

Scanare și prelucrare digitală

de

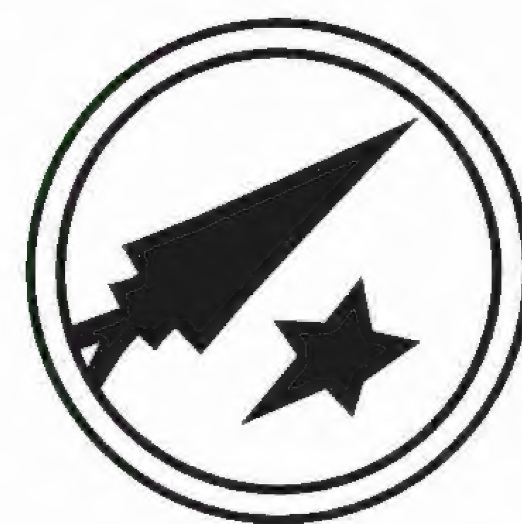

Anonim

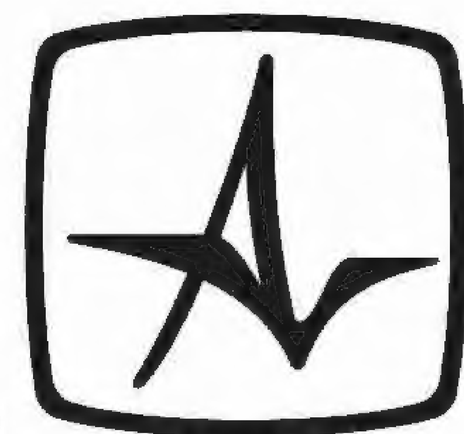

și

CAT Graur

Antwerpen

2024

